

ДРЕВНІЙ ПАТЕРИК ДЖЕРЕЛА ХРИСТІЯНСЬКОГО СХОДУ

ЗМІСТ

ДО ЧИТАЧІВ	2
ПЕРЕДМОВА УКЛАДАЧА ПАТЕРИКА	4
РОЗДІЛ I ЗАОХОЧЕННЯ СВЯТИХ ОТЦІВ ДО ПОСТУПУ В ДОСКОНАЛОСТІ 5	
РОЗДІЛ II.....	8
ПРО ТЕ, ЩО ЯКНАЙСТАРАННІШЕ ТРЕБА ШУКАТИ БЕЗМОВНОСТІ.....	8
РОЗДІЛ III Про скруху	12
РОЗДІЛ IV Про стриманість	17
РОЗДІЛ V Різні оповіді для впорядкування блудних зворохоблень.....	24
РОЗДІЛ VI Про безкорисливість	35
РОЗДІЛ VII Різні оповідання, що заохочують нас до терпеливості й мужності	39
РОЗДІЛ VIII.....	48
ПРО ТЕ, ЩО НІЧОГО НЕ ТРЕБА РОБИТИ НАПОКАЗ	48
РОЗДІЛ IX	52
ПРО ТЕ, ЩО ТРЕБА ОСТЕРІГАТИСЯ, ЩОБ НІКОГО НЕ ОСУДЖУВАТИ	52
РОЗДІЛ X	55
ПРО РОЗСУДЛИВІСТЬ	55
РОЗДІЛ XI	74
ПРО ТЕ, ЩО ЗАВСІДИ ТРЕБА ЗБЕРІГАТИ ПИЛЬНІСТЬ.....	74
РОЗДІЛ XII.....	85
ПРО ТЕ, ЩО ТРЕБА БЕЗНАСТАННО Й ПИЛЬНО МОЛИТИСЯ	85
РОЗДІЛ XIII.....	88
ПРО ТЕ, ЩО ТРЕБА БУТИ ГОСТИННИМ І РАДО ДАВАТИ МИЛОСТИНЮ.....	88
РОЗДІЛ XIV ПРО ПОСЛУХ	92
РОЗДІЛ XV ПРО ПОКІРЛИВІСТЬ.....	97
РОЗДІЛ XVII ПРО ПЕРЕНЕСЕННЯ ЗЛА	111
РОЗДІЛ XVII ПРО ЛЮБОВ	116
РОЗДІЛ XVIII ПРО ПРОЗОРЛИВИХ.....	121
РОЗДІЛ XIX ПРО СВЯТИХ СТАРЦІВ ЧУДОТВОРЦІВ	137
РОЗДІЛ XX ПРО БОГОЛЮБНЕ ЖИТТЯ РІЗНИХ ОТЦІВ.....	141

РОЗДІЛ XXI	150
ВИСЛОВИ СТАРЦІВ, ЩО ПОСТАРІЛИ В ПОДВИЖНИЦТВІ.....	150
РОЗДІЛ XXII	152
РОЗМОВА СТАРЦІВ МІЖ СОБОЮ ПРО ПОМИСЛИ	152
РОЗДІЛ XXIII.....	155

ДО ЧИТАЧІВ

Дороги праведних — тобто їх життя і вчення, за словом Премудрого (див. Прип. 4, 18), як світло зірничі: вони до нас переходять і просвічують шлях до спасіння. Особливо це стосується до святих новозавітньої Церкви, які прийняли від повноти Христа благодать за благодать (див. Йо. 1, 16). Хоча християнські подвижники й крилися від світу, як старозавітні, блукали пустинями, горами, печерами та земними вертепами (Євр. 11, 38): але як світло світу, як величає місто, що лежить на горі Божій, не могли сховатися від нього й що менше — від віруючих (див. Мт. 5, 14). Світло їх подвигів і вчення так сяє, за словом Спасителя, перед усіма людьми, що, бачачи добрі вчинки святих, ми мимоволі прославляємо Отця Небесного (див. Мт. 5, 16), благоговіємо до них і співнасліджуємося Господом за внутрішньою людиною (Рим. 7, 22). Вибрані віхи з життя християнських подвижників, а особливо їх мудрі вислови, що провадять до життя та побожності (2 Пт. 1,3), стисло наведені у Патериках чи повістях і висловах отців. Ці повісті й вислови слушно називаються перлинами й бісером багатоцінним з духовної скарбниці богоносних Отців. Тут не сторонній свідок оповідає і не розум, що згідно з наукою богословською повчає, а про себе говорять і наставляють зі свого тривалого досвіду й просвічення згори мужі, що все життя за Богом прожили, своїми безнастанними й неймовірними трудами, молитвою, постом й усіляким виснаженням очистилися й просвітилися — мужі, що досягли ангельського життя й споглядання. Читання цих глибоких, але доступних сказань і поучень, тому, хто відкриває своє серце Богові й хоче повчатися в Його законі, приносить несказанне задоволення й користь. «Приємна мова — стільник меду, солодощі для душі, і лік для тіла» (Прип. 16, 24). Слова мудрих — як остроги, як гострі цвяхи (Проп. 12, 11): так вони вражають й спонукають до чесноти найбільш товстошкірого ледаря. Наскільки для кожного є повчальним читання подвижницьких висловів, показують самі подвижники. «Один Патерик оповідає: Якось Авва Аммон запитав старця Пімена: "Якщо виникне потреба розмовляти з ближнім, то, як тобі видається, краще говорити про Святе Письмо чи про вислови й думки старців?" Старець відповів йому: "Якщо не можна мовчати, то краще говорити про вислови старців, ніж про Святе Письмо, бо говорити про нього — не є доволі безпечно". Блаженний Йоан Мосх розповідає, що якось читання з Патерика «Раю» про безкорисливість старця, яка привела до покаяння розбійників, спонукало іншого старця здобути - й він здобув — такий самий досвід терпіння й безкорисливості. Цей старець, додає Йоан Мосх, особливо любив пригадувати вислови святих Отців, й вони завжди були в нього на вустах і в серці, від чого Йоан здобув величезний плід чесноти . Оповіді отців і їх вислови, а також їхній приклад та приклад осіб, що їх оточували, відкривають нам сокровенну глибину нашої природи в її різних станах: у тілесному — її розбещеність, немочі, пороки, в стані благодатному — її оновлення, міць і висоту

духовну, які віруючий осягає Христовою силою, розкривають різноманітні й слушні способи зцілення й духовного вдосконалення людини. Й урешті завважимо: пильний читач, порівнюючи життя давніх подвижників із життям нашого часу, мимоволі вбачає й відчуває, якою мірою ми в духовному житті відстали від життя християн колишніх часів. Це передбачили святі подвижники й у поступовому упадкові віри й чесноти вказували на поступове наближення страшного дня Господнього. «Святі скитські отці пророкували про останній рід, мовлячи: що зробили ми? На це відповідав один авва великого життя на ймення Спирилон: ми зберегли Божі заповіді. Його запитали: а що зроблять люди, які житимуть після нас? Авва відповів: Вони довершать половину нашого діла. Його запитали ще: а ті, що будуть жити після них, що вони зроблять? Вони не зроблять взагалі нічого. На них наляжуть спокуси, й ті, хто того часу виявляться добрими (δούλοί), будуть більшими за нас і за отців наших». Така пересторога святих Отців, суголосна зі словами Спасителя (див. Мт. 24, 7-13. 21-26. 37-39 та инш.), відкрито викриває спокуси мудреців нинішнього віку, які мріють про моральну перевагу суспільства, що його вони провадять. Там, де хрест Христа стає безуспішним (див. 1 Кор. 1, 17), це не реально. «Без мене ж ви нічого чинити не можете» (Йо. 15, 5). Пропонуємо читачам Патерик, що перекладений з греки з Синодального рукопису № 452 (за каталогом Маттея між типографськими in quarto № XLIII), на пергаменті, XI—XII ст., на 182 аркушах. Патерик, що займає весь цей рукопис, вже був відомий Патріярхвові Константинопольському Фотію, який описав його у своїй бібліотеці за главами (cod. 198). Оригінальний грецький текст цього Патерика не виданий, й не відомий навіть за рукописами. Відомий лише його латинський переклад, який ще в VI ст. зробили Пелагій і Йоан, диякони римські; його видав Росвейда (*De vita et verbis Seniorum, Antwerpiae, 1628*) і недавно Мінь (*Patrologiae cursus, Paris, 1849, v. LXXIII, p. 855 et sg.*). Але цей переклад має певні відхилення від того Патерика, що його описав Фотій, а також і від грецького рукопису. Відомий також з Опису Синодальних рукописів (пп. Горського й Невоструєва, Москва, 1859, від II, 2, с. 247 і наст.) слов'янський переклад цього Патерика, що знаходиться в рукописі кінця XIV чи поч. XV ст., № 153 (за катал. 1823 р., № 3) арк. 126 зв. -248 зв. і в іншому, що не ввійшов у згаданий Опис Синодальних рукописів, № 265 (за катал. 1823 р.). Він також знаходиться і в Чудівському пергаментному рукописі № 104. XIV. Але в слов'янському перекладі знаходимо значні доповнення, почерпнуті з інших Патериків, які деколи порушують зв'язок і порядок статей грецького Патерика. В списку № 265, окрім змістових доповнень самі глави розташовані в іншому порядку. Обидва згадані переклади — латинський і слов'янський — ми брали до уваги, й що більше — часто ми звіряли з виданням Котельєра «*Monumenta Ecclesiae Gracae*», де в Апофтегмі в різних місцях зустрічаються доволі багато висловів з Патерика Фотія. Фотій у своєму Патерику показав 22 глави, але в нашому грецькому рукописі є 23 глави; це тому, що у Фотія опущено 3-тю главу «Про скруху» (περί χατανύξεως, рук. арк. 10). Але ця глава є і в латинському перекладі Міня (р. 860, de compunctione) і в слов'янському рукописі № 3 (арк. 144, про зворушення). Позаяк в нашому грецькому рукописі № 452 через утрату аркушів останніх 5-ти глав бракує, ми скористаємося іншим Синодальним грецьким рукописом № 163 (у Маттея № 164) на пергаменті XII чи XIII ст., який містить той самий Патерик, але зі значними доповненнями, а подекуди й скороченнями.

Патерик, що його описав Фотій, згідно з його ж заввагою, — це скорочення й збірка по главах так званого «Великого Лимонаря» (Луга духовного), в якому описано

життя і діяння Антонія Великого й наступних подвижників (IV і V століть). «Це говорить премудрий і вчений Фотій, з усіх книг вона є корисніша для тих, хто хоче провадити своє життя так, щоб наслідувати Небесне Царство. Вона має й обіцяну зрозумілість (χата την ἐπαγγελίαν); втім у певному розумінні більш придатна для мужів, що шукають не висловлювань, а весь свій труд і старання покладають на діла подвижницькі».

У списку № 163, на початку вміщено передмову невідомого укладача цього Патерика, в якому він пояснює користь, мету і план зробленого ним вибору з подвижницьких висловлювань. Цю передмову, яку, як видається, мав перед очима Патріарх Фотій, ми вміщуємо повністю.

ПЕРЕДМОВА УКЛАДАЧА ПАТЕРИКА

У цій книзі описано мужні подвиги, спосіб дивного життя і вислови святих і блаженних Отців, щоб змагати з ними, в них вчитися і їх наслідувати тим, хто хоче провадити небесне життя і йти шляхом, що провадить до Небесного Царства. Втім треба знати, що святі Отці, ревнителі й наставники блаженного монашого життя, яким запалавши божественною і небесною любов'ю й нізачо мавши всі світські й земні блага та почесні, найбільше старалися про те, щоб нічого не робити напоказ. Маючи вщерть смиренности, вони самі переховувалися й приховували багато своїх подвигів: як вони звершували свій шлях за Христом. Тому ніхто не міг детально описати нам їхнього мужнього життя. А лишень тільки деякі їх короткі вислови й діяння описали мужі, що особливо займалися цим ділом, не для того, щоб віддати цим праведникам якусь честь, а щоб спонукати нащадків до змаги. Так у різний час вони записали багато висловів і подвигів святих старців просто й невимушено як оповідь, маючи на меті єдино користь багатьох читачів. Оскільки ж хаотична й невпорядкована оповідь про багато предметів досить ускладнює сприйняття читача, коли не можливо в пам'яті охопити зміст книги, що сумбурно в ній розкиданий, то ми вибрали виклад за предметами, чи за главами; так, зміст за своїм порядком і розміщенням висловів одного сенсу тим, хто бажає, може принести реальну і швидку користь. Бо дієво спонукає до чесноти одне слово в одному сенсі про неї мовлене багатьма чеснотливими мужами. Коли, приміром, авва Антоній каже: «смиренність уникає всіх тенет Диявола», а інший авва мовить: «смирення є дерево життя, Що росте вгору», а ще інший: «смирення не гнівається і не Дращить іншого», або «якщо хтось когось смиренно скаже: прости мені, той спалює демонів» — то з усього цього розум читача переконується в тому, що якнайретельніше потрібно шукати смирення. Те ж саме подибуємо й у інших главах. Порядок усіх глав сукупно й кожної зокрема дієво допомагає читачеві. Позаяк кожна глава містить у собі різні слова й діяння відомих і невідомих отців, то оповіді з іменами авторів-отців ми вмістили на початку глави за алфавітним порядком, й лише в наступних оповідях, автор яких не відомий, ми не могли дотримуватися цієї засади. Але й загальний зв'язок глав не випадковий, а також сприяє читачеві у зрозумінні змісту книги. Закликавши до досконалості, книга починається приватними чеснотами, що здебільшого необхідні для ченців, а це: безмовність, скруха й стримання. Потім крок за кроком, ніби піднімаючись драбиною, зображує більш досконале й врешті переходить до загальних чеснот, що обіймають вже згадані, й приводять до досконалості, влаштовують спільнотне життя, ними є: послух, смирення і любов; бо що може бути важливіше й корисніше від послуху чи вище за смиренність або досконаліше за любов? До цього долучаються й деякі великі

дарування: одкровення й тлумачення божественних слів: дар знамень і чуд: це є дарування від Бога, а не діла людські. Може, не згрішить хтось, коли зачислить до ангелів чоловіка, що цілковито віддаляється від товариства людей чи постійно ходить нагим, або живиться травою. Все це запропоновано в цій книзі з метою спонукати до пошуку всіляких чеснот і щоб знали ми, яку любов до Бога мали святі Отці наші, і якими почестями сам Він прославляв тих, які щиро припадають до Нього (такі згадані дарування Божі, більші ніж людські чесноти). Закінчується книга достопам'ятними висловами святих Отців, що увінчують кінець й стисло перелічують обов'язки ченців.

РОЗДІЛ І

Заохочення святих Отців до поступу в досконалості

1. Хтось запитав авву Антонія «Чого мені слід дотримуватися, щоб подобатися Богові? Старець у відповідь мовив: Дотримуйся того, що тобі заповідаю. Куди б ти не йшов, завжди май Бога перед своїми очима; щоб ти не робив, май на те основу в Божественному Писанні, і в якому б місці не перебував, не відходь відтіля скоро. Дотримуйся цих трьох заповідей і спасешся.

2. Авва Памво запитав авву Антонія: Що мені робити, щоби спастися? Старець сказав йому: Не надійся на свою праведність, не шкодуй за тим, що минуло, й вгамовуй язик та череву.

3. Блаженний Григорій казав, що від кожного охрещеного Бог вимагає ось цих трьох умов: Праведної віри від душі, істини від язика й невинности від тіла.

4. Авва Евагрій розповідав: Один із отців сказав, що посницьке, правильне життя, злучене з любов'ю, скоро впроваджує ченця в пристань безпристрасности.

5. І ще розповідав: Одного ченця сповістили про смерть його отця; він сказав тому, що приніс звістку: Припини хулити, бо мій отець безсмертний.

6. Авва Макарій запитав авву Захарія: Скажи мені, що є Ділом ченця? Той відповів: Чи тобі, отче, питати мене? На те авва Макарій сказав йому: На тебе мені вказали, мій сину, Захарію! Є хтось, що бажає, аби я спитав у тебе. Тоді Захарій Мовить йому: Як на мене, — хто до всього себе змушує, той Чернець.

7. Авва Ісає, пресвітер, оповідав, що один із отців мовив: Кожний чоловік має насамперед здобути віру в Бога й безнастанне стремління до Нього; відтак незлобність і невідплачування злом за зло, безжурне перенесення зла, покірливість, чистоту, чоловіколюбність і любов до всіх, покору, лагідність і довготерпіння, постійність і любов до Бога; має безнастанно призивати Бога із скрухою серця й істинною любов'ю; не потрібно йому глядіти на минуле, а звертати увагу на майбутнє, не треба сподіватися на свої добрі вчинки чи службу, а безнастанно прохати Божої помочі супроти спокус, які щоденно нападують.

8. Один брат просив авву Ісаю сказати слово. Старець мовить до нього: Коли хочеш іти вслід за Господом нашим Ісусом Христом, то зберігай Його слово й старайся умертвити в собі старого чоловіка; якщо хочеш пригорнутись до Нього, то мусиш до самої смерти відганяти всіх, що віддаляють тебе від хреста, й приготуватися до приниження і до спокою стосовно до тих, що роблять тобі зло; маєш впокоритися перед тими, що бажають владарювати над тобою, маєш дотримувати мовчання й нікого не осуджувати в своєму серці.

9. Іще сказав: Праця, вбогість, мандрівне життя, постійність і мовчання породжують покірливість, а покірливість загладжує багато гріхів. Якщо хто не має цих прикмет, то даремне буває його відречення від світу.

10. Іще сказав: Зенавидь усе в світі й тілесний спокій, бо це зробило тебе ворогом Бога. Як чоловік, що має ворога, бореться з ним, так і ми маємо боротися з тілом, а не впокоювати його.

11. Один брат запитав авву Ісаю про слова Євангельської молитви: що означає Нехай святиться Ім'я Твоє? Авва відповів: Це стосується до досконалих, бо Боже ім'я не може святитися в нас, опанованих пристрастями.

12. Розповідали про авву Теодора Фермейського, що він перевищував багатьох цими трьома головними чеснотами: безкорисністю, подвижництвом і віддаленням від людей.

13. Авва Йоан Колов говорив: Я бажаю, щоб чоловік шукав усіх чеснот із покірливістю. Так, щодня, встаючи рано, приступай до кожної чесноти й Божої заповіді з надзвичайною твердістю і з страхом і терпеливістю, в любові до Бога, з усякою готовністю душі й тіла, з глибокою покірною, в постійній скорботі серця й догляді його, в тривалій молитві й проханнях із зітханнями, в чистоті язика й оберіганні очей. Коли безчестять тебе, не гнівайся, будь миролюбний і не відплачуй злом за зло; не звертай уваги на образи інших; не думай високо про себе, а будь нижче всякого сотворіння; погорджуй усім тлінним і тілесним; будь під хрестом, у боротьбі, в духовному вбозтві, в дусі й тілі аскета; перебувай у пості, в каятті, плачі й у подвизі воювання, в роздумуванні, в чистоті душі, в доброму налаштуванні духа; працею мовчки, перебувай на нічних чуваннях, у голоді й спразі, в холоді, в наготі й трудах. Закрий свою могилу, немовби ти вже помер, щогодини маючи смерть перед своїми очима.

14. Авва Йосиф Тиверський говорив: Три подвиги дорогоцінні перед Богом: по перше, — коли чоловік, упавши в (духовну) неміч, із подяки приймає спокуси, що цього часу приступають до нього. По друге, — коли хто старається, щоби всі його діла були чисті перед Богом і не мали нічого людського. По третє, — коли хто перебуває в послуші своєму духовному отцеві та зрікається всіх своїх бажань.

15. Авва Касіян розповідав про одного отця Йоана, начальника кеновії, що він був великий у цьому житті. Коли він наблизився до смерті й відходив до Господа спокійно й радісно, його оточила братія і прохала, щоби замість спадщини, лишив їм яке-небудь коротке й спасенне напучування, за яким можна б було досягнути досконалости у Христі. Авва, зітхнувши, мовив: Я ніколи не чинив своєї волі, нікого не вчив тому, чого сам раніше не виконав.

16. Один брат спитав авву Макарія Великого: В чому полягає досконалисть? Старець відповів: Чоловік не може бути Досконалим, коли в душі й тілі не набуде такої великої покірності, Щоби не оцінювати себе за жодне діло, а покірно вважати себе нижчим від усякого сотворіння; щоб ніколи не осуджувати нікого, крім самого себе; щоби зносити образи й безчестя, вирвати із свого серця будь-яку нечистоту; приневолити себе бути терплячим, добрим, братолюбним, невинним, стриманим, — бо в Святім Письмі сказано: Царство Небесне здобувається силою; і ті, що вживають силу, силоміць беруть його (Мт. 11, 12); щоби просто глядіти своїми очима, загнздувати язик, віддалятися від усякої порожньої і шкідливої для душі поголоски, зберігати правоту рук, чистоту серця перед Богом і непорочність тіла; постійно мати уявлення і пам'ять про смерть; щоби відкласти всілякий гнів і злобу, відректися від усього матеріального й тілесних приємностей, тобто від диявола і всіх його діл; цілковито покоритися Всецареві Богові й усім Його заповідям і безнастанно повсякчас, в кожному слові й кожному ділі мати Його перед собою.

17. Брат спитав старця: Яке б добре діло мені робити й так жити з ним? Старець відповів: Бог знає, що добре. — Чув я, що один із отців питав великого авву Нестора, товариша авви Антонія: Яке б добре діло мені робити? Авва відповів йому: Чи ж не всі діла однакові? Письмо говорить: Авраам мав любов до мандрівників, і Бог перебував із ним; Ілля любив мовчання — і Бог перебував із ним; Давид був лагідний — і Бог перебував із ним. Тож дивися: чого за Богом бажає душа твоя, те й роби та бережи своє серце.

18. Авва Пімен говорив про авву Нестора Великого: Як мідяний змій у пустелі зцілював кожного, хто глянув на нього, такий був і цей старець: він мав усяку чесноту й мовчки лікував усіх.

19. Сказав іще: Бог дав Ізраїльтянам закон — утримуватися від протиприродного, тобто від гніву, злости, зависти, ненависти, брехні на брата та всього іншого, що властиве старому чоловікові.

20. Авва Пімен мовив: оберігання самого себе, увага до себе самого і розпізнання, — ось три чесноти, провідниці душі.

21. Його ж запитав брат: Як треба жити чоловікові? Старець відповів: Погляньмо на Даниїла, не знайшлось йому іншого обвинувачення, лишень у служінні його Богові.

22. Іще сказав авва Пімен: Убогість, скорбота й розпізнання — ось ужиткові знаряддя чернечого життя. Бо сказано в Святому Письмі: І коли б у ній знайшлося оцих троє мужів: Ной, Даниїл та Йов... (Єз. 14, 14). Ной уособлює безкорисливість, Йов — терпеливість, Даниїл — розпізнавальний суд. Коли чоловік має ці три чесноти, то Бог живе в ньому.

23. Іще сказав авва Пімен: Коли чернець зненавидить дві речі, то може бути свободний від світу. Брат запитав його: Які? Догоджування тілові й марнославство — відповів старець.

24. Оповідали про авву Памва, що він, наближуючись до смерти, в самій хвилині свого скону говорив до святих отців, що стояли перед ним: Від того часу, як прийшов я в цю пустиню, побудував собі келію і замешкав у ній, не пам'ятаю, щоби я коли-небудь їв інший хліб, крім того, що придбав своїми руками, і ніколи не каюся я за слова, що їх я коли-небудь говорив, аж до цієї години. А тепер відходжу до Бога так, немовби ще не починав служити Йому.

25. Авва Сисой казав: Будь покірним, відрікайся своєї волі, не турбуйся тим, що земне, тож знайдеш полегшу душі (Мт. 2, 29).

26. Авва Тома, наближуючись до смерти, сказав своїм дітям: Не живіть з єретиками, не знайомтесь із славнозвісними людьми; не простягайте своїх рук, щоби збирати, а радо простягайте їх, щоб роздавати.

27. Брат спитав старця: Яким чином народжується в душі страх Божий? Старець відповів: якщо чоловік має покору, безкорисливість і нікого не осуджує, то в ньому народжується страх Божий.

28. Старець мовив: Страх, покоря, стриманість від їди і журби — нехай перебувають із вами.

29. Старець мовив: Не чини комусь того, чого сам ненавидиш. Якщо не любиш, коли на тебе зводять наклепи, то й сам ні на кого не зводь наклепів; якщо ти не любиш, коли тебе ганьблять, то й сам нікого не ганьби; якщо не любиш, коли тебе принижують, ображають, грабують твою власність і інше подібне тобі чинять, то й ти нікому не роби цього. Хто може дотриматися цього, тому буде достатньо до спасіння.

30. Старець мовив: Ось підвалини чернечого життя — праця, послух, дбайливість, неосудження, ненаклепництво й ненарікання. Бо в Святім Письмі сказано: Ви, що любите Господа, ненавидьте зло (Пс. 96, 10). Життя монаха має полягати в тім, щоби не нападати ні на кого, нікого не кривдити, не дивитись на зло, не бути цікавим, не слухати чужих розмов, не загарбувати руками, а радше віддавати, не бути пихатим у своєму серці, не перенасичувати своє черево, а в усьому поступати розважливо. Ось у чому має полягати життя ченця!

31. Старець мовив: Хто не приймає кожного, як брата, а робить різницю між тим і тим, той недосконалий.

32. Старець мовив: Моли Бога, щоби Він дарував твоєму серцю скорботу й покору, спостерігай постійно за гріхами своїми й не осуджуй інших, а вважай себе нижчим від усіх; не товаришуй із жінкою, ні з хлопцем, ані з єретиками. Віджени від себе пристрасть балакати, вгамуй свій язик і черево й утримуйся від вина. Коли хто розмовлятиме з тобою про який-небудь предмет, не сварися зі співрозмовником. Коли хто говорить добре, відкажуй «гаразд». Коли хто каже зло, говори: «ти сам знаєш, що говориш», — і не сперечайся з ним про те, що він сказав; і тоді успокоїться помисел твій.

33. Брат спитав одного старця: В чім має полягати життя ченця? Старець відповів: в тім, щоб мати уста правдиві, тіло святе, серце чисте, думку, що не блукає по предметах світу, псалмоспів зі скрухою; в тім, щоб перебувати в мовчанні й про ніщо інше не думати лишень про очікування Господа.

34. Старець мовив: Дбаймо про лагідність, страждання, довготерпеливість і любов. У тім полягає монашество.

35. Іще сказав: Призначення християнина — наслідування Христа.

РОЗДІЛ II

Про те, що якнайстаранніше треба шукати безмовности

1. Казав авва Антоній: Як риба, пробувши довго на суші, гине, так і ченці, що довго перебувають поза келією, або зі світськими людьми, стають нездатними до подвигу мовчання. Тому як рибі необхідно перебувати у воді, так і ми маємо перебувати в келії, щоби поза нею не забути за внутрішню пильність.

2. Ще він мовив: Хто живе в пустині й у мовчанні, той свободний від трьох спокус: від спокуси слуху, язика й зору; одна тільки в нього спокуса — в серці.

3. Авва Арсеній, перебуваючи ще при царському дворі, молився Богові, мовлячи: Господи, навчи мене, як спастися. І був до нього голос, що казав: «Арсеніє! Тікай від людей і спасешся».

4. Віддалившись у монастир, він знову молився Богові тими самими словами і вчув голос, що говорив йому: «Арсеніє! Тікай, мовчи, перебувай на самоті, бо в цьому — коріння безгрішности».

5. Авва Марко казав авві Арсенію: Чому ти уникаєш нас? Старець відказав йому: Бог бачить, що я люблю вас, але не можу перебувати разом і з Богом, і з людьми. На небі тисячі й міриади мають одну волю, а в людей — волі різні. Тому я не можу залишити Бога й перебувати з людьми.

6. Якось блаженний архієпископ Теофіл прийшов із якимось начальником до авви Арсенія і спитав старця, бажаючи почути від нього слово. Старець, помовчавши трохи, каже їм у відповідь: Чи сповните те, що кажу вам? Вони обіцяли сповнити. Тоді старець мовив до них: Коли десь почуєте про Арсенія, не йдіть до нього.

7. Іншим разом архієпископ, бажаючи прийти до старця, послав наперед довідатись, чи відчинить він йому двері. Ось що старець відповів йому: Як прийдеш, відчиню тобі двері, але коли для тебе відчиню то й для всіх відчиню, — а тоді вже тут не лишуся. Архієпископ, почувши це, сказав: Якщо я своїм приходом прожену його, то краще мені не йти до святого.

8. Якось авва Арсеній прийшов на одне місце, де росла трава й колихалась від вітру. Старець сказав братам: Що то за шум? Браття кажуть йому: Це очерет шумить. Старець мовив до них: Істинно, коли хто перебуває в мовчанні й почує голос горобця, то його серце не може зберегти попереднього стану; тим більше трудно його зберегти вам, чуючи шум цього очерету.

9. Оповідали, що келія авви Арсенія стояла від спільного житла у віддаленні на дві милі. Він рідко виходив із неї, бо інші прислужували йому. Коли ж Скит спустошено, він вийшов із слізьми з келії і мовив: Світ згубив Рим, а ченці — скит.

10. Якось під час перебування авви Арсенія в Канопі, одна дуже заможна й богобоязлива дівчина із сенаторського роду прийшла з Риму, щоб побачити авву. Архієпископ Теофіл прийняв її. Вона прохала архієпископа намовити старця, щоби він допустив її до себе. Архієпископ пішов до авви Арсенія і сказав йому: Одна дівчина зі сенаторського роду прийшла з Риму і бажає побачити тебе. Але старець навіть не хотів стрінутися з нею. Коли сказали про це дівчині, вона наказала запрягти волів і мовила: Я вірю Богові, що побачу старця, бо я прийшла побачити не чоловіка. Знаних людей багато і в нас у місті, але я прийшла побачити пророків. Коли вона прибула до келії старця, то Бог улаштував так, що старець перебував поза келією. Узрівши авву, дівчина впала йому до ніг. Він підняв її з гнівом і, звернувшись до неї, мовив: Якщо хочеш бачити моє лице, то ось — дивися! Дівчина від сорому не осмілилась глянути на лице його. Старець каже їй: Якщо ти чула про мої діла, то на них треба дивитися. Як ти зважилася вийти з дому й плисти так далеко? Чи ж не знаєш, що ти — дівчина й тобі нікуди не пристало виходити? А, може, ти тому прийшла, щоби, повернувшись до Риму, сказати іншим жінкам: я бачила Арсенія, і море стане шляхом жінок, що йтимуть до мене? Дівчина відповіла: Коли Богові буде вгодно і я вернуся до Риму, то не допущу жодної жінки прийти сюди. Але ти помолися за мене і поминай мене завжди. Старець у відповідь мовив їй: Молюся Богові, щоби Він витер із мого серця пам'ять про тебе. Почувши це, вона пішла засмучена, а, вернувшись до міста, із журби впала в гарячку. Про її хворобу повідомили архієпископа. Він прийшов до неї і прохав, щоби вона розповіла про те, що з нею трапилось. Дівчина відповіла: Краще б мені ніколи сюди не приходити; я сказала старцеві: «поминай мене», а він відповів: «молюся Богові, щоби стерлася із мого серця пам'ять про тебе», — й оце я вмираю з журби. Архієпископ мовив: Чи ти не знаєш, що ти — жінка й що через жінок ворог воює зі святими? Тому старець так тобі й відповів; а за твою душу він молитиметься завжди. Таким чином дівчина заспокоїлася в думках і з радістю вирушила на батьківщину.

11. Прийшли якось до авви Арсенія старці й просили його, розповісти їм щось про тих, що перебувають у мовчанні й ні з ким не спілкуються. Старець сказав їм: Поки дівчина живе в домі батька свого, багато бажає мати її своєю нареченою, але коли почне виходити з дому, не усім уже подобається. Одні принижують її, а інші хвалять; не має вже вона такої чести, як тоді, коли жила замкненою. Так буває і з душею: коли вона стане проявляти себе, не може всіх задовольнити.

12. Авва Діядох говорив: Як у купальні, коли часто відчинятимеш двері, скоро

випустиш горяч надвір, так і душа, як бажає часто говорити, нехай навіть і добре говорить, тратить власну теплоту через двері язика. Добре є вчасне мовчання; воно не є нічим іншим, як матір'ю дуже мудрих думок.

13. Говорив авва Дула: Якщо ворог змушує нас полишити мовчання, ми ніяк не маємо його слухати, бо немає нічого рівного мовчанню і постові. Вони допомагають нам у боротьбі проти ворога, бо внутрішнім очам дають гостроту бачення.

14. Ще казав: уникай сварки й відкидай пристрасті, щоб не зазнавав сум'яття твій ум і не порушувався стан мовчання.

15. Брат запитав авву Ісаю: Як треба мовчати в келії? Старець відповів: Мовчати в келії — значить повергнути себе самого перед Богом і що маєш сили, опиратися всякому помислові, що його сіє ворог. Це значить — утікати від світу.

16. Брат запитав його: Що значить жити по-світському? Старець відповів: Жити по-світському, значить уявляти себе постійним мешканцем цього віку, значить дбати за тіло більше, як за душу і хвалитись тим, чого тобі бракує. Усього цього треба уникати, як каже апостол Йоан: «Не любіть світу, ні того, що у світі» (1 Йо. 2, 15).

17. Ще говорив: Той, що перебуває у мовчанні, має перевіряти себе щогодини, чи уникнув він повітряних духів, що опановують його, і чи визволився від них, перебуваючи в цьому тілі; — бо хто підлягає їх неволі, той не може перебувати в мовчанні.

18. Брат спитав старця: Чого має дотримуватися той, що мовчить? Старець відповів: Той, що мовчить, має сповнити три чесноти: постійно мати страх Божий, прохати з терпеливістю і не відвертати свого серця від пам'яті про Бога.

19. Оповідали про авву Ісидора, пресвітера: коли приходив до нього брат, він утікав до своєї внутрішньої келії. Браття спитали його: авво Ісидоре, що це ти робиш? Він відповів: і звірі спасаються, втікаючи до своїх леговищ. Говорив він це для користі братів.

20. Брат прийшов у скит до авви Мойсея і просив, щоб той наставив. Старець мовив йому: Іди, сиди в своїй келії; вона навчить тебе всього.

21. Авва Мойсей говорив: Чоловік, що уникає людей, подібний до стиглого винограду, а той, що пристає з ними, немов недоспіла ягода.

22. Авва Марко говорив: Той, що бажає переплисти мисленне море, має бути довготерпеливим, покірливим, пильним і стриманим. Коли ж зважиться він увійти в море, не маючи цих чотирьох чеснот, бунтується його серце, й не зможе він переплисти.

23. Іще говорив: Мовчання тоді приносить хосен, коли вільне від зла. А коли злучаться з ним за молитвою і чотири згадані чесноти, то ніщо краще за нього не сприятиме безпристрасности.

24. І ще сказав: Не можна мовчати умом, не віддалившись від тіла, й не можна знищити цієї перешкоди (духа) без молитви й мовчання.

25. Авва Ніл говорив: Того, що любить мовчання, не ранить стріла ворога; а той, що пристає з людьми, безнастанно одержує рани. І дух на самоті буває спокійніший, і хіть, коли мовчить, призвичаюється за словом діяти слабше, й узагалі будь-яка пристрасть не побуджувана, глибоко мовчить, переходить і зовсім заспокоюється. Врешті чоловік з часом забуває про свою колишню діяльність і лишаються в нього тільки слабкі спомини про вчинки, коли настане стан безпристрасности.

26. Сказав іще: Мовчання тим добре, що не бачить спокусливого для себе, а небаченого й ум не приймає; те ж, що не було в умі, не лишає сліду в уяві, не збуджує

пристрасті; а як не збуджується пристрасть, тоді чоловік має глибоку внутрішню тишу й великий внутрішній мир.

27. Авва Пімен сказав: Початок зла — розсіяння.

28. (продовження) І ще говорив авва Пімен: добре уникати тілесного. Чоловік, що близький до тілесної спокуси, подібний до того, що стоїть над дуже глибоким ровом. І як трапиться ворогові момент, він легко скине його вниз. А той, що уникає тілесного, подібний до того, що стоїть далеко від рову, так, Що хоча ворог і поманив його, щоби скинути вниз, то, коли він потягне чоловіка й приневолюватиме його (до зла), Бог пошле чоловікові поміч.

29. Якось учень авви Сисоя, Авраам, мовив до нього: Отче! Чи не вгодно було б тобі, щоби ми поселилися ближче до світу. — Ходімо туди, — сказав йому авва Сисой, — де немає жінок. А де ж немає жінки, крім пустині? — відповів йому учень. — Тож провадь мене в пустиню, — сказав старець.

30. Мати Синклитикия говорила: Багато з тих, що жили на горі, але чинили світські діла, загинуло: бо і в товаристві можна бути ченцем у думці — і, відмежувавшись від людей, можна жити умом з юрбою.

31. Старець мовив: чернець має придбати собі мовчання, щоби він міг погорджувати тілесною шкодою, якщо вона трапиться з ним.

32. Оповідав хтось: були три трудолюбні, напоєні любов'ю ченці. Один із них вибрав собі завдання мирити людей, що сварять між собою, за сказаним: блаженні миротворці (Мт. 5, 9). Інший — відвідувати хворих. Третій відійшов мовчати в пустиню. Перший, працюючи, і через сварки між людьми, не міг зцілити всіх. Зажурений, прийшов до того, що відвідував недужих, але знайшов його теж ослабленим і недбалим щодо сповнення свого обіту. Домовившись, пішли вони обидва побачитись із пустельником і оповіли йому свою журбу й просили, щоби він сказав їм, що доброго зробив у пустині. Помовчавши трохи, пустельник налив воду до чаші й каже їм: Дивіться на воду. А вона була мутна, так, що нічого не було в ній видно. Трохи згодом він знову мовить: дивіться, — тепер вода встоялася. Тільки-но вони подивились у воду, одразу ж побачили свої обличчя, як у дзеркалі. Тоді він сказав їм: Так буває і з чоловіком, що живе серед людей; за колотнечею він не бачить своїх гріхів. А коли мовчить, особливо ж у пустині, тоді бачить свої хиби.

33. Брат спитав старця: Що таке мовчання і яка від нього користь? Старець відповів: мовчання полягає в тому, щоби перебувати в келії, роздумуючи про Бога і в страсі Божому, уникаючи злопам'ятности й високого мудрування. Таке мовчання, — це мати всіх чеснот, і воно оберігає ченця від розпечених стріл ворога, не допускаючи, щоби вони ранили його.

О безмовносте, поступе ченців! О безмовносте, небесні сходи! О безмовносте, дорога до Царства Небесного! О безмовносте, мати скрухи! О безмовносте, подателько каяття! О безмовносте, дзеркало гріхів, що показує чоловікові його злочини! О безмовносте, що не втримуєш сліз і зітхання! О безмовносте, що просвічуєш душу! О безмовносте, родителько лагідности! О безмовносте, співжителько покори! О безмовносте, що ведеш чоловіка до тихомирного стану! О безмовносте, співрозмовнице ангелів! О безмовносте, подателько світла розумові! О безмовносте, злучена зі страхом Божим, випробувальнице думок і помічнице в міркуванні! О безмовносте, родителька всякого добра, утвердження посту, приборкання язика, перешкода нестриманости! О безмовносте, дозвілля для молитви, для читання! О безмовносте, приборкання думок і тиха пристане! О безмовносте, що

боїшся Бога, зброе тих, що йдуть на подвиги, що робиш їх відвагу непорушною і зберігаєш непохитними тих, що хочуть перебувати в своїх келіях! О безмовносте, любе ярмо й легкий тягарю, що заспокоюєш і носиш того, що поніс тебе! О безмовносте, ясність душі й серця! О безмовносте, що дбаєш тільки за себе саму, розмовляєш із Христом і постійно маєш смерть перед очима! О безмовносте, узда для очей, вух і язика! О безмовносте, що кожного дня і ночі очікуєш на Христа, зберігаєш світильник незгасним, прямуєш до Нього й безнастанно співаєш: Готове серце моє, Боже, готове серце моє (Пс. 56, 8)! О безмовносте, згубо гордості, що замість сміху родиш плач у того, що здобув тебе! О безмовносте, неприятелько безсоромности й ненависнице велемовности, що завжди приймаєш (мандрівця) Христа! О безмовносте, мати благоговіння! О безмовносте, полоне пристрастей! О безмовносте, Христова країно, багата добрими плодами! Так, брате, здобудь безмовність, пам'ятаючи про свою смерть.

РОЗДІЛ III

Про скруху

1. Авва Антоній говорив: Маючи перед очима страх Божий, завжди пам'ятатимемо про смерть; зненавидймо світ і все, що в нім є, зненавидймо всяке тілесне заспокоєння; відречімось цього життя, щоб жити для Бога. Пам'ятатимемо про те, що обіцяли Богові, бо Він зажадає від нас цього в день суду. Будьмо голодні, спрагли, нагі, невсипущі, плачмо, зітхаймо в своєму серці; перевіряймо себе, чи стали ми гідними Бога; полюбімо смуток, щоби знайти Бога; погорджуймо тіло, щоби спасти свою душу.

2. Оповідали про авву Арсенія, що він увесь час свого життя, сидячи за ручною роботою, мав у пазусі хустинку до витирання сліз, що скапували з його очей.

3. Брат просив авву Амона, щоби той сказав йому слово. Старець мовив: Іди й май такі думки, які мають злочинці в тюрмі. Вони постійно питають інших: «де суддя?», «коли він прийде?» І від очікування на нього плачуть. Так і чернець має безнастанно бути уважним і викривати душу свою, кажучи: горе мені! Як я стану на Христовий суд і чим виправдовуватимуся перед Ним? Якщо завжди так роздумуватимеш, можеш спастися.

4. Авва Евагрій говорив: Сидячи в келії зосередь свій розум і пам'ятай про день смерті; уяви собі тодішній розклад тіла, подумай про це; завдай собі трудів; пізнай марність світу; подбай про терпеливість і ретельність, щоб ти міг постійно перебувати в стані мовчання і не слабнути. Згадай і про стан у пеклі й подумай, як там перебувають душі! В якому вони гіркому мовчанні! Або в яких страшних зойках! В якому страхові й муках! В якому очікуванні терплять вони безнастанний смуток душевних і безконечних сліз! Згадай також і про день воскресення і явлення свого перед Богом. Уяви собі той страшний і жахливий суд. Уяви собі те, що приготовано грішникам, — сором перед Богом і Христом Його, перед ангелами й архангелами, і властями й усіма людьми; уяви собі всі кари, — вічний вогонь, невсипучий черв, ад, морок, а до того всього скрегіт зубів, жах і муки. Уяви собі й блага, приготовані праведникам, їх спілкування з Богом Отцем і Христом Його, з ангелами, архангелами, із властями і з усім ликом святих, уяви собі Небесне Царство і його блага, радість і насолоду. Перегорни собі у пам'яті те й те. Сумуй і плач над засудженням грішників, ридай і над своєю душею, боячись, щоби й тобі не бути з ними; але радій, тішся й веселися благами, приготованими праведникам. Старайся й сам стати їх причасником

й уникнути мук. Гляди, щоби це ніколи не покидало твоєї пам'яті, — і перебуватимеш у келії, чи де-небудь поза нею, не полишай роздумувати про це, щоб хоч таким способом уникнути нечистих і шкідливих помислів.

5. Авва Ілля мовив: Я боюся трьох речей: а саме того, коли душа полишає тіло і коли я матиму стати перед Богом, і коли буде проголошено мій останній присуд.

в. Говорив авва Ісая: Хто перебуває в мовчанні, мусить мати страх Божий, страх свого явлення перед Богом, що займає все його єство; бо якщо гріх знаджує серце чоловіка, то в ньому ще немає страху Божого.

7. Авва Петро, учень авви Ісаї, говорив про нього: Коли я відвідав його під час хвороби й виявив, що авва, тяжко страждає, то він, бачачи мою журбу через нього, мовив до мене: Що Це за страждання, коли є надія заспокоєння! Та мене огортає страх того доволі мрячного часу, якщо буду відкинений від лиця Божого й ніхто вже не явиться мені на поміч і не буде надії на заспокоєння.

8. Говорив іще: Іншим разом, коли я прийшов до нього, також побачив його надзвичайно слабким. А він, побачивши журбу мого серця, мовив до мене, що в цих стражданнях він мало не зблизився до смерті. Мусимо ж ми пам'ятати про цю гірку годину, бо здоров'я цього смертного тіла не має користи; -тіло шукає здоров'я, аби віддалитися від Бога. І в дереві, якщо його щоденно поливати, все ж таки висихає його корінь, так, що воно не може приносити плоду.

9. Авва Петро говорив: коли я спитав його (Ісаю), що таке страх Божий, то він відказав мені: Чоловік, що надіється на кого-небудь, а не на Бога, не має в собі страху Божого.

10. Ще говорив про причастя (Святих Тайн): Горе мені! Скільки разів я не причащаюся, — входжу в спілку з ворогами Бога. То ж яке я маю з Ним спілкування? Я таким чином причащаюся собі на суд і осудження. Ми проголошуємо: святеє святим, — себто: святим належить святе. Коли я святий, то вороги безсилі зробити зі мною що-небудь.

11. Авва Ісая говорив: Горе мені! Горе мені, що я не трудився очистити себе так, щоби вдостойтися ласкавої Божої милости. Горе мені! Горе мені, що я не трудився в боротьбі доти, доки не переміг ворогів Твоїх, щоб Ти запанував у мені.

13. Сказав іще: Горе мені! Горе мені, що я маю перед собою обвинувачів, яких частково знаю, а частково не знаю, й не можу віддалити від себе. Горе мені! Горе мені! Як я можу стати перед Господом й святими Його, бо вороги не лишили в мені жодного члена чистим перед Богом?

14. Блаженний Теофіл, архієпископ, наближаючись до смерті, мовив: Щасливий ти, авво Арсеніє, що завжди пам'ятав про цю годину.

15. Отці оповідали: якось, коли браття їли на вечері любови, один брат розсміявся за столом. Авва Йоан (Колов), побачивши його, заплакав і мовив: Що це в брата на серці, що він розсміявся? Він має радше плакати, бо споживає вечерю любови.

16. Авва Яків сказав: Як смолоскип, поставлений у темній кімнаті, освітлює її, так і страх Божий, як оселяється в серці чоловіка, просвічує його і навчає всіх чеснот і заповідей Божих.

17. Дехто з отців, спитав авву Макарія Єгипетського: Чому це, — чи ти їж, чи постиш, — твоє тіло завжди сухе? Старець відповів йому: Костур, що ним обертають підпалений хмиз, цілковито з'їдає вогонь; так само й чоловік, — коли очищатиме свій ум страхом Божим, то цей страх з'їдатиме його тіло.

18. Розповідали про авву Макарія Великого: якось, йдучи пустелею, знайшов він череп мерця, що валявся на землі. Старець, ударивши череп пальмовим ціпком, мовив до нього: Хто ти? Відповідай мені. Череп відповів: Я був головним жерцем поган, що жили на цьому місці; і коли ти, авво Макаріє духоносний, співчуваючи тим, що страждають у муках, помолишся за них, тоді вони відчують деяку відраду. Авва Макарій спитав його: Що то за відрода і що за муки? Череп каже йому: Як далеко небо від землі, такий великий вогонь у долині під нашими ногами й аж до самої голови; коли ми стоїмо посеред цього вогню, не можемо бачити облич одне одного, бо пов'язано між собою нам спини. Коли ж ти молишся за нас, то по часті один бачить обличчя іншого. Старець заплакав і мовив: Нещасний той день, що в ньому родився той чоловік! Невже тільки це є потіхою для нього в його карі? Старець спитав його ще: Чи нема іншої, тяжчої муки? Череп відповів йому: Під нами муки ще страшніші. Старець запитав його: А хто є там? Череп відповів: Ми, що не знали Бога, ще трохи помилувані, але ті, що пізнали Бога і відреклись Його й не творили Його волі, ті знаходяться під нами. Тоді старець узяв череп, закопав його в землю й пішов своїм шляхом.

19. Було, що старці з Нїтрійської гори послали в скит до авви Макарія попросити його до себе. Посланці кажуть йому: Поки весь народ, зібравшись до тебе, не обтяжив тебе, прохаємо, — прийди до нас, щоби ми побачили тебе, поки відійдеш До Господа. Коли Макарій прийшов на гору, зібралася до нього вся братія. Старці прохали його, щоби сказав слово братам. Макарій, заплакавши, мовив: плачмо, браття! Хай наші очі Пропливають сльози, поки відійдемо туди, де наші сльози палитимуть наші тіла. Й усі заплакали, впадши ниць, і сказали: Отче! Помолися за нас.

20. Авва Мойсей сказав: Коли нас перемагає тілесна Пристрасть, то не лїнуємось покаятися й оплакати самих себе, Поки захопить нас плач судний.

21. Сказав іще: Сльїзми осягає чоловік чесноти; сльїзми одержується відпущення гріхів. Тому, коли плачеш, не підноси голосу зітхання і хай не знає твоя лївиця, що робить правиця. Лївиця означає марнославство.

22. Один брат говорив авві Пімену: Мене бентежать помисли й не дають мені подумати про свої гріхи, а змушують завважувати тільки недолїки брата мого. Авва Пімен оповів йому про авву Диоскора, що він у келїї плакав над собою, а його учень жив у іншій келїї. Коли учень приходив до старця і заставав, що той плакав, то питав його: Отче! Над чим ти плачеш? Він відповідав йому: Плачу над гріхами своїми, чадо! Учень мовив до нього: Ти, отче, не маєш гріхів! Але старець відповідав йому: Запевняю тебе, сину мій, — коли б я мав змогу бачити свої гріхи, то мало б було ще чотирьох людей, щоб разом зі мною оплакувати ці гріхи. При тому сказав авва Пімен: Той воїстину чоловік, хто пізнав самого себе.

23. Якось авва Пімен, їдучи до Єгипту, побачив жінку, що сидїла на могилі й гірко плакала. Він сказав при тому: Якби явилися приємності всього світу, то й вони не відірвали б її душі від журби. Так і чернець мусить незмінно мати журбу в своїй душі.

24. Колись авва Пімен з аввою Анувієм простували межами Дїюлка. Минаючи цвинтар, вони побачили жінку, що сильно побивалася і гірко плакала. Вони зупинилися й дивились на неї. Потім, трохи відійшовши, зустріли одного чоловіка. Авва Пімен спитав його: Над чим та жінка так гірко плаче? Він відповів, що в неї помер чоловік, син і брат. Авва Пімен звернувся до авви Анувія й каже: Запевняю тебе, авво, коли чоловік не умертвить усіх пожадань тіла й не буде так плакати, не

може стати ченцем. Все життя й душа тієї жінки поринули в журбу.

25. Іще сказав авва Пімен: Плач приносить подвійний хосен: створює чесноти і зберігає їх.

26. Брат спитав авву Пімена: Що мені робити? Старець каже йому: якби Бог навідався до нас, то чим нам турбуватися? Своїми гріхами — відповів брат. Старець каже йому: Тож ходімо у свої келії та й будемо сидіти там й роздумувати над своїми гріхами, а Господь допоможе нам у всьому.

27. Інший брат спитав авву Пімена: Що мені робити? Той відповів: Коли Авраам прийшов ув Обіцяну землю, купив собі місце на захоронення і через гробницю унаслідував землю (див. Бут. 23). Що ж означає ця гробниця? — сказав брат. Старець відповів: Місце плачу й ридання.

28. Брат спитав авву Пімена: що мені робити зі своїми гріхами? Старець відповів: хто хоче очиститись від гріхів, очищує їх слізьми.

29. І ще сказав (авва Пімен): Плач — це дорога, що її вказало нам Святе Письмо й наші отці, що говорили: «плачте, — крім цієї дороги, нема іншої».

30. Авва Ісаак відвідав авву Пімена, й коли вони сиділи, побачив, що той в екстазі, та й спитав його: Де був твій ум? Старець відповів: Там, де була свята Марія й плакала біля хреста Спасителя, і я б бажав завжди плакати.

31. Блаженний Атанасій, архієпископ Олександрійський, просив авву Памва, щоб той прийшов із пустині до Олександрії. Коли авва прийшов, то побачив жінку-акторку й заплакав. Коли ті, що були з ним, спитали, чому він заплакав, то він відповів: Дві речі мене зворушили, — по-перше, погибель цієї жінки, а, по-друге, що немає в мене стільки старання на те, Щоби догоджати моему Богові, скільки має ця жінка, щоби догоджати розпусним людям.

32. Авва Силуан, якимось сидячи раз із братією, увійшов у екстаз і впав долілиць. Коли минуло доволі багато часу, авва встав і заплакав. Братія запитала його: Що з тобою сталося, отче? Він мовчав і плакав. Коли ж браття принукували його сказати, він відповів: Мене було забрано на суд і я бачив, що багато з нашого чернечого стану йшло на муки, а багато з мирян йшло до Небесного Царства. Старець продовжував плакати й не хотів виходити зі своєї келії. Коли ж навіть мусив Покидати її, завжди закривав своє обличчя кукілем і говорив: навіщо мені дивитися на цей дочасний світ, з якого не маю жодної користі?

33. Мати Синклитикия говорила: багато подвигів і праці треба буде докласти тим, що приходять до Бога; але опісля -невимовна радість. Бо як ті, що хочуть розпалити вогонь, спочатку задихаються від диму і пускають сльози й уже потім досягають того, що шукають, так і ми мусимо розпалювати в собі Божий вогонь зі слізьми і трудами. Бо Святе Письмо каже: Бог наш - вогонь, що пожирає (Євр. 12, 29).

34. Авва Іперехій говорив: Чернець працює день і ніч, чуваючи і перебуваючи на молитвах, і ранив своє серце, і проливає сльози та призиває ласку з неба.

35. Прийшли браття до авви Філікса в супроводі деяких мирян і просили його, щоби сказав їм слово. Старець мовчав. Коли ж вони дуже просили, сказав їм: Ви хочете чути слово? Так, авво! — відповіли вони. Старець мовив: Сьогодні нема слова. Коли браття питали старців і сповняли те, що їм старці говорили, тоді сам Бог навчав їх, як сказати слово; а сьогодні тільки питають, але не роблять того, що чують. Тому Бог відібрав від старців ласку слова й вони не знаходять, що говорити, бо нема тих, що сповняли б (їх слова). Браття, почувши це, зітхнули і сказали, помолися за нас, авво!

36. Оповідали про авву Ора й авву Теодора: одного разу, кидаючи глину на

келію, мовили вони один одному: Якщо тепер завітає до нас Бог, що зробимо? І, заплакавши, покинули вони глину і відійшли до своїх келій.

37. Один старець оповідав, що якийсь брат бажав відійти в пустиню, але йому не дозволяла рідна мати. Він не кидав свого наміру й говорив: Я хочу спасти свою душу. Мати довго вмовляла його, та не сила було їй затримати сина, й врешті вона відпустила його. Він відійшов і став ченцем та жив безпечно. Й трапилося, що вмерла його мати. За якийсь час він сам тяжко занедужав і в нестямі забрано його на суд, де стрінув він свою матір разом із іншими, що їх судили. Коли вона побачила його, здивувалася і мовила: Що це таке, сину мій! І ти засуджений на це місце! Де ж твої слова, що ти їх говорив: Хочу спасти свою душу? Збентежений такими її словами, він стояв похнюпившись і не знав, що відповісти матері. І знову чує голос, що говорить йому: Заберіть його звідсіля. Я послав вас у кеновію за іншим ченцем, його тескою із такої-то пустині. Коли видіння припинилося, брат отямився і розповів про нього присутнім. Для підтвердження і засвідчення своїх слів просив одного брата піти в ту кеновію, що про неї чув, і довідатись, чи не вмер там брат, про котрого він чув. Той, що прийшов до кеновії, виявив, що так воно і є. Після того, як брат піднявся з недуги й міг жити самотійно, став затворником і сидів, роздумуючи над своїм спасінням, каявся і плакав над тим, що раніше жив собі безпечно.

Його скруха була такою, що багато хто вмовляв його, дати собі певну полегшу, щоби не потерпіти якоїсь шкоди через непомірний плач. Він же не хотів до цього схилитися, мовлячи: Коли я не зніс докору своєї матері, то як зможу в день суду перенести сором перед Христом і святими ангелами?

30. Старець мовив: Коли б людські душі могли в Божий прихід по воскресенні вмерти зі страху, то весь світ умер би від цього жаху й здивування. Як можна дивитись на небо, що роздирається, Бога, що являється з гнівом, незчисленне військо ангелів і все людство разом? Тому ми мусимо жити так, як ті, що кожної години мають здати Богові звіт зі свого життя.

31. Брат спитав старця: Авво, чому моє серце тверде, так, що я не боюся Бога? Старець відповів йому: Я думаю, коли чоловік приймає в своє серце докори самому собі, тоді він набуває Божого страху. Брат спитав його: В чому полягає докір? В тому, відповів старець, щоби чоловік докоряв своїй душі в кожному ділі, кажучи самому собі: «пам'ятай, що ти мусиш стати перед Богом» і ще: «чого я хочу для себе, живучи з чоловіком, а не з Богом?» Тож я думаю, коли хто матиме це (самодокоряння), до нього вселиться страх Божий.

40. Старець побачив того, що сміявся, і мовив до нього: Перед небом і землею треба нам здати Богові звіт з усього свого життя, — а ти смієшся!

41. Старець сказав: Як свою тінь ми всюди з собою носимо, так, де б не були ми, мусимо плакати і мати в собі скруху.

42. Брат спитав одного старця: Авво, скажи мені слово! Старець мовив йому: Коли Бог покарав Єгипет, то не було такого дому, де б не було плачу.

43. Брат спитав одного старця: Що мені робити? — Ми маємо постійно плакати, — сказав старець. Так один старець якось зомлів, а коли минуло багато часу, отямився. Ми спитали його: Що ти бачив там, авво? Він сказав нам зі сльозами: Я чув там плач тих, що говорили безнастанно: «Горе мені! Горе мені!» так і ми маємо невпинно взивати.

44. Брат спитав одного старця: Чому моя душа бажає сліз, коли чую старців, що плачуть, — а сльози не приходять, і цим журиться душа моя? Старець сказав йому:

Сини Ізраїля по сороках літах увійшли до Обіцяної землі. Сльози — це Обіцяна земля. Коли їх досягнеш, не боятимешся війни. Так Бог хоче скрухи твоєї душі, щоб вона постійно прямувала до тієї землі.

45. Старець мовив: Перебуваючи в келії, щогодини пам'ятай про Бога, — і огорне тебе страх Божий. Усунь зі своєї душі будь-який гріх і зло, щоб одержати спокій.

46. Сказав іще: Той, що придбав Божий страх, має повноту благ, бо страх Божий спасає чоловіка від гріха.

РОЗДІЛ IV

Про стриманість і про те, що треба її дотримуватися не тільки в їжі, але і в порухах душі

1. Якось братія зі скиту подалася до авви Антонія. Зійшовши на корабель, щоби відплисти до нього, вони знайшли одного старця, що вибирався саме туди. Братія не знала його. Сидячи на кораблі, вони говорили про вислови отців і зі Святого Письма; оповідали теж і про свої рукоділля. Старець увесь час мовчав. Коли причалили до пристані, братія довідалася, що й старець теж вибирався до авви Антонія. Коли вони прийшли до Антонія, він сказав їм: Доброго попутника знайшли ви в цьому старцеві! І до старця мовив: Добрих братів знайшов і ти, авво. — Вони добрі, — відповів старець, — але в них подвір'я не має воріт: хто хоче, підходить до стайні й відв'язує осла. — Це він сказав тому, що вони говорили все, що лишень спало на ум.

2. Авва Даниїл оповідав про авву Арсенія, що він усю ніч не спав, а коли зранку за законом природи долав його сон, то авва казав йому: Йди, злий невільник, — й трошки заснувши сидячи, одразу вставав.

3. Авва Арсеній казав, що ченцеві, якщо він подвижник, вистарчить поспати одну годину.

4. Говорив про нього авва Даниїл: стільки літ жив він із нами, й ми давали йому на рік одну невелику міру пшениці; а коли приходили до нього, то із неї ж їли.

5. Говорив ще про нього, що він не більше, як раз на рік змінював воду, що в ній розмочував пруття, а тільки підливав свіжої води. Він плів із них коші й шив до шостої години.

Старці питали його, кажучи: Чому ти не змінюєш воду з пруттям, — вона ж смердить? Він відповідав: За пахощі й мазі, що ними я насолоджувався в світі, слід мені зносити цей сморід.

6. Говорив іще: Коли авва Арсеній чув, що дозріли всі плоди, тоді казав сам від себе: принесіть мені! І тільки один раз куштував їх, з'їдаючи кожного по трохи й дякуючи Богові.

7. Говорили про авву Агатона, що він протягом трьох років вкладав до своїх уст камінь, доки не навчився мовчати.

8. Якось авва Агатон ішов зі своїми учнями. Один із них знайшов на шляху невеликий, зелений стручок сочевиці й сказав старцеві: Отче, чи дозволиш мені взяти його? Старець здивовано обернувся до учня й мовив: Чи ти його тут поклав? — Ні, — відповів брат. — Якщо не ти поклав, то як же ти хочеш його взяти? — Завважив старець.

9. Один старець прийшов до авви Ахили й бачить, що він випльовує кров зі своїх уст. Старець спитав: Що це таке, отче? Ахила відповів: Це — слово брата, що мене

зневажав; я старався не виявляти його і благав Бога, щоб Він узяв його від мене, — і слово стало кров'ю в моїх устах. Я виплюнув його, заспокоївся і забув зневагу.

10. Якось Ахила прийшов до келії авви Ісаї в скиту й застав його, як він їв. Він клав на мисочку сіль і розбавляв її водою. Побачивши старця, авва Ісаї сховав мисочку. Старець, завваживши це, мовив: Скажи мені, що ти їв? — Прости мені, авво, — відповів Ісаї. — Я тям пруття і відчув горяч; вклав до рота окраєць із сіллю, але моє горло засохло від горячі, й окраєць не пройшов. Тому я мусив влити до соли трохи води, щоби таким чином міг я спожити. Та прости мені! — Тоді старець сказав: Ідїть, погляньте, як Ісаї їсть юшку в скиті! Якщо хочеш їсти юшку, то йди до Єгипту.

11. Оповідали про авву Амона: як він був хворий і лежав на постелі кілька літ, ніколи не дозволяв собі в думці подивитися на свою внутрішню келію й побачити, що в ній є, бо через недугу йому багато приносили. Коли його учень Йоан входив і виходив із неї, авва заплющував очі, щоб не бачити, що він робить, бо знав, що Йоан — вірний чернець.

12. Авва Веньямин, пресвітер келій, оповідав: прийшли ми в скит до одного старця й хотіли дати йому оливи. Він сказав нам: Оце стоїть мала посудина, що ви було принесли мені три роки тому: як ви її поставили, так вона і стоїть. Почувши це, здивувалися ми способу старцевого життя.

13. Оповідали про авву Ліоскора Нахіястського: хліб у нього був ячмінний і з сочевиці, щороку авва клав початок одної якоїсь чесноти, кажучи, що цього року я ні з ким не стрінусь або не говоритиму, або не їстиму вареного, або не буду їсти яблук чи овочів. Так він приступав до кожного діла: скінчив одне, брався до другого — й робив це щороку.

14. Старець сказав: Я тому відкидаю приємності, щоби відкинути привід плотського духа. Я знаю, що він завжди бореться зі мною, шукаючи приємностей, збурює мій ум і відганяє розуміння.

15. Якось Епіфаній, кипрійський єпископ, послав за аввою Іларіоном і прохав його так: Прийди, побачимось, заки розлучимось з тілом! Коли прийшов авва Іларіон, вони втішились один одному. Як сиділи за столом, подано птицю, а єпископ, узявши її, запропонував авві Іларіону. Старець сказав йому: Прости мені! Відколи прийняв я чернечий чин, не споживав я нічого заколеного. А я, — мовив Епіфаній, — відколи став ченцем, не допустив, щоби хто-небудь заснув, маючи щось проти мене, та й сам не засинав, маючи що-небудь проти когось. Старець сказав: Прости мені! Твоя чеснота більша від моєї.

16. Оповідали про авву Елладія, що він двадцять літ провів у келіях, не зводячи вгору своїх очей, навіть щоб поглянути на дах церкви.

17. Оповідали про авву Зенона, як, мандруючи в Палестині та й натомившись, сів він їсти біля огіркового городу. Помисел йому говорив: візьми один огірок і з'їж, бо що в тому великого? Але він відповів своєму помислові: Чи ти не знаєш, що злодіїв карають? Спробуй сам на цьому самому місці, чи можеш Перенести кару? Вставши, простояв він на спеці п'ять днів, а, виснажившись, мовив сам до себе: Не можу знести кари! Опісля сказав своєму помислові: Як не можеш, то не кради і не їж.

18. Авва Ісаї сказав: люби більше мовчати, ніж говорити, бо мовчання збирає скарб, а балакучість розтринькує.

19. Сказав авва Теодот: брак поживи висушує тіло ченця, А другий зі старців сказав: неспання ще більше висушує тіло.

20. Авва Йоан Колов говорив: коли цар захоче взяти місто неприятеля, то

передусім перекриває воду і запаси поживи, і таким чином неприятель, гинучи з голоду, піддається йому. Так буває із тілесними пристрастями: коли чоловік житиме в пості й голоді, то вороги, знесилившись, покинуть його душу.

21. Говорив іще: якимось, простуючи скитською дорогою зі своїм плетенням, стрінув я погонича верблюдів, що своїми словами довів мене до гніву. Я втік, полишивши свої кошики.

22. Авва Ісаак, пресвітер Келій, оповідав: Я бачив брата, що жав на полі. Забажав він з'їсти пшеничний колосок, та й мовив до власника поля: Чи дозволиш мені з'їсти колосок? Почувши це, власник здивувався і сказав авві: Твоє поле, отче, а ти мене питаєш! Такий був обережний він.

23. Говорили про авву Ісидора, пресвітера: Якимось прийшов до нього брат просити його на обід, але старець не хотів іти й говорив: Адам злякомився на їду і його вигнано з раю. - Брат сказав йому: Ти боїшся навіть вийти зі своєї келії! — Як же мені не боятися, сину, — відповів старець, — коли диявол ходить навколо вас, як лев ревучий, шукаючи, кого б пожерти (1 Пт. 5, 8)? Часто говорив він також: хто попиває вино, той не втече від намови помислів. Лот, спонуканий дочками, напився вина - і диявол через сп'яніння легко втягнув його в беззаконне діло.

24. Один брат спитав авву Ісидора, скитського пресвітера: Чому демони тебе так сильно бояться? Тому — сказав йому старець, — що відколи став я ченцем, так поведжуся, щоб гнів не доходив до мого горла.

25. Іще сказав: Оце вже багато літ минуло, відколи я, хоч і чую в собі гріхи думок, та ніколи не віддавався ні побажанням, ні гнівові.

26. Авва Касіян оповідав про авву Йоана, що був ігуменом ченців: Прийшов він до авви Паїсія, що сорок літ провів у найсамітнішій пустині. А що Йоан мав до нього велику любов - і задля цієї любови мав змогу говорити з ним вільно, спитав його: Що ти довершив за такий довгий час, будучи усамітненим й не зазнаючи дошкуляння ні від кого з людей? Авва Паїсій відповів: З тієї пори, як я усамітнився, сонце ніколи не бачило, щоб я їв. — А мене не бачило в гніві, — сказав Йоан.

27. Іще сказав: Авва Мойсей оповідав нам, що розповідав йому про себе авва Серапіон: Коли я був молодий, мешкав разом із аввою Теоною. Вставши якимось з-за столу, під дією диявола, вхопив я одну пайку хліба і з'їв її потайки від мого авви. А коли я продовжував це робити протягом якогось часу, то, вже опанований пристрастю, не міг себе поконати; та тільки одне сумління осуджувало мене, а сказати старцеві я соромився. Однак за зарядом чоловіколюбного Бога сталося так, що прийшли до старця деякі люди задля душевної користи. Вони питали його про свої думки. Старець сказав їм: Ніщо не приносить стільки шкоди ченцям, а радости демонам, як затаєння думок перед духовними отцями. Він говорив їм і про стриманість. Під час цієї розмови, продовжував авва Серапіон, — я вирішив, що Бог об'явив про мене старцеві, й, побиваючись над гріхом, почав я плакати; відтак викинув зі своєї пазухи хліб, що його викрадав з поганої звички, а сам повергся на землю і просив прощення за минуле і молитов за утвердження в майбутньому. Тоді сказав мені старець: Сину! Коли я ще мовчав, твоє зізнання вивільнило тебе з цього полону, й ти, осуджуючи себе самого, вбив демона, що ранив тебе з укриття. Хоча досі ти й допускав його панувати над тобою, не противлячись йому та не виявляючи його, але тепер вигнаний з твого серця, не буде більше мати місця в тобі. Ще не скінчив старець своїх слів, як нагло показалася нечиста сила, що виходила з моєї пазухи, і наповнила хату смородом, так, що присутні думали, що спалено багато сірки. Тоді мовив старець: Пізнай моє слово!

Цим знаком Господь засвідчив твоє визволення.

28. Авва Лонгин, якось захворівши, мовив сам до себе: Страждай і вмирай; як проситимеш їжі не в свій час, не дам тобі навіть щоденної поживи.

29. Говорили про авву Макарія: коли йому доводилося бути з братами, він ставив собі засаду: як буде вино, випий для братів, але за одну чарку вина не пий весь день води. Тому, коли браття для заспокоєння давали йому вина, старець приймав його з радістю, щоби мучити себе. Та його учень, знаючи, в чому все полягає, говорив братам: На Господа, не давайте йому, бо він мучитиме себе в келії. Браття, довідавшись про це, не пропонували йому більше вина.

30. Авва Макарій Великий говорив у скиті братам, як розпускав зібрання: Тікайте браття! Один зі старців сказав йому: Куди втечемо ми далі від цієї пустині? Авва приклав палець до уст і сказав: Від цього втікайте! Опісля ввійшов до своєї келії, замкнув двері й сидів там.

31. Той самий авва Макарій сказав: Коли ти, даючи кому нагану, розгніваєшся, то цим задовольниш свою пристрасть. Отже, щоб спасти когось, не згуби себе самого.

32. Авва Пімен сказав: якби не прийшов Невузардан — архимагир, не був би спалений Господній храм (див. 2 Цар. 25, 8-9). Це означає, якби похіть догоджування шлункові не входила до душі, то розум не падав би в боротьбі з ворогом.

33. Оповідали про авву Пімена: коли його запрошували до трапези, він йшов зі слізьми, щоби не відмовити братам і не засмутити їх.

34. Дехто сказав авві Пімену про одного ченця, що він не п'є вина. Вино — це напитек зовсім не чернечий, — відповів він.

35. Сказав іще авва Пімен: Ніщо так не впокорує душу, як стриманість у їжі.

36. Сказав іще: Якщо чоловік пам'ятатиме слова Святого Письма: За словами твоїми будеш виправданий і за словами твоїми будеш засуджений (Мт. 12, 37), — то вирішить краще мовчати.

37. Іще оповідав старець: Брат спитав авву Памва: «Чи добре хвалити ближнього?» Памво відповів: Добре, та краще мовчати.

38. Брат запитав авву Пімена: Як потрібно жити в кеновії? Старець відповів: Той, що живе в кеновії, має усіх братів уважати за одного і берегти уста й очі, — і таким чином він може бути спокійний.

39. Авва Пімен сказав: Як дим проганяє бджіл і тоді виймають солодощі їх праці, так і тілесна насолода проганяє з душі страх Божий і нищить будь-яку добру працю.

40. Один з отців оповідав про авву Пімена і його брата: Як жили вони в Єгипті, їх мати хотіла побачитись з ними, та не могла. Одного дня, завваживши, що вони пішли до церкви, вийшла вона їм назустріч. Але вони, побачивши її, вернулись назад і замкнули двері на її очах. Мати, стоячи за дверима, жалісно кричала до них: Чи побачу вас, мої дорогенькі діти! Як почув це авва Анувій, зайшов до авви Пімена й мовив: Що нам робити з цією старицею, що так плаче під дверима? Авва Пімен устав і пішов до дверей та, не виходячи з келії, наблизився до матері, а як почув, що вона плаче ридуючи, сказав їй: Чого ти так голосиш, старице? Коли вона почула його голос, почала зі слізьми ще сильніше ридати: Хочу вас бачити, мої діти! Що буде з того, як я вас побачу? Чи я не ваша мати? Чи не я плекала вас? Я вже вся сива, та коли почула твій голос, збентежилася. Старець каже їй: Чи тут хочеш побачити нас, чи на тому світі? Вона відповіла: Коли не побачу тут, діти, чи побачу там? Старець відповів їй: Коли зважишся не бачити нас тут, то там побачиш. Тоді вона з радістю відійшла і

сказала: Якщо справді побачу вас там, то не хочу бачити тут.

41. Говорили про авву Павла, що він провів усю Чотири-десятницю з малою мірою сочевиці й горнятком води.

42. Оповідали про авву Пиора, що він їв ходячи. Коли хтось запитав його: Чому ти так їси? Він відповів: Не хочу займатися їжею, як ділом, а як поділлям. Сказав іще й іншому, що спитав його про те саме: хочу, щоби і тоді, коли їм, моя душа не відчувала жодної тілесної приємності.

42. Оповідали про авву Петра Піонітського в Келліях, що він не пив вина. Коли він постарівся, браття змішали трохи вина з водою і просили його, щоби випив. Він сказав: Повірте мені, що домішку я вважаю приправою. Таким чином він осуджував себе й за розведене вино.

44. На гору св. Антонія було зроблено пожертву, в якій знайдено невелику бочечку з вином. Один зі старців узяв малу посудину і чарку та й підніс авві Сисоеві. Старець випив; опісля прийняв і другу чарку й випив. Старець запропонував і третю, та авва не прийняв і мовив: Припини, брате, чи ти не знаєш, що таке сатана?

45. Брат спитав авву Сисоя: Що мені робити? — Коли приходжу до церкви, там часто відбувається вечір любови й мене затримують на ній. Старець каже: Трудна справа! Говорив йому те саме Авраам, його учень: як випаде вечір в суботу або в неділю, і брат вип'є три чарки вина, чи не буде забагато? Старець відповів: Коли б не було сатани, — то не забагато.

46. Учень авви Сисоя часто говорив йому: Авво, встань, постолуймося! Старець відповів: Невже ми не їли, сину мій? -Ні, отче. — Коли не їли, принеси, — їстимемо.

47. Авва Сисой якось сказав сміливо: Повір, оце вже тридцять літ, як я не молюся Богові за інші свої гріхи, лише молюся, кажучи Йому: Господи, Ісусе Христе, укрий мене від мого язика! Бо аж досі я падаю, поповнюючи гріхи через нього.

48. Раз якось авва Силуан і його учень Захарія прийшли в монастир; там їх попросили трохи підкріпитися на дорогу. Як вони вийшли, учень знайшов на дорозі воду й хотів напиться. Авва Силуан каже йому: Захаріє, сьогодні піст! — Чи ж ми, отче, не їли? — спитав учень. — Що ми їли там, — то було діло любови, — відказав старець. — Та ми маємо дотримуватися свого посту, сину мій!

49. Блаженна Синклитикія мовила: Ми, котрі дали такий обіт, мусимо зберігати цілковиту невинність. І в світських, очевидно, є невинність, та з нею трапляється і не невинність, бо вони грішать усіма іншими почуттями; вони й дивляться нескромно й сміються безчинно.

50. Іще сказала: Як гострі ліки відганяють скажених звірів, так молитва з постом проганяє нечисті думки.

51. Іще сказала: Не зваблюйся їжею світських багатіїв, наче б вона могла принести хосен. Для приємності вони вдаються до кухарської штуки; але ти зі своїм постом і простою їжею піднесешся над ними у вибагливій їжі, бо Святе Письмо говорить: Хто ситий, топче й крижку меду (Прип. 27, 7). Не пересичуйся хлібом і не бажай вина.

52. Авва Титей сказав: Наше мандрівництво полягає в тім, щоби чоловік здержував свій язик.

53. Авва Іперехій сказав: Як лев страшний для диких ослів, так випробуваний чернець для похитливих думок.

54. Іще мовив: Піст для ченця — це узда для гріха. Хто скидає цю узду, той стається непогамованим конем.

55. Іще мовив: Висушене постом тіло ченця витягає його душу з глибини пристрастей, а піст висушує потоки приємностей.

56. Іще мовив: невинного ченця пошановано буде на землі, й на небі увінчається він перед Найвищим.

57. Мовив ще: Чернець, що під час гніву не стримує свого язика, ніколи не стримає своїх пристрастей.

58. Іще мовив: Нехай уста твої не вимовляють лукавого слова; виноград не видає терня.

59. Іще мовив: Добре їсти м'ясо і пити вино й не з'їдати братового тіла в обмові.

60. Мовив ще: Змій-нашіптувач прогнав Єву з раю; подібним до нього буває той, що наговорює на ближнього: він губить душу того, що слухає, — не спасає і своєї.

61. Старець мовив: Лев сильний; та як череву втягає його в сіті, то вся його сила кориться.

62. Казав старець: Демона догоджування шлункові провадь обіцянкою, кажучи: підожди, не будеш голодний; і їж більш обережно. І що більше він тебе під'юджуватиме, то більшої правильності дотримуйся у їді, бо він так юдить чоловіка, що цей бажає немов усе з'їсти.

63. Раз якось у скиті було свято. Одному старцеві піднесли чарку з вином; відмовившись від нього, він сказав: Заберіть від мене цю смерть. Як побачили це й інші, що їли з ним, також не прийняли вина.

64. Наступного разу, під час первоплодів принесено туди ж посудину з вином, аби роздати братам по чарці. Коли один брат хотів утекти від цього в толос, толос розвалився. Ті, що зібралися на галас, побачили брата, що лежить, і стали ганити його, кажучи: Добре сталося з тобою, чванливий! — Але авва боронив його і сказав: Лишіть мого сина, він зробив добре діло, — і як живий Господь, не буде відновлений цей толос за моїх часів, щоби зрозумів світ, що через чарку вина зруйновано толос у скиті.

65. Один брат, розгніваний на іншого, став на молитву та просив, щоби Бог дав йому терплячість щодо брата й щоби ця спокуса пройшла без шкоди. Й тут-таки бачить він дим, що виходить із його уст; разом із ним минув його гнів.

66. Якось скитський пресвітер ходив до олександрійського архієпископа. Коли вернувся він у скит, спитали його браття: В якому стані місто? Він відповів їм: Направду, браття, не бачив я іншого людського обличчя, окрім архієпископа. Почувши це, вони здивувалися і були переконані його вчинком, що треба берегти свої очі від розсіяння.

67. Старець мовив: Диявол намагається зміцнити злий нахил ченця, щоби, закорінюючись таким способом, протягом довгого часу цей нахил здобув силу природи; — особливо буває це з дуже недбалим. Отже, утримуйся від усякої їжі, якої бажаєш для її запаху, особливо коли ти здоровий, і не їж того, до чого тягне тебе апетит, а споживай те, що пішле тобі Бог, і дякуй Йому щогодини. Ми, з'їдаючи невеликі хлібці ченців, разом із ними споживаємо всякий спокій, а на ділі не виконуємо чернечих обов'язків і думаємо, що стали ченцями! Не мрій, беручи на себе чужий вигляд; кажи собі самому: брате, май свою печать, тобто покору.

68. Один старець прийшов до іншого старця. Цей сказав своєму учневі: звари нам трошки сочевиці. Той зварив і розмочив хліб. Вони ж розмовляли про духовні діла до шостої години наступного дня. Старець знову каже своєму учневі: Сину, звари нам трохи сочевиці. — Я ще вчора зварив, — відповів учень. — І вони встали й почали їсти.

69. Інший старець прийшов до одного старця. Той, зваривши трохи сочевиці, мовив: Прокажімо малі молитви. Й один із них прочитав весь Псалтир, а другий напам'ять прочитав двох великих пророків. Коли настав ранок, прибулець пішов собі, й забули вони про їду.

70. Раз якось ранком зголоднів один брат і боровся зі своїм наміром не їсти страви до третьої години. Коли надійшла третя година, він вирішив терпіти до шостої години. Коли ж надійшла шоста година, він розмочив хліб і сів їсти — та знову встав і мовив: Потерплю до дев'ятої години. Настала й дев'ята година, — а старець проказав молитву і бачить, що сила диявола, неначе дим, виходить із його грудей. Таким чином минув голод старця.

71. Один старець був хворий. А що він багато днів не міг приймати поживи, то його учень просив дозволу приготувати йому трохи солодкої юшки. Він відійшов, приготував і приніс йому спожити. Стояло там дві посудини: в одній із них було трошки меду, а в другій — олія із лляного насіння, що погано пахла і вживалася тільки до світильників. Брат помилився і з Цієї посудини налив до страви старцеві. Старець покуштував і не сказав нічого, тільки їв мовчки. Брат просив його з'їсти ще трохи, він з'їв із примусу. Брат пропонував йому втретє; та він не міг їсти і казав: Направду не можу, сину! Учень хотів його переконати й говорив: Добра страва, авво! Ось, і я з'їм із тобою. — Як тільки покуштував, то пізнав, що зробив; він упав ниць і мовив: Горе мені, авво! Я згубив тебе, й ти поклав на мене гріх мій, бо не сказав мені. — Не журися, сину! — Говорив старець. Коли б Бог хотів, щоби ми їли, то ти влив би меду.

72. Оповідали про одного старця: захотілося йому з'їсти огірок; він узяв його і тримав перед своїми очима. І, хоч не поконала його похоть, він каявся, приборкуючи самого себе, що при цьому мав бажання.

73. Якось пішов брат у монастир відвідати свою хвору сестру. Вона була повна віри й не дозволяла собі бачити мужчину, та й не згодилася, щоби рідний брат через її недугу ввійшов у середовище жінок. Про це дала вона йому знати, сказавши: Йди, мій брате, помолись за мене, — і за благодаттю Христа я побачу тебе в Небесному Царстві.

74. Раз якось чернець стрівся на дорозі з черницями і зійшов з дороги. Ігуменя сказала йому: Коли б ти був досконалий монах, не глядів би ти на нас, як на жінок.

75. Якось пішли отці до Олександрії на заклик архиєпископа Теофіла для творення молитов і священнодійства. Коли вони споживали з ним страву, то запропонували теляче м'ясо. Вони їли не роздумуючи нітрохи. Архиєпископ узяв шматок м'яса, подав його старцеві, що сидів біля нього, і сказав: оце гарний шматок, — з'їж авво. Старці сказали на те: До цього часу ми їли овочі; коли це — м'ясо, то не будемо їсти. Ні один із них не їв більше (див. 1 Кор. 8, 7 і далі; 10, 27 і далі).

7в. Брат приніс до своєї келії свіжих скибок хліба і скликав один стіл старців-подвижників. Як кожний з них з'їв по дві скибки, перестали їсти. Брат побачив подвиг їхнього посту, поклонився до землі й мовив: ради Господа, їжте сьогодні, доки не насититесь. І вони з'їли ще по десять скибочок. Отож, скільки над потребу з'їли ради Господа істинні подвижники!

77. Один старець якось страждав у сильній хворобі, так, що йому зі середини випливало багато крови. Тоді ж у одного брата нагодилася суха, деревна брунька. Зваривши кашку, він укинув до неї бруньку, приніс старцеві й просив його спожити, кажучи: Вияви любов, з'їж, може, це допоможе тобі. Старець поглядив на нього уважно та довго й мовив: Направду, я бажав би, щоби Бог лишив мене в цій хворобі ще на

тридцять літ. І при такій хворобі старець не хотів прийняти навіть трішечки каші. Брат узяв кашу і відійшов до своєї келії.

78. Інший старець жив у далекій пустині. Якось прийшов брат і застав його недужого. Він узяв, обмив його, зварив дещо з того, що приніс, і давав йому їсти. Старець мовить до нього: Направду, брате, я забув, що люди мають таку втіху. Відтак брат приніс йому чарку вина. Побачивши її старець заплакав і сказав: Я маю намір не пити вина до самої смерти.

79. Старець сказав: догоджування шлункові - це матір перелюбства.

80. Іще сказав: той, що погамовує шлунок, може вгамувати перелюбство і язик.

81. Старець постановив собі не пити протягом сорока днів. Коли настала спека, він мив посудину, наповнював її водою і підвішував перед собою. Коли братія питала його: Навіщо ти це робиш, він відповідав: Аби при такій спразі більше потрудитися й одержати від Бога більшу нагороду.

82. Один брат мандрував, із ним була мати, вже стара. Як вони йшли понад ріку, стара жінка не могла перейти. Син узяв мафорій, обгорнув свої руки, щоби не діткнутися тіла матері, й таким способом підняв її і переніс на собі на інший бік. Мати спитала його: Чому ти обгорнув свої руки, сину мій? — Тому, — сказав він, — що тіло жінки — вогонь. Через те, що діткнувся тебе, западе мені до голови інша жінка.

83. Один зі старців казав: Бачив я в Келліях брата, що постив увесь Страсний тиждень. Як надходив вечір суботній, він відходив до церкви, щоб не їсти. Взагалі він їв лиш трошки буряка з сіллю і без олії.

84. Скликано було братів у скит очистити пліт. Один із них був хворий від подвижництва, — кашляв, мав нежить і плював. Його слина, мимоволі, впала на одного брата. Останній збентежився у своїй думці й мав намір сказати недужому: Перестань плювати на брата, — та, щоби поконати думку, він узяв слину і хотів її з'їсти. Але відтак сказав собі самому: і не їж, і не говори.

85. Оповідали про авву Памва, Віссаріона, Ісаю, Пасія й Атра, які бесідували між собою. Пресвітер Гори спитав їх, як Мають жити браття. Старці відповіли: У великому подвижництві й оберіганні свого сумління від ближнього.

86. Старець мовив: Багатство душі — це стриманість. Придбаймо її з покірливістю; втечім від марносластва — матері зла.

87. Ще мовив: Добре є харчуватися, як убогий, і постити. І ще сказав: Живімося Божими словами, насолоджуймося висловами святих Отців, — не годуючи шлунка, а радіючи духовно.

РОЗДІЛ V

Різні оповіді для впорядкування блудних зворохоблень, що повстають супроти нас

1. Авва Антоній говорив: Думаю, що тіло має відрух природній, вроджений, та він не діє, як душа не хоче, — і є в тілі один відрух без похоті. Є й інший відрух, що походить із харчування і розгріття тіла їжею та питтям. Та горяч крові, що з них витворюється, викликає збудження в тілі. Саме тому сказав апостол Павло: Не впивайтеся вином, яке доводить до розпусти (Еф. 5, 8); рівно ж і Господь у Євангелії мовив до своїх учнів: Зважайте на самих себе, щоб часом серця ваші не обтяжилися обжирством, пияцтвом (Лк. 21, 34). А в подвижників буває ще й інший відрух, що походить із підступу й заздрости демонів, то ж треба знати, що в тілі бувають відрухи

трьох родів: один природний, другий з нерозбірливості в їді й третій — від демонів.

2. Авва Геронтій Петрський говорив: Багато спокушуваних плотськими пожаданнями, що не співжили тілесно, блудували думкою, зберігаючи тіло незайманим, розпустували в душі. Тому, Дорогі, добре є сповняти слово Святого Письма: Більш ніж щось інше пильнуй своє серце (Прип. 4, 23).

3. Авва Йоан Колов сказав: Той, що насолоджується і бе-сидує з отроком, уже вчинив перелюб із ним у своєму помислі.

4. Авва Касіян говорив: Ось, що сказав нам авва Мойсей: добре є не затаювати своїх думок, а відкривати їх старцям духовним і розсудливим, а не таким, що постаріли тільки з плину часу; бо багато таких, що дивилися на старечий вік і відкривали думки, — та замість зцілення через недосвідченість старця, впадали у відчай.

4(а). Так був один брат із числа найревніших. Сильно спокушуваний демоном перелюбства, прийшов він до одного старця й відкрив йому свої думки. Цей вислухав, та що був недосвідчений, у гніві назвав брата огидним і негідним чернечого стану, тому що має такі думки. Як почув це брат, зневірився, покинув свою келію й пішов у світ. Та Бог так зарядив що стрінувся з ним авва Аполлос. Бачачи, що він схвилюваний і дуже зажурений, спитав його: Що за причина такої журби, мій сину? Спочатку він з великого занепаду духу нічого не відповідав. Опісля ж, як старець дуже його упрощував, виявив йому справу, кажучи: Мене непокоять думки перелюбства; я ходив до того старця, відкрив йому їх і, за його словом, не лишилось мені надії на спасіння; тож я зневірився і відходжу тепер у світ. Вислухавши це, отець Аполлос як мудрий лікар довго підбадьорював брата й наставляв його, кажучи: Не думай, що це якась дивина, сину мій, і не споневірюйся. І мене в такому віці й при сивині дуже непокоять такі думки. Тож не трать духа при тому розпаленні, що лікується не так людським старанням, як Божою милістю, - тільки зроби мені сьогодні ласку і вернися до своєї келії. Брат так і зробив. Відійшовши від нього, авва Аполлос пішов до келії того старця, що відкинув брата і, ставши близько біля його келії, молився Богові зі слізьми кажучи: Господи, що даєш спокуси для користи, зверни боротьбу брата на цього старця, щоби він через досвід навчився у своїй старості того, чого не міг навчитись протягом довгих літ, — щоби він міг співстраждати з тими, що борються. Коли авва скінчив молитву, бачить, стоїть біля келії етіоп і пускає стріли на старця. Поранений ними, старець тут-таки, неначе впившись, почав хитатися туди й сюди і, не маючи сили витерпіти, вийшов із келії і пішов у світ тим самим шляхом, що ним ішов юний брат. Авва Аполлос, знаючи про це, що сталося, стрінувся з ним і, підійшовши до нього, каже: Куди йдеш? І що то за причина неспокою, що огорнув тебе? Засоромлений, що все те, що з ним сталося, відоме святому» він із встиду не сказав нічого. Тоді авва Аполлос сказав йому: Вернися до своєї келії й надалі знай свою неміч і вважай, що досі або не пізнав тебе диявол, або навіть погордив тобою, коли ти не вдостойвся з ним боротьби, що її посилається на них ченців. Що я кажу — боротьби? Ти не міг винести нападу навіть один день. Це сталося через те, що ти, прийнявши себе юнака, що мав боротьбу зі спільним ворогом, замість того, щоби скріпити його у боротьбі з ворогом, — вкинув його в розпуку, не роздумавши про ту мудру заповідь, що говорить: рятуй тих, що на смерть тягнені, і від засуджених на страту не відступай (Прип. 21, 11), ані про притчу нашого Спасителя Бога, що мовить: Очеретини надломаної не доломить і гнота тліючого не загасить, аж поки не доведе право до перемоги (Мт. 12, 20). Бо ніхто не може переносити хитрощів ворога, ані

навіть погасити розпалення, коли Божа благодать не захоронить людської немочі. Тож, щоби сповнилось на нас це спасенне провидіння, спільними молитвами проситимемо Бога, щоби Він відвернув спрямований на тебе удар, бо: Він поранить, і сам Він перев'яже рану, Він ударить, та Його ж руки загоять (Йов. 5, 18). Сказавши це й помолившись, Аполлос зараз визволив старця від боротьби, що охопила його, й дав йому при тому пораду просити Бога, щоби Він дарував йому язик учнів, щоб підтримував моїм словом знесиленого (Іс. 50, 4; див. ще Еф. 6, 19).

5. Коли спитали авву Кирила Олександрійського про блудний помисел, то він відповів так: Коли не маєш помислу, то ти без надії, бо як не маєш помислів, то маєш діло. Це означає, хто не бореться з гріхом в умі й не противиться йому, той сповнює його тілесно, а того, що сповнює такі діла в своїй нечулості, не турбують думки.

5(а). При тому спитав старець брата: Чи не маєш ти звички Розмовляти з жінкою? Ні, — відповів брат, — та мій ум займають Древні й нові малярі: Зображення жінок служать для мене розбурхливими пам'ятниками. — Старець сказав йому: Мертвих не бійся, а бійся співчуття і гріховного діяння живих, і більше вправляйся у молитві.

6. Авва Матой оповідав: Прийшов до мене брат і казав, що очернення гірше від блуду. На це авва завважив: Жорстоке твоє слово! Брат запитав його: А тобі як видається ця справа?

Старець відповів: Хоч очернення погане, та швидко лікується.

Той, що очернює, часто кається і каже: Зле я зробив. А перелюбство — це природна смерть.

7. Авва Пімен сказав: Як царський оруженосець стоїть перед царем завжди напоготові, так і душа має бути завжди готова проти демона блуду.

8. Іще сказав: Чоловікові зовсім не можна давати сили двом думкам — перелюбству і злослів'ю на ближнього; йому аж ніяк не вільно ні говорити про них, ані думати в своєму серці. Як він визволиться від них, отримає спокій і велику користь.

9. Якось прийшов брат до авви Пімена й каже: Що мені робити, отче, я страждаю на блудну похіть? Й оце я ходив уже до авви Івістіона; він сказав мені: Не дозволяй їй довго залишатися в тобі. Авва Пімен відповідає братові: Діла авви Івістіона високі — він на небі разом із ангелами, й не знає, що ми з тобою перебуваємо в блуді! Та скажу тобі від себе: як чоловік буде здержувати своє черево і язик, то він може володіти собою.

10. Брат спитав авву Пімена на випадок нечистої думки. Старець говорив йому: Велика Божа поміч, що обіймає чоловіка, — та ми не можемо бачити її своїми очима.

11. Другий брат спитав авву Пімена: Що мені робити, мене долають блудні бажання, і я попадаю в шал? Старець мовить йому: На це сказав Давид: Лева я побивав, а ведмедицю дусив. Це означає: я відганяв шал, а нечисту похіть придушував працею.

12. Сказав ще: Неможливо тобі жити по-Божому, коли ти ласолубець і грошолуб.

13. Оповідали про матір Сару: Тринадцять літ перебувала вона в сильній боротьбі з демоном блуду й ніколи не просила, щоби увільнитись з цієї боротьби, а тільки взивала: Боже мій, допоможи мені!

14. Ще оповідали про неї: дуже нападав на неї цей дух блуду, представляючи їй марні предмети світу; вона, не слабнучи в страхі Божому й подвигах, якось ввійшла до своєї самотньої хатини помолитися. Тут з'явився їй дух блуду тілесним образом і

сказав: Перемогла ти мене, Саро! — Не я перемогла тебе, — відповіла вона, — а Господь Христос.

15. Одного брата непокоїв блудний помисел; боротьба була наче вогонь, що день і ніч горів у його серці. Він терпів і не піддавався своєму помислові. А коли минуло багато часу, зникла боротьба, бо ніяк не могла його поконати задля його витривалости; й одразу ж у його серці запанував спокій.

16. Інший брат мав боротьбу з блудною похиттю і, ставши вночі, прийшов до старця та й виявив свій помисел. Старець заспокоїв його, і брат, отримавши користь, вернувся у свою келію. Але оце знову піднялась на нього боротьба; він знову пішов до старця. І чинив він це кілька разів. Старець не засмучував його, а говорив йому на хосен і мовив так: Не вступайся йому, а краще приходи ти до мене, як демон буде тебе непокоїти, й виказуй його (виявляючи свої думки). Таким чином, будучи виявлений, він пройде мимо, бо ніщо так не засмучує демона нечистоти, як виявлення його діл, а ніщо так не радує його, як затаєння помислів. Таким чином приходив брат до того старця одинадцять разів, виказуючи свої помисли. Врешті каже брат старцеві: Вияви любов, — скажи мені слово! Старець каже йому: Кріпися, сину, коли б Бог допустив, щоб мій помисел прийшов на тебе, то ти не зніс би його, а впав би глибше. А що старець говорив це в покорі, то й спокуса брата припинилася.

17. Інший брат мав спокусу блуду і з зусиллями зносив подвиг протягом чотирнадцяти літ, уважаючи, щоб сам його помисел не згодився з похиттю. Врешті прийшов він до церкви і виявив справу перед усім народом. Тоді видано указ — і всі потрудилися для нього, протягом тижня молитися Богові, й боротьба припинилася.

18. Про думку нечистоти сказав один старець-пустельник: Чи ти не хочеш спастися, лежачи на постелі? Йди — роби, йди - трудися! Йди — шукай і знайдеш! Чувай, стукай і відчиниться тобі (див. Мт. 7, 8). У світі є на всякий бій здібні боці, що за багато ран від противників, за терпеливість мужність дістають вінець. Але часто й один, що дістає рани від двох, зберігає мужність при ударах і побідує тих, що б'ють його. Чи бачив, яку мужність вони проявляють для тілесної нагороди? Стій і ти й будь мужній, а Бог поборе за тебе ворога.

19. Інший старець сказав про той самий помисел: Провадь себе так, як той, що переходить торговицею попри харчівню й чує запах вареної страви чи чогось смаженого. Хто хоче, заходить до харчівні та й їсть. Хто ж не хоче, той, минаючи її відчуває лише запах, та й іде собі. Так і ти охоронюй себе від смороду, стань і помолися, мовлячи: Сину Божий, поможи мені! Так само чини й з іншими помислами, бо ми не викорінювачі помислів, а протиборці.

20. Ще інший старець сказав про той самий помисел: Ми страждаємо ним через свою безпечність. Якби ми були певні, що Бог мешкає в нас, то не робили б із себе чужої посудини (див. 1 Кор. 6, 15), бо Господь наш Христос, що мешкає у нас, і приявний коло нас, бачить наше життя. Тому й ми, що носимо Його й споглядаємо на Нього, не маємо бути безпечні, а мусимо очистити себе, як і Він чистий. Станьмо на камені, й нехай розіб'ється лукавий; не злякайся — і він не зробить тобі шкоди; заспівай у силі, кажучи: Ті, що надіються на Господа, — як гора Сіон; не захитається по вік, хто живе в Єрусалимі (Пс. 124, 1).

21. Брат запитав старця: як чернець упаде в гріх, то журиться, як той, що потерпів шкоду замість поступу, і трудиться, доки не піднесеться, тоді, як той, що приходить із світу початківець (чесноти), робить поступ (і таким чином останній буває вище, як перший)? Старець сказав йому у відповідь: Чернець, котрий попадає в

спокусу, це немов хата, що упала; якщо він цілковито підбадьориться і схоче підняти повалену хату, то знаходить для цього багато матеріялу, як от: фундамент, каміння і може поспіти швидше, ніж той, що не викопав і не заложив основи й не має того, що необхідне, а тільки сподівається, що може довершити своє діло. Таким чином, як той, що трудився в чернечій діяльності впаде в спокусу й навернеться, одразу ж має все необхідне: старання, псалмоспів, рукоділля й інше, що становить основу (чернечого) життя.

І доки новачок у чернецтві вчитиметься цього, монах уже досягне попереднього стану.

22. Один брат, що його непокоїла блудна похіть, прийшов до великого старця і просив його: Вияви любов, помолися за мене, бо непокоїть мене похіть блудна. Старець помолився за нього до Бога. Брат приходить до нього вдруге й каже те ж саме слово. Рівно ж і старець не переставав благодіяти за нього Богом, мовлячи, Господи, об'яви мені стан цього брата й звідки на нього дія диявола? Бо молився я Тобі, але він досі не дістав спокою. Тоді об'явив йому Господь про брата. Він побачив його, як він сидів, а дух перелюбства близько нього й глузує собі. Перед ним стояв і ангел, посланий йому на поміч, і гнівався на брата, що він не віддав себе Богові, тільки насолоджувався думками і весь свій ум віддав діянню диявола. Таким чином пізнав старець вину брата й каже йому: Ти сам винен, бо захоплюєшся своїми думками, — і навчив його, як протистояти помислам. І брат, зцілившись його наукою і молитвою, віднайшов спокій.

23. Раз учень великого старця боровся з похиттю. Старець побачив, що він страждає, й каже: Чи хочеш, я помолюся Богові, щоб Він полегшив твою боротьбу? — Ні, — сказав учень, — бо я хоч і страждаю, та в самому стражданні знаходжу для себе плід. Тому краще проси Бога у своїх молитвах, аби Він дарував мені терпеливість перенести спокусу. На те каже йому авва: Тепер я пізнав, що ти маєш успіх і перевищуєш мене.

24. Оповідали про одного старця: прийшов він у скит із сином, що ще годувався молоком і не знав, що таке жінка. Коли цей син досягнув віку мужа, то демони вночі явили йому Жіночі образи. Він виявив це своєму батькові. Старець здивувався. - Довелось якось синові бути із своїм батьком у Єгипті; побачивши там жінок, казав він своєму батькові: Ось ті самі, що нічню приходять до мене в скит. Старець відповів йому: То світські ченці, сину мій; вони мають інший вигляд, а інший пустельники. При тому старець дивувався, яким чином у скиті могли демони показати йому жіночі постаті? І зараз же вернулись вони до своєї келії.

25. Був один подвижник у Єгипті. Ворог приводив йому на пам'ять одну доволі вродливу жінку й дуже його непокоїв. Та за Божим провидінням прийшов у скит другий брат із Єгипту; під час розмови він сказав, що вмерла дружина такого-то. А це була та сама жінка, що нею непокоївся брат. Почувши про те, взяв брат у ночі свій хітон і пішов до Єгипту. Відкрив могилу померлої, обтер хітоном її гниючий труп і вернувся з ним до своєї келії. Положив той сморід біля себе й боровся з думкою та говорив: оце предмет, що до нього ти маєш похіть, — він перед тобою, насичуйся! Таким чином мучив він себе тим смородом, доки не скінчилася його боротьба.

26. Один чоловік прийшов у скит, щоби вступити в чернечий стан, і взяв із собою сина, якого тільки-но відлучено від молока. Як досяг він юнацького віку, почали демони спокушувати його на блуд. Він каже своєму батькові: Піду я в світ, бо не можу знести боротьби. Батько стримував його і вмовляв. Але юнак каже йому: Не можу більше, отче, дозволь мені піти звідсіля. Батько говорить йому: Послухай мене

ще раз, мій сину: візьми сорок пайок хліба і молодого пруття до плетення на сорок днів, йди в глибоку пустиню і перебувай там сорок днів, і сповниться на тобі Божя воля. Він послухав свого батька, став і пішов у вказану пустиню, пробув там двадцять днів у трудах і плів кошики та живився сухим хлібом. Та ось бачить, — підходить до нього нечиста сила: перед ним стала етіопка, та така смердяча, що не можна було знести її смороду. Він почав наганяти її. А демон каже: Зазвичай я являюся приємною в людських серцях, та за твій послух і труд не допустив Бог, щоби я тебе звела й об'явив тобі мій сморід. Він устав і, дякуючи Богові, пішов до свого батька та й каже йому: Тепер я вже не хочу відходити звідсіля, отче, — я бачив нечисту силу і її сморід. І самому батькові було те об'явлено, й він сам сказав юнакові: Коли б ти перебув сорок днів і вповні дотримав би мою заповідь, то побачив більше видіння.

27. Один старець перебував у далекій пустині. Він мав родичку, що вже кілька літ хотіла його бачити. Розвідавши старанно, де перебуває старець, пішла вона в напрямку пустині, побачила там караван і пішла з ними в пустиню. Її тягнув туди диявол. Підійшовши до дверей старця, вона представилась його родичкою й залишилася в нього. Був тоді інший самітник, що мешкав у долішній частині пустині. Він налив у посудину оди, й коли він їв, та посудина почала крутитися. За Божим натхненням сказав він сам до себе: піду в пустиню і повідомлю про це старця. Він устав і пішов. Коли настав вечір, він ліг на шляху до капища ідолів і вночі чув розмову демонів: Цієї ночі ми втягнули одного ченця-самітника в перелюбство. Як почув він те, зажурився, пішов до цього старця, знайшов його в скрусі й мовив до нього: Що мені робити, авво? Я наливаю собі в посудину води і під час столування вона крутиться. Старець каже йому: Ти прийшов спитати мене про те, що посудина крутиться? А що мені робити —сьогодні я впав у перелюбство. — Я довідався про це, — відповів той. — Як ти довідався? — спитав його старець. — Я, — відповів брат, — спав у божниці ідолів і чув там розмову демонів про тебе. Тоді сказав старець: Піду я в світ. Але брат переконував його, кажучи: Ні, отче, залишайся на цьому місці, а жінку відішли звідсіля, — це побачення вийшло від диявола. Він вислухав його і лишився, збільшуючи свої подвиги зі слізьми, поки не повернувся до попереднього стану.

28. Сказав старець: неклопітливість про зовнішнє, мовчання і сокровенна вправа породжують чистоту.

29. Брат спитав одного старця: якщо трапиться чоловікові за дією диявола впасти в спокусу, чи є користь для тих, що розчаровуються через нього? Ось що на це відповів старець: У єгипетській кеновії був славнозвісний диякон. Один урядник, якого переслідував архонт, прийшов до кеновії з цілим своїм домом. Диякон, за дією диявола, впав із його жінкою — і кинув сором на всіх. Пішов він до одного старця, що його любив, і розповів йому справу. В старця, всередині його келії, було одне темне, укрите місце. Диякон почав його благати, кажучи: поховай мене тут живого й нікому цього не виявляй. Він увійшов у цю темінь і правдиво покався. За якийсь час зупинилася в річці вода. Під час спільної молитви один із святих мав об'явлення: коли не вийде і не помолиться диякон, що його скрив той старець, то вода не потече. Ті, що це почули, здивувалися і пішли та вивели диякона з того місця, де він був. Він помолився, і вода потекла. І ті, що перше розчарувалися, віднайшли далеко більшу користь з його покаяння і прослави Бога.

30. Двоє братів пішли на ринок продавати домашні речі. Як вони розійшлися, один із них упав у блуд. Повернувшись, другий брат сказав йому: Ходімо, брате, до нашої келії! - Не піду, — відповів він. — Чому ж? — запитав брат. — Тому, -відповів

той, — що коли ти відійшов від мене, я впав у гріх. Бажаючи придбати (Мт. 18, 15) його, став йому брат говорити: Й зі мною те саме трапилося, коли я відійшов від тебе; але ходімо, покаймося старанно, і Бог простить нам. І вони пішли й оповістили старцям про те, що з ними сталося. Старці дали їм наказ — покаятися. І один з них каявся за іншого, неначе б він сам згрішив. А Бог, який бачив такий подвиг його любови, за кілька днів об'явив одному старцеві, що за велику любов брата, що не згрішив, він простив тому, що згрішив. Ось, це насправду значить: віддати життя своє за друзів (Йо. 15, 13).

31. Прийшов раз брат до одного старця й каже йому: Мій брат покидає мене, відходячи туди й туди, а я побиваюся тим. Старець упрошував його, кажучи: Стерпи йому, а Бог бачитиме труд твоєї терпеливості й прикличе його до тебе. Бо суворими засобами неслухно приводити до себе кого-небудь, і сатана сатану не виганяє (див. Мт. 12, 36). А краще притягуй його добротою, бо й нашим покликанням Бог навертає людей. І старець оповів йому ось що: в Тиваїді було двоє братів. Одного з них демон схилив до перелюбства, і той каже співбратові: Піду я в світ. Але цей заплакав і мовив: Не допущу, мій брате, щоби ти відійшов і занапастив свій подвиг і незайманість. Він не погоджувався і говорив: Не лишуся, а піду; або ходи зі мною — я знову вернуся з тобою, або відпусти мене — я лишуся в світі. Брат пішов і розповів це одному великому старцеві. Старець мовив: Іди з ним, а Бог заради твого подвигу не допустить його до упадку.

Вони встали й пішли у світ. Як увійшли до одного села, Бог, бачачи його подвиг, відняв від брата боротьбу, так, що той сказав своєму попутнику: Ходімо, брате, знову в пустиню. Подумай, ось я згрішив, що ж мені з цього за користь? Вони вернулись до своєї келії, не зазнавши шкоди.

32. Хтось спитав старця: Що мені робити з блудною похіттю? _ Що маєш сили, — сказав старець, — бережися від цього помислу; бо той, що впав від нього, перебуває у відчаї спасіння. Як корабель, що бореться з хвилями, бурею і вітрами, стратить стерно, то, хоча перебуває в небезпеці, то все ще пливе; коли ж навіть щогла зломиться, або що-небудь інше, все ще залишається в добрій надії, якщо ще цілий рятувальний човен. Так і чернець, коли з безпечности впаде в які-небудь інші пристрасті, має ще надію перемогти їх покайням; а коли раз, упавши в гріх перелюбства, потерпить кораблетрощу, то перебуває в розпуці, бо його корабель почне йти на дно.

33. Брат спитав старця: Що мені робити, отче: мене вбиває сороміцький помисел? — Каже йому старець: Як мати хоче відлучити від молока свою дитину, прикладає до грудей гірку морську цибулю. Немовля з при звичаєння припадає до грудей ссати молоко, але через гіркоту відвертається від неї. Так і ти, як хочеш, положи на свою думку гіркоту. Брат спитав його: Що то за гіркота, що її маю положити? — Пам'ять про смерть і муки в майбутньому житті, — відказав старець.

34. Інший брат спитав старця про той самий помисел. Старець каже йому: Мене ніколи не турбував цей предмет. Брат розчарувався, пішов до іншого старця і мовив до нього: Ось, що сказав мені один старець, — і я розчарувався, бо він сказав те, що понад природу. Старець каже йому: Непросто сказав тобі це чоловік Божий. Іди, перепроси його — й він виявить тобі силу свого слова. Брат устав, пішов до старця і, поклонившись до землі, сказав: Прости мені, я нерозумно вчинив, вийшовши від тебе вражений. Прохаю тебе, поясни мені, - як це тебе ніколи не турбувала блудна похоть? — Від ого часу, - каже йому старець, - як я став ченцем, ніколи я не насичувався ні

хлібом, ні водою, ані сном; з цього постає неспокій, що турбує мене і не дає мені відчувати спокуси, про яку ти сказав. Брат вийшов, одержавши користь.

35. Брат спитав одного з отців: Чому це мій помисел постійно схиляється до нечистоти, не дає мені спокою ні на одну годину — й моя душа бунтує? Отець сказав йому: Якщо демони засівають у тобі помисли, не піддавайся їм, бо їм властиво постійно спокутувати. І хоч вони ніколи не кинуть цього, та приневолити тебе не можуть: твоя воля — слухати їх і не слухати. Знаєш, що зробили Мідіяніти: вони прибрали своїх дочок і поставили їх на показ Ізраїльтянам; але нікого не примушували, а тільки ті, що хотіли, падали з ними, а інші обурювалися на це, погрожували й убивали їх (див. Чис. 25). Так потрібно чинити зі своїми помислами. Брат сказав старцеві у відповідь: Що ж мені робити? Я слабкий і пристрасть мене поконує. — Спостерігай за ними, — сказав він, — і коли вони починають у тобі говорити, не відповідай їм, тільки встань, молися і впадь перед Богом, кажучи: Сину Божий, помилуй мене! Брат сказав йому: Я дбаю за це, авво, але немає скрухи в моєму серці, бо я не знаю сили цього слова. — Ти тільки дбай, — сказав йому старець. — Я чув, що авва Пімен і багато з отців казали: Заклинач не знає сили своїх слів, але гадюка чує, розуміє силу його слів і слухається. Так і ми, хоч і не знаємо, яку силу мають наші слова, та демони чують і відступають зі страхом.

36. Старці говорили: нечистий помисел — це немов папір із папірису. Коли він у нас повстане, і ми, не віддаючись йому, відриватимемо його від себе, — він легко зруйнується. Коли ж він у нас повстане, а ми піддаватимемося й насолоджуватимемося ним, то, перемінившись, зробиться він залізним і зруйнується важко. Тож треба знати про цю гадку: тим, що віддаються йому, немає надії на спасіння, а тим, що не віддаються належить вінець.

37. Два брати, поконані нечистою похиттю, пішли і взяли з собою жінок. Та опісля стали говорити один одному: Що за користь для нас із того, що ми покинули ангельський чин і впали в цю нечистоту, а опісля мусимо йти в вогонь і муку? Ходімо знову в пустиню. Прийшовши туди, вони визнали отцям те, що зробили і просили, щоби вони призначили їм покуту. Старці замкнули їх на рік і обидвом однаково давали хліба й води. Брати були однакові на вигляд. Як скінчився час покути, вони вийшли із запертя і отці побачили, що один із них сумний і цілковито блідий, а другий веселий і з ясним обличчям; — і здивувалися цьому, бо брати приймали поживу однаково. Тому й спитали сумного брата: Якими думками ти був зайнятий у своїй келії? — Я думав, - відповів він, - над злом, що я зробив і над мукою, що в неї я маю йти, — і зі страху присохло тіло моє до кости моєї (Пс. 101, 6). Запитали вони й другого: А ти над чим роздумував у своїй келії? — Він відповів: Я дякував Богові, що Він вирвав мене з нечистоти цього світу і з майбутньої кари, та повернув мене до цього ангельського життя, і, пам'ятаючи про Бога, я радувався. Старці сказали: Покута першого і другого однакова перед Богом.

38. Був один старець у скиті, й коли він сильно занедужав, браття стали йому послугувати. Старець бачив, що вони трудяться для нього, і сказав: Піду до Єгипту, щоб не обтяжувати братів. Але авва Пімен говорив йому: Не відходи, а то впадеш у блуд. А він посмутнів і мовив: Моє тіло вже замертвіло — і ти мені це говориш? І так він відійшов до Єгипту. Як почули про це мешканці, складали йому щедрі пожертви. Одна невинна дівчина прийшла з віри usługувати йому, й старець за якийсь час виздоровів та й впав із нею. Вона зачала в утробі й породила сина. Мешканці питали її: Від кого це? — Від старця, — сказала вона, але їй не повірили. Та старець сам

сказав: Це мій гріх, Але збережіть народжену дитину. Вони зберегли. Як дитину вже відлучено від грудей, то одного празничного дня прийшов старець у скит, приніс дитину на своїх плечах і ввійшов із нею до Церкви, повної люду. Як присутні побачили його, то заплакали, а він сказав братам: Подивіться на це немовля — це син непослуху! Будьте й ви, браття, обережні, бо я на старості це зробив, — і моліться за мене! І, відійшовши в келію, він Розпочав свій попередній труд.

39. Одного брата дуже спокушував демон блуду. Бо чотири демони, обернулися у постаті вродливих жінок і протягом двадцяти днів намагались втягнути його в ганебне змішання. Але що він мужньо боровся й залишався непереможеним, то Бог, бачачи його подвиг, дарував йому те, що надалі брат більше не зазнавав тілесного розпалення.

40. Жив один пустельник у долишніх сторонах Єгипту. А був славний, бо мешкав у самотній келії, в безлюдному місці. І ось, за справою сатани, одна безчесна жінка, почувши про нього, сказала молодикам: Що мені дасьте, я скину вашого подвижника? Вони назначили їй якусь винагороду, й вона вийшла вечором та пішла до його келії, немов зблудивши. Як постукала в двері, старець вийшов, а побачивши її, збентежився і сказав: Яким чином ти тут опинилася? — Я заблукала і прийшла сюди, — сказала вона зі слізьми. Старець змилосердився над нею і ввів її до своєї загороди, а сам увійшов до келії і замкнув її. І ось окаянна закричала, кажучи: Авво, мене тут поїдають звірі! А він знову збентежився, а разом і побоявся Божого суду і сказав: Звідкіля прийшов на мене цей гнів? І, відчинивши двері, пустив її досередини. Тоді диявол почав пускати в нього стріли, що розпалювали похіть до неї. Але він побачив напад ворога і сказав сам до себе: хитрощі диявола -це темрява, а Син Божий — це світло. І встав та запалив свічку. Коли ж знову розпалювала його похіть сказав: Ті, що таке чинять, Царства Божого не успадкують (Гал. 5, 19-21); тож випробуй себе тут, чи можеш витерпіти вічний вогонь? І приклад до свічки свій палець, і палив його, й не відчував болю через сильне розпалення тіла. І так чинив він далі, аж до ранку, і спалив усі свої пальці. Розпусниця, бачачи, що він робив, закаменіла від страху. Ранком прийшли до подвижника молодики й запитали: Чи прийшла сюди вчора жінка? — Так, " відповів він, — ось, вона спить у келії. — Ввійшовши в келію, вони побачили її мертвою та сказали йому: Авво, вона вмерла! Тоді він відкрив свої руки й показав їм, кажучи: Ось, що зробила зі мною ця дочка диявола! Вона згубила мої пальці. Й розповівши їм те, що сталося, мовив: Святе Письмо говорить; Не платіть злом за зло (1 Пт. 3, 9), — проказав молитву й підвів жінку. Відтоді розпусниця відійшла і провадила весь час життя в чистоті.

41. Одного брата мучила нечиста похіть. Трапилося йому зайти до одного єгипетського села, де він побачив дочку поганського жерця, брат полюбив її й каже до її батька: Дай мені її за жінку. — Не можу її тобі дати, коли не спитаю мого бога. і пішов жрець до демона й говорить йому: Оце прийшов до мене один чернець і хоче взяти мою дочку; чи віддати її за нього? Демон відповів: Спитай його, чи відцурається він свого Бога, хрещення і чернечого обіту. Жрець прийшов і сказав ченцеві: Чи відцураєшся ти свого Бога, хрещення і чернечого обігу? Він погодився — й одразу ж побачив немов голуба, що вийшов із його уст і полетів угору. Жрець пішов до демона і сказав: Ось, він згодився на всі три умови. Тоді диявол сказав йому у відповідь: Не віддавай йому своєї доньки за жінку, бо Бог не відступив від нього, а ще помагає йому. Жрець прийшов і сказав братові: Не можу віддати тобі дочки, бо Бог іще помагає тобі й не відступив від тебе. Почувши це, сказав брат сам до себе: Бог явив для мене таку

ласку — і я окаянний, відцурався Його і хрещення, і чернечого обіту, а добрий Бог навіть тепер помагає мені! І, спам'ятавшись, пішов у пустиню до великого старця і розповів йому справу. Старець сказав йому: Сядь зі мною в печері, пости три тижні без перерви, а я благатиму Бога за тебе. Старець трудився за брата і призивав Бога, кажучи: Господи, прошу Тебе, даруй мені душу цю і прийми її покаєння! І вислухав Бог його молитву. Коли скінчився перший тиждень, старець приходить до брата й питає його: Чи бачив ти що-небудь? Так, — відповів брат, — я бачив голуба в горі, на небесній височині, що стояв над моєю головою. Старець сказав йому: Дослухайся до себе і з зусиллям призывай Бога. На другий тиждень старець знову приходить до брата й питає його: Чи бачив що-небудь? Бачив, — відповів брат, — голуба, що сховався на мою голову. Старець наказав йому: Чувай і молися. Як прийшов третій тиждень, старець знову приходить до брата й питає його: Чи не бачив що-небудь більше? — Бачив, — відповів він — голуба, він зійшов і став над самою моєю головою; я простягнув свою руку, щоби взяти його, а він знявся і увійшов до моїх уст. Тоді старець подякував Богові й сказав до брата: Оце Бог прийняв твою покуту, — відтепер дослухайся до себе самого. Брат сказав йому у відповідь: Віднині я пробуватиму тобою, авво, до самої смерті.

42. Оповідав один із Тивейських старців: Я був сином поганського жерця і, будучи ще малим, пересиджував у божниці й не раз бачив, як мій батько заходив до капища й приносив жертву божкові. Раз якось підійшов я тихцем позад нього і побачив, як сидів сатана і все військо стояло перед ним. Коли це один його князь підійшов і кланяється йому. Сатана каже йому: Звідкіля ти прийшов? — Я був, — відповів він, — ув одному селі, зчинив бійку й велику колотнечу, та, довівши до кровопролиття, прийшов сповістити тобі. Сатана спитав його: Скільки часу ти на це потратив? — Тридцять днів, — відповів він. Сатана звелів його покарати, сказавши: За такий час ти зробив тільки це! Тут кланяється йому і другий. Сатана питає його: Звідкіля ти прийшов? — Я був на морі, — відповів чорт, — розбудив на ньому бурю, потопив кораблі, погубив багато людей і прийшов сповістити тобі. Сатана спитав його: За який час ти зробив це? — За двадцять днів, — відповів чорт. Сатана звелів покарати і цього, сказавши: Чому ти за стільки днів, зробив лише це? І ось третій підійшов і поклонився йому. Сатана питає: Звідкіля ти прийшов. — Він відповів: В одному місті було весілля. Я зчинив сварки і велике кровопролиття, навіть між молодим і молододою та й прийшов тобі звістити це. Сатана спитав його: За скільки днів ти зробив це? — За десять, — відповів він. Сатана наказав покарати й того за повільність. Підійшов і ще один і поклонився йому. Сатана питає: Звідкіля ти прийшов? Був, — відповів він, — у пустині: оце вже сорок років я воюю з одним ченцем і цієї ночі я вкинув його в перелюбство. Вислухавши цього, сатана встав, поцілував його і взяв корону, що її носив сам, одягнув на голову демонові, посадив його на престолі разом із собою і сказав йому: Велике діло довершив ти! Після цього старець додав: Бачачи це, я сказав сам собі: який високий чернечий сан! Коли Господь зволив дарувати мені спасіння, я вийшов зі світу й став ченцем.

43. Оповідали про одного з отців: він був зі світу і. розпалювався похиттю до своєї дружини. Він розповів про це отцям. А вони, знаючи, що він був трудолюбним і робив далеко більше як те, скільки йому визначили, наклали на нього такі труди і піст, що його тіло охляло і він не міг встати. Та за Божим провидінням, прийшов один мандрівник із отців відвідати скит. Підійшовши до його келії, побачив, що вона розчинена, й пішов далі, дивуючись, чому ніхто не вийшов йому назустріч. але він

вернувся і застукав у двері, кажучи: Чи не хворіє, бува, брат! Постукавши, він увійшов до келії та й побачив брата вельми виснаженого, каже йому: Що з тобою, отче? Той розповів йому про себе: Я зі світу, й ворог сьогодні розпалює мене до моєї дружини; я визнав це отцям, вони наклали на мене різні труди і піст, і я, виконуючи їх, охляв, а боротьба зростає. Почувши це, старець зажурився і каже йому: Хоч отці, як мужі кріпкі наклали на тебе такі труди і піст, та як хочеш послухати мого смирення, облиш це і приймай в пору трохи їди та служи посильну службу Богові і здай на Господа турботу свою (Пс. 54, 23), бо своїми трудами ти не можеш поконати цієї похоті. Наше тіло, неначе одіж: як шануєш її вона залишається в цілості, коли ж не шануєш — тліє. Отець вислухав його і так вчинив і за кілька днів відступила від нього боротьба.

44. Був один древній подвижник, що робив поступ у благочесті, він жив на горі в краях Антіноя. Ми чули від знайомих ченців, що багато одержувало користь від його слова, як рівно ж від його діл. В такому стані позаздрив йому ворог, як і всім чесним людям, і вложив йому помисел під виглядом цієї самої побожності, що для тебе не мають трудитися або служити інші, а ти сам мусиш служити иншим; тож принаймі служи собі самому, сам продавай у місті свої кошики, купуй потрібне для себе, а опісля знову вертайся до свого самотництва. Це вмовляв його диявол із заздрости до його мовчання, молитовних вправ для Бога й користі для багатьох. Ворог старався всюди на нього чигати й упіймати його, — а він, довірившись цьому як доброму помислові, вийшов зі свого монастиря. Коли він, — славний колись, та недосвідчений у великому лукавстві зловмисника, знаний і прославлений серед подвижників, що бачили його, — після довшого часу стрінувся з жінкою і з неухильності до себе спокусився нею і, прийшовши в товаристві ворога на одне самотнє місце над рікою, впав із нею. Думаючи, що ворог утішився від його упадку, був близький до відчаю, позаяк образив Божого Духа, ангелів та святих Отців, з яких не одні поконували ворога в містах. Отож, до нікого із них не вподібнюючись, журився він дуже і не подумав про поправу свого прогрішення, а хотів на цілковиту радість ворога, кинутись у хвилі ріки. Та з великої душевної скорботи, знемогло його тіло — і тільки милосердний Бог урешті поміг йому, щоби він не згинув на цілковиту радість ворога. Та згодом, оговтавшись, він постановив понести значно більший труд із терпінням та й благав Бога з плачем і журбою — і пішов знову у свій монастир. Зачинивши двері, він плакав так, як плачуть за померлим, благав Бога, не спав і постив, виснажив своє тіло та не отримав іще запевнення про свою покуту. Коли не раз приходили браття до нього, задля своєї користі й стукали в двері, він говорив їм, що не може відчинити. Я дав, — казав він, — слово весь рік щиро каятися — і просив їх помолитися за нього. Він не знав, як виправдати себе, щоби не розчарувалися слухачі, бо вони вважали його чесним і дуже великим ченцем. І таким чином він провів весь рік у посиленому пості й ревній покуті.

Перед днем Пасхи в ніч перед Воскресенням Христовим, як наставав празник, він узяв новий смолоскип і приладив його, вложив у нову посудину і, накривши її, став із вечора на молитву, мовлячи: Щедрий і ласкавий Господи, що хочеш, щоб і розбійники спаслися і прийшли до пізнання правди! Прибігаю до Тебе, Отця віруючих. Господи, помилуй мене, що падав багато разів, на радість ворогові. І оце я мертвий, слухаючи волі його. Ти ж, Владико, і безбожних, і немилосердних милуєш і навчаєш милувати ближнього, — помилуй мою покірність, бо для Тебе немає нічого неможливого, душа моя, мов порошок, розсипалась перед адом (див. Пс. 140, 7). Зроби

мені ласку, бо Ти благий для свого творіння, Ти й несущі тіла воскресив у день воскресення. Вислухай мене, Господи, бо відійшов дух мій (Пс. 142, 7) і душа моя окаянна, висохло і моє тіло, що я його осквернив. Я не можу більше жити, охоплений страхом Твоїм, і не наслідуюся надіятись на відпущення мого гріха заради покаєння, маючи у тій безнадійності подвійну провину. Оживи мене, розбитого! Звели цьому світильнику запалитися Твоїм вогнем, щоби я таким чином надіявся на ласку Твоєї поблажливості і в подальшому житті, що його мені даруєш, зберігав Твої заповіді, не відпав від Твого страху, а служив Тобі з більшою ревністю, як дотепер. Сказавши це, з гіркими сльозами в ніч перед Воскресенням, він устав поглянути, чи не засвітився світильник, і, відкривши його, побачив, що не засвітився. Упавши знову на своє лице, він наново призивав Господа, кажучи: Знаю, Господи, що боротьба була на те, щоби я дістав вінок, — а я не встояв на своїх ногах, а навпаки за тілесну втіху зробився винним муки безбожних. То ж пощади мене, Господи! Бо оце я знову визнаю мою гидкість перед Твоєю добротою, перед Твоїми ангелами й усіма праведниками, й коли б не було розчарування, я визнав би це й перед людьми. Ущедри мою душу, щоб я й інших навчив, правді, Господи, оживи мене! Коли ж подвижник помолвився таким чином тричі, вислухано його. Він устав і побачив, що смолоскип ясно горів, зрадив надією на Бога, зміцнився радістю серця, подивувався Божій благодаті, що вона запевнила його, і мовив: Дякую Тобі, Господи, що Ти мене негідного цього життя і світу помилював цим великим і новим знаком. Ти, Чоловіколюбче, милуєш свої душі! — Таким чином, як він продовжував свою сповідь і дякував Богові, засяяв день, — і він зрадив у Господі, забувши про тілесну поживу. А цей вогонь смолоскипу він зберігав по всі свої дні, підливаючи оливи і закриваючи зверху, щоби не погас. Таким чином Божий Дух знову замешкав у ньому, і він, покірливий, зробився знаний Для всіх із свого визнання і дякування Богові. А як прийшов час віддати свою душу, то на кілька днів перед своїм сном мав він одкровення.

45. Старець сказав: Цього остерігайся до самої своєї смерті й спасешся: щоби не їсти з жінкою і не приятелювати з нею; Щоби не спати на одній постелі з хлопцями, коли сам молодий, — ні з братом своїм, ні з аввою, і роби це із жаху, а не з гордування. Не звертай на себе уваги, коли одягаєш одіж. Коли Зайде потреба, приймай аж до трьох чарок вина і не порушуй свого правила для дружби. Не залишайся на тому місці, де ти згрішив перед Богом. Не нехтуй свою службу, щоби не впасти в руки своїх ворогів. Побуджуй себе до поучення в псалмах, бо воно захоронює тебе від полону ворога. Полюби всяке страждання, — і присмирніють твої пристрасті. Пам'ятай, що ти не маєш цінувати себе в жодному ділі. Старайся оплакувати свої гріхи. Бережи себе від неправди, бо вона відганяє від тебе страх Божий. Визнавай свої помисли перед отцями своїми, щоб Божий покров охороняв тебе. Приневолюй себе до ручної роботи. І Божий страх оселиться в тобі.

РОЗДІЛ VI

Про безкорисливість і про те, що треба берегти себе від захланности

1. Один брат, відрікшись світу і роздавши своє майно вбогим, залишив проте дещо для власного вжитку, прийшов до авви Антонія. Довідавшись про це, старець мовить до нього: Якщо хочеш бути ченцем, то йди в таке-то село, купи м'яса, обложи ним своє наге тіло й у такому вигляді прийди сюди. Коли брат це зробив, то собаки й птиці шматували його тіло. Зустрівшись зі старцем, останній спитав його, чи виконав

він його пораду? І коли брат показав своє зранене тіло, авва Антоній сказав: Так демони нападають і шарпають тих, що, відрікшись світу, хочуть затримати майно.

2. Авва Даниїл оповідав про авву Арсенія. Якось прийшов до нього урядник і приніс йому заповіт одного родича, що лишив йому дуже великий спадок. Арсеній узяв заповіт і хотів його розірвати. Але урядник впав йому до ніг і мовив: Не рви заповіту, бо мені зітнуть голову. Тоді авва Арсеній сказав йому: Я умер раніше, аніж цей родич, — і відіслав його, не прийнявши нічого.

3. Якось авва Арсеній був хворий у скиту, й при тому він мав потребу навіть у сорочці. Не маючи за що її придбати, він Прийняв від одного чоловіка милостиню і мовив: Дякую, Тобі, Господи, що удостів мене прийняти милостиню в ім'я Твоє!

4. Оповідали про авву Агатона, що він з учнями досить Довго займався будівництвом келії. Збудувавши келію, вони Перейшли до неї жити. Та вже першого тижня авва Агатон Побачив тут щось недовідного для себе і сказав своїм учням: Устаньте, підемо звідси! Учні дуже зажурилися і сказали: Якщо в тебе був твердий намір перейти звідси, то навіщо ж ми так трудилися, будуючи келію? І люди розчаруються через нас та й почнуть говорити: Ось, ці непостійні, знову перейшли на інше місце. Бачачи їх легкодухість, каже їм авва: Хай дехто розчарується, та інші отримають науку й скажуть про нас: Блаженні вони, бо задля Бога переселились і всім погордили. Проте нехай іде, хто хоче йти, я ж відходжу тепер. Тоді учні впали на землю і благали його, доки не отримали дозволу йти разом із ним.

5. Іще оповідали про нього: він часто переселявся з одного місця на інше, маючи на плечах тільки свою милоть .

6. Старець мовив: Один із братів мав тільки одне Євангеліє, — і його продав, а гроші віддав убогим на прохарчування. При тому він сказав пропам'ятне слово: Я продав те слово Святого Письма, що сказало мені: Піди, продай, що маєш, дай бідніш (Мт. 19, 21).

7. Авва Теодор Фермейський придбав три хороші книжки. Прийшов він до авви Макарія і каже йому: У мене є три хороші книги; я і сам з них користаю і браття уживають їх і отримують науку. Скажи мені, що я маю з ними зробити? Старець сказав у відповідь: Добрі такі діла, але безкорисливість найкраща. Почувши це, авва Теодор пішов і продав книги, а вторговані гроші віддав убогим.

8. Один із отців розповідав про авву Йоана Персіянина, що він із своєї великої чесноти досягнув дуже глибоку невинність і простоту. Жив він в Єгипетській Аравії. Раз якось позичив він у брата одну золотівку і купив льону до роботи. Прийшов до нього один брат і мовить: Дай мені, авво трохи льону, я зроблю собі левітон. Авва дав йому з радістю. Так само прийшов до нього й інший брат і благав його, кажучи: Дай мені трохи льону, — я зроблю пояс. Старець дав і цьому. Так само, коли й інші просили в нього, давав радо. Врешті прийшов до нього той, що позичив, із наміром отримати свою золотівку. Старець мовив: Я принесу її тобі. Не маючи чим віддати монети, він вибрався до авви Якова, а по дорозі знайшов монету, що лежала на землі, та не доторкнувся до неї, а, помолившись, вернувся до своєї келії. Брат прийшов ще раз із тим самим наміром тай каже йому: Я дуже непокоюся. Старець вибрався знову і побачив монету на землі на попередньому місці та й, помолившись, вернувся. І ось втретє приходить брат і докучає йому. Старець каже йому: Ще один раз прости мені, я принесу тобі монету. Він устав, знову пішов на те місце і знайшов монету там само. Авва помолився, взяв її, прийшов до авви Якова і каже йому: Авво, йдучи до тебе, знайшов я на дорозі оцю монету; вияви любов, оголоси в околиці, чи не загубив її хто?

А коли знайдеться її власник, віддай йому. Авва пішов, оголошував про це три дні, та не знайшлося нікого, що згубив би монету. Тоді старець сказав до авви Якова: Якщо ніхто не загубив цієї монети, то віддай її одному братові, якому я винен. Авва Яків здивувався, як старець, маючи борг і знайшовши гроші, не взяв їх одразу ж і не віддав. Та ще було гідне подиву в авви Йоана: коли хто приходив до нього позичити щонебудь, він не давав сам своїми руками, лише казав братові: піди і візьми собі, що треба. А коли брат повертав те, що взяв, то авва говорив йому: Поклади це знову на своє місце. Коли ж не приносив, то старець і не нагадував йому про це.

9. Декотрі з отців оповідали: траплялося, один брат прийшов при авві Ісаакові до церкви Келлій, зодягнений у малий куколь. Старець вигнав його, кажучи: тут монахи, а ти, як світський, не можеш перебувати тут.

10. Авва Ісаак говорив братам: Наші отці й авва Памво носили стару, дуже полатану, а навіть пальмову одіж, а ви тепер носите дорогу одіж. Ідіть звідси, — через вас опустіли тутешні місця. Коли вони збиралися на жнива, говорив їм: Я вже не даю вам заповідей, бо ви не дотримуетесь їх.

11. Він же сказав іще: Авва Памво говорив, що монах має носити таку одіж, якої ніхто не взяв, якби викинути її з келії.

12. Авва Ісидор мовляв: якщо бажаєм Царства Небесного, погорджуй багатством і шукай Божої заплати.

13. Іще сказав: Неможливо тобі жити по-Божому, коли ти ласолуб і грошолуб.

14. Авва Касіян сказав: один сенатор відрікся світу і роздав своє майно вбогим, та задержав якусь частку для власного вжитку, не бажаючи через цілковиту безкорисливість прийняти покірливість і належне підпорядкування правилу спільного життя. Св. Василій промовив до нього таке слово: Ти й сенатором перестав бути, і монахом не став.

15. Один брат спитав авву Пістимона: Що мені робити, я відчуваю неспокій, коли продаю своє рукоділля. Старець у відповідь мовив: І авва Сисой і інші продавали своє рукоділля, це не шкодить. Та коли ти продаєш, відразу призначи ціну речі; а відтак у твоїй волі буде, як хочеш, трохи зменшити ціну. Таким чином ти будеш спокійний. Брат знову запитав його: Якщо я маю все потрібне для себе, відкіля воно б не було, чи велиш мені займатись рукоділлям? Старець відповів: Хоча б ти мав усе потрібне, не кидай свого рукоділля. Роби, скільки можеш, тільки не бентежся.

16. Брат просив авву Серапіона: Скажи мені одне слово. Старець відповів: Що я можу тобі сказати? Хіба те, що ти затримав у себе власність удів і сиріт та й поклав її на цьому вікні. А на вікні бачив він багато книжок.

17. Раз якось спитали блаженну Синклитицію: Чи безкорисливість є досконале добро? Вона відповіла: Справді, вона досконале добро для тих, що можуть її перенести, бо ті, що переносять безкористовність, хоч мають журбу тілесну, та спокійна їхня душа. Як твердне білизна, коли її мнуть і сильніше полощуть, випирається і очищується, так і сильна душа через добровільне вбозтво ще більше скріплюється.

18. Авва Іперехій мовив: Скарб ченця, це добровільна безкорисливість. Збирай собі, брате, скарби на небі (Мт. 6, 20), бо будеш насолоджуватися ними безконечні віки.

19. Один зі святих, на ім'я Елагрій, живучи в Єрусалимській пустині, працював і тим заробляв собі на прожиток. Якось коли він стояв на торзі й продавав своє рукоділля, хтось загубив калитку з тисячею монет. Старець, знайшовши її, затримався

на тому самому місці, кажучи: напевно, той, хто загубив її, повернеться. Коли це той, що загубив калитку, йде і плаче. Старець відвів його набік і дав йому калитку. Той ухопив старця і хотів йому дати якісь гроші, та старець не прийняв. Той, тоді, що згубив, почав кричати: Ходіть, погляньте, що зробив Божий чоловік! Та старець уже сховався і вийшов з міста, не бажаючи виявляти свого вчинку і прославитися.

20. Брат спитав старця: Скажи мені, авво, — як спастися? Старець зняв із себе одіж, оперезав свої крижі, розпростер свої руки й мовив: Так монах мусить позбутися матерії світу і розіп'ясти себе у боротьбі.

21. Хтось просив старця прийняти гроші на свої потреби. Він не хотів прийняти, задовольняючись своїм рукоділлям. Коли ж той не припиняв упрошувати старця прийняти гроші, хоча би на потреби бідних, то він відповів: Тут буде подвійний сором: я приймаю без потреби і чванюся чужим датком.

22. Одні греки прийшли якось в місто Острачини роздати милостиню. Вони взяли із собою провідників, щоби ті вказували їм, хто особливо потребує милостині. Провідники привели їх до одного покаліченого й пропонували йому милостиню. Але він не схотів прийняти, кажучи: Ось, я труджуся, плету це молоде пруття і їм хліб із своїх трудів. Опісля привели їх до хати одної вдови з родиною. Як вони постукали в двері, відізвалась з середини її дочка, що була нага. В цей час мати була на роботі — вона працювала швачкою. Греки хотіли дати дочці одіж і гроші, але вона не схотіла прийняти, кажучи: Коли пішла моя мати, то сказала мені: Не тривожся, — Бог забажав, і я знайшла сьогодні роботу. Тепер ми маємо свою поживу. Коли ж прийшла мати, вони почали її просити прийняти милостиню, але вона відмовилася, кажучи: Я маю Покровителя свого Бога, — а ви тепер хочете відібрати Його у мене! Почувши її віру, вони прославили Бога.

23. Один знатний чоловік із якоїсь країни прийшов у скит, принісши зі собою багато золота, й просив скитського пресвітера, щоб той роздав його братам. Пресвітер сказав йому: Брати не мають потреби. Та оскільки він дуже просив пресвітера, цей положив кошик біля дверей церкви і сказав: хто має потребу, хай бере. Але ніхто не підійшов до нього, а інші зовсім не звернули уваги. Тоді каже йому пресвітер: Бог прийняв твою милостиню. Йди й роздай її вбогим. Він відійшов, дуже скориставши.

24. Хтось приніс старцеві гроші й сказав: Візьми на свої потреби, — ти постарів і хворієш; бо старець був скалічений. Старець відповів: Ти прийшов відібрати мого Кормителя протягом шістдесяти літ. Ось, я стільки років нездужаю, і нічого не потребував, коли Бог допомагає мені й годує мене. І не наважився прийняти грошей.

25. Оповідали про одного садівника, що він трудився і весь свій труд уживав на милостиню, а собі залишав тільки необхідне. Та помисел навіяв йому: збери собі трохи грошей, щоб ти не терпів крайньої нужди, коли постарієш або захворієш. І, збираючи, він наповнив горщик грішми. Й ось трапилося йому занедужати, у нього почала гнити нога, і він витратив усі гроші на лікарів і не отримав жодної допомоги. Врешті приходить один досвідчений лікар і каже йому: коли не відріжемо тобі ноги, то зігніє все твоє тіло, — і чоловік наважився відтяти свою ногу. А вночі він отямився, розкайавшись у тім, що зробив, і мовив зітхаючи: Згадай, Господи, мої попередні діла, що я вчинив, як трудився в своєму саду і доставляв потрібне братам! Коли він це вимовив, став перед ним ангел Господній і сказав: Де гроші, що ти їх зібрав? І де та надія, що її ти плекав? Тоді, роздумавши, він мовив: Згрішив я, Господи, прости мені! Віднині я не робитиму нічого подібного. Тоді ангел торкнувся ноги його, і він одразу ж видужав і, вставши ранком, пішов у поле працювати. Лікар,

як і домовилися, приходить із знаряддям, щоб відтяти недужому ногу, а йому кажуть: Він зранку пішов у поле працювати. Тоді лікар, здивований, подався у поле, де працював садівник, і, побачивши, що він копає землю, прославив Бога, який дарував йому зцілення.

26. Брат спитав одного старця: Чи дозволиш мені притримати для себе дві монети на випадок тілесної хвороби?

Старець, бачачи його помисли, що хоче притримати гроші, сказав: Нехай так! Але брат, відійшовши до своєї келії, став сокрушатися в помислах, кажучи: Правду сказав мені старець чи ні? І, вставши, пішов знову до старця і, кланяючись і благаючи, мовив: На Господа, скажи мені правду, бо я сокрушаюся помислами над двома монетами. Старець сказав йому: Тому що я бачив твоє бажання притримати їх, то й сказав тобі, — притримай, хоч і не добре притримувати понад тілесну потребу. Таким чином, коли ти притримаєш дві монети, — на них покладеш свою надію. А якщо доведеться згубити їх, то Бог уже не попikлується про нас. Тож здай на Господа турботу свою (Пс. 54, 23), — бо в Нього піклування про нас.

27. Оповідали про авву Мойсея Скитського: якось надумав він піти в Петру. Втомившись по дорозі до неї, він говорив сам до себе: Де мені дістати там води? І промовив до нього голос: Іди й не журися нічим. Авва увійшов у Петру. Там прийшли до нього деякі отці, а в нього було тільки одне горнятко води, і та закінчилася, коли зварив трохи сочевиці. Старець журився. Він входив і виходив і молився Богові. Та ось із хмари зійшов дощ на Петру і таким чином наповнив усі його посудини. Після цього спитали його старці: Скажи нам, чому ти входив і виходив? Старець сказав їм: я мав прю із Богом, кажучи: Ти привів мене сюди, — і ось, у мене немає води, щоб напилися Твої слуги! Тому я входив і виходив, призиваючи Бога, доки Він не послав нам дощу.

28. Авва Силуан говорив: Я слуга — і мій Господь сказав мені: ти роби моє діло, — а я живитиму тебе; а звідки візьму харч, не питай; тільки роби! А я тебе живитиму. Тож, коли я працюю, — живлюся зі своєї нагороди; коли не працюю, — годуюся милостинею.

РОЗДІЛ VII

Різні оповідання, що заохочують нас до терпеливості й мужності

1. Св. авва Антоній, перебуваючи якось у пустині, зазнав пригнічення духа й великого потьмарення помислів та й говорив Богові: Господи, я хочу спастися, а помисли не дозволяють мені! Що мені робити в моїй журбі? Як спасуся? І, вставши, Антоній незабаром вийшов геть, — та ось побачив когось, подібного до себе, що сидів і працював, а потім устав від роботи і молився; відтак знову сів і плів мотузок; далі знову встав на молитву. То був Господній ангел, посланий для навчання і підтримки Антонія. І мовив ангел: І ти так чини — й спасешся! Почувши це, Антоній дуже зрадив і набрався відваги, — і так чинячи, спасався.

2. Один брат спитав авву Агатона: Мені дано заповідь, але на тому місці, де її треба виконати, — спокуса. Тому хочу ухилитися від заповіді, побоюючись спокуси. Старець каже йому: Коли б це був Агатон, — він виконав би заповідь і переміг спокусу.

3. Авва Амон говорив: Чотирнадцять літ провів я у скиті й молився Богові вдень і вночі, щоби Він дарував мені перемогти гнів.

4. Авва Висаріон говорив: Сорок ночей провів я серед терня, навстоячки і без

сну.

5. Авва Веніамин говорив своїм учням: Ходіть царською дорогою, вимірюйте шляхи і не будьте безпечні.

6. Святий Григорій сказав: Коли ти не сподієшся для себе нічого трудного, як думаєш братися до філософії, то твій початок зовсім не філософський, і я ганю таких мрійників. Коли цієї філософії ще тільки дожидається, а не прийшла вона на ділі, то чоловікові буває приємно; коли ж вона прийшла до тебе, то або терпи, страждаючи, або в протилежному випадку будеш обманюватися в очікуванні.

7. Авва Ісаїя сказав: Блаженні ті, що трудяться у пізнанні правди: вони заспокоїли себе від усякої скорботи й лукавства демонів, а тим більше від неволі того, хто стає на перешкоді чоловікові в кожному доброму ділі, про яке він дбає, і хто самий ум уводить у недбалість, коли я віддам себе на службу Богові.

8. Іще сказав: Найвищий з усіх подвигів, це мандрівництво, особливо для усамітнення. Той, що відходить на інше місце, має покинути свою власність, несучи з собою досконалу віру, надію і міць серця супроти своїх побажань, бо вони обходять тебе багатьма кругами і багатьма способами і страхають тебе спокусами і тяжкою нуждою або хворобами, вмовляючи при тому: «Коли ти впадеш у них, що робитимеш, не маючи нікого, що знав би тебе, щоб він міг подбати про тебе?» — і тим спокушає тебе Божа доброта, щоби таким способом виявилася твоя старанність і любов до Бога.

9. Один брат, що жив у Келліях, непокоївся в усамітненні. Пішов він до авви Теодора Фермерського і оповів йому це. Старець сказав йому: Йди, впокорюй свої помисли, виконуй послух і живи з іншими. Він відійшов на Гору і жив там з людьми. Та опісля знову прийшов до старця і мовив: Не знаходжу спокою і серед людей. Старець відповів йому: Якщо ти ні сам, ні з іншими не знаходиш спокою, то навіщо ти пішов у монахи? Чи не на те, щоб зносити скорботи? А скільки літ, скажи мені, ти, в ченцях? — Вісім літ, — відповів брат. — Старець сказав йому: Я вже сімдесят літ у чернечому образі й Жодного дня не знаходив спокою, а ти за вісім літ хочеш мати спокій?

10. Один брат спитав теж авву Теодора: Якщо трапиться, що що-небудь впаде на землю, ти, авво, налякаєшся? Старець відповів: Якщо небо з землею зудариться, Теодор і тоді не налякається, бо він благав Бога, щоб увільнитися йому від боязливості. Тому той і спитав його про це.

11. Оповідали про авву Теодора і авву Лукія Еннатських, що вони протягом сімдесяти літ сміялися над своїми помислами, кажучи: після цієї зими ми перейдемо звідси. Коли ж знову наставало літо, говорили: Як минеться це літо, ми підемо звідси. Так робили ці незабутні отці весь час свого життя.

12. Авва Пімен оповідав про авву Йоана Колова: він молився Богові, щоб визволитися від пристрастей — і під цим оглядом був безжурний. Пішов він до одного старця і сказав йому: Ось, я тепер спокійний і не маю жодної боротьби. Старець відповідає йому: Йди, молися Богові, щоб прийшла до тебе спокуса, бо через спокуси душа удосконалюється. Він почав молитися; а коли прийшла спокуса, то вже не просив Бога, щоби відняв від нього боротьбу, тільки говорив: Дай мені, Господи, терпеливість у спокусах.

13. Оповідали про авву Лонгина, що його часто збурювали помисли йти в пустиню. Тож, одного дня він каже своєму учневі: Вияви, брате, любов, — що я робитиму, потерпи і нічого мені не кажи, протягом цього тижня. І, взявши пальмовий ціпок, почав ходити по своєму подвір'ї, а як втомився, присів трохи, та вставши знову

почав ходити. А як настав вечір, каже своєму помислові: Той, що ходить по пустині, не їсть хліба, а живиться травою, але ти задля своєї немочі з'їж трохи овочів. А як зробив це, знову каже своєму помислові: Той, що перебуває в пустині, не спить під покрівлею, а просто неба: так зроби і ти; і, нахилившись, він засинає на своєму підвір'ї. І так три дні, ходячи по своєму монастирі, лиш увечері з'їдаючи трохи цикорію, а ночі проводячи просто неба, втомився і, заборонивши помислу, що його турбував, викрив його, мовлячи: Як не можеш виконувати діл пустині, сиди терпеливо в своїй келії і оплакуй свої гріхи й не обманюйся: бо всюди бачить Боже око наші діла й ніщо не ховається від Нього, й Бог помагає тому, хто робить добре.

14. Авва Макарій Великий якось прийшов на гору до авви Антонія. Коли він постукав у двері, вийшов Антоній і спитав: Хто ти? — Я — Макарій, — відповів той. Антоній замкнув двері й відійшов, лишивши старця. Та, побачивши терпеливість Макарія, відчинив йому двері, привітав його і мовив: Я чув про твої діла і давно бажав тебе бачити. Прийняв його з любов'ю і дав перепочити, бо Макарій дуже втомився. Коли настав вечір, авва Антоній намочив трохи для себе пальмового пруття. Авва Макарій сказав йому: Дозволь і мені намочити для себе. Намочи, - відповів Антоній. Макарій зробив велику в'язку пруття і намочив його. Сівши звечора, вони плели, розмовляючи для користи душі. А мотузок Макарія через отвір спускався в печеру. Блаженний Антоній, зійшов рано до печери й, побачивши довжину мотузки авви Макарія, здивувався і, цілуючи його руки, мовив: Велика сила виходить із цих рук!

15. Ішов якось цей авва Макарій із скиту до Терену і по дорозі зайшов ночувати в поганську божницю. Там були древні поганські трупи. Старець узяв один із них і поклав його собі під голову замість подушки. Побачивши таку сміливість, демони позаздрили йому і, бажаючи його налякати, закликали неначе жінку, називаючи її по-імени: Така-то, ходи з нами в лазню! А демон із під Макарія, наче мерлець, відповідав їм: На мені лежить мандрівник, - я не можу йти. Та старець не налякався, а сміливо вдарив трупа і сказав: Устань, як можеш, йди в темін! — Демони, почувши це, закричали голосно: Переміг ти нас! І з соромом утекли.

16. Авва Матей говорив: я волю для себе діла легкого, а довгого, аніж такого, що спочатку трудне, а швидко скінчиться.

17. Оповідали про авву Милія: коли він жив із своїми двома учнями в перських границях, якось два царські сини, браття за тілом, виїхали за своїм звичаєм на полювання, розтягнули сіті на просторі біля сорока миль і ловили все, що тільки потрапляло в них, і вбивали списами. В сіті потрапив теж старець зі своїми двома учнями. Побачивши авву, всього порослого волоссям і страшного з вигляду, вони здивувалися і питали його: Скажи нам, чи ти чоловік, чи дух? — Я — грішний чоловік, — відповів він їм, — прийшов сюди оплакувати свої гріхи; поклоняюся Ісусові Христові, Синові живого Бога! Царські діти сказали йому: Нема іншого бога, крім сонця, вогню і води, — що їм віддавали вони божу честь. — Іди принеси їм жертву! Старець відповів: Ваші боги — це створіння, і ви помиляєтесь, але прошу вас, наверніться і пізнайте правдивого Бога, Творця усього! — Ти визнаєш правдивим Богом чоловіка, осудженого і розп'ятого? — Зі сміхом сказали царевичі старцеві. — Так, — відповів старець, — я визнаю правдивим Богом того, що прибив до хреста наші гріхи і умертвив смерть. — Та вони взялися мучити старця і його учнів та поневолювали його принести жертву. По довгих муках відтяли голови двом братам, а старця так само після кількадечних тривалих мук врешті поставили на середину між собою, як це буває на полюванні, і пускали в нього стріли, один іззаду, а другий

спереду. Тоді старець сказав їм: Тому, що ви обидва разом наважились пролити невинну кров, то завтра миттєво цієї самої години ваша мати втратить вас, утратить вашу любов: ви самі своїми стрілами проллєте кров один одного. Вони не звернули уваги на слова старця і вийшли наступного дня на полювання. Під час ловів втекла з сітей одна лань. Царевичі сіли на коней і поскакали доганяти її, а, пустивши в неї стріли, загнали їх один одному в серце — й умерли за словом старця.

18. Брат питав авву Пімена: Чому моє серце слабне, як спостигне мене навіть малий подвиг? Старець сказав йому: як же нам не дивуватися сімнадцятилітньому юнакові Йосифу, як він у Єгипті — землі поган — переніс спокусу, і Бог врешті прославив його? Чи не бачимо й Йова, як він до самого кінця не ослаб у прив'язаності до Бога? Спокуси не могли захитати його уповання на Бога!

19. Авва Пімен оповідав: авва Ісидор, скитський пресвітер, якось промовив до зібрання: Брати, чи не для труду прийшли ми на це місце? А сьогодні тут уже не має труду. Тому, узявши свою милоть, піду туди, де є труд, і там знайду спокій.

20. Іще сказав: відмінна прикмета монаха виявляється в спокусах.

21. Авва Павло Великий, галатіянин, мовив: Ченця, що має деякі свої турботи в келії і виходить із неї заради турбот про інших, зводить диявол. Я сам терпів цю спокусу.

22. Блаженна Синклитикия говорила: Коли живеш у братському монастирі, то не змінюй місця, бо це зробить тобі велику шкоду; бо як птиця піднімається з яєць, вони робляться запортками і безплідними. Так і чернець, що переходить з місця на місце, холоне і умирає для віри.

23. Іще говорила: В диявола багато гострих мечів. Коли він не переміг душі бідністю, то, щоб звести її, вдається до багатства. Не переміг її образами й зневагами, — обсипає її похвалою і славою. Переможений здоров'ям чоловік, — побиває тіло його недугами; не маючи змоги ошукати його приємностями, намагається звести душу зумисними трудами, перемагає чоловіка тяжкими недугами, аби так у недбалих затемнити любов до Бога. Але щоразу, коли твоє тіло знемагає, або коли палить його сильна гарячка, а також мучить невиносима спрага, — коли ти грішник, то зноси це, пам'ятаючи про майбутні муки, про вічний вогонь і кари після суду, — й не легковаж теперішніх кар (Євр. 12, 5), а радій, що Бог тебе відвідав, й повторюй це прекрасне висловлювання: Караючи покарав мене Господь, та на смерть не віддав мене (Пс. 117, 18). Ти залізо — і вогонь очистить твою ржу. Коли ти праведний і впав у хворобу, то через це від меншого робиш поступ до більшого. Ти золото — і через вогонь став чистішим, дано тобі колючку в тіло (2 Кор. 12, 7), — торжествуй, дивися, кому ти уподібнився? — ти вдостойвся Павлової честі! Тебе спокушують гарячкою? Ти караєшся простудою? Та Святе Письмо говорить: Ми перейшли крізь вогонь і воду, і Ти вивів нас на відпочинок (Пс. 65, 12). Осягнув ти перше, дожидай і другого, поступаючи в чесноті, повторюй слова святого Давида, що сказав: Я бідний і хворий (Пс. 68, 30). Ця потрійна журба зробить тебе досконалим, бо псалмopівець говорить: Коли взивав я, почув мене Бог правди моєї (Пс. 4, 2). Особливо у цих школах навчаймо свою душу подвигами, бо ворог у нас перед очима.

24. Іще говорила: Коли обтяжує нас хвороба, не треба нам журитися, що через неміч і недугу тіла не можемо стояти. На молитві й співати псалми вустами; бо все це служить до винищення похотей; а й піст, і земні поклони приписані нам для перемоги гидких приємностей. А що хвороба придушє ці пристрасті, про це й говорити зайве. Вправді зайве, бо вона як найгостріший і найсильніший лік винищує згубні прояви

хвороби — і в тім полягає справжній подвиг, щоби терпіти у хворобах і засилати пісні подяки вседоброму Богові. Чи тратимо ми зір, — знесімо це без обтяження, бо через це ми позбуваємося органів ненаситності й просвідчуємося внутрішніми очима. Оглухли ми, — дякуймо Богові, що втратили марнотний слух. Ослабили нам руки, — та маємо внутрі себе руки, приготовані на боротьбу з ворогом. Неміч огорне все тіло, та з цього навпаки виростає здоров'я внутрішнього чоловіка.

25. І ще говорила: Злочинців у цьому світі вкидають у в'язниці проти їх волі. Так і ми за свої гріхи вкиньмо себе в запертя, щоб добровільним присудом визволитися від майбутньої кари. Коли ти постиш, то не відмовляйся від посту під приводом хвороби, бо і ті, що не постили, часто впадали в такі самі тяжкі недуги. Почав ти добре діло, не відступай назад, коли ворог тобі перешкоджає: твоєю терпеливістю його переможеш. Ті, що збираються до плавби, спочатку пливуть за ходовим вітром, а відтак, розпустивши вітрила, стрічають і супротивний вітер. Та попри супротивний вітер, плавці не розвантажують корабля, а, постоявши трохи, або, змагаючись з бурею, продовжують плавання.

26. Оповідали про матір Сару, що вона цілих 60 літ жила над рікою і ні разу не нахилилась, щоб поглянути на неї.

27. Авва Іперечій сказав: Нехай у твоїх устах буде духовна пісня, а поучення нехай полегшить тобі тягар спокус, що стоять перед тобою. Ось приклад: подорожній, обтяжений подорожжю, що співом полегшує свій труд мандрівника.

28. Сказав ще: Нам треба озброюватися перед спокусами, бо таким способом будемо вправні, як вони спостигнуть нас.

29. Старець сказав: Коли напосяде на чоловіка спокуса, тоді звідусюди збираються на нього напасті, щоб здолав його занепад духа й нарікання. І при тому розповів старець ось що: Був у келіях один брат, і спостигла його спокуса. Тоді, коли бачив його хто, не хотів ні привітати, ані запровадити до келії;

а як він не мав хліба, ніхто не позичив йому; а як він вертався із жнив, ніхто не хотів його приймати на спільне зібрання, хоч і був такий звичай задля любови. Так, він прийшов із яснів і не було хліба в його келії. Та за це все він дякував Богові. А Бог, бачачи його терпеливість, відняв від нього боротьбу спокус. І ось у тій самій хвилі, стукає до його дверей хтось, що вів із Єгипту верблюда, наві'юченого хлібом. Тоді брат почав плакати й каже: Господи, чи я вже негідний і мало терпіння? - А браття, тільки-но минула спокуса, стали приймати його в свої келії і на зібраннях і вспокоювали його.

30. Старець сказав: Ми тому не маємо успіху, що не пізнали своєї міри і не маємо терпеливості в ділі, до якого приступаємо, а хочемо без труду здобути чесноту.

31. Одні люди прийшли в пустиню до великого старця і говорили: Давні не скоро переходили зі свого місця, хіба через ці ось причини: коли доведеться кому-небудь зазнати від когось образи і хоча він робив усе для задоволення того, що образив, та не міг його примирити; або теж коли доводилося здобути славу багатьох, або впасти в нечисту спокусу.

32. Брат сказав авві Арсенієві: Що мені робити? Мене непокоять помисли, навіюючи: ти не можеш ні постити, ані працювати, то хоч відвідуй хворих, бо й це — діло любови. Але старець, знаючи хитрощі диявола, каже йому: Їж, пий, спи, тільки не полишай своєї келії. Бо він знав, що терпеливість у келії приводить ченця до належного порядку. Коли брат провів три дні, втомився, але знайшов небагато молодого пруття, розщепив його і тут же почав плести. А, відчувши голод, мовив: Ось,

ще залишилося небагато пруття, коли впораюся з ним, то їстиму. Як сплів пруття знову сказав: Почитаю трохи і тоді попоїм. А коли скінчив читати, сказав: Проспіваю кілька псалмів і тоді вже можна буде їсти. Таким чином, за Божою поміччю, він досягав успіху, помалу, доки не дійшов до належного порядку. А як одержав силу над помислами, поконував їх.

33. Запитав хтось старця: Чому я слабну духом, коли перебуваю в келії? Тому, — відповів старець, — що ти не бачив ні очікуваного відпочинку, ні майбутньої кари. Якби ближче побачив їх, то хоч би келія твоя наповнилась червами, і ти загруз у них по саму свою шию, ти б терпів і не слабнув духом.

34. Браття упрошували одного із старців, щоб він відпочив від своїх великих трудів. Старець сказав їм: Кажу вам, мої діти, що Авраам, побачивши великі Божі дари, має каятися за те, що він не трудився більше.

35. Брат просив поради старця: Мої думки блукають, і я журюся цим. Сиди в своїй келії, — сказав старець, — і думки знову зберуться. Коли ослиця прив'язана, то її ослятко скаче туди і сюди, але куди б не відходило, знову приходять до неї. Так і думки ченця, що постійно перебуває в келії задля Бога, хоча на якийсь час і розсіюються, відтак знову вертаються до нього.

36. Один старець перебував у пустині на віддалі двох миль від води. Раз якось, прийшовши зачерпнути води, спостигло його пригнічення духу, і він мовив: який хосен з цього труду, піду та й поселюся ближче до води. Сказавши це, вернувся він назад і бачить, — хтось іде за ним і числить його кроки. Старець спитав його: Ти хто? — Я — Господній ангел, — відповів той, — я посланий почислити твої кроки і дати тобі нагороду. Почувши це, старець набрав охоти, підбадьорився і переніс свою келію ще далі на п'ять миль від води.

37. Отці говорили: Коли випаде тобі спокуса на місці твого житла, то через неї не покидай місця, в якому живеш. Коли ж покинеш, то куди б ти не пішов, побачиш там перед собою те, від чого тікаєш. Але терпи, доти не минеться спокуса, щоби твій відхід не був розчаруванням для когось і твоє віддалення в часі спокою не спричинило якого-небудь смутку тим, що живуть на тому самому місці.

38. Один брат був безмовником у кеновії, але постійно впадав у гнів. Тому каже сам до себе: Відійду звідси в самотнє місце, а оскільки там ні з ким не матиму зносин і мовчатиму, то покине мене пристрасть гніву. Тож він вийшов і поселився сам у печері. Одного дня він зачерпнув посудину води і постав її на землі, а посудина зараз же впала вниз. Він узяв її, зачерпнув води вдруге, а посудина знову перевернулася. Опісля, наповнена водою, і втретє упала вниз. Брат розсердився, схопив її і розбив.

А як застановився, то зрозумів, що над ним знущається диавол і мовив: Ось, я відійшов на самоту, — а він перемиг мене! Піду знову в кеновію, бо всюди необхідний подвиг, терпеливість і Божя поміч! І, вставши, вернувся на попереднє місце.

39. Брат запитав старця: Як мені бути, отче? Я не виконую жодного чернечого діла, а перебуваю у великій безпечності: їм, сплю, п'ю, маю сороміцькі думки й сильну бентегу, переходячи від діла до діла і від помислів до помислів. Старець сказав: Перебувай у своїй келії і що можеш, роби без хвилювання. Я бажаю і малого, що можеш зробити ти і сьогодні, як колись авва Антоній доконував великих подвигів у пустині. Я певний, що той, що перебуває у своїй келії задля Божого імени й пильнує свою совість, і сам перебуває на місці авви Антонія.

40. Старця запитали: Як може ревний брат не розчаруватися, бачачи, що деякі ченці знову повертаються у світ? Старець сказав: Нехай уявить собі псів, що

переслідують зайців. Коли один з них побачить зайця, то кидається за ним, а інші бачать тільки пса, що пігнався і спочатку теж біжать за ним, а відтак вертаються назад; та перший, що побачив зайця, жене один, поки його не впіймає. Його не відволікають від мети прямування ні пси, що вернулися назад, він не дивиться ні на стромовини, ні на гушавину лісу, ні на колючі кущі й, перебігаючи через терня часто раниться, але не перестає бігти. Так і той, що шукає Владику Христа, непохитно прямує до хреста, поконуючи всі стрічні спокуси, поки не досягне до Розп'ятого.

41. Старець сказав: Як дерево, що його часто пересаджують, не може приносити плоду, так і чернець, що переходить з місця на місце, не може принести плід.

42. Старці говорили: Монах до самої смерті мусить боротися проти демонів відчаю і недбалости, особливо під час молитви, і коли він із Богом виконає яке-небудь добре діло, мусить берегтися помислу вдоволення і зарозумілости та й говорити: Коли не Господь збудує дім, даремне будівничі трудилися (Пс. 126, 1), а чоловік не є ніщо інакше, як земля і попіл (див. Йов. 42, 6); мусить теж пам'ятати, що Бог гордим противиться, смиренним же дає благодать (Як. 4, 6).

43. Одного брата непокоїли помисли покинути монастир. Брат виявив це авві. Цей говорить йому: Іди, сиди в своїй келії, віддай у заставу своє тіло стінам келії і не відходи відтіля; покинь свій помисел, — нехай роздумує, що хоче, тільки свого тіла не випускай з келії.

44. Старець мовив: Келія ченця — це вавилонська піч, де три юнаки знайшли Божого Сина і небесний стовп, з якого Бог промовляв до Мойсея.

45. Один старець говорив про бідного Лазаря: не бачимо в нього жодної чесноти, яку б він сповняв, а знаходимо в нього тільки одне, а саме, що він ніколи не нарікав на Господа, як на такого, що не творить йому ласкавости, а з вдячністю зносив свою хворобу, й тому Бог прийняв його.

46. Один брат прожив дев'ять літ у боротьбі з помислом вийти з кеновії, він щодня приготівляв свою милоть, щоби вийти, а як надходив вечір, говорив сам до себе: Завтра відійду відсіля. А рано знову говорив своєму помислові: Приневолим себе потерпіти задля Господа і сьогодні. А як сповнилося дев'ять літ, то Бог зовсім визволив його від спокуси.

47. Один брат впав у спокусу і з журби покинув чернече правило. Він хотів почати наново, але журба перешкоджала йому, і він говорив сам до себе: коли я зможу побачити себе таким, яким я був перше? В упадку духа він не міг почати чернечого діла. Пішов він до одного старця і виявив йому свою біду. Старець, почувши про наслідки його журби, розповів йому таку притчу: Один чоловік мав поле, що через його недбалість запустіло і поросло хабаззям та терням. Згодом він задумав обробити своє поле та й каже своєму синові: Іди, вичисти поле. Син прийшов вичитувати поле, та, побачивши на ньому багато трави і терня, впав у відчай, кажучи сам до себе: Чи зможу я коли винищити все те і вичистити поле? Він ліг на землю й заснув, і так робив багато днів. Згодом приходить до нього батько, подивитися, що він зробив, і застав його в неробстві. Він сказав йому: Чому ти досі нічого не зробив? Юнак відповів своєму батькові: Тільки-но я прийшов працювати, побачив багато трави й терня, та й обняла мене журба, і я ліг на землю та й спав. Тоді сказав йому батько: Сину мій, працуй щодня, скільки ти спав, і таким чином посувай твоє діло вперед і не знеохочуйся. Послухавши поради, син так і чинив, й незабаром вичистилося все поле. Так і ти брате, трудися потроху, і не знеохочуйся, а Бог своєю ласкою відновить у тобі попередній стан. Відійшовши від старця, брат був терпеливим і робив так, як навчив

його старець, і таким чином вмиротворився і осягав поступу при допомозі Христа.

48. Був один старець, що постійно нездужав і знемагав. Довелося йому один рік не хворіти й тяжко йому було це зносити. Він плакав і говорив: Покинув мене Бог і не навідався до мене.

49. Старець оповідав: Колись одного брата протягом дев'яти літ сильно спокушували помисли так, що він втратив надію на своє спасіння і осудив самого себе, кажучи: Згубив я свою душу, а тому, що я загинув, подамся в світ. Коли він пішов, то на дорозі зійшов на нього голос, що мовив: Дев'ять літ, протягом яких ти терпів спокуси, це твої вінці; вернися на своє місце, а я поможу тобі противитися помислам! Бачиш, що не добре є кому-небудь попадати в відчай з приводу помислів: якщо ми їх добре стерпимо, вони скоріше минуть і придбають нам вінці.

50. Один старець у Тиваїді, що жив у печері, мав одного випробуваного учня. У старця був звичай щовечора його повчати для користі душі, а по навчанні старець звершував молитву й відпускав учня спати. Якось трапилося, що прийшли до старця одні благочестиві миряни, що знали про його великі подвиги; він наставив їх, а коли вони відійшли, старець за своїм звичаєм знову сів після повечер'я навчати брата і, розмовляючи з ним, заснув. Брат дожидався, поки старець прокинеться і покаже над ним звичну молитву при відпусті. Коли ж він сидів довгий час, а старець не прокидався, то учня почали підбурювати помисли податися спати без благословення. Але він, приневолюючи себе, противився помислові й чекав. Помисел знову підбурював учня, але той не пішов. Так сім разів помисел підбурював учня, а він не потурав йому. Після півночі прокинувся старець і побачив, що брат сидить при ньому, та й каже йому: Невже ти досі не відходив? — Ні, — відказав брат, — бо ти, авво, не відпустив мене! — Чому ж ти не розбудив мене? — запитав старець. — Я не смів тебе будити, — відповів брат, — щоб не образити тебе. Вони встали, відправили утренью і після молитвослів'я старець відпустив брата. Коли старець сидів один, увійшов у екстаз. Оце хтось йому показує славне місце, а на ньому престол, а над престолом — сім вінків. Старець спитав того, що показував: Для кого це? — Для твого учня, — відповів той; престол дарував йому Бог за те, що він відійшов від світу, а сім вінків він одержав цієї ночі. Почувши це, старець здивувався і, пройнятий страхом, кличе брата і говорить йому: Вповідж мені, що ти робив цієї ночі? — Прости мені, авво, — сказав він, — я нічого не робив. Та старець думав, що він із покірності не виявляє і сказав йому: Не пущу тебе, як не визнаєш мені, що ти робив, або про що ти думав цієї ночі. Брат, цілком усвідомлюючи, що він нічого не робив, не знаходячи відповіді, сказав старцеві: Прости мені, авво, я нічого не робив, хіба тільки те, що сім разів мене під'юджували помисли відійти від тебе без твого благословення, та я не відійшов. Почувши це, старець зразу ж зрозумів, що скільки разів він противився помислові, стільки разів вінчав його Бог. Та він нічого не сказав про це братові, а розповів отцям задля користі, щоб ми навчились, що й за малі зусилля Бог дарує нам вінці. Отож добре приневолювати себе задля Господа, бо сказано: Царство Небесне здобувається силою; і ті, що вживають силу, силоміць беруть його (Мт. 11, 12).

51. Хворів раз один старець, що жив самотно в Келліях. Не маючи прислужника, він вставав сам і їв те, що міг знайти в своїй келії. Так він прожив багато днів, і ніхто не приходив його відвідати. Коли минуло сорок днів і ніхто не прийшов до нього, Бог послав ангела, щоб той прислуговував йому. Коли ангел пробув побіля нього сім днів, то отці згадали про старця й мовили один одному: Ходімо, поглянемо, чи не хворіє, бува, той старець! Коли вони прийшли і постукали, то ангел віддалився. Старець із

середини кричав: Не йдіть сюди, браття! Та вони, відчинили двері, ввійшли і питали його: Чому ти кричав? — Сорок днів, — сказав він їм, — я перебуваю в тяжкому стані, й ніхто не відвідав мене. Й оце сім днів минуло, як Бог послав ангела, щоби прислугував мені, а тільки-но ви прийшли, він віддалився від мене. Оповівши це, старець помер. Браття здивувалися і прославили Бога, кажучи: Ти не покинув тих, що прагнуть Тебе, Господи (Пс. 9, 11).

52. Старець сказав: Не занепадай духом, коли здолає тебе тілесна недуга. Бо, коли вгодно Господеві, щоби ти страждав тілом, то хто ти, що обтяжуєшся цим? Чи не Він піклується про тебе в усьому? Чи не Ним ти живеш? Тож, зноси хворобу і благай Його, щоби дарував тобі все на користь, тобто за волею Його; перебувай у келії витривало і живися милостинею.

53. Одного монаха, що постійно боровся з дияволом, той осліпив так, що він утратив зір. Та монах цей був терпеливим, і за цю терпеливість Бог дарував йому світло, і брат прозрів.

54. Один з отців оповідав: Коли я перебував у місті Оксирінсі, прийшли туди в суботу ввечері вбогі, прохати милостиню. Як вони спали, в одного з них була тільки одна рогожа. Половина її була під ним, а половина на нім. А був там сильний мороз. Я, маючи потребу, вийшов і почув, як він тремтів від холоду і потішав себе, кажучи: Дякую Тобі, Господи! Скільки тепер у в'язниці перебуває багатіїв, обтяжених залізами, а в інших ноги забиті в диби, так, що вони не можуть навіть справити своєї потреби. А я, мов цар, можу йти, куди мені хочеться. Я стояв і слухав, як він це промовляв. Увійшовши досередини, я розповів це братам, і ті, що почули, одержали з того користь.

55. Брат спитав старця: Якщо я перебуваю в такому місці, де спостигне мене скорбота, і не буде нікого, кому я би міг її виявити, — що мені чинити? Старець каже йому: Вірю в Бога, що Він пішле тобі свою ласку і потішить тебе, якщо щиро Його благатимеш. Я чув, що в скиті був такий випадок: Там був один подвижник, що не мав чоловіка, якому міг би звіритися. Одного вечора приготував він милоть, щоби покинути це місце. Коли оце тієї ночі явилась йому Божа ласка у вигляді дівчини, що благала його, мовлячи: Не виходи нікуди, а посидь трохи зі мною, не буде нічого лихого. Вислухавши це, він повірив та й сів, і в тій хвилині зцілилося його серце.

56. Старець сказав: Як на народних ігрищах б'ється атлет, так і духовний борець, тобто чернець, мусить боротися з помислами, здіймаючи свої руки до неба і призиваючи Бога на поміч. Атлет стоїть нагой на арені боротьби, нагой і вільний від речей, намазавшись оливою і навчаючись від провідника боротьби, як треба боротися. Виходить на нього противник і кидає на нього піском, тобто землею, щоби легше упіймати його. Припасовуй це до себе, ченцю! Провідник боротьби — це Бог, що подає нам перемогу, борці — ми, противники — це наш супостат (диявол), пісок — світські діла. Ти бачиш підступи ворога? Тож стій, відцуравшись матеріального, і здолаєш його. Бо коли ум обтяжується матеріальним, не приймає нематеріального і святого слова.

57. Сказав старець: Як не загітий і не пом'якшений віск не може прийняти наложеної на нього печаті, так і чоловік, який не перейде через спокуси і труди, і хвороби, не може прийняти Христової сили. Тому Господь говорить божественному Павлові: Досить тобі моєї благодаті, бо моя сила виявляється в безсиллі. І сам Апостол хвалиться, кажучи: Я краще буду радо хвалитися своїми немочами, щоби у мені Христова сила перебувала (2 Кор. 12, 9).

РОЗДІЛ VIII

Про те, що нічого не треба робити напоказ

1. Авва Антоній почув, що один молодий монах зробив на дорозі таке чудо: побачивши якихось старців, що подорожували й утомилися на шляху, він звелів диким ослам підійти до них і нести на собі старців, поки не дійдуть до Антонія. Коли старці розповіли про це авві Антонієві, він сказав їм: Мені здається, що цей чернець, це — корабель, наповнений благами, але не знаю, чи увійде він у пристань. Згодом авва Антоній почав нараз плакати і рвати на собі волосся й ридати. Учні спитали його: Над чим плачеш, авво? Старець відповів їм: Ось тепер упав великий стовп Церкви, — це він говорив про молодого монаха, — але підіть самі до нього, - казав авва далі, — й погляньте, що сталося. Учні йдуть і бачать, що чернець сидить на рогожі й оплакує гріх, що його він зробив. Коли чернець побачив учнів Антонія, то мовив до них: Скажіть старцеві, щоб він ублагав Бога дати мені тільки десять днів життя, а я сподіваюся очистити свій гріх і покаятися. Але через п'ять днів він помер.

2. Декотрі ченці й браття хвалили авві Антонієві одного монаха. Антоній випробував, чи стерпить він зневагу, а, побачивши, що ні, сказав йому: Ти подібний до села, що спереду гарне, а ззаду розграбоване розбійниками.

3. Оповідали про авву Арсенія і авву Теодора Фермейського, що вони над усе зло ненавиділи славу серед людей. Саме тому авва Арсеній рідко показувався кому-небудь. Авва Теодор, хоч і показувався людям, та був для них, як меч.

4. Авва Ісає сказав: великий і поважний подвиг — поконати чванливість і поступати в Божому розумові. Бо той, що впаде в руки цієї злої пристрасте, чванливосте, не має спокою, і серце його лютує на святих людей, а на довершення зла впадає він у зарозумілість, а така гордість, це — мати всякого зла. Ти ж, вірний Христовий слуго, зберігай сокровеним своє ділання і бережися з журбою серця, щоб через догоджування людям, не згубити нагороди свого ділання. Бо той, що ділає людям напоказ, уже має свою нагороду (Мт. 6, 2), як сказав Господь.

5. Він сказав іще: той, що любить славу людей, не може бути без заздросте, а заздрісник не може набути покірливості; а такий віддав свою душу своїм ворогам. Вони втягають її в усіляке зло і гублять її.

в. Іще сказав: уникай чванливосте й досягнеш Божої слави в майбутньому житті.

7. Євлогій, учень святого Йоана, Царгородського архієпископа, пресвітер і подвижник, постив по два дні, а деколи продовжував піст і весь тиждень, споживаючи тільки хліб із сіллю, і мав славу серед людей. Прийшов він до авви Йосифа в Па-нефо, сподіваючись знайти в нього ще більшу суворість життя. Старець прийняв його радісно і положив перед ним все, що мав. Та учні Євлогія кажуть: Пресвітер, крім хліба з водою і сіллю, нічого іншого не їсть. Та авва Йосиф їв мовчки. Протягом трьох днів свого перебування у Йосифа не чули Євлогій та його учні, щоб Йосиф зі своїми учнями співали або молились; бо вони робили це потайки. Євлогій і його учні відійшли, не скориставши нічого. Та Бог так покерував, що стало темно, і вони збилися з дороги, та й вернулися до старця. Заки вони застукали, почули, що авва Йосиф і його учні співають. Постоявши довго, врешті постукали. Старець прийняв їх із радістю. А що була сильна спека і Євлогія томила спрага, його учні налили в посудину води і подали йому. Вода ця була змішана з морською і річковою, і Євлогій не міг пити. Роздумуючи сам із собою, припав Євлогій до старця і просив його

пояснити причину їхнього поступування, кажучи: Авво, що це значить: раніше ви не співали, а тепер, як ми відійшли, почали співати? І, взявши посудину, щоб напиться води, я виявив, що вона солоня. Старець відповів йому: Брат необережний і, помилившись, домішав морської води. Євлогій далі просив старця, бажаючи дізнатися правду. А Йосиф сказав йому: Ця невелика чаша вина — це чаша любови, а це — вода, що її завжди п'ють брати. І навчив його розрізняти помисли та й відігнав від нього людське. Євлогій став поблажливим і пізніше їв усе, що йому подавали, навчився і сам робити тайно і сказав старцеві: Справді, ваше діло є правдиве.

8. Якось прийшов брат до авви Теодора Фермейського і перебував у нього три дні, прохаючи в нього поучення. Та авва не відповідав йому — і брат відійшов зажурений. Учень авви каже йому: Авво, чому ти не сказав братові слова, він відійшов зажурений? Старець відповів йому: Правда, я не сказав йому слова, але тому, що він торговець і хоче прославлятися чужими словами.

9. Другий брат спитав його: Чи хочеш, авво, я протягом кількох днів не їстиму хліба? — Добре вчиниш, — відповів авва, — я сам зробив так само. Брат каже йому: Отже, я хочу віднести свою сочевицю до ступи, щоб зробити з неї борошно. Авва Теодор відповів йому: Якщо ти знову хочеш іти до ступи, то зроби собі хліб, — яка ж тепер потреба виносити сочевицю?

10. Інший брат прийшов до нього і почав говорити й обмірковувати такі справи, в яких він ще не вправлявся. Старець каже йому: Ти ще не придбав собі корабля, не поклав на нього своїх пожитків, а вже перед плавбою прибув до міста. Та ж спочатку зроби діло, а відтак приходить роздумувати про те, про Що тепер говориш.

11. Авва Касіян оповідав: прийшов брат до авви Серапіона; старець намовляв його, щоби він проказав молитви за уставом, але брат відмовився, називаючи себе грішником, негідним і самого чернечого образу. Старець хотів омити йому ноги, але брат не допустив його з тієї самої причини. Авва переконав його попоїсти й тоді, як він їв, старався з любов'ю врозумити його, кажучи: Сину мій, коли хочеш для себе користи, то сиди в своїй келії, будь уважний до себе і до свого рукоділля, бо виходячи з своєї келії, ти не здобудеш стільки користи, скільки Маєш, перебуваючи в ній. Брат, вислухавши поучення, засмутився і так змінився на лиці, що це не могло втаїтися від старця. Тому авва Серапіон сказав йому: Ось щойно ти говорив: я грішник, — обвинувачував себе, як негідного життя, а тепер так розсердився, коли я з любов'ю пригадав тобі твою повинність. Коли хочеш бути справді покірним, то вчися твердо зносити те, що скаже тобі другий і не говори порожніх слів. Брат, вислухавши це, розкаявся перед старцем і відійшов від нього, одержавши велику користь.

12. Краєвий володар, чуючи про авву Мойсея, прийшов якось у скит, щоби побачити старця. Сказали про це старцеві. Він встав і побіг до болота. Володар стрінувся з ним і каже йому: Скажи нам, старче, де келія авви Мойсея? Авва відповів: Чого ви хочете від нього? Він дурний і грішний чоловік. Коли володар прийшов до церкви, сказав клирикам: Чув я про діла авви Мойсея і прийшов подивитися на нього. Коли оце по дорозі до Єгипту стрінувся нам старець. Ми спитали його: Де келія авви Мойсея? А він відповів нам: Чого ви хочете від нього, він дурний і грішний чоловік. Вислухавши це, клирики посмутніли і спитали: Як виглядав цей старець, що так зневажав святого? Їм відповіли: Старець був високий і чорний, у старій одежі. Тоді клирики мовили: То сам авва Мойсей, — сказав це на себе самого, тому, що не бажав стрінутися з вами. Володар повернувся, отримавши велику користь.

13. Брат спитав авву Матоя: Якщо я відійду в яке-небудь місце, то як порадиш

там жити? Старець відповів йому: В якому місці ти б не жив, не старайся виказувати своє ім'я тим, що ось я ходжу на зібрання, або не споживаю вечері любови. Це придбає тобі пусту славу, а згодом буде тебе непокоїти, бо світські люди, де про це чують, туди й біжать.

14. Авва Несторой Великий якось ходив по пустині з одним братом. Побачивши дракона, вони втекли. Брат каже йому: І ти, отче, боїшся? Старець відповів: Ні, сину, я не боюся, але мені треба було втекти, інакше я не втік би від духа чванливости.

15. Якось володар краю захотів побачити авву Пімена, але старець не дозволив. Після того володар узяв сина його сестри, немовби за якийсь переступ і, посадивши хлопця в тюрму, сказав: Якщо старець хоче, хай просить за нього, і я випущу його. Сестра Пімена прийшла зі слізьми до дверей його келії; але старець нічого не відповідав. Вона почала ганьбити його і взивала: Мідяне серце! Зжалься наді мною, — в мене тільки той один син! Старець послав сказати їй: Пімен не приводив на світ дітей. Сестра так і відійшла від нього. Коли довідався про це володар, сказав: Коли б він наказав мені тільки словом, то я б його випустив. Але старець відізвався так: Досліди за законами: якщо він заслужив на смерть, хай умре, а коли ні, то чини, що хочеш.

16. Авва Пімен мовив: той, хто старанно домагається любови людської, позбавляє себе любови Божої. Не добре всім подобатися, бо сказано: Горе вам, коли про вас усі люди будуть добре говорити (Лк. 6, 26).

17. Іще мовив: Привчай своє серце дотримуватися того, чого навчає твій язик.

18. Іще мовив: Люди досконалі тільки на словах, а роблять дуже мало.

19. Якось авва Адельфій, єпископ Нілопольський, прийшов з братами до авви Сисоя на гору св. Антонія. Це було під час посту. Старець порекомендував їм підкріпитися зранку. Коли вони почали їсти, — аж стукає хтось в двері. Старець Сисой сказав своєму учневі: Дай їм трохи каші, вони втомилися. — Ні, — сказав єпископ, — обличчя це, щоби не сказали, що авва Сисой їсть зранку. Старець вислухав його і сказав учневі: Йди, дай їм, те що я тобі казав. А ті, побачивши кашу, мовили: У вас подорожні — й чи старець їсть разом з вами? — Так, — відповів брат. Вони стали сумувати і казали: Хай простить нам Бог, що ви змусили старця їсти в цю годину. Чи ви не знаєте, Що за цю малу їду він моритиме себе протягом довгого часу? Коли єпископ почув це, вклонився старцеві і сказав: Прости мені, авво, - я подумав по-людському, а ти зробив, як угодно Богові. Авва Сисой відповідає йому: Якщо Бог не прославить чоловіка, то слава людська нічого не значить.

20. Авва Амун Раїтський говорив авві Сисоеві: Коли я читаю Святе Письмо, то помисел підказує мені шукати вишуканого слова, щоби я міг щось сказати перед людьми. — Немає потреби дбати про це, — сказав йому старець, — а краще в чистоті ума набувай собі те, про що треба думати й говорити.

21. Якось прийшов начальник краю, побачити авву Симона. Авва, почувши про це, виліз на фінікове дерево, щоб очистити його. Ті, що прийшли до нього, кричали: Старче, де тут пустельник? — Тут нема пустельника, — відповів авва. Почувши таку відповідь, вони віддалилися.

22. Іншого разу прийшов ще один начальник подивитися на Симона. Клирики попередили авву і сказали: Авво, приготуйся! Один начальник почув про тебе і йде, щоб отримати від тебе благословення. — Добре, я приготуюся, — сказав Симон. Одягнувшись у кентон і взявши в руки хліба з сиром, вийшов авва до воріт, сів і почав їсти. Начальник прийшов зі своїм оточенням і, побачивши старця, поглянув на нього з

погордою та й мовив: То це такий пустельник, що ми про нього стільки чули? І вони повернулися і зараз відійшли.

23. Свята Синклитикия сказала: Як відкритий скарб маліє, так і чеснота, коли про неї довідуються і розповідають, тьмяніє; як тане віск від вогню, так і душа від похвал розсіюється і тратить свою силу.

24. Ще сказала: Неможливо одночасно перебувати і траві, і насінню; так само неможливо, коли нас оточує світська слава, створити небесний плід.

25. Якось під час свята в Келліях, браття трапезували в церкві. Був там брат, що не їв вареної страви. Сказали прислужникові: Один із братів каже: я не їм вареного, тільки сіль. Прислужник закликав іншого брата і сказав перед усім зібранням: Такий-то брат не їсть вареного, — принеси йому соли. Тоді встав один із старців і сказав братові: Краще тобі сьогодні їсти в своїй келії м'ясо, аніж почути таке слово перед усім зібранням.

26. Один брат-подвижник, що не їв хліба, прийшов до одного великого старця. Там зійшлися і інші подорожні. Старець приготував їм трохи вареної страви. Коли вони сіли їсти, брат-подвижник положив для себе тільки розмочену сочевицю — і вони їли. Коли встали, старець відвів його і на самоті сказав: Брате, коли ти прийдеш до когось, то не виявляй способу свого життя, — а коли хочеш дотримати його, сиди в своїй келії і нікуди не виходь. Перекоаний словом старця, він став поблажливим при зустрічі з братами.

27. Оповідали про скитських подвижників: коли хто бачив їхні вчинки, то подвижники вважали їх уже не чеснотою, а гріхом.

28. Старець сказав: Догоджування людям нищить усю соковитість чоловіка й чинить його сухим.

29. Іще сказав: Той, що виявляє й розголошує свої добрі діла, подібний до того, що сіє на поверхні землі: прилітають небесні птиці і з'їдають насіння. А той, хто приховує своє життя, подібний до того, що сіє на бороздах ріллі, — він пожне щедрі плоди.

30. Старець сказав: Або тікай, віддаляючись від людей, або жартуй із ними і зі світом, вдаючи юродивого.

31. Оповідав один із отців: У Палестині, над річкою, коло села, де перебував блаженний Силуан, жив один брат, що зробився юродивим. Коли стрічався з ним інший брат, той одразу ж починав сміятися так, що згодом усі стали цуратися його і віддалялися. Ось трапилося трьом отцям прийти до авви Силуана. Як закінчили молитви, вони попросили його послати з ними кого-небудь, щоби подивитися на братів у їхніх келіях. Вони казали старцеві: Вияви любов, накажи братові повести нас до всіх братів. Старець при них мовив до брата: Поведи їх До всіх отців, а на самоті сказав йому: гляди, не веди їх до юродивого брата, щоб не спокусилися бува. Проходячи по келіях братів, отці говорили проводиреві: Вияви любов, запровадь нас до всіх братів. — Гаразд, казав він їм, але, за словом старця, не водив їх до келії юродивого. Коли вернулися вони До старця, він спитав: Чи бачили братів? — Так, — відповіли вони, — дякуємо! Тільки нам прикро, що не до всіх ходили. Старець каже тому, що їх проводив: Чи не говорив я тобі — до всіх їх поведи? — Я так і зробив, - відповів брат. На відході отці знову сказали старцеві: Щиро дякуємо тобі, що бачили братів, та тільки прикро нам, що не всіх бачили. Тоді на самоті брат каже старцеві: Я не водив їх до юродивого брата. Тільки-но отці відійшли, старець, роздумуючи сам з собою над тим, що сталося, пішов до того брата, що зробився юродивим, та, не

постукавши й тихенько прочинивши двері, несподівано зайшов до нього і застав, що він сидить на лавці, а біля нього два кошики - один із правої сторони, а другий із лівої. Тільки-но він побачив старця, то за своїм звичаєм став сміятися. Старець каже йому: Кинь це тепер і поясни мені, що означає твоє сидження? Він знову засміявся. Авва Силуан каже йому: Ти знаєш, що я крім суботи і неділі не виходжу з келії, але сьогодні я вийшов серед тижня, — бо мій Бог послав мене до тебе. Наляканий тим, брат упав перед старцем і каже йому: Прости мені, отче, я щоранку сідаю, маючи перед собою ці камінчики; і як зродиться в мені добрий помисел, — кладу камінчик у той кошик, а як злий, — кладу в лівий кошик. Ввечері ж рахую камінці — і як знайду їх більше в правому, то їм страву, а як в лівому, — то не їм. А якщо рано прийде до мене злий помисел, то кажу собі самому: Гляди, що ти робиш, отже, тобі знову не можна їсти! Як почув це авва Силуан, здивувався і сказав: Воістину, ті отці, що приходили — це святі ангели, що хотіли об'явити чесноту брата, бо з їх приходом з'явилася в мені велика радість і духовна веселість.

РОЗДІЛ ІХ

Про те, що треба остерігатися, щоб нікого не осуджувати

1. Раз у кеновії авви Іліта брата здолала спокуса. Вигнаний звідти, він відійшов на гору до авви Антонія. Коли брат пробув там якийсь час, Антоній послав його знову в кеновію, з якої він вийшов. Але браття, побачивши його, знову вигнали. Брат, вернувшись до авви Антонія, каже йому: Не захотіли прийняти мене, отче! Тоді старець послав його до них із такими ось словами: Корабель розбився на морі, згубив свій вантаж і сам заледве вирятувався при березі, а ви хочете затопити й те, що врятувалося при березі. Браття, почувши, що його послав авва Антоній, одразу ж прийняли його.

2. Одного брата, що згрішив, пресвітер прогнав із церкви. Авва Висаріон встав і вийшов разом із ним, кажучи: І я також грішник.

3. Авва Ісая сказав: Якщо прийде до тебе помисел осудити ближнього в якому-небудь грісі, то наперед подумай про себе самого, чи ти сам не більш грішний від брата? І коли ти думаєш, Що чиниш добре, — не сподівайся, що ти вгодив Богові. Тоді не відважишся судити ближнього.

4. Ще сказав: У неосудженні ближнього й у незневажуванні його полягає спокій сумління.

5. Авва Ісаак Тивейський, прийшовши у кеновію, побачив брата, що впав у гріх, і осудив його. Коли авва вернувся в пустиню, прийшов Господній ангел, став перед дверми його келії і казав: Не пушу тебе ввійти. Авва благав його, кажучи: Яка ж Цьому причина? Ангел відповів йому: Бог послав мене до тебе, і сказав: спитай його, куди накаже Мені кинути впалого брата? Авва Ісаак одразу ж упав на землю і сказав: Згрішив я перед тобою, — прости мені! Ангел сказав йому: Встань, Бог простив тобі, але надалі бережися осуджувати кого-небудь, поки Бог його осудить.

в. Оповідали про авву Марка Єгипетського: він прожив тридцять літ, не виходячи зі своєї келії. До нього мав звичай приходити пресвітер і звершувати Євхаристію. Диявол, бачачи сильну терпеливість мужа, задумав спокусити його й навів одному біснுவатому йти до старця, нібито для молитви. Недужий, заки що сказав, закричав до старця, кажучи: Твій пресвітер грішник, — не дозволяй йому більше приходити до тебе! Авва Марко сказав йому: Сину мій, у Святім Письмі

сказано: Не судіте, щоб вас не судили (Мт. 7, 1). Зрештою, якщо він грішник, Господь простить його, та й я сам грішник, більший, ніж він. Сказавши це, він помолився, вигнав із чоловіка демона й зцілив його. Коли, як то звикло, прийшов пресвітер, старець прийняв його з радістю. А Бог, побачивши незлобність старця, явив йому знамення: бо коли пресвітер намірився приступити до святої трапези, я побачив, — оповідав сам старець — ангела, що сходив із неба; він поклав свою руку на голову пресвітера, — і цей зробився непорочний, стоячи при Євхаристії, як стовп вогненний. Коли ж я дивувався цьому видінню, — почув голос, що говорив мені: Чому ти, чоловіче, дивуєшся цьому явленню? Якщо й цар не дозволяє своїм вельможам стояти перед собою в бруднім одязі, а вимагає від них пишноти, тим більше і Божа сила не дозволить слугителям Таїнств стояти гидкими перед небесною славою! І блаженний Марко вдостоївся такого знамення за те, що не осудив пресвітера.

7. Якось у скиті брат впав у гріх. Зібравшись, браття послали за аввою Мойсеєм, але він не хотів іти. Тоді послали до нього пресвітера з такими словами: Ходи, тебе дожидає зібрання. Авва встав, узяв знищений кошик, наповнив його піском і так пішов. Браття вийшли йому назустріч і питають: Що це означає, отче? Старець відповів їм: Це мої гріхи сипляться позаду мене, — але я не бачу їх, а сам прийшов оце судити чужі гріхи. Коли монахи почули це, нічого не сказали братові, лише простили йому.

8. Авва Йосиф спитав авву Пімена: Скажи, як мені стати ченцем? Старець відповів: Коли хочеш спокою і тут, і в майбутньому житті, при всякому ділі говори: хто я? І нікого не осуджуй.

9. Спитав його брат іще: Коли я бачу прогрішення мого брата, чи добре затаїти його? Старець каже йому: Коли ми покриємо огріх свого брата, — так і Бог покриє наші огріхи, я коли ми викриємо гріх брата, — так і Бог виявить наші гріхи.

10. Раз у кеновії брат впав у гріх. У тих місцях був пустельник, що довгий час нікуди не виходив. Авва кеновії пішов до нього і розказав йому про впалого брата. Проженить його, — сказав пустельник. Брат, прогнаний з кеновії, з великої журби замкнувся в печері й плакав у ній. Довелося, що проходили там браття до авви Пімена; вони почули, що брат плакав. Увійшовши в печеру, застали його в великій журбі й почали благати, кажучи: Ходи з нами до авви Пімена. Він не хотів і сказав: Я тут умру, бо я згрішив. Браття пішли до авви Пімена і оповіли йому про брата. Старець просив їх і посилав до брата, кажучи: скажіть йому — авва Пімен кличе тебе. Вони пішли і привели його. Старець, бачачи брата у скрусі, встав, поцілував його, поводився з ним ласкаво і попросив його попоїсти. А тим часом авва Пімен послав одного з братів сказати пустельникові: Вже довгі літа я чув про тебе і бажав бачити тебе, але через наше лінивство ми не бачимося один з одним. А тепер задля Божої волі і з приводу випадку, що оце стався, потрудися прийти і побачимося. А пустельник нікуди не виходив зі своєї келії. Вислухавши ці слова, він сказав: Коли б не Бог піддав старцеві, він не послав би за мною. І він встав і пішов до нього. Поцілували вони один одного із радістю і сіли. Авва Пімен сказав йому: В одному місці було двоє людей, і кожний з них мав у себе мерця. Один із них покинув свого мерця, і пішов плакати над мерцем другого. Пустельник, вислухавши, розжалобився від цього слова, згадав, що зробив, і мовив: Пімен угорі, на небі, а я — вдоли, на землі.

11. Брат спитав авву Пімена: Що мені робити? Сидячи в келії, я піддаюся пригніченню духу. Старець каже йому: Нікого не зневажай, не осуджуй і не обмовляй, — і Бог дарує тобі спокій, і твоє сидження буде без збентеги.

12. Якось у скиті було зібрання. Братія говорили про гріхопадіння брата, але авва Піор мовчав. Опісля він устав, вийшов і, взявши мішок, наповнив його піском та й ніс на плечах. Насипав теж трохи піску в кошик, — його ніс перед собою. Отці спитали його, щоб це означало? Він відповів: Той мішок, що в ньому багато піску, це — мої гріхи: їх багато, але я лишив їх позад, бо я не каюся за них; а оце — небагато гріхів мого брата, — вони перед моїми очима, і я непокоюся через них і осуджую брата. Та не слід було б так чинити. А краще мені свої гріхи носити перед собою, журитися ними і благодати Бога помилувати себе. Отці вислухали це і мовили: Справді, це — шлях спасіння!

13. Авва Пафнутій оповідав: якось мандруючи в тумані я збився з дороги і опинився близько до одного села. Там я стрінув таких, що говорили сороміцьке. Я відійшов набік і впав перед лицем Бога, осуджуючи себе самого. Коли це йде до мене ангел із мечем і каже: Пафнутій! Всі, що осуджують своїх братів, загинуть від цього меча. Але ти добре зробив, що не осуджував їх, а упокорився перед Богом, немовби то ти зробив їхній гріх. Тому твоє ім'я вписане в книгу життя.

14. Старець сказав: Не осуджуй блудника, хоч ти й чистий, бо сам ти так само, як він, переступаєш закон, бо той, що сказав — не чини перелюбу (Мт. 5, 27), сказав теж: не судіте (Мт. 7, 1).

15. До одного пустельника ходив пресвітер і відправляв для нього приношення Святих Тайн. Прийшов хтось до цього пустельника і наговорив на пресвітера, що він грішник. Коли пресвітер прийшов як звичайно відправляти приношення, спокушений пустельник не відчинив йому дверей. Пресвітер пішов собі. Коли це почувся голос від Бога, що говорив пустельникові: Люди взяли мій суд! Пустельник увійшов немов у екстаз і бачить золоту криницю і золоте відро, і мотузок золотий, і воду дуже добру; бачить і якогось прокаженого, що черпає воду й наливає її в посудину. Пустельника мучила спрага, але він не хотів пити, бо черпав прокажений. І ось, знову відіззався до нього голос: Чому ти не п'єш цієї води? Що винен цей, що черпає? — він тільки черпає і наливає. Коли пустельник прийшов до тями й роздумав над сенсом видіння, то прикликав пресвітера і просив його, щоби по давньому відправляв для нього приношення Святих Тайн.

16. Було в кеновії двоє братів — і кожний із них удостоївся бачити Божу благодать на своєму братові. Сталося раз, що один із них вийшов у п'ятницю із кеновії і побачив когось, що зранку споживав трапезу. Він сказав йому: Ти їсиш у п'ятницю в такій годині? Наступного дня було зібрання, і брат, як звичайно, поглянув на нього і побачив, що благодать відступила від нього, — і зажурився. Прийшовши в келію, каже йому: Що ти зробив, брате? Бо я не бачу на тобі Божої благодати, як бачив перше. — Я, — відповів він, — ні на ділі, ні в думці не чую за собою нічого злого. — Чи не промовив ти якогось слова? — спитав його брат. Той пригадав і відповів: Так! Учора я побачив одного, що трапезував зранку, і сказав йому: ти в п'ятницю їсиш у такій годині? Оце мій гріх! Але потрудися зі мною два тижні й помолися Богові, щоб Він простив мені. Вони так і зробили. По двох тижнях брат побачив, що Божа благодать знову зійшла на його брата. Вони втішилися і дякували Богові.

17. Один із отців побачив одного, що згрішив, і з гіркими слізьми мовив: Він упав сьогодні, а я — завтра.

18. Старець сказав: Якщо хтось коли й згрішить перед тобою — не осуджуй його, а вважай себе грішником, більшим від нього.

19. Авві Пімену, коли він прийшов у країни Єгипту, довелося жити біля брата,

що мав жінку. Старець знав це, але ніколи не викривав брата. Довелося жінці вночі народжувати, а старець, дізнавшись про це, покликав до себе меншого брата й сказав: Візьми зі собою одну посудину вина і дай сусідові, бо він тепер має потребу в ній. Браття ж не розуміли його вчинку. Посланий зробив так, як казав йому старець. Братові це пішло на користь і, розкайвшись, через кілька днів він відпустив жінку, нагородивши її на випадок потреби, і сказав старцеві: Віднині каюся! І, відійшовши від нього, збудував неподалік келію і з неї приходив до старця. Старець наставляв його на Божий шлях і придбав його (див. Мт. 18, 15).

20. Декотрі отці питали авву Пімена: Якщо ми побачимо, що брат грішить, — чи дозволиш викрити його? Старець відповів їм: Коли мені часом доводиться переходити тим місцем, де я можу бачити його в грісі, — я проходжу повз і не викриваю його.

21. Ще старець мовив: у Святому Письмі сказано: що бачили твої очі, те говори* (Прип. 25, 8); а я раджу вам — не говорити навіть про те, чого діткнулися ваші руки. Один брат обманувся таким способом: видалося йому немовби його брат грішить із жінкою; довго боровся він сам із собою, а опісля підійшов із тією думкою, що її мав, і штовхнув їх ногою, кажучи: припиніть урешті! Та виявилось, що то було пшеничне колосся. Тому я і сказав вам: не викривайте, коли навіть і діткнете своїми руками.

* Цит. за Септуагінтою. - Прим. ред.

РОЗДІЛ X

Про розсудливість

1. Авва Антоній сказав: Є люди, що виснажили своє тіло подвижництвом, а однак віддалилися від Бога, бо не мали розсудливості.

2. Деякі браття пішли до авви Антонія оповісти йому про декотрі явління, які вони бачили, і довідатися від нього, чи вони були правдиві, чи від демонів. З ними був віслик, і він згинув по дорозі. Тільки-но вони прийшли до старця, він випередив їх і мовив: Чому це у вас на дорозі згинув молодий віслик? Браття спитали його: Як ти, авво, довідався про це? Демони показали мені, відповів їм старець. Тоді браття кажуть йому: Ми про це саме прийшли спитати тебе; ми бачимо явління, і вони часто бувають правдиві; — чи не помиляємось ми? Старець на прикладі віслика показав їм, що ці явління походять від демонів.

3. Хтось, що ловив у пустелі диких звірів, побачив, що авва Антоній жартівливо поводить з братами — і розчарувався. Старець, бажаючи переконати його, що деколи потрібно давати братам полегшу, каже йому: Вклади стрілу в свій лук і натягни тятиву. Він вчинив так. Старець знову каже йому: Ще натягни. Той іще натягнув. Старець знову каже: Натягни ще. Ловець відповідає йому: Коли я буду натягати надміру, то лук переломиться. Тоді авва Антоній каже: Так і в ділі Божому: якщо ми надміру налягатимемо на братів, то від надто суворих вимог монахи скоро знеможуть. Тому конечно давати инколи братам хоч деяку полегшу. Вислухавши це, ловець дуже зворушився і, отримавши користь, відійшов від старця. А браття утвердилися і вернулися на своє місце.

4. Брат сказав авві Антонієві: Помолися за мене. Але старець сказав йому: Ні я, ні Бог не помилує тебе, коли ти сам себе не помилуєш і не догодиш Йому.

5. Ще сказав авва Антоній: Бог у теперішні часи не допускає таких спокус ворога, які були колись, бо знає, що сьогодні люди слабкі й не перенесуть їх.

6. Брат спитав авву Арсенія: Є деякі добрі люди; чому вони під час смерти,

знеможені тілесною недугою, впадають у велику журбу? Тому, — відповів старець, — щоб ми, немов сіллю осолившись тут, відійшли туди чистими.

7. Один отець сказав блаженному Арсенієві: Чому ми при такій освіті й мудрості не маємо нічого доброго, а ті прості єгиптяни здобули такі чесноти? Авва Арсеній відповів: Ми нічого не маємо доброго зі світської науки, а ці прості єгиптяни здобули чесноти своїми трудами.

8. Блаженний авва Арсеній говорив: ченцеві-чужинцеві ні до чого не слід втручатися, — і тоді він буде спокійний.

9. Авва Макарій спитав авву Арсенія: чи добре не мати в своїй келії жодної потіхи? Бо я бачив одного брата, що мав у себе трохи городини і вирвав її. Добре, — відповів авва Арсеній, — але дивлячись на при звичаєння людини; бо коли вона не має сили до такого способу життя, то знову насадить іншої городини.

10. Авва Даниїл оповідав: Авва Арсеній, наближаючись до смерти, заповідав нам: не старайтеся робити по мені вечерю любови, бо якщо я в цьому житті приготував для себе вечерю, то знайду її там.

11. Оповідав авва Лот: Якось був я у келії авви Агатона. Прийшов до нього тоді брат і сказав: Я хочу жити з братами; скажи мені, як з ними жити? Старець відповів йому: Як першого дня, коли прийдеш до них, так і всі дні свої поведься, як мандрівник, і не будь вільний у поводженні. Авва Макарій спитав його: Що ж буває од вільного поводження? Старець відповів йому: Свобода подібна до смалкого вітру, що, як подує, то всі втікають від нього. Він нищить і плоди на деревах. Авва Макарій сказав йому: Невже така шкідлива свобода? Авва Агатон відповів: Нема іншої пристрасти, шкідливішої над свободу; вона — мати всіх пристрастей. Тому подвижникові не вільно бути свободним, хоч би він і сам один був у келії.

12. Говорили про авву Агатона: прийшли до нього деякі, почувши про його велику розсудливість. Бажаючи випробувати його, чи не розсердиться він бува, питають його: Чи ти Агатон? Ми чули про тебе, що ти блудник і гордий. — Так, це правда, — відповів він. Вони знову питають його: Чи Агатон брехун і марнотратець? - Я, — відповів він. Іще кажуть йому: Ти, Агатоне, єретик? — Ні, я не єретик, — відповів він. Опісля питали його: Скажи нам, чому ти на все, що ми не говорили, годився, — а останнього слова не стерпів? Він відповів їм: Перші вади я визнаю за собою, бо таке зізнання корисне для моєї душі; а визнати себе єретиком — означає відлучитися від Бога, а я не хочу бути відлученим від Бога мого. Вислухавши це, вони подивувалися його розсудливості й відійшли, отримавши науку.

13. Спитали авву Агатона: Що важливіше, — тілесна праця чи оберігання серця? Старець відповів: Людина подібна до дерева: тілесна праця — це листя, а оберігання серця — це плід. Оскільки, за Святим Письмом, кожне дерево, що не приносить доброго плоду, зрубають і в вогонь кинуть (Мт. 3, 10), — то, очевидно, що все старання ми мусимо мати про плід, тобто — мусимо оберігати ум. Одначе нам потрібне і прикриття та прикраси з листя, тобто — тілесна праця. Авва Агатон був мудрий у розсудливості, не лінивий у тілесних вправах і у всьому знав міру, — в ручній праці, в їді, в одязі.

14. Цей самий авва Агатон, — коли було зібрання в скиті в якійсь справі й уже ухвалено було по стану, — прийшов після всіх і сказав тим, що зібралися: Ви не слушно вирішили справу! Вони сказали йому: Хто ти такий, що так говориш нам? — Я — син людський — відповів він; в Святому Письмі сказано: Коли справді говорите істину, сини людські, то судіть справедливо (Пс. 57, 2).

15. Авва Агатон сказав: Гнівлива людина, хоча б і мертвого воскресила, не буде угодна Богові.

16. Авву Атанасія спитали: Як Син рівний Отцеві? Він відповів: Як у двох очах — один зір.

17. Якось прийшло до авви Ахилли троє старців, з котрих про одного ходила лиха поголоска. Один зі старців сказав йому: Авво, зроби мені один невід! Не зроблю, — відповів він. Другий сказав: Вияви таку ласкавість, щоби ми в монастирі мали щонебудь на пам'ять про тебе, — зроби нам один невід! — Мені ніколи, — відповів авва Ахилла. Врешті сказав йому брат, що про нього була лиха поголоска: Зроби мені невід, щоб я мав щось із твоїх рук, авво! Ахилла одразу ж відповів йому: Для тебе зроблю. Після цього два старці спитали його на самоті: Чому ти не хотів для нас зробити, як ми тебе прохали, а йому сказав: для тебе зроблю? Вам сказав я: не зроблю — і ви не образилися, бо я виправдався браком часу. А якщо йому я не зроблю, то він скаже: Старець не захотів мені зробити, бо почув про мої гріхи, — і таким чином ми негайно відтяли б цю нитку. Але я підбадьорив його душу, щоб надто великий смуток не зламав такого (2 Кор. 2, 7).

18. Оповідали про одного старця, що він прожив 50 літ, не ївши хліба й не пивши вина, і говорив: Я умертвив у собі блуд, грошолубство і чванливість. Авва Авраам, почувши, що він говорить це, прийшов до нього і спитав його: Чи ти говорив таке слово? — Так, — відповів старець. Авва Авраам сказав йому: Ось, ти входиш до своєї келії і застаєш на рогожі жінку; чи ти можеш не думати, що це — не жінка? - Ні, — відповів старець. — Але я борюся з помислом, щоб не доторкнутися її. Авва Авраам каже йому: Отже, ти не умертвив пристрасть, вона живе в тобі, а тільки загнuzдана! Далі йдеш ти дорогою і бачиш каміння і черепки, а серед них — золото. Чи можеш ти в своєму умі одне й друге представити однаково? — Ні, — відповів старець, — але я борюся з помислом, щоб не брати золота. Старець каже: Отже, пристрасть живе, тільки загнuzдана. Врешті сказав авва Авраам: Ось, ти чуєш про двох братів, що один любить тебе, а другий ненавидить і каже про тебе лихе. Коли вони прийдуть до тебе, чи однаково приймеш їх обидвох? - Ні, відповів він, — але я борюся з помислом, щоб тому, що ненавидить мене, виявити таку саму доброту, як і тому, що любить. Авва Авраам каже йому: Отже, пристрасті живуть у тобі, тільки вони загнuzдані.

19. Один із отців розповідав: у Келліях був працюючий старець, що зодягався тільки в рогожу. Прийшов він раз до авви Амона, а цей, побачивши його вдягненим у рогожу, сказав йому: Не принесе вона тобі жодної користі. Старець запитав його, кажучи: Три помисли турбують мене, щоб я або блукав пустелями, або відійшов у чужу країну, де мене ніхто не знає, або замкнувся в келії, з ніким не бачився та їв лише через два дні на третій. Авва Амон відповів йому: в жодному з цих помислів немає користі, щоб здійснювати їх, а краще перебувай у своїй келії, їж потрохи щодня, май завжди в своєму серці слово митаря, — і можеш спастися.

20. Оповідали про авву Даниїла в скиті: коли прийшли варвари й браття повтікали, старець сказав: Якщо Бог не піклується мною, нащо мені жити, і він пройшов серед варварів, а вони не бачили його. Тоді він мовив: Ось, Бог зберіг мене, і я не загинув! Тепер і маю вчинити по-людському й тікати, як отці.

21. Авва Даниїл говорив: Мірою того, як цвіте тіло, нидіє душа, — а мірою нидіння тіла процвітає душа.

22. Ще оповідав авва Даниїл, коли авва Арсеній жив у скиту, був там чернець,

що крав домашні речі у старців. Авва Арсеній взяв його до себе в келію, бажаючи виправити його і заспокоїти старців. Він каже йому: Чого ти не забажаєш, усе тобі дам, — тільки не кради. І дав йому золота, грошей, одежі й усього, що йому було треба. Та чернець відійшов від нього і знову став злодіювати. А старці, бачачи, що він не перестав красти, прогнали його і сказали: Коли знайдеться брат, що має якісь гріхи слабкості, такого брата треба терпіти, але як хто крастиме й попри всі спам'ятовування не покине цього, то треба його прогнати, бо він і свою душу губить, і непокоїть усіх, що живуть у тому місці.

23. Брат прийшов до одного старця й каже йому: Авво, скажи мені, як спастися? Старець відповів йому: Якщо ти хочеш спастися, то як прийдеш до когось, не починай говорити, поки тебе не спитають. Брат, уражений цим словом, поклонився старцеві й мовив: Справді багато книг я читав, але такої науки ще не знав. І пішов, отримавши велику користь.

24. Старець мовив: Коли розум помиляється, його виправляє читання, неспання і молитва; палку хіть погамовують голод, праця і пустельництво; гнів умирляє псалмоспів, довготерпіння і лагідність, але все це має бути у відповідний час і належною мірою; коли ж чинять усе це без міри і невчасно, то стає воно недовготривалим і більше шкідливим, як корисним.

25. Якось, коли авва Єфрем йшов дорогою, з чиеїсь злої намови підійшла до нього одна розпусниця, щоби звести його на сороміцьке змішання, — а якщо це не вдасться, то спричинити йому гірку прикрість; бо ще ніхто ніколи не бачив, щоби авва гнівався або сварився. Він каже їй: Ходи за мною! Коли вони прийшли на місце, де було багато народу, каже він їй: Йди сюди за тим, чого ти хотіла. Розпусниця, побачивши народ, відповідає Єфрему: Як ми можемо це робити за присутності такого натовпу? Він каже їй: Якщо ж ти соромишся людей, то як не соромитися Бога, що освічує те, що скрите в темряві? (1 Кор. 4, 5)? Розпусниця відійшла засоромлена.

26. До авви Зенона якось прийшли брати й питали, що означає написане в книзі Йова: Небеса нечисті перед Його очима (15, 15)? Старець сказав їм у відповідь: Браття лишили свої гріхи, а досліджують небесні. А значення слів таке: оскільки один Бог чистий, тому він (Еліфаз) і сказав: Небеса нечисті перед Його очима.

27. Авва Ісая мовив: простота і не-мріяння про себе очищують від злих помислів.

28. Ще мовив: Коли хто поводитьсь із братом хитро, — не минути йому сердечної журби.

29. Ще мовив: Коли хто з лукавства говорить не те, що має на серці, даремна його послуга. Тому не приставайте з таким, щоб не осквернитися отрутою того оскверненого чоловіка.

30. Ще мовив: Захланність, честь і спокій воюють проти чоловіка до самої смерті, але не треба їм піддаватися.

31. Авва Теодор Фермейський казав: Якщо ти дружиш із ким-небудь, і йому доведеться впасти у спокусу блуду, то, якщо можеш, подай йому руку і витягни його. Коли ж він впаде у єресь і, попри твої переконування не навернеться, то чим скоріш відпекуйся від нього, щоби, як загаїшся, і тобі самому не впасти у безодню.

32. Авва Теодор прийшов до авви Йоана, скопця від народження, і між иншим мовив: Як ми жили в скиті, то заняття душі були нашим справжнім ділом, а ручну працю уважали за діло другорядне; а сьогодні заняття душі стало другорядним, — а другорядне — головне діло.

33. Один із отців прийшов до нього і сказав: Ось, той брат пішов назад у світ! Не дивуйся цьому, — говорив у відповідь авва Теодор, — а подивуйся краще, як почувеш про кого-небудь, що він зміг утекти з пащі ворога.

34. Говорили про авву Йоана Колова, що він одного разу сказав своєму старшому братові: Я хочу бути вільним від турбот, як вільні від них ангели, що нічого не роблять, тільки безнастанно служать Богові. І зняв із себе одіж, пішов у пустиню, але, проживши там один тиждень, вернувся знову до брата. Коли постукав у двері, брат не відчинив їх, а з середини подав йому голос, питаючи: Хто ти? — Я — Йоан, — казав він. Брат сказав у відповідь: Йоан став ангелом, — його вже немає між людьми. Йоан благав його, кажучи: Це я, відчини мені, — але брат не відчиняв, а лишив його, зажуреного, до ранку. Врешті відчинив і сказав йому: Ти чоловік — і тобі знову треба працювати, щоб прогодувати себе. Йоан поклонився йому, мовивши: Прости мені!

35. У скиту були деякі старці, що їли разом страви. Серед них був і авва Йоан Колов. Один пресвітер встав, щоб подати чашу води, але ніхто не осмілювався прийняти її від нього, крім одного Йоана Колова. Всі здивувалися і сказали йому: Як це ти, наймолодший з усіх, зважився прийняти послугу від пресвітера? Він відповів їм: Коли я сам встаю подавати чашу, радію, коли її приймають усі, бо сподіваюсь одержати нагороду (див. Мт. 10, 42); Тому й від нього я прийняв чашу, щоб принести йому нагороду й не засмучувати його, коли б ніхто не прийняв від нього чаші. Коли він це сказав, усі здивувалися і одержали поучення з його розсудливості.

36. Авва Пімен спитав авву Йосифа: що мені робити, коли до мене приступають пристрасті — чи противитися їм, чи допускати, щоб вони увійшли? Старець відповів: допусти, щоб увійшли, а відтак борися з ними. Отже, Пімен, повернувшись, сидів у скиту. Дехто з тивян, прийшовши у скит, говорив братам: Питав я авву Йосифа, — якщо приступить до мене пристрасть, чи противитися їй, чи допустити її ввійти? І він відповів мені: Не дозволяй пристрастям входити, а відкидай їх зараз же при першій сутичці. Коли авва Пімен почув, що авва Йосиф так сказав тивянинові, встав, знову пішов до нього в Панефо й каже: Авво, я звів тобі свої думки, й ти сказав мені так, а тивянинові інакше. Старець сказав йому: Невже ти не знаєш, що я люблю тебе? - Знаю, — каже Пімен. Йосиф продовжував: Чи не ти говорив: скажи мені так, як сказав би самому собі? Тому і я сказав тобі так. Бо, коли будуть входити в тебе пристрасті й ти допустиш їх, а потім боротимешся із ними, то вони зроблять тебе вмілішим. Це сказав я тобі, знаючи тебе. Але є люди, для яких корисно, щоб не приступали до них пристрасті; таким треба їх одразу ж відкидати.

37. Один брат прийшов якось у долішну Гераклю до авви Йосифа. В його монастирі була смоківниця, повна плодів. Ранком старець сказав братові: Піди з'їж зі смоківниці. А була це п'ятниця, і брат задля посту не пішов. А після того благав старця, кажучи: На Бога, вияви мені свою гадку: ось, ти сказав мені: піди, їж; а я задля посту не пішов. Але засоромився твого заповіту і міркував сам із собою: з яким наміром сказав ти мені, йди і їж? Старець відповів: Отці спочатку не говорять прямо, а більше наказують що-небудь хибного; а коли вже побачать, що браття слухаються і виконують такі накази, тоді не говорять їм хибного, а щиро правду, переконавшись, що вони у всьому слухняні їм.

38. Брат спитав авву Йосифа: Що мені чинити? Я не можу ні зносити терпіння, ні працювати, ні давати милостиню. Старець відповів йому: Коли нічого з того не можеш робити, то принаймні бережи своє сумління щодо ближнього, віддалюйся від усякого зла — і спасешся; бо Бог вимагає душі безгрішної.

39. Авва Ісидор сказав: Коли подвиг dokonуєте, як треба, — не пишайтеся тим, що постите. Коли ж чванитеся тим, то яка користь із посту? Краще чоловікові їсти м'ясо, ніж пишатися і величатися.

40. Ще мовив: Учні мають і любити своїх настоятелів, як батьків, — і боятися, як начальників. Ні любов не має проганяти страху, ні страх не має гасити любови.

41. Іще говорив: Якщо бажаєш спасіння, роби все те, що до нього провадить.

42. Авва Ісаак Тивейський говорив братам: Не приносьте сюди дітей, бо через них опустіло в скиту п'ять церков.

43. Авва Лонгин питав авву Лукія про три помисли, кажучи: Я хочу мандрувати? Старець відповідає йому: Якщо не стримуватимеш свого язика, не будеш мандрівником, куди б ти не пішов; але тут стримуй свій язик — і будеш мандрівником. Потім питав його: Хочу постити по два дні? Авва Лукій відповідає: пророк Ісаї сказав: Схиляти голову, немов тростина... Хіба такий піст мені до вподоби? (58, 5), — краще погамовувати лихі помисли. Авва Лонгин питав утретє: Хочу втекти від людей? Старець відповів: Якщо спершу не навчишся жити добре з людьми, то й на самоті не зможеш жити добре.

44. Якось авва Макарій прийшов до авви Пахомія Тавенського. Останній спитав авву Макарія: Є браття, що не дотримуються порядку; чи добре карати їх? Авва Макарій відповів: Карай і суди за правдою підвладних тобі, а зі сторонніх не суди нікого, бо сказано в Святому Письмі: Хіба ж ви самі не судите тих, що з нами? Тих же, що осторонь, Бог буде судити (1 Кор. 5, 12-13).

45. Брат спитав авву Макарія: Як спастися? Старець відповів йому: Будь, як мертвий! Так, як і мертві не думай ні про образи від людей, ані про славу, і спасешся.

46. Авва Макарій мовив: якщо ми пам'ятатимемо про зло, Що нам заподіюють люди, то в нас ослабне пам'ять про Бога.

Коли ж пам'ятатимемо про зло, що наносять демони, то визволимося від їх поранення.

47. Авва Матой мовив: сатана не відає, якою пристрастю перемагається душа. Він сіє, але чи пожне — не знає. Сіє він помисли блуду, злослів'я, нечистоти, а також інші пристрасті, а потім вкладає в душу ту пристрасть, до якої вона виявиться схильна.

48. Оповідали про авву Петра, учня авви Силуана: коли жив він у своїй келії в Синайський горі, то керував собою помірно, стосовно до тілесних потреб. Коли ж став у Фарані єпископом, почав провадити більш строге життя. Учень мовив до нього: Авво, коли ми були в пустині, ти не жив так строго. Старець відповів: Там була пустиня, безмовність і бідність, і я намагався утримувати своє тіло так, щоб не знемогти мені й мати сили, щоб надбавати те, чого я не мав. А тепер ми живемо в світі, тут є багато спокус, тому я й виснажую своє тіло, аби не погубити в собі монаха. А якщо й трапиться мені тут занедужати, то є кому допомогти.

49. Брат спитав авву Пімена: Я відчуваю неспокій і хочу полишити своє місце. Старець каже: Чому? — Бо, — каже брат, — чую про одного монаха слова, що для мене зовсім не повчальні. Старець мовить до нього: Чи правдою є те, що ти чуєш про нього? — Так, отче, — відповів він, — брат, що сказав мені це, правдивий. А старець мовить йому: Не правдивий, бо якби був правдивий — не сказав би тобі цього. І сам Бог, почувши голосіння содомлян, не повірив, допоки не побачив на власні очі (див. Бут. 18, 20-21). Так і ми не завжди маємо вірити словам. Брат каже до нього: Я бачив на власні очі. — Вчувши це, старець, нахилившись до землі, узяв маленький сучок тай

мовить до брата: Що це таке? — Сук, — відказує той. — Потім подивився старець на дах келії й каже до брата: А це що? — Деревина, — відповів брат. Старець каже йому: Поклади собі на серці, що твої гріхи, як ця деревина, а гріхи твого брата, як цей малий сучок. — Почувши це слово, авва Титой здивувався й мовив: Чим прославлю тебе, авво Пімене? Коштовний камінь — слова твої, що сповнені благодаті й усілякої слави.

50. Авва Пімен сказав: Як на мене, кращий чоловік, що грішить і пізнає свій гріх та кається, ніж той, що не грішить і не впокорюється. Той уважає себе грішником і впокорюється у своїх думках, — а сей уявляє себе праведником, немов він був праведний, — і величається.

51. Якось пресвітери прийшли в монастир, де був авва Пімен. Авва Анувій зайшов до нього і сказав: поклич сьогодні сюди пресвітерів. Та авва Пімен не дав йому відповіді, хоч той довго стояв перед ним. Авва Анувій вийшов засмучений. Ті, що сиділи близько старця, сказали йому: Авво, чому ти не дав йому відповіді — він відійшов засмучений? Авва Пімен каже їм: Це мене не стосується, — я вмер, а мертвий не розмовляє. Тож нехай вони й не думають, що я перебуваю тут, разом із ними.

52. Раз якось один брат, що жив недалеко від авви Пімена, віддалився в иншу країну. Там стрінувся він з одним пустельником, якого дуже любили і до якого багато приходило. Брат розповів йому про авву Пімена. Почувши про його чесноти, пустельник забажав побачити його. Через деякий час, як брат повернувся до Єгипту, пішов і пустельник зі своєї країни до Єгипту, до того ж брата, що був у нього, — бо він сказав йому, де той живе. Брат, побачивши його, здивувався і дуже зрадів. Пустельник каже: Вияви любов, — запровадь мене до авви Пімена. Брат, запросивши пустельника, пішов до старця і промовив до нього: Це великий муж, він втішається великою любов'ю і пошаною в своїй країні; я розповів йому про тебе, і він прийшов, бажаючи побачити тебе. Тоді пустельник почав говорити зі Святого Письма про духовні й небесні предмети. Але авва Пімен відвернув від нього своє лице і не дав відповіді. Той, бачачи, що старець з ним не говорить, відійшов від нього засмучений і каже братові, що привів його: Надарма піднявся я на цю мандрівку. Йшов я до старця задля користи, а він не хоче й говорити зі мною! Брат ввійшов до авви Пімена та й каже йому: Задля тебе прийшов сей великий муж, такий славний у своїй країні, чому ти не говориш із ним? Старець відповів йому: Він згори і говорить про небесне, а я здолу і говорю про земне (Йо. 8, 23, пор. 3, 31). Якби він говорив зі мною про душевні пристрасті, я став би йому відповідати; а коли він говорить про духовне, то я цього не знаю. Брат вийшов від нього і сказав пустельникові: Старець не відразу говорить зі Святого Письма, та коли хто говорить із ним про душевні пристрасті, тому він відповідає. Пустельник розкався у душі, зайшов до старця і каже йому: Що мені робити, авво? — мене опановують душевні пристрасті. Старець із радістю поглянув на нього і сказав: Тепер ти добре прийшов; тепер розтули свої уста, і я наповню їх благами. Пустельник отримав велику науку і говорив: Справді, це істинний шлях! І вернувся у свою країну, дякуючи Богові за те, що вдостойвся бачити такого святого мужа.

53. Авва Пімен сказав: Яка користь будувати чужий дім, а руйнувати свій власний?

54. Іще сказав: Яка користь ходити до школи мистецтв, а не вчитися його?

55. Брат питав авву Пімена: Я вчинив великий гріх і хочу каятися три роки? — Багато, — каже йому авва Пімен. — Або хоч один рік, — мовить брат. — І того

багато, — сказав знову старець. Ті, що були в старця, спитали: Чи не досить сорока днів? — І це багато — сказав старець. — Коли чоловік, — додав він, — покається з цілого серця і більше не грішитиме, то й за три дні прийме його Бог.

56. Авва Аммой питає його про деякі нечисті помисли, що родяться в людському серці, і про марнотні бажання. Авва Пімен казав йому у відповідь: Хіба сокира хвалиться перед тим, хто нею рубає (Іс. 10, 15)? Не подавай їм руки й не насолоджуйся ними, й вони минуться.

57. Авва Ісая спитав його про те саме. Авва Пімен каже йому: Як тоді, коли скриню з одежею лишити без догляду, одіж з часом тліє, так помисли, коли не виконуватимемо тілесно, з часом тліють і зникають.

58. Авва Йосиф спитав його теж про те саме. Авва Пімен казав йому: Коли хто покладе в посудину гадину й скорпіона—й замкне її, то з часом вони згинуть; так і злі помисли зникають від терпеливості.

59. Він же спитав ще авву Пімена: Як треба постити? Авва Пімен відповів: Можна, думаю, їсти щодня, але їсти небагато, щоб не бути ситим. А ти ж — говорив йому авва Йосиф, — як був ще молодий, чи не постив по два дні? — Справді, — відповів йому старець, — постив і по три дні, й по чотири дні, і по тижневі, — і все те випробували старці, як сильні мужі, і переконались, що краще їсти щодня потрохи, і передали нам цю дорогу, бо це є дорога царська і для нас відповідна.

60. Брат запитав його: Коли чоловік упаде в якийсь гріх і навернеться, чи простить йому Бог? Старець відповів йому: Той, що звелів сповняти це, чи ж сам не більше сповнив? А Петрові заповів Він: відпускати своєму братові до сімдесяти раз по сім (Мт. 18, 22).

61. Брат, якого бентежили демони хули, пішов до авви Пімена з наміром виявити свій помисел, але вернувся, не сказавши старцеві нічого. Коли це знову бачить, що цей дух дуже непокоїть його, і знову пішов до старця. Але соромився звіритися йому і вернувся знову, нічого не сказавши старцеві. І так робив він кілька разів: приходив до старця, щоби визнати свій помисел, і з сорому вертався, не сказавши нічого. Старець пізнав, що брат мучиться помислами, але соромиться їх виявити. Таким чином, коли брат як звичайно знову прийшов і нічого не виявив, авва Пімен каже йому: Що з тобою, брате? — Ти відходиш, нічого мені не сказавши. Брат відповів: Що я можу тобі сказати, отче! Старець каже йому: Я відчуваю, що тебе борять помисли, але ти не хочеш звіритися мені, боячись, Щоб я не переповів кому. Повір, мені брате, — як та стіна не може говорити, так і я нікому не виявляю чужого помислу. Підбадьорений цим, сказав брат старцеві: Отче, я в небезпеці згинуть від духа хули, бо він намагається переконати мене, Що нема Бога, чого не допускають і не думають навіть погани. Старець каже йому: Не бентежся цим помислом, бо хоч тілесна боротьба приходить до нас часто через нашу недбайливість, та цей помисел з'являється не з нашої недбайливості, а є Маною самого змія. Тому, коли приходить до тебе цей помисел, встань і молися, і, огородивши себе хресним знаменням, говори в думці, немовби до самого ворога: прокляття тобі і твоїй мані, твоя хула нехай буде на тобі, сатано! Сам я вірю, що є Бог, що всім промишляє, а цей помисел не від мене походить, а від тебе, ворога. І я вірю, — закінчив старець, — що Бог визволить тебе від усякої журби. Брат вийшов від старця, віддалився і робив за його вказівками. Демон, побачивши, що намір його відкритий, відступив від брата за Божою ласкою.

62. Брат питає авву Пімена: Що мені робити з цим тягарем, що пригнічує мене? Старець каже йому: І на малих, і на великих судах буває линва — і коли нема

ходового вітру, то беруть на плечі линву і канат та й потроху тягнуть судно, поки Бог не пошле ходового, пригожого вітру. А коли бачать, що настає туман, тоді причалюють до берега, вбивають кіл і прив'язують до нього судно, щоб воно не блукало по водах. Цей кіл — це самопониження.

63. Іще сказав авва Пімен: Не жий у тому місці, де бачиш, що тобі заздять; інакше не матимеш успіху.

64. До авви Пімена прийшов брат і каже йому: Я засіваю собі поле і установляю з нього милостиню. Старець відповів йому: Добре діло робиш. Брат вернувся підбадьорений і помножив милостиню. Почув про це авва Анувій і каже авві Піменові: Чи ти не боїшся Бога, що дав таку відповідь братові? Старець промовчав. Через два дні авва Пімен послав за братом, покликав його до себе і каже йому в присутності авви Анувія: Що ти казав мені минулого разу? — мій ум був зайнятий тоді чимось іншим. — Я казав, — відповів йому брат, — що засіваю собі поле й установляю з нього милостиню. Авва Пімен сказав йому: Я думав, що ти говорив про свого брата — мирянина. Коли ти сам так робиш, то не добре робиш, бо таке діло не личить ченцеві. Коли брат почув це, засмутився і мовив: Крім цього діла я не маю і навіть не знаю жодного іншого, — а тому не можу не засівати свого поля. Коли брат відійшов, авва Анувій поклонився старцеві і сказав: Прости мені! Авва Пімен каже йому: Я й раніше знав, що це діло не чернече, але сказав так за його думками і тим підбадьорив його до помноження милостині. Тепер він відійшов від нас засмучений і знову буде робити те саме.

65. Брат спитав авву Пімена: Що це означає — гніватися на свого брата даремно (див. Мт. 5, 22)? - Даремно гніваєшся, — відповів старець, — коли гніваєшся за всяке лихе діло, що ти терпиш від свого брата, — навіть коли б він виколов тобі праве око. Коли ж хто намагається віддалити тебе від Бога, — на такого гнівайся.

66. Авва Пімена сказав: Коли чоловік згрішить і відрікатиметься, кажучи: я не грішний! — не викривай його; інакше відіймеш від нього нахил до добра. Коли ж скажеш йому: не сумуй, брате, і не впадай в розпач, а бережися надалі, — схилиш його душу до покаяння.

67. Брат сказав авві Піменові: Я хочу вступити в кеновію. Старець відповів: Якщо ти хочеш вступити в кеновію, а не перестанеш дбати про всякий випадок і про всяку річ, не зможеш виконувати правила спільнотного життя; бо там ти і глечиком не зможеш розпоряджатися за своєю волею.

68. Його ж спитав інший брат: Мої помисли представляють мені те, що вище за мене, й силують мене принижувати мого меншого брата. Старець сказав йому у відповідь: Апостол говорить, що у великому домі є не тільки посудина золота і срібна, але й дерев'яна і глиняна... Коли хто, отже, очистить себе від них усіх, буде посудиною на честь, освяченою і потрібною Господові, приготоване на всяке добре діло (див. 2 Тим. 2, 20-21). Що то значить? — питав брат. Старець відповів йому: Дім означає світ, посудина — люди, золота посудина — люди досконалі, срібна — ті, що йдуть за ними, дерев'яна і глиняна — що мають ще малий духовний вік. Той, хто очистить себе від них усіх, тобто нікого не осуджуючи, такий буде посудиною чистою, освяченою, потрібною Владиці й на будь-яке благе діло приготованою.

69. Мовив теж: Добрий досвід більший від слова; він чинить чоловіка умілішим.

70. Мовив іще: Чоловік, що навчає інших, а сам не робить того, чого вчить, — подібний до джерела, що всіх напоює і обливає, а самого себе не може очистити, так, що всякий бруд і нечистота залишаються в ньому.

71. Авва Серин пішов раз зі своїм учнем Ісааком до авви Пімена й каже йому: Що мені робити з тим Ісааком, хоча він й залюбки слухає мої слова? Авва Пімен відповідає йому: Як хочеш принести йому користь, то покажи чесноти на ділі. Бо він дослухаючись до твого слова, залишається порожній; а як ти свої слова покажеш на ділі, то це лишиться в ньому.

72. Авва Пімен сказав: кеновія вимагає трьох чеснот: по-перше — покори, по-друге — послуху, а по третє, запального призвичаєння та ревности до спільнотної братської праці, щоб вона не лишалася зневаженою.

73. Ще мовив: Інший чоловік начебто мовчить, але серце його осуджує інших, — такий постійно говорить. А інший від ранку до вечора говорить, та насправді ж дотримується мовчання. Тобто без користі нічого не говорить.

74. Іще мовив: Коли троє живуть разом — й один із них гарно мовчить, другий у хворобі дякує Богові, а третій услуговує їм із чистою прихильністю, то всі троє звершують одне діяння.

75. Ще мовив: Зло жодним способом не нищить зла. І тому, як хто робить тобі зло, ти роби йому добро, чини добром нищити зло.

76. Ще мовив: Не чернець той, хто скаржиться на свою долю. Не чернець той, хто відплачує злом за зло. Не чернець той, хто гнівається.

77. Іще мовив: Божа сила не може мешкати в людині, відданий пристрастям.

78. Іще сказав: Коли ми гонимося за спокоєм, то він утікає від нас; коли ж ми втікаємо від нього, то він гониться за нами.

79. До авви Пімена прийшов брат і каже йому: В мене багато помислів — я в небезпеці від них. Старець виводить його на двір і каже йому: Розкрий свою пазуху і не впускай вітру! -Не можу цього зробити, - відповів брат. Як не можеш зробити цього, — сказав старець, — то не можеш перешкодити й помислам приходити до тебе; але твоє діло — протистояти їм.

80. Брат іще питав його: Мені залишили спадок, — як накажеш учинити із ним? Авва Пімен каже йому: Йди, через три дні тобі скажу. Коли ж брат прийшов, старець каже йому: Що тобі, брате, сказати? Коли скажу: віддай свій спадок на церкву, там робитимуть вечері. Коли скажу: віддай своїм родичам, за те не буде тобі нагороди. Коли скажу: віддай убогим, — то ти будеш безжурний. Тож іди, роби, що хочеш, це не моє діло.

81. Сказав також авва Пімен: Коли прийде тобі гадка про конечні потреби для тіла, й ти виконаєш їх раз, а опісля прийде вдруге і ти знову виконаєш, — то як прийде втретє, не зважай на неї, то — порожня гадка.

82. Брат спитав авву Пімена: Коли я побачу, що сталося що-небудь, чи ти дозволиш оповісти про те? Старець відповів: Святе Письмо говорить: хто, не вислухавши, відповідає, дурнота на того й сором (Прип. 18, 13). Як спитають тебе, говори, а як не спитають, мовчи.

83. Питав його брат про ледарство і безпечність. Ледарство, — говорив йому старець, — озброюється проти будь-якого діла і викидає людей у безпечність. Але як хто пізнає його шкідливість і перетриває в доброму діланні, — буває спокійний.

84. Говорив також авва Пімен: Один чоловік ходить зі сокирою, трудиться весь день і не може зрубати дерева; а інший, вмілий у рубанні, й кількома ударами повалює дерево. Сокирою він називав розсудливість.

85. Іще сказав: Воля чоловіка — це мідяна стіна між ним і Богом. Коли чоловік покине її, то говорить разом із Давидом: з Богом моїм перейду крізь стіну, Бог мій,

бездоганна путь Його (Пс. 17, 30-31). Коли з його волею лучиться Божа правда, то чоловік ділає (див. Йо. 15, 3-5).

86. Брат спитав авву Пімена: Чи жити мені з моїм аввою, я гублю при ньому свою душу? Старець, бачачи, що він терпить Шкоду, дивувався, — як він, зносячи таку шкоду, лишався з аввою. І сказав йому: Якщо хочеш, живи. Брат відійшов і лишився жити. Опісля знову приходить до старця і каже: Я терплю шкоду в своїй душі, живучи побіля мого авви. Авва Пімена не сказав йому: відійди від нього. Брат приходить утретє й каже: По правді, я вже не живу з ним. Старець мовить до нього: Ось, тепер ти увільнився від шкоди; йди і більше не живи з аввою. — Й каже опісля: Коли чоловік бачить шкоду для своєї душі й потребує спитати другого, то хай питає про сокровенні помисли, — а розслідувати їх, це — завдання старців. А про явні гріхи питати не треба, а одразу ж належить відганяти їх.

87. Авва Авраам, учень авви Агатона, питав авву Пімена: Чому демони так нападають на мене? — На тебе нападають демони? — сказав йому авва Пімен. — Не демони нападають на нас, коли ми сповнюємо свої забаганки, — наші забаганки зробилися для нас демонами. Вони-то й мучать нас, щоби ми їх сповняли. Коли ж хочеш знати, з ким воювали демони, то з Мойсеєм і йому подібними.

88. Говорив авва Пімен: Брат питав авву Мойсея, як чоловік може бути мертвим стосовно до ближнього? Авва каже йому: Коли чоловік не положить собі на серці, що він уже три роки перебуває у могилі, то не сповнить цього слова.

89. Брат питав авву Пімена: Як треба перебувати в келії? Старець говорив йому: Перебування в келії з зовнішнього боку полягає в ручній праці, в тому, щоби їсти раз у день, мовчати й повчатися. А таємно досягати поступу в келії значить — повсякчас осуджувати самого себе, куди б хто не пішов, не опускає годин братської служби й келійних молитов. Як часом доведеться тобі перебувати без ручної праці, то йди на службу й молися, не відволікаючись. І врешті — тримайся доброго товариства й віддалюйся від товариства злого.

90. Раз до авви Памва прийшло двоє братів. Один із них сказав йому: Авво, я пощу два дні й їм лише по дві скибки хліба; чи спасуся я цим, чи я помиляюся? А я, авво, — мовив другий брат, — своєю ручною працею заробляю щодня по два срібняки; трохи лишаю на їду, а инше віддаю на милостиню. Чи спасуся я, чи помиляюся? Авва не відповів їм нічого, хоч вони довго його просили. Через чотири дні, коли брати хотіли повернутися на своє місце, прийшли клирики, потішити їх. Не журіться, браття, — говорили вони, — Бог не лишить вас без нагороди; а в старця такий звичай, що він не відразу говорить, як не піддасть йому Бог. Браття зайшли до старця і сказали йому: Помолися за нас, авво! — Ви хочете йти від нас? — спитав старець. — Так, — відповіли вони. — Маючи на думці їх подвиги, авва писав по землі й говорив: Памво постить по два дні й їсть по дві скибки хліба — чи він тому чернець? Ні! Памво трудиться щодня, заробляє по два срібняки й дає їх на милостиню — чи тому він чернець? Ні, ще! Опісля він сказав їм: І ці діла добрі; та як притому збережеш ти і своє сумління перед твоїм ближнім, тоді спасешся. Браття, вдоволені такою наукою, пішли із радістю.

91. Брат питав авву Памва: Чому демони перешкоджають мені робити ближньому добро? Не говори цього, відповів йому старець, — инакше ти робиш Бога неправдомовним. А радше скажи: Я взагалі сам не хочу давати милостині. Бо Бог, попередивши, мовив: Ось я даю вам владу наступати на зміїв, скорпіонів і на всю ворожу силу (Лк. 10, 19).

92. Сказав авва Палладій: Душа, що трудиться для Бога, мусить або з вірою вчитися того, чого не знає, або ясно вчити того, що знає. Коли не хоче сповняти ні того, ні того, вона хвора на безумство, бо початок боговідступництва — це пересит наукою, почуття огиди до слова, — того, чого прагне душа боголюбця.

93. Один зі старців оповідав: Я просив авву Сисоя, щоби він сказав мені слово, й він сказав мені у відповідь: чернець має вважати себе нижчим від ідолів. Я відійшов до своєї келії і роздумував сам із собою, кажучи: що значить — нижче від ідолів? Пішов я знову до старця і кажу йому: Що значить бути нижчим від ідолів? Старець відповів мені: Про ідолів написано: уста мають, і не промовляють, очі мають, і не побачать, вуха мають, і не почують (Пс. 113, 13-14). Такий має бути чернець, і як ідол гидота, так і він має вважати себе гидотою.

94. Брат сказав брату Сисоеві: Чому мене не покидають пристрасті? Бо їхні посудини в нутрі у тебе, — відповів старець. Віддай їм їхню заставу, - і вони віддаляться.

95. Прийшов хтось до авви Силуана на Синайську гору. Побачивши, що браття працюють, він сказав старцеві: Працюйте не на ту їжу, яка проминає (Йо. 6, 27): Марія вибрала кращу частку (Лк. 10, 42). Старець сказав своєму учневі: Захаріє, подай братові книгу й відвели його до подорожньої келії. Як настала дев'ята година, брат прислухувався під дверима, чи не посилають, кликати його до трапези. Але, що ніхто його не кликав, він сам став, пішов до старця і каже йому: Авво, невже твої браття сьогодні не їли? — їли, — відповів старець. — Чому ж мене не покликали? — спитав брат. — Тому, — відповів старець, — що ти чоловік духовний і не потребуєш такої поживи; а ми, як тілесні хочемо їсти й тому працюємо. Ти вибрав кращу частку, читаючи весь день, і не хочеш житися тілесною поживою. Брат, вислухавши старця, поклонився йому й сказав: Прости мені, авво! — Тоді старець каже йому: Направду, й Марія потребує Марти, бо й Марія величається задля Марти. 96. Оповідав старець: Один брат, впавши в тяжкий гріх і каючись в ньому, пішов відкрити його одному старцеві, але не відкрив йому справи, а сказав так: Коли до когось прийде такий і такий помисел, чи може цей чоловік досягнути спасіння? Старець, не маючи досвіду в розсудливості, сказав йому у відповідь: Занапастив ти свою душу. Брат вислухав це і сказав: Коли я занапастив себе, то відійду в світ. По дорозі роздумав він зайти до авви Силуана й відкрити йому свої помисли. А він був великий у розсудливості. Та, прийшовши до нього, брат і йому не відкрив справи, а вдався до такої завуальованості, як і з попереднім старцем. Отець розкрив свої уста й почав говорити йому зі Святого Письма, що ті, які помишляють, зовсім не підпадуть, осудженню. Почувши це, брат набув у душі сили й уповання й розкрив йому й саму справу. Вислухавши справу, старець, як добрий лікар, вилікував його душу словами зі Святого Письма, — що є покаєння тим, які свідомо наворачтаються до Бога. — Коли мій авва прийшов до того старця і розповів йому про це, він сказав: Той брат, що втратив надію і вирішив відійти в світ, це — неначе зоря серед братів. — Я розповів для того те, аби ми знали, як небезпечно говорити про помисли, або про діла з людьми, неосвіченими в розсудливості.

97. Свята Синклитикия сказала: Ті, що збирають земні багатства, піддаючись тяжкій праці й небезпекам, хоч би багато придбали, бажають ще більшого; за ніщо вважають те, що мають, а змагають до того, чого не мають. А ми, не маючи нічого з потрібних благ, із Божого страху не хочемо шукати їх.

98. Сказала теж: Є журба на користь і є журба на шкоду. Журба на користь

полягає в тім, щоби мати жаль та скорботу з приводу своїх гріхів, незнання ближнього й щоб не відпасти від поставленої мети — сподобитися досконалої благоді. В тім полягає журба за Богом. Та в цьому буває деяка домішка ворога, бо й він наводить журбу, повну нерозумності, що в багатьох називається пригніченням духа. Цього духа треба проганяти переважно молитвою і співом псалмів.

99. Сказала теж: Добре не гніватися. Коли ж це буває, то тобі Бог не дав для пристрасі мірки й одного дня, бо сказав: Хай сонце не заходить над вашим гнівом (Еф. 4, 26). А ти очікуєш, аж сповниться увесь твій час! Невже ти не знаєш, що сказано: Доволі днів його лиха (Мт. 6, 34)? Чому ти ненавидиш чоловіка, що образив тебе? Не він образив тебе, а диявол; зненавидь хворобу, а не хворого.

100. Сказала теж: Небезпечно вчити інших чоловікові, що не перейшов досвідом своїм діяльного життя. Бо як той, що має старий дім, прийнявши до себе мандрівників, може згубити їх, як дім упаде, так і ті, що самі перед тим не збудували міцної будівлі, разом зі собою губили і тих, що до них прийшли. Бо хоча словами вони закликали до спасіння, та лихим життям більше шкодили своїм послідовникам.

101. Іще сказала: від ворога походить надмірно ревне подвижництво, і його учні так роблять. Чим же ми відрізнимо Боже і царське подвижництво від того тиранського і диявольського? Зрозуміло, що поміркованістю. Протягом усього життя, хай буде для тебе одне правило посту. Не пости чотири, або п'ять днів, аби потім через послаблення дозволити собі багато страв; це тішить ворога, тому, що непоміркованість завжди буває згубна. Не трать нараз усієї зброї, щоб не лишитися тобі роззброєним і не попасти в полон під час війни. Дбай про те й інше на випадок потреби. Поки ти молодий і сильний — пости, бо прийде старість, а з нею і неміч. Поки ти в силах, збирай скарб, щоби опісля не показатися безсилим.

102. Також говорила: Чим більші успіхи роблять подвижники, з тим сильнішим стрічаються противником.

103. Раз прийшли з Пелузійської країни до матері Сари два старці, — великі пустельники. І коли відходили від неї, сказали один одному: Навчимо цю старицю покори. Отже, кажуть їй: Гляди, мати, не пишайся умом і не кажи сама собі: ось, і пустельники прийшли до мене, — жінки. Вона відповіла їм: я жінка тілом, а не умом.

104. Мати Сара сказала також: Як я буду благодіти Бога, щоб усі люди були з мене вдоволені, то треба буде мені лякатися під дверима кожного. Ліпше я буду благодіти Бога, щоб моє серце було чисте перед усіма.

105. Авва Іперехій мовив: Правдиво мудрий той, хто не словом повчає, а ділом.

106. Якось прийшов із Риму чернець, що займав високу посаду на царському дворі, й поселився в скиті біля церкви. Мав він при собі одного послушника, що послугував йому. Пресвітер, побачивши його неміч та ще й довідавшись у якій вигоді він жив перед тим, передавав ченцю, як посилав що Бог або приносили до церкви. Проживши в скиті двадцять п'ять літ, чернець одержав дар ясновидіння і зробився славним. Один із великих єгипетських подвижників, почувши про нього, відвідав його, сподіваючись знайти в нього суворіший спосіб зовнішнього життя. Увійшовши до нього, він привітав його, й, помолившись, вони сіли. Аж бачить Єгиптянин, що він носить гарний одяг; під собою має рогожу й шкіру, має невелику подушку, ноги чисті й обуті в сандалі. Побачивши це, він розчарувався, що в такому місці так живе цей чоловік, а в не суворому подвижництві. Старець, маючи дар ясновидіння, зрозумів, що той розчарувався, і каже своєму прислужникові: Зроби нам сьогодні свято задля авви. Прислужник знайшов трохи городини й зварив її. Коли настав час, вони, вставши, їли.

Задля немочі старець мав у себе трохи вина, й вони пили.

Коли ж настав вечір, вони прочитали дванадцять псалмів і лягли. Те саме зробили і в ночі. Вставши рано, сказав єгиптянин старцеві: Помолися за мене! Та й пішов від нього, не скориставши нічого. Коли ж трохи відійшов, старець, бажаючи принести йому користь, послав за єгиптянином, щоб його завернути. Коли той прийшов, старець знову прийняв його з радістю і став питати: З якої ти країни, чи з якого міста? — Я зовсім не міський мешканець, — відповідає єгиптянин. Старець питає: Чим же ти займався в селі? — Я був сторожем. — Знову питає: Де ти спав? — На полі, — відповів він. — Чи мав ти постіль? — Яку постіль міг я мати в полі? — відповів він. Старець питає: Як же ти спав? — На землі, — відповів єгиптянин. — Яка пожива була в тебе в полі й яке вино ти пив? Єгиптянин відповів: Яка в полі пожива й яке вино? — Як же ти жив? — Їв трохи хліба, відповів він, і що-небудь соленого, а пив воду. — Велика це праця, — сказав старець і спитав: А чи була в селі лазня, де б було можна купатися? — Ні, — відповів єгиптянин, — та коли хотіли — купалися в річці. Коли старець вислухав це все й довідався про вбогість попереднього життя єгиптянина, то, бажаючи принести йому користь, розповів про своє попереднє життя в світі. Я, покірний, котрого ти бачиш перед собою, — з великого міста Риму й був вельможею на царському дворі. Тільки-но єгиптянин вчув ці перші слова, зворушився і слухав з насолодою, що далі оповідав йому старець. — І ось, — продовжував старець, — покинув я Рим і прийшов у цю пустиню. Я, що його ти бачиш перед собою, мав чудові покої й величезні багатства. Погордивши те усе, прийшов я в цю келію. В мене, що ти його бачиш перед собою, були ліжка з золота та коштовними покривалами, а тепер замість них дав мені Бог цю рогожу і шкіру. В мене були коштовна одежа, замість них ношу я тепер це бідне одіяння. На трапезування моє витрачував я багато золота; замість цього дає мені Бог трохи цієї городини і чарку вина. Мені служило багато хлопців, і, ось, замість них усіх тепер Бог піддав цьому старцеві служити мені. Замість лазні ллю я на свої ноги трохи води й по своїй немочі ношу сандалі. Замість співу співаків і гри на флейтах і аріях прочитую я дванадцять псалмів; те саме роблю і вночі за гріхи, що їх я зробив, і одразу після спочинку відправляю своє мале богослуження. Тож, прошу тебе, отче, не розчаровуйся моєю неміччю! Вислухавши це, єгиптянин застановився і сказав: Горе мені! Від багатьох недостатків світу я прийшов сюди на спокій і маю тепер те, чого не мав перед тим; а ти з такої вигоди прийшов на скорботи й з великої слави й багатства прийшов у приниження і вбозтво! Таким чином єгиптянин, отримавши повчання, залишив старця, ставши його товаришем і відвідував його задля користі. Бо старець відзначився розсудливістю і був наповнений пахощами Святого Духа.

107. Брат спитав одного з отців: Чи осквернюється той, хто має нечистий помисел? Коли ж розсуджували про це, одні говорили: осквернюється, інші говорили: ні, бо ми прості не можемо від них остерегтися, але діло в тому, щоби не робити гріха тілесного. Після того пішов брат до більш досвідченого старця і спитав його про це. Старець відповів йому: Від кожного вимагається за його мірою. Брат благав старця, кажучи: На Господа, поясни мені ці слова. — Ось, — каже старець, — тут стоїть пожадана посудина — і прийшло двоє братів: один, що має великі міри, а другий — малі. Коли помисел досконалого скаже: я хочу мати ту посудину, та чоловік не зупиниться на тому, а зараз відкине помисел, то він не оскверниться. А як той, що не отримав великих мір, подумас це й займатиметься помислом, та не піддається йому, то теж не оскверниться.

108. Старець мовив: Коли хто житиме в якомусь місці й не принесе плоду того місця, то саме місце проганяє його, бо він не приніс плоду того місця.

109. Один брат працював у день пам'яті мученика. Інший брат, побачивши це, сказав йому: Чи ж можна сьогодні працювати? Цей відповів йому: Сьогодні Божий слуга виступив на сцену, даючи свідоцтво про Христа, — і його мучено; А чи мені задля Господа не пристало хоч трохи потрудитися сьогодні в своєму ділі?

110. Старець мовив: Як хто сповнить діло, йдучи за своєю волею, й це буде не по-Божому, однак зроблене в незнанні, то опісля такий конечно мусить прийти на Божу дорогу. А хто тримає свою волю не по-Божому і не хоче слухати інших тільки самого себе вважає знаючим, тяжко такому прийти на суд Божий.

111. Спитали старця: Що це таке — вузька й тісна дорога (Мт. 7, 14). Старець відповів: Вузька й тісна дорога є та, щоб чинити насилля над своїми помислами і для Бога вмертвлювати свої бажання; це означають слова: Ось ми покинули все й пішли за Тобою (Мт. 19, 27).

112. Старець мовив: Як чернечий чин далеко почесніший від звання мирян, так і мандрівний чернець має бути під кожним оглядом взірцем для ченців, що проживають на одному місці.

113. Старець мовив: Коли чернець на тому місці, де він живе, задумає зробити добре діло і не зможе його зробити, то такий хай не думає, що, відійшовши на інше місце, зможе це довершити.

114. Старець мовив: Як робітник прийде на місце, де немає робітників, то не зможе зробити жодного успіху. Отже, він має старатися, щоби не зійти вділ. І навпаки, якщо лінивий житиме з працюючим, то поступає, як буде невсипущим; а як не поступає, то принаймні не сходить вділ.

115. Старець мовив: Коли душа має тільки слово, а не має діла, то вподібнюється до дерева, що має квіти, а не плоди.

116. Старець мовив: Як дерево, що має повний і дозрілий плід, має zarazом і листя, так душі, що робить добре ділання, властиве добре слово.

117. Старець мовив: Ми не тому маємо підлягати судові, що входять у нас помисли, а тому, що на зле вживаємо їх; бо від помислів можна потерпіти кораблетрощу — і за помисли можна отримати вінець.

118. Старець мовив: Не май справи зі світськими ні в даванні, ні в одержуванні, не знайомся з жінками й не будь за свобідний у поведінці з хлопцем.

119. Брат спитав старця: Що мені робити, як на мене повстає многота помислів, і я не знаю, як мені з ними боротися? Старець відповідає йому: Не борися з усіма, а з одним, бо всі помисли ченців мають немов одну голову. Тож ти борися саме з тією головою, — а інші помисли втихомиряться.

120. Про злі помисли сказав старець: Благаю вас, браття, — як покинули ми діла злі, так покиньмо й помисли про них.

121. Один старець мовив: Хто хоче жити в пустині, той мусить сам бути ученим, а не потребувати науки, щоби не потерпіти шкоди.

122. Старець сказав: Йосиф Ариматейський просив узяти тіло Господа і, взявши, положив Його в новому гробі, в чистій плащаниці. Чиста плащаниця — це чисте серце; новий гріб — новий чоловік Ізраїль, що йому в пустині як поживу було дано манну, а правдивому Ізраїлеві — Христове Тіло.

123. Старця спитали: Як я знайду Бога, — постом, працею, неспанням чи милостинею? А старець на це відповів ось що: Не одні зморили нерозумно своє тіло й

не отримали з того користі. Наші уста дихають постом; ми на пам'ять вивчили Святе Письмо, відправили Давидові псалми, а не маємо того, чого шукає Бог, себто Божого страху, любови й покорі.

124. Брат спитав старця, кажучи: Прохаю старців, щоби вони сказали мені про спасіння моєї душі — й не можу втримати нічого з їхніх слів. Навіщо ж мені питати їх, коли в нічому не поступаю? Бо я весь нечистота. А були там дві подорожні посудини. І каже йому старець: Піди, принеси одну з цих посудин, налий до неї оливи, вилий її і постав посудину на своє місце. Він так зробив раз і другий. І каже йому старець: Принеси тепер обидві посудини разом і поглянь, котра з них чистіша. Брат каже йому: Та, що до неї я наливав оливи. — Так і душа: хоча й не втримує нічого з того, про що запитувала, але очищується більше, ніж душа чоловіка, що не питає.

125. Говорив один із отців: Один дуже побожний брат мав бідну матір. Як настав великий голод, він узяв хліба і пішов занести його до своєї матері. Коли це озвався до нього голос, що говорив: Чи ти дбаєш про свою матір, чи я піклуюся про неї? Брат пізнав силу голосу, впав ниць, молився і говорив: Ти, Господи, піклуйся про нас! — І, вставши, вернувся до своєї келії. Третього дня прийшла до нього мати і каже йому: Один чернець дав мені невеликий пшеничний хліб; візьми його й роздоби нам на малі частинки, щоби ми поживилися. Як брат почув це, прославив Бога й, сповнившись надією, за Божою благодаттю поступав у всякій чесноті.

126. Один брат жив у мовчанні, й демони під виглядом ангелів хотіли звести його під приводом спільного зібрання на молитву. Вони розбуджують його, просять і показують йому деякі знаки. А він пішов до одного старця і сказав йому: Авво, до мене приходять ангели зі світлом і розбуджують мене до спільного зібрання на молитву. А старець каже йому: Не слухай їх, сину! Це — демони; коли вони приходять будити тебе, відкажуй: Я встану, коли схочу, а вас не послухаю. Брат прийняв поучення старця і пішов у свою келію. Наступної ночі демони знову, як раніше, прийшли й будили його. Та він, як йому наказав старець, відповів їм, кажучи: Встану, коли схочу, а вас не слухаю. Демони сказали йому: Той злий старець — брехун, він обманув тебе. Бо прийшов до нього брат, бажаючи позичити гроші, а він, маючи гроші, обманув його, кажучи: я не маю грошей — і не дав йому. З цього зрозумій, що він обманець. Брат встав, пішов до старця і розповів йому про це. А старець сказав йому: правда, я мав гроші, й коли прийшов брат і просив мене, я йому не дав, бо знав, що якби я йому дав, це б було шкідливо для його душі. Тому я наважився порушити одну заповідь, а не десять, щоб не впасти нам у журбу. Ти ж не слухай демонів, що намагаються тебе звести. І брат, вельми утверджений старцем, пішов у свою келію.

127. Старець мовив: Мужеві, що справді мудрий і живе побожно неможливо бути зловленим і впасти в сороміцькі пристрасті, хіба тільки через зведення диявола.

128. Мовив іще: Тією мірою, як тіло нездужає похиттю, душа не знає Бога.

129. Мовив іще: Для здоров'я душі доволі пізнання Бога.

130. Іще мовив: Усі люди бажають одержати блага, а набувають їх саме ті, що пристають із Божим Словом і служать чеснотами.

131. Спитали браття одного з отців, кажучи: Чому душа не поривається до Божих обітниць, обіцяних у Святому Письмі Його, а ухиляється до нечистоти. Старець відповів: Я думаю, що вона ще не скуштувала горішнього, тому й має пожадливість до нечистоти.

132. Старець сказав: Якщо ти сядеш на місце й побачиш деяких, що мають слово потіхи, то не зважай на них, але якщо є якийсь бідний, то вважай на нього до тієї пори,

поки він не матиме хліба й заспокоїться.

133. Говорив старець про Мойсея, що він, коли хотів убити єгиптянина, озирався сюди й туди (Вих. 2, 12) й нікого не побачив, тобто в помислах своїх, а побачив, що він не зробить нічого злого, а зробить це для Бога, — й убив єгиптянина.

134. Говорив теж старець про слова, написані в псалмі: І покладу на морі руку Його, і на ріках правицю Його (Пс. 88, 26), що це говориться про Спасителя. Лівиця Його на морі — це є світ, а на ріках Його правиця, — ці ріки то апостоли, що напоюють світ вірою.

135. Прийшло раз троє братів у скит до старця і спитали його один, кажучи: Авво, я вивчив Старий і Новий Завіт на пам'ять. Старець сказав йому у відповідь: Ти наповнив повітря словами. І другий спитав його, кажучи: А я написав для себе сам Старий і Новий Завіт. Старець і йому сказав: Ти затасував свої вікна книгами. І третій сказав: У мене в горщику, що в ньому вариться страва, зійшов очерет. Старець сказав йому на те: А ти відігнав від себе гостинність.

136. Передавали деякі з отців про великого старця: коли хто приходив до нього спитати про що-небудь, то старець говорив йому алегорично. Ось, я приймаю лице Бога й сиджу на престолі суду. Що ти хочеш, щоб я зробив тобі? Як скажеш: Помилуй мене, то Бог говорить тобі: Коли ти хочеш, щоб я помилював тебе, то й ти помилуй свого брата — і я помилую тебе. А коли ти хочеш, щоби я простив тобі, — прости й ти своєму братові. Чи в Бозі причина того? Нехай не буде! — Вона в нас самих, чи хочемо ми спастися.

137. Оповідали про одного отця в Келліях, що він відзначався великою працьовитістю. Й ось, коли якось він відправляв у себе чернече правило, довелося іншому старцеві прийти до нього. І він почув знадвору, як той старець сварився зі своїми помислами й говорив: Невже за одне слово це все відніметься від мене? Старець, підійшовши до дверей, подумав, що він свариться з кимсь і штовхнув їх, щоби увійти й помирити їх. Та, як увійшов і побачив, що всередині не було нікого іншого, — а що був щирий зі старцем, то спитав його: З ким ти сварився, авво? — Зі своїми помислами, — відповів він. Чотирнадцять книг знаю я на пам'ять, а одне скорботне слово почув збоку — й як прийшов і став відправляти своє правило, то все забув, а тільки це одне прийшло мені до пам'яті під час мого правила. Тому я сварився із своїм помислом.

138. Сказав один із отців: Чиста тварина переживує поживу і є двокопитна, так і чоловік, який істинно вірить і приймає два завіти, що всеціло зберігаються в святій Церкві, а в єретиків різним способом відкидаються. Той чоловік має переживувати добру поживу, а погану ні. Хосенна пожива, це, кажу, добрі помисли, передання учителів, чесноти святих. І сказав ще: А шкідлива пожива — це злі помисли в різних гріхах і помилках людей.

139. Брат спитав одного зі старців: Що робити, як мені доведеться бути змореним від сну, а настане час молитви, душа ж моя із сорому не хоче її відправити? Й відповів йому старець: Як трапиться, що тебе зморить сон до ранку, то, коли встанеш, замкни двері й вікна та й відправляй свої молитви, написано бо: Твій єсть день і твоя ніч (Пс. 73, 16). Бога слід прославляти повсякчасно.

140. Один брат спитав старця, кажучи: Отче, чи краще мені здобувати слави в людей, аніж безчестя? Старець відповів: Так, і я хочу здобувати собі слави, доки вона духовна, угодна Богові, а не безчестя. Брат питає його: Як же це може бути? Старець відповідає: Коли я зроблю добре діло й за це буду прославлятися у інших, то можу

осудити помисел свій, що я негідний такої слави. А безчестя буває із злих діл, - і як же я не можу заспокоїти своє серце, коли всі люди спокусилися мною. То ж краще робити добро і славитися, ніж робити зло і отримувати безчестя. І сказав брат: Добре ти, отче, сказав.

141. Старець мовив: Один їсть багато й не насичується, а другий їсть мало й насичується. А більшу нагороду одержує той, що багато їсть й остає голодний, як той, що мало їсть і є ситий.

142. Старець мовив: Коли між тобою й кимось іншим буде сказано образливе слово, а той стане відпиратися, кажучи: Я не говорив цього, — то не сперечайся з ним, а кажи: Ти сказав. Тоді він схаменеться і мовить: Справді, я сказав дещо.

143. Брат спитав старця: Моя сестра бідна, і з любови я даю їй що-небудь, чи в цьому випадку є вона одною з вбогих? Старець відповів: Ні. Брат спитав: Чому ж, авво? Старець відповів: Бо сама кров трохи притягує тебе до неї.

144. Старець мовив: Брехня — це ще старий чоловік, а правда — новий чоловік.

145. Мовив знову: Правда — це корінь добрих діл, а брехня - смерть.

146. Старець мовив: Монаху не вільно слухати всяких речей, ні бути багатослівним, ані скоро розчаровуватися.

147. Старець мовив: Не кожним словом насолоджуйся і не згоджуйся з ним, і не вір надто швидко, а що правдиве, то говори скоріш.

148. Старець мовив: Коли (зовнішньо) й трудилися тут святі та ось, — вони вже й прийняли частину відпочинку. А це сказав тому, що (трудячись) вони були свободні від турбот цього світу.

149. Старець сказав: Якщо чернець побачив місце, що представляє духовний поступ, але задля потреб тіла вимагає труду — й тому не йде туди, такий не вірить, що є Бог.

150. Брат-початківець спитав ченця, кажучи: Що краще, мовчати, чи говорити? А цей відповідає йому: Як слова порожні, то облиш їх, а як добрі, то дай місце добру й промовляй. А особливо, як вони будуть добрі, то не зволікай, а зараз кажи -й заспокоїшся.

151. Старець сказав: Коли в серце ченця, що сидить у келії, увійде слово, а за ним похопиться брат, що не осягнув віку й якого не притягає Бог, то перед ним стоять демони й пояснюють це слово, як їм хочеться.

152. Говорив один із старців: Коли на початку ми зібралися разом і говорили про користь для душі, то укладали кружала-кружала і підіймалися на небо, а сьогодні ми збираємось на пересуди й тягнемо себе самих у глибоку пропасть.

153. Сказав інший серед отців: Коли наш внутрішній чоловік невсипущий, то можна зберегти й зовнішнього чоловіка. А коли не так, то принаймі збережемо язик.

154. Він же мовив: Потрібне духовне діло, — задля цього ми прийшли. І дуже трудно вчитися устами, коли тіло не сповнить цього діла.

155. Інший же мовив: чоловікові завжди треба мати діло внутрі себе. Отже, якщо він займається Божим ділом, то приходить до нього ворог сьогодні чи завтра, та не знаходить собі місця, щоби лишитися. І знову, якщо чоловік стане полоненим ворога, то часто приходить до нього Божий Дух, а як ми не даємо Йому місця, то Він віддаляється.

156. Брат спитав старця, кажучи: Скажи мені слово, щоби спастися. Старець відповів: Постараймося робити поволі; при тому пристає до нас Бог, й ми спасаємось.

157. Прийшли деякі монахи з Єгипту в скит відвідати старців, а, побачивши, що

ті не мало споживали страви, зголоднівши від свого пощення, розчарувалися. Довідавшись про це, настоятель, забажав їх вилікувати і проголосив у церкві народові, кажучи: Постіть, браття, і посилюйте спосіб вашого подвижництва. Єгиптяни, що прийшли, хотіли було повертатися, але скитяни затримали їх. Коли ж єгиптяни попустили один день, то посумніли, а було їм наказано постити два дні.

Самі ж скитяни постили весь тиждень. А як настала субота, єгиптяни сіли за стіл із старцями. Коли ж єгиптяни під час столування почали зчиняти гамір, тоді один із старців затримав їх руки, кажучи: Столуйтеся пристойно, як ченці! Та один із них відштовхнув його руку, кажучи: Пусти мене, бо я вмираю, не ївши вареного весь тиждень. Старець каже йому: Якщо ж ви, що не їли два дні, так підупадаєте на силах, то чому ж розчаровуєтеся братами, що постійно так постять? Єгиптяни покаялися перед ними й, отримавши науку з їх подвижництва, пішли з радістю.

158. Брат спитав старця, кажучи: Що мені робити, коли помисли підмовляють мене виходити під причиною відвідування старців? Старець сказав йому у відповідь: Коли ти бачиш, що помисли підмовляють тебе вийти з келії задля тісноти, то потіш себе в своїй келії — й не схочеш вийти; а як задля користи душі, то випробуй помисел свій і вийди. Бо я чув про одного старця, що коли помисли говорили йому відвідати когось, то він вставав, брав свою милоть і ходив довкола своєї келії і потішав себе, як мандрівник. І таким чином успокоювався.

159. Один брат, що після самотництва вступив у чернечий стан, одразу ж замкнувся в келії, кажучи: Я анахорет. Почувши це, старці прийшли й випровадили його й змусили обходити келії ченців, каятися і говорити: Простіть мені! — Я не анахорет, а чернець-початківець. І сказали старці: Як побачиш юнака, що із своєї волі підіймається на небо, затримай його за ногу й скинь його звідтіля, бо йому це корисне.

160. Брат сказав великому старцеві: Хотів би я, авво, найти старця за моїм бажанням та й умерти з ним. Каже йому старець: Доброго ти шукаєш, мій пане! Брат подумав у своєму умі, що воно таке, та не знав думки старця. Й коли старець побачив його вдоволеним, то сказав йому: Якщо ти знайдеш старця по своєму бажанню, чи схочеш з ним лишитися? — Ще й як, — сказав брат. Опісля старець каже йому: Чи ти маєш йти за волею старця, чи він за твоєю волею, — й тоді ти заспокоїшся? Зрозумів брат і, каючись, говорив: Прости мені, що я дуже величався. Я, що нічого не знаю, думав, що добре говорю.

161. Двоє братів за тілом стали самотниками, й перший із них після постригу був меншого зросту. Коли один із отців прийшов їх відвідати, то вони поставили мидницю і менший підійшов обмити ноги старцеві. Та старець затримав його руку, відсунув його, а поставив вищого зростом. А присутні сказали: Авво, той менший, та перший за постригом. Старець же каже їм: Я беру старшинство меншого і кладу на більшого ростом.

162. Один жовнір спитав був старця: Чи Бог приймає каяття? А старець повчив його багатьма словами і каже йому: Скажи мені, дорогий, — як тобі роздереться плащ, чи ти викинеш його геть? Жовнір сказав йому: Ні, я зашию його й знову носитиму. Старець каже йому: Якщо ти так щадиш свою одіж, то чи тим більше не пощадить Бог свого творіння? І жовнір, добре в тому переконаний, відійшов із радістю у свою країну.

163. Спитав один брат старця, кажучи: Яке діло душі, а яке діло рук? Старець відповідає йому: Все, що буває за Божою заповіддю, — це діло душі, — а робити і збиратися за власним міркуванням — це діло рук. Брат каже йому: Роз'ясни мені ці

слова. Старець мовить до брата: Ось, ти чуєш, що я хворий і думаєш собі: Чи покинути мені своє діло й піти до нього? Насамперед закінчу своє діло, а відтак піду. Та з'являється тобі инша нагода — і ти не йдеш. А знову брат каже тобі: Брате мій, поможи мені в роботі. І ти кажеш: Невже мені лишити своє діло і йти працювати з ним? Як ти не підеш на поклик, порушиш Божу заповідь, що становить діло душі, для діла рук. Та як хто попросить тебе відійти від свого діла, для заповіді, й ти відходиш від нього, то це є Боже діло.

164. Брат спитав старця, кажучи: Скажи мені діло. Старець відповідає йому: Віджени від себе всяку зависть у всякому Ділі, — і тоді спасешся. При тому сказав старець, що зависть вкидає чоловіка в гнів, а гнів у засліплення, засліплення ж чинить те, що чоловік чинить усяке зло.

165. Сказав один із отців: Тверде слово і добрих робить злими, а лагідне слово пожиток приносить.

166. Сказав один із старців: Наші отці ввійшли в життя відкиненням своєї волі, а ми, як зможемо, ввійдімо добротою.

167. Мандрівний брат спитав старця: Я хочу вернутися у свою країну. А старець відповідає йому: Брате, знай, що ти, прийшовши сюди зі своєї країни, мав Бога своїм провідником, коли ж хочеш вернутися, то вже не будеш Його мати.

168. Старець мовив: Є люди, що мовчать не задля Бога, а тому, що хочуть здобути собі славу. Та хто мовчить задля Бога, то це справді є чеснота — і такий чоловік одержує благодать від Бога і Святого Духа.

169. Сказав один із старців: Як вітер не колихатиме дерево, то воно не ростиме і не дасть коріння, так і чернець, — як не матиме спокус і не терпітиме, не буде мужнім.

170. Брат спитав старця, кажучи: Чому я, відправляючи своє мале правило, роблю це недбало? Старець відповів: Любов до Бога проявляється в тому, як хто сповняє Боже діло ревно зі скрухою і не розсіяним умом.

171. Сказав один із отців: Немає жодного народу під небом, як християнський нарід, а також жодного такого стану, як монаший стан. Та тільки їм шкодить те, що диявол надихає їх злопам'ятністю до братів, коли вони говорять: ось, він сказав мені, і я відповів йому тим самим; і він має гріхи перед собою й не бачить їх, а про гріхи ближнього просторікує. З того і терплять шкоду.

172. Старець мовив: Старець має бути не тільки слухачем заповідей, але і їх виконавцем.

173. Старець мовив: Пророки написали книги, а прийшли наші отці й вправлялися в них і вивчили їх на пам'ять. Опісля прийшов цей рід і списав їх і поклав порожніми на вікнах.

174. Говорили старці: Куколь - це знак незлобивосте; аналав — знак хреста; пояс — знак мужнесте. Тож живіть за нашим чернечим способом.

РОЗДІЛ XI

Про те, що завсіди треба зберігати пильність

1. Сказав авва Антоній: Я знаю ченців, що після багатьох трудів упали й цілком утратили свій розум, бо поклалися на своє діло, як угодне Богові, й тому, що перекрутили заповідь Того, хто мовив: Спитай у батька, і він звістує тобі, у людей старших, вони ж тобі повідають (Втор. 32, 7).

2. Знову мовив: Чернець мусить уповні покладатися на старців, якщо можна,

скільки йому кроків робити або скільки крапель пити в своїй келії, щоб він, бува, у тому не помилився. Брат, що помилився в цьому, знайшов у пустині самотнє й тихе місце і просив свого отця, кажучи: Дозволь мені оселитися в ньому; я сподіваюся на Бога й на твої молитви, бо маю багато потрудитися. І не дозволив йому його авва, кажучи: Справді, я знаю, що ти маєш багато потрудитися, але тому, що ти не маєш старця, не можеш сподіватися, що твоє діло угодне Богові, й тому, що ти зважаєшся думати, що сповняєш зовсім чернече діло, тим занепащаєш свій труд і розсудливість.

3. Авва Антоній мовив: Той, що кує кавалок заліза, спочатку глядить думкою, що має намір зробити: серп, меч чи сокиру. Так і ми маємо роздумувати: до якої нам чесноти змагати, щоб не трудитися намарно.

4. Брат спитав авву Арсенія, бо хотів від нього чути слово. А старець сказав йому: Всією своєю силою подвизайся так, щоб твоє внутрішнє ділання було задля Бога — й здолаєш зовнішні пристрасті.

5. Мовив знову: Як шукатимемо Господа, Він явиться нам. А як будемо втримувати Його, то й перебуватиме з нами.

6. Авва Даниїл сказав: Якось покликав мене авва Арсеній і каже мені: Успокій свого отця, щоби він мирно відійшов до Господа, — а він помолиться Йому за тебе і добре тобі буде (див. Вих. 20, 12).

7. Сказав авва Анувій: Від того часу, як надано мені Боже ім'я, неправда не виходила із уст моїх.

8. Авва Агатон мовив: Чернець не має доводити себе до того, щоб сумління викривало його в якому-небудь ділі.

9. Цей авва Агатон, коли хотів умерти, перебув три дні з розплющеними, непорушними очима. Браття торкнули його, кажучи: Авво Агатоне, де ти? Він відповів їм: Я стою перед Божим судом. Вони спитали його: Й ти боїшся? Він відповідає їм: Я за своїми силами намагався дотримати Божих заповідей, — та я чоловік, — тож як мені знати, чи вгодив я Богові? Браття кажуть йому: І ти не певний за свої вчинки, що вони згідні з волею Божою? Старець відповідає: Не маю відваги, доки не стану перед Богом: бо що інше суд Божий, а що інше суд людський. Коли ж вони хотіли спитати його ще про друге слово, він каже їм: Зробіть любов, не говоріть більше зі мною, я не вільний — і відійшов у радості. Бо брати бачили, як він відходив із цього життя з таким ніжним виразом, як коли хто прощається зі своїми друзями і дорогими. А мав він велику пильність у всьому, бо без цієї пильности чоловік не поступає в жодній чесноті.

10. Говорили про авву Аммою, що коли він ходив до церкви, не дозволяв своєму учневі йти поруч себе, а подалік. І коли учень підходив спитати його про помисли, то тільки-но авва відповідав йому, тут-таки віддаляв його, кажучи: Я тому не дозволяю тобі бути побіч мене, щоб коли ми говоримо про користь для душі, не домішалася до цього стороння розмова.

11. Авва Аммою говорив авві Асееві на початку розмови: Як ти дивишся на мене тепер? Цей відповів йому: Як на ангела, отче! А опісля через якийсь час знову спитав його: Як тепер ти дивишся на мене? Він відповів: Як на сатану. Бо хоч би ти і сказав мені слово, я приймаю це, як меч.

12. Мовив авва Алоній: Якщо чоловік не скаже в своєму серці, що в світі я один і Бог — не знайде спокою.

13. Ще мовив: Коли чоловік захоче, то до самого вечора своїх днів поступає відповідно до Божої міри.

14. Авва Висаріон, умираючи, мовив: Чернець має бути, як херувим і серафим, і весь — око.

15. Подорожували раз авва Даниїл і авва Аммой. Авва Аммой сказав: коли ж ми, отче, сядемо в келії? Авва Даниїл відповідає йому: Хто ж тепер відбирає у нас Бога? І в келії — Бог і поза нею — той самий Бог.

16. Іще мовив: Багато значить молитися без розсіяння, а ще більше — співати без нього.

17. Він же говорив: Пам'ятай завжди про свою смерть, не забувай і вічного суду, і не згрішиш у своїй душі.

18. Ще мовив: Чоловік, який має обвинувачення, що підходить до його серця, далекий від Божої ласки.

19. Ще мовив: Ось, що проганяє з душі пам'ять про Бога: гнів, недбалість, бажання вчити й пустослів'я цього світу; а терплячість, лагідність і всіляке ділання за Богом притягують Божу любов.

20. Іще мовив: Наші древні отці говорили, що самотництво — це втеча від тіла.

21. Ще мовив: Хто під час спокуси віднаходить у собі почуття вдячності, той відганяє помисли, що надходять на нього; якщо ти не думаєш, що твій труд угодний Богові, то цим віднаходиш для себе Божу поміч, що стереже тебе.

22. Мовив ще: Не май злоби на чоловіка, щоб ти не зробив своїх трудів даремними.

23. Мовив ще: Чоловік, що має в своєму серці злобу помсти, занапащує свої труди й даремна його молитва.

24. Мовив ще: У тому істинний труд, коли ми маємо безпристрасність у тілі й скорботу в серці.

25. Іще мовив: Доки ти перебуваєш в тілі, не винося в своєму серці, як той, що зробив що-небудь доброго. Бо як чоловік не може бути певний за плоди свого поля, заки їх не збере, не знаючи, що може статися, так і чернець не має роздумувати в своєму серці, що досконало зробив що-небудь доброго, поки дихає в своєму житті.

26. Мовив авва Петро, учень авви Ісаї, що говорив мій отець: Той, хто зносить нанесену йому догану і хто відрікається своєї волі щодо ближнього для Бога, щоб не дозволити ворогові вповні виявитися, показує в собі чоловіка, істинного працівника. Коли він має гідний ум до набування знання, то в цьому ділі сидить він у ногах Господа (Лк. 10, 35). Коли ж він не втрачає пильності й ні про що інше не дбає, — то намагається відтяти свою волю, щоб не бути відлученим від любови Господа. А хто, не відтинаючи, утримує свою волю, той і з вірними не живе в мирі. Бо гнів і легкодушність, і дратівливість щодо брата, властиві душі, яка тільки мріє мати пізнання, але не має його.

27. Ще мовив: Легкодушність і осуджування кого-небудь у думці не дозволяють чоловікові бачити світло Божественне.

28. Ще мовив: Просім Бога, щоб Він дав нам оплакувати наші гріхи й щоб ми мали змогу уникати упадку людськості й не мали тісних зносин із світськими людьми, та не говорили марних слів, щоб розум не затемнився на шкоду пізнання Бога. Бо неможливо тому, хто слухає або говорить слово світу мати довір'я серця перед Богом (1 Йо. 3, 21). А той, хто говорить, що йому ні трохи не шкодить слухання або розмови про світські справи, подібний до сліпого, котрий, коли принесуть йому смолоскип, не бачить його світла, так, як і світла від сонця, що освітлює весь світ. Це, очевидно, походить від того, що невелика хмарка затемнює його промінь і тепло. (Ті, що мають

розум, розуміють це).

29. Іще сказав: Подвизайся уникати трьох пристрастей, що розбещують душу, а саме: грошолюбства, честолюбства й спокою. Бо коли ці пристрасті входять у душу, то вони не дозволяють їй досягнути поступу.

30. Сказав авва Петро, що він якось спитав авву Амуна: Що значить працювати для пристрастей? Авва сказав мені: Оскільки хто поневолений якою-небудь пристрастю, він не вважається Божим слугою, а той є Божий слуга, чиїм володарем є Бог. Доки він перебуває під владою пристрастей, — опанований нею не може він вчити інших, бо соромно йому вчити іншого, або взивати проти нього Бога, поки сам уперед не визволиться від неї. Бо як він буде вимагати від когось, коли сам опанований пристрастю? Сам він ні слуга, ні друг, ні син Божий, щоб вимагати від іншого, але постійно сам він має дбати про те, щоби увільнитися від тих пристрастей, яким він служить, і хай своє власне лице уважає він повним соромом перед Богом. Бо оскільки він поневолений пристрастями, мусить плакати над тим, що не удостоївся дерзновення перед Богом, яке дає істинна чистота, що її домагається Бог від чоловіка.

31. Іще сказав: Коли хто шукатиме Бога з сердечною натугою, то Бог почує його, і коли проситиме що-небудь у Нього з правильним розумінням, старанням і зусиллям сердечним, не зв'язуючись нічим із світу, але дбаючи про свою душу, щоб на суді представити її неосудженою, то Бог подасть йому.

32. Ще сказав: Не занедбуйте псалмів, бо вони відганяють від душі лукавих духів і оселяють у ній Святого Духа. Згадайте Давида: коли він грав на гуслях, як тоді заспокоювався Саул від лукавого духа! (див. 1 Сам. 16, 23). І знову: як народ був дуже спраглий у боротьбі з синами Моава Єлисей мовив: Приведіть до мене одного, що вміє грати на гуслях — і коли він грав, зглянувся Єлисей і знайшлася вода, і народ пив (див. 2 Цар. 3, 15 і далі).

33. Говорив авва Ісая: Бережи свої уста, щоб твій ближній мав у тебе свою гідність; навчай свій язик Божих слів, виголошуваних із знанням, і неправда втече від тебе.

34. Мовив авва Теодор Еннатський: Коли Бог судитиме нас за недбалість у молитвах і псалмоспіві, то ми не можемо спастися.

35. Авва Теона сказав: Тому що віддаємося ми умом своїм від споглядання Бога, полонять нас тілесні пристрасті.

36. Прийшли раз деякі з братів випробувати авву Йоана Колова, бо він не дозволяв своєму розумові розсіюватись і не говорив про справи цього віку. І кажуть йому: Ми дякуємо Богові за те, що випав рясний дощ і напоїлися фініки й випускають паростки, і брати знаходять діло для своїх рук. Авва Йоан відповідає їм: Подібно до цього, коли Святий Дух сходить у серця святих, вони обновляються і пускають паростки страху Божого.

37. Ще оповідали про нього, що він одного разу сплів мотузку для двох кошиків, та вжив його повністю на один кошик та й не завважив цього, поки не почав робити його стінку, бо його ум був зайнятий спогляданням.

38. Авва Йоан Колов сказав: Я подібний до чоловіка, що сидить під великим деревом і бачить багато звірів і плазунів, які приходять до нього. І коли він не може встояти проти них, вилізає на дерево в гору і рятується. Так і я: сиджу в своїй келії й бачу злі помисли, що знаходять на мене й коли не можу перемогти їх, прибігаю до Бога з молитвою і спасаюся від ворога.

39. Був у скиті один монах, дуже працьовитий тілом, та нестаранний у зберіганні

почутих слів. Він прийшов до авви Йоана Колова, спитати його про цю забудькуватість. Вислухавши від нього слово, вернувся у свою келію і забув, що говорив йому авва Йоан. Знову пішов спитати його й, почувши від нього те саме слово, пішов. А як дійшов до своєї келії, знову забув слово, що його чув. Таким чином ходив він багато разів і через свою забудькуватість втрачав те, що чув. Після цього, стрінувшись із старцем, мовив: Знаєш, авво, що я знову забув, що ти говорив мені? Та щоб не турбувати тебе, я не приходив. Авва Йоан сказав йому: Йди, засвіти свічник, і він засвітив. І сказав йому ще: Принеси інші свічники і засвіти від нього. Він і вчинив так. І каже авва Йоан старцеві: Невже свічник терпить що-небудь, коли від нього запалюють інші свічники? Учень відповідає: Ні. Старець на це мовив: Так і Йоан: хоча б увесь скит ходив до мене, не перешкоджував би мені в благодаті Божій. Тому, коли хочеш, приходь, ні трохи не задумуючись. І таким чином за терпеливість обидвох Бог звільнив старця від забудькуватости. Така була робота скитян — підбадьорювати спокушуваних і приневолювати себе, щоб один одному принести користь.

40. Авва Йоан Колов говорив своєму учневі: Коли ми шануватимемо Єдиного, то й усі вшанують нас; коли ж ми зневажатимемо Єдиного, себто Бога, тоді всі зневажать нас, і ми загинемо.

41. Мовив іще: Бути у в'язниці то означає сидіти в келії й завжди пам'ятати про Бога тверезим умом. Це виражають слова: У тюрмі був, і ви прийшли до мене (Мт. 25, 36).

42. Один брат спитав авву Йона, кажучи: Що мені робити? — часто приходять до мене брати кликати мене на роботу, а я тяжкий, слабкий і погано працюю, що я вчиню за заповіддю? У відповідь сказав йому старець: Халев сказав Ісусові синові Навина: Сорок років було мені, як послав мене Мойсей... І ось тепер мені вісімдесят і чотири роки, але я й досі відчуваю себе таким сильним, як і тоді (І.Н. 14, 7. 10-11). Так і ти, якщо можеш, як вийшов, так і увійди, — то йди. Коли ж не можеш — сиди в келії й оплакуй свої гріхи; а як знайдуть тебе в журбі, не силуватимуть виходити.

43. Сказав авва Йосиф авві Лотові: Ти не можеш бути ченцем, коли не будеш, як вогонь, увесь палаючий.

44. Сказав авва Ісидор, — скитський пресвітер: Коли я був молодий і перебував у своїй келії, не знав міри богослуженню, бо ніч і день проводив у богослуженні.

45. Оповідали про авву Аполлона, що він мав учня на ім'я Ісаака. Добре навчений до всякого благого діла, набув він безмовности до таїнства Пресвятої Євхаристії. І коли він виходив до церкви, то не допускав нікого йти йому назустріч. Про це він говорив, що все добре в свій час; усьому час-пора (Проп. 3, 1). Коли ж закінчилася служба, то він, немов би гнав його вогонь, спішився відійти до своєї келії. А часто після служби роздавали братам по одному сухареві й по чаші вина. І він не брав цього не тому, щоби відкидати благословення братів, тільки щоб дотримати безмовности церковної служби. Та сталося раз, що він зліг у хворобі. А браття, почувши про це, прийшли відвідати авву. Сидячи, вони питали його: Авво Ісааку! Чому ти після служби втікаєш від братів? Він відповів їм: Я не від братів тікаю, а від злих хитрощів диявола. Бо як хто бере запалену лампу і гається, стоячи на повітрі, то вона гасне. Так і ми, просвічувані Пресвятою Євхаристією, коли баримося поза келією, наш ум затемнюється. Так поступав преподобний Ісаак.

46. Авва Касіян оповідав про одного старця, який жив на пустині, що він благав у Бога дару, ніколи не дрімати, коли відбувається духовна розмова, а негайно западати в сон, коли хто стане злословити або пустословити, щоби це не доходило до його

слуху. Він сказав: Диявол дбає про пустослів'я між людьми і є ворогом усякого духовного навчання, — і при тому наводив себе в приклад. Коли я, — оповідав старець, — розмовляв із одними братами про корисне, на них напав такий глибокий сон, що не могли рушити віями. Хочучи виявити ділання диявола, я заговорив про щось неважливе. Брати зраділи — і сон одразу ж відійшов. Тоді я мовив: Доки ми розмовляли про духовні діла, ваші очі морив сон. Коли ж вийшло від мене порожнє слово, ви всі охоче прокинулися. Тому прошу вас, завважуйте ділання лукавого диявола, дослухайтеся до себе самих, стережіться дрімоти, коли робите або слухаєте щось духовне.

47. Авва Макарій Великий сказав: Душа має зосереджувати свої думки в псалмоспіві зі скрухою і про ніщо інше не думати, як лишень про очікування Господа і про те, щоб зберегти свою вроджену любов тільки до Нього. Як мати збирає додому своїх дітей, провадячи їх і навчаючи, так і душа має збирати свої помисли, що всюди блукають, як мати своїх дітей, хоча б вони розсіювалися гріхом, щоби по змозі безперестанно зосереджувати їй свої помисли й дожидати Господа в твердій вірі, аби Він, прийшовши до неї, навчив її зосереджено молитися і шукати тільки Його одного.

48. Авва Мойсей мовив: Ніхто не може вступити до Христового війська, коли не буде весь, як вогонь, і не погордить честю і спокоєм, коли не відкине пожадання тіла й не дотримає всіх Божих заповідей.

49. Ще мовив: Уникаймо вільности в розмовах, щоби їх спека не спалила плодів наших трудів.

50. Іще сказав: набуваймо поваги до себе, достоїнства, простоти, лагідносте й пошани до всіх людей, й уникнемо вільности в розмовах - матері всіх лих.

51. Авва Пімен, бувши юнаком, раз пішов до одного старця, спитати його про три свої помисли. А як прийшов до нього, забув один із них. Коли ж вернувся до своєї келії, тільки-но став брати ключі, пригадав забутий помисел і, лишивши ключа, вернувся до старця. І говорив йому старець: Брате, ти не забарився прийти сюди. А він відповів йому: Коли я взяв ключа, то пригадав забутий помисел і не відчинив ключем дверей, а швидко знову прийшов. Дорога ж була дуже довгою. Старець мовив до нього: гаразд, Пімене, твоє ім'я прославиться по всій єгипетській землі.

52. Авва Аммун прийшов до авви Пімена й каже йому: Коли я приходжу до келії ближнього, або він приходить до мене в якій-небудь потребі, то ми боїмося розмовляти, щоби не закралася яка-небудь стороння розмова. Старець відповідає йому: Добре ти робиш; бо молодість потребує остороги. Авва Аммун каже йому: Як же розмовляли старці? Пімен відповів: Старці, що робили поступ, не мали в собі чого-небудь іншого або чужого на своїх устах, щоби говорити про те. Аммун сказав: Як буде необхідність, то чи хочеш, щоб я говорив зі Святого Письма, чи з роздумувань старців? Старець відповідає: Коли не можеш мовчати, то краще говорити з роздумувань старців, ніж із Святого Письма, бо в останнім випадку криється чимала небезпека.

53. Хтось спитав авву Пімена про помисли, й авва відповів: Коли ми утвердимо моральну діяльність нашу і будемо ревними у пильності, то не знайдемо в собі осквернення.

54. Оповідали про авву Пімена, що коли він хотів іти на загальне зібрання на молитву, то сидів із годину, старанно розбираючи свої помисли й опісля виходив.

55. Авва Пімен оповідав, що хтось питав авву Паїсія, кажучи: Що мені робити зі своєю душею — вона нечула і не лякається Бога? Авва відповів йому: Йди,

пригорнися до чоловіка, що боїться Бога, й коли зблизишся з ним, він навчить тебе своїм прикладом боятися Бога.

56. Ще мовив, що початок і кінець для чоловіка є страх Божий. Бо так написано: Початок мудрости — острах Господній (Прип. 9, 10). Іще: як Авраам наблизився до жертovníка, сказав йому Бог: Тепер бо знаю, що ти боїшся Бога (Бут. 22, 12).

57. Іще мовив: Оце три головні правила: бійся Бога, молися безнастанно і роби добро ближньому.

58. Авва Пімен мовив: Навіть якщо чоловік зробить нове небо і нову землю, то й тоді не може лишитися безжурним.

59. Іще мовив: Відходи від усякого чоловіка, що любить сперечатися.

60. Хтось спитав авву Петра, учня авви Лота, кажучи: Коли я сиджу в келії, то душа моя спокійна. Та коли приходить до мене брат і починає говорити мені сторонні слова, то моя душа непокоїться. Петро відповідає йому: Твій ключ відчиняє твої двері. Брат каже йому: Що означає це слово? Авва відповідає: Коли хтось приходить до тебе, ти питаєш його: Як живеш? Відкіля прийшов? Як живуть брати? Чи мають зносини з тобою? Чи ж тоді ти не відчиняєш дверей братові й чи не слухаєш того, чого не хочеш? Той каже: Справді, це так; — і що ж зробити, коли прийде брат? Старець відповідає: Плач усього навчає; де ж немає плачу, там неможливо берегтися. Брат каже йому: Коли я в келії, плач зі мною, та як приходить хто до мене або я сам виходжу з келії, то не знаходжу його. Старець каже братові: Він іще не в твоїй владі, та знаходиться при тобі на твою користь. Брат каже йому: Що це значить? Старець відповідає: Коли чоловік потрудиться в яким ділі, то в який час не пошукав би того плачу на свою користь, знайде його.

61. Авва Сисой дуже приневолюваний братом, який його питав, — сказав: Перебувай у своїй келії з тверезою думкою, віддай себе Богові з багатьма слізьми, — і заспокоїшся.

62. Брат спитав авву Сисоя, кажучи: Я хочу зберегти своє серце — й не можу. Відповідає йому старець: Яким чином ми збережемо серце, коли відчинені двері нашого язика.

63. Коли авва Силуан жив на Синайській горі, його учень відходячи на роботу, сказав йому: Спусти з водосховища воду й полий сад. Він же, вийшовши, заслонив своє лице лише куколем і дивився тільки собі під ноги. Тоді ж ішов до нього брат, а, побачивши його здалека, подумав собі: "Що він робить?" Опісля підійшов до авви й мовить: Авво, скажи мені, чому ти затулив своє лице куколем і так поливав сад? Старець відповідає: Тому, сину, щоби мої очі не виділи дерев і щоб вони не відволікали мого ума від Божого ділання.

64. Авва Мойсей спитав авву Силуана, кажучи: Чи може чоловік щодня класти початок? Авва Силуан відповідає йому: Якщо цей чоловік працьовитий, то він може класти початок щодня і щогодини.

65. Раз дехто спитав авву Силуана, кажучи: Як же ти жив, якщо осягнув таку розсудливість? А він відповів йому: Ніколи не впускав я до свого серця помислу, що прогнівляє Бога.

66. Авва Сепаріон сказав: Як вояки царя, стоячи перед ним, не сміють поглянути ні праворуч ні ліворуч, так само й чоловіка, що стоїть перед Богом і має страх Його повсякчасно, ніщо вороже не може налякати.

67. Мати Синклитикия сказала: Діти! Всі ми знаємо спасіння, та через власну недбалість тратимо його.

68. Іще мовила: Тверезімося, бо через наші почуття, хоча ми й не хочемо, приходять злодії. Як може дім не закоптитися, коли дим входить іззовні й коли вікна відчинені?

69. Ще сказала: Нам треба озброюватися проти демонів, бо вони приходять ззовні, а з середини викликають хвилювання. І душа, як корабель, то від зовнішнього неспокою топиться, то від внутрішнього нагромадження води йде на дно. Так і ми, то гинемо через гріхи, вчинені назовні, то осквернюємося внутрішніми помислами. Отже, належить як остерігатися зовнішніх нападів духів, так і вичерпувати нечистоти внутрішніх помислів.

70. Іще сказала: Ми не можемо тут бути безтурботними, бо Святе Письмо каже: Коли комусь здається, що він стоїть, нехай уважає, щоб не впав (1 Кор. 10, 12). Ми плаваємо в невідомості, бо наше життя — море (див. Пс. 103, 25), говорить святий співець Давид. Та в морі то знаходяться підводні камені, то наповнене воно великими звірями, то зберігає тишу. Ми, ченці, думаємо про себе, що плаваємо в тихій частині моря, а світські — в небезпечній. Ми плаваємо в день, проваджені сонцем правди, а вони блукають вночі через незнання. Та часто і світський, що перебуває в бурі й небезпеці, як голоситиме й буде пильним, може спасти свій корабель, а нам, що в тиші, доводиться йти на дно через недбалість, коли ми покидаємо стерно правди.

71. Авва Іпірехій мовив: Думкою твоєю завжди перебувай у Небесному Царстві, — і скоро упадкуєш його.

72. Іще мовив: Життя ченця має бути подібним до життя ангелів, спалюючи гріхи.

73. Авва Арсисій мовив: Я думаю, що коли чоловік не берегтиме добре свого серця, то все, що він чув, забуває і занехає, і таким чином ворог знаходить у нього місце й кидає його в безодню. Бо, як приготована і запалена лампада, коли не подбають влити оливи, помалу гасне й урешті обіймає її цілковита темрява. І не тільки це, але і миш, що ходить коло неї, бажаючи з'їсти гнота, заки вичерпається єлей, не може ним скористатися через вогонь; коли ж побачить, що не тільки нема світла, але й навіть теплоти від вогню, тоді, бажаючи скористатися гнотом, перевертає лампаду. І коли лампа глиняна, то розбивається, коли ж мідяна, то господар дому ставить її як перед тим. Так само буває і з недбалою душею: помалу віддалюється від неї Святий Дух, поки вона зовсім не втратить свого тепла: і врешті ворог, винищуючи нахил душі до добра, осквернює зломі тіло. Коли ж чоловік виявиться добрим по нахилу своєму до Бога, та з простоти втягнеться в недбалість, то милосердний Бог, посилаючи в нього свій страх і пам'ять про муки, побуджує його бути пильним і берегти себе надзвичайно обережно до своїх відвідин.

74. Брат спитав старця, кажучи: що мені робити? — мій язик непокоїть мене, і коли я приходжу в товариство братів, не можу стримати його, але викриваю й осуджую їх у всякому доброму ділі. А старець у відповідь мовив: коли ти не можеш стриматись, то старайся не перебувати з ними довго; бо той, що перебуває між братами мусить бути не чотирикутним, а круглим, старатися всім принести користь і берегти свій ум Божим страхом.

75. Декотрі отці оповідали: Був один великий старець, що вдостойвся дарів від Бога і зробився славним зі своєї чесноти. Ім'я його дійшло аж до царя. Щоби вдостойтися його молитов, цар покликав його до себе. Як він побачився з ним — багато скористав і дав йому золота. Старець прийняв і, вернувшись до себе, полюбив поле і инше надбання. Прийшов до нього за звичаєм один із демонів. І старець каже

йому: Відійди від Божого творіння. Демон відказує: Не слухаюсь тебе. Старець питає: Чому? Демон відповідає: Бо ти став, як один із нас, — покинув турботу про Бога, став займатися земною турботою, тому я не слухаюся тебе й не відходжу.

76. Прийшов один старець до іншого, й коли вони розмовляли, один сказав: Я умер для світу. Другий відповідає: Не сподівайся на себе до тієї пори, поки не вийдеш із цього тіла, бо як ти говориш, що «я вмер», то сатана не вмер.

77. Мовив старець: Подвизайся, скільки змога, в благо-чесному житті, щоб тобі виправитися.

78. Іще мовив: Бджола, куди не відлетить, робить мед, так і чернець, куди не піде, творить Боже діло.

79. Іще мовив: Май на думці завжди добро, щоби й робити його; бо думка чоловіка не схована перед Богом. Тож, думка твоя хай буде чиста від усякого зла.

(80. Старець мовив: Тому, хто перед тим не очистився, не можливо просвітити свою душу. 81. Один із отців сказав: Ченцеві треба постити з працею, співати псалми з увагою, молитися пильно й просити Бога із знанням того, чого просить, не робити нічого земного, а все духовне, бо в цьому — чернець.

82. Іще сказав: Соромно буде тим, що розтратили теперішній час, коли вони опісля будуть визвані на суд, бо жодного пожитку немає з нашого розпусного життя.

83. Іще сказав: Трудімося для майбутніх благ і готуймося до смерти, — і не даремно проведемо час наш.

84. Іще мовив: Будьмо пильними, браття, в годину боротьби не будьмо безпечні, не захоплюймося думкою злих діл, щоб лукавий помисел не ввійшов у наші душі.

85. Старець сказав: Чернець і ввечері, і ранком має давати собі звіт: чого не зробив він з того, чого хоче Бог, а що зробив такого, чого Він не хоче, і таким чином випробовуючи себе, все життя каятися. Таким треба бути ченцеві. Так жив авва Арсеній.

86. Старець мовив: Як хто згубить золото або срібло, може знайти що-небудь взамін, але той, що тратить час, не знайде його.

87. Старець говорив: Ні про що не треба дбати, тільки про страх Божий. І додав: Хоч я мусив турбуватися за тілесну потребу, та ніколи передчасно не думав я про неї.

88. Старець мовив: Як жовнір або стрілець, що йде у бій, не турбується про те, чи поранить його інший, а чи остане цілий, але кожний думає про свій подвиг. Таким має бути чернець.

89. Старець мовив: Як ніхто не може скривдити царського прибічника, так не може сатана що-небудь зробити нам, коли наша душа близько до Бога; бо сказано: Наблизьтеся до Бога, і Він наблизиться до вас (Як. 4, 8). Але тому, що ми постійно величаємося в собі, то ворог легко захоплює нашу жалюгідну душу в пристрасті безчестя.

90. Старець мовив: Чоловікові треба берегти своє діло, щоб воно не пропало. Бо, як хто зробить багато й нічого не збереже, то не придбає для себе жодної користі; коли ж хто зробить мало, і збереже, то діло його тверде.

91. Іще мовив старець: Від малого діла до великого, що його виконуємо, належить дивитися на працю, що воно спричинює, чи буде це в помислах, чи в ділах.

92. Мовив старець: Коли ти спиш і встаєш, чи що іншого робиш, а Бог перед твоїми очима, то ворог нічим не може тебе настрашити. Отже, коли думка ця буде в чоловіка, то й сила Божа буде з ним.

93. Старець мовив: Встаючи ранком, кажи самому собі: Тіло, працею, щоб ти

прокормилося, душе, тверезися, щоб успадкувати тобі Царство.

94. Брат спитав старця, мовлячи: Що мені робити з моєю безпечністю? Старець відповідає йому: Якщо ти не викоріниш цієї малої билинки, твоєї безпечности, то буде велике болото.

95. Брат сказав одному старцеві: Я не бачу жодної боротьби в моєму серці. Старець відповідає йому: Ти — хатина з чотирма дверима; хто хоче приходить і виходить через тебе, а ти не розумієш. Коли ж ти маєш двері й зачиниш їх і не даєш крізь них пройти лукавим помислам, тоді ти побачиш, як вони стоять знадвору і воюють проти тебе.

96. Передавали про одного старця: коли помисли говорили йому: Лиши сьогодні, розкаєшся завтра, — він відповідав їм: Ні! Сьогодні покаюся, і завтра нехай буде та сама воля.

97. Старець мовив: Коли наш внутрішній чоловік не є пильним, то неможливо зберегти й зовнішнього.

98. Старець мовив: Є три сили в сатани, що сприяють усякому гріхові: перша — забуття, друга — лінивість, третя — похіть, від неї ж чоловік паде. Отже, коли ум є пильним і чоловік не забувається, то не лінуватиметься; коли ж не лінуватиметься, то не впаде в похіть; коли ж не матиме похоті, то не впаде ніколи за Божою ласкою.

99. Старець мовив: Дотримуйся мовчання, про ніщо не журися, уважай на своє діло, лягаючи і встаючи з Божим страхом, — і не будеш боятися нечистих нахилів.

100. Старець мовив: Сатана плете кошики; скільки ти даєш йому кінців, стільки він і плете. Сказав же це він про помисли.

101. Старець сказав братові: Диявол — це ворог, а ти — дім. Він не перестав кидати в тебе, що хоче, сиплячи на тебе всяку нечистоту; твоє ж діло прийняти або не прийняти.

І коли ти занедбаєш, то твій дім наповняється нечистотами, й ти не маєш сили ввійти туди. Але перше, що він вкидає, ти викидай потрохи, а твій ум остане чистий за Божою благодаттю.

102. Хтось з старців говорив: коли воліві закриють очі, тоді він ходить довкруги машини до мелення, коли ж не закриють, то й не ходить довкола. Так і диявол: якщо вспіє затемнити очі серця, принижує чоловіка в усякому грісі; коли ж у чоловіка просвітилися очі серця, то він легко може втекти від диявола.

103. Якийсь поганський жрець прийшов у скит і ночував в одного старця. Побачивши спосіб його життя, жрець сказав йому: Невже ви нічого не видите від вашого Бога? Той відповів: Ні! І мовив жрець: Коли ми відправляємо малі служби, об'являються нам всі тайни; а ви, що довершуєте такий великий труд, неспання і такі великі служби, говорите, що — нічого? Очевидно, ви маєте в своїх серцях злі помисли й це саме віддаляє вас від вашого Бога й не дає вам знайти Його тайни. Почувши це, старці здивувалися і сказали, що, справді, нечисті помисли віддаляють нас від Бога.

104. Говорили, що на горі авви Антонія жило сім мужів, і під час збору фініків один із них був сторожем, що полохав птиць. А був там старець, і як він відсторожив свій день, то закричав, кажучи: Відійдіть, внутрішні помисли й і зовнішні птиці.

105. Один брат у келії розмочив своє пруття, і, коли сів плести, каже йому помисел: Піди, відвідай того і того старця. А брат знову роздумує в собі: через кілька днів піду. Помисел каже йому: А як умре брат, що тоді зробиш? Рівночасно ти й поговориш з ним тепер, у цю спеку. Та брат знову каже собі: Ні, не час іти. Помисел мовить йому: Але як ти тнеш пруття, то є час. Та він сказав: Закінчу зовсім з пруттям,

тоді піду. Тим часом знову говорить собі: Але тепер гарне повітря, і встав, і покинув розмочене пруття, і взяв свою милоть та й пішов. Був у його сусідстві один прозорливий старець. Коли він побачив брата, який квапився, то закричав йому: Полонений, полонений, ходи сюди! І як прийшов цей, старець каже йому: Вернися до своєї келії. І брат розповів йому про боротьбу. І коли вернувся в свою келію і розкався, то демони закричали гучно, кажучи: О ченці, ви перемогли нас! І рогожа під ним була, як від вогню гаряча, а демони, як дим, стали невидимі. Тоді він пізнав їх хитрість.

106. Старець сказав: Брати, будьмо пильними, тверезімось у молитвах, займімося, щоб ми, роблячи Йому вгодне, спаслися. Жовнір на війні журиться тільки за свою душу, так само й стрілець. Отже, ми уподібнімося до них. Той, що живе за волею Бога, з Ним живе. Я поселюся в них і (посеред них) буду ходити. Буду їхнім Богом, вони ж будуть моїм народом (2 Кор. 6, 16).

107. Один з отців мовив: бережися братів, що хвалять тебе і думок людей, що упосліджують ближнього; бо ніхто нічого не знає. Розбійник був на хресті, а за одне слово виправдався. Юда був зачислений до апостолів, а в одну ніч занапастив увесь свій труд і зійшов із неба в пекло. Тому ніхто, роблячи добро, хай не хвалиться; бо всі, що надіялися на себе самих впали в одну хвилину.

108. Старець сказав: Коли ти побачиш брата, що згрішив, то не приписуй вини йому, а його ворогові й кажи: Горе мені! Бо як він переможений, так і я, — і плач, шукаючи Божої помочі й щиро співчувай тому, що впав. Бо ніхто не хоче згрішити перед Богом, але всі ми зводимося.

109. Оповідали про одного старця, що він умирав у скиті. Брати оточили його постіль і почали вдягати його з плачем. А він розплющив свої очі й засміявся — тричі. Й просили його брати, кажучи: Скажи нам, авво, чому ми плачемо, а ти смієшся? Каже їм: Перший раз я засміявся тому, що ви всі боїтеся смерті; другий раз засміявся тому, що ви не готові, а третій раз тому, що від труду відходжу в спокій, — і одразу старець віддав свого духа Господеві.

110. Старець сказав: Як гостинний чоловік не може впровадити до себе подорожнього, поки не почує на то згоди господаря дому; так і ворог, коли його не приймали, то не ввійде. Отже, молячись, кажи: Господи, ти знаєш усе, я скотина перед Тобою (Пс. 72, 22), нічого не відаю. Ти привів мене на дорогу цього спасіння. Спаси мене, Господи! Я слуга твій і син служниці Твоєї (Пс. 115, 7). Господи! Спаси мене за Твою волею.

111. Брат, що жив у келії, прийшов до одного старця і розповів йому про помисел, яким мучився. Старець каже йому: Ти полишив велике й чесне — страх Божий, а став тримати очеретяний прут, тобто лукаві помисли. Більше набувай вогню, що є страхом Божим; і тільки помисел наблизиться до тебе, то його очеретину спалює вогонь. Бо жодне зло не може поконати того, хто має страх Божий.

112. Старець сказав: Якщо ти віддалився від сущих за плоттю задля Бога, то не дозволяй, сидячи в келії, захоплюватися приємністю, жалкуючи за отцем чи матір'ю, або за дружбаю братів, або милуючи синів чи дочок, або люблячу жінку; бо все покинув задля Бога. І згадуй про годину смерті, бо ніхто з них не може допомогти.

113. Старець мовив: Два корені великі й сильні; коли хто збереже їх, то за Божою благодаттю поконає всі пристрасті: це мати страх Божий у своєму серці й покірливість.

114. Один із старців говорив: ченцеві належить мати ці три: мандрівництво,

убогість і мовчання з тверезістю.

115. Один з отців оповідав: Один трудівник був уважний до себе, та трапилося раз, що він трохи занедбав себе; але в час занедбування він отямився і сказав: Душе, доки занедбуватимеш своє спасіння? Невже не боїшся Божого суду? Чи не обнята ти цією безпечністю? Чи не віддана ти на вічні муки? Кажучи це собі самому, він піднявся на Боже діло. Як він творив молитву, прийшли демони й підбурювали його. Та він говорить їм: Доки ви будете непокоїти мене? Невже не задовольнилися недбалістю минулого часу? Демони кажуть йому: Як ти був безпечний, то й ми були безпечні щодо тебе. Коли ти знову піднявся проти нас, то й ми піднялися проти тебе. Почувши це, він ще більше піднявся на Боже діло й робив поступ за Божою благодаттю.

116. Один брат, спокушуваний, прийшов до якогось старця і виявив йому свої спокуси, які він терпів. І каже йому старець: Нехай не доводять тебе до відчаю ці спокуси, що на тебе находять. Коли вороги бачать, що душа піднімається в гору і наближається до Бога, обурюються і їх сушить зависть; не можливо, щоб у спокусах не прийшов на поміч Бог і Його святі ангели. Тільки ти не переставай призивати Його з великою покорою. Тож, коли станеться з тобою що-небудь такого, пригадай собі присутність Бога — помічника нашого, нашу неміч, жорстокість ворога і одержиш Божу поміч.

117. Спитали старця: Що значить без розсіяння молитися Богові? (див. 1 Кор. 7, 35). І відповів: В чистоті дослухатися до Божих заповідей і до всієї Його волі.

118. Брат спитав старця, кажучи: В чому має полягати ділання душі, щоб вона принесла добрий плід? Старець відповів йому: Як на мене, ділання душі - це мовчання і пильність, утримання, страждання тіла, велика тілесна молитва й не звертання уваги на упадок людей.

119. Знову один з отців сказав: Якщо наперед не зненавидиш, то не зможеш полюбити. Якщо наперед не зненавидиш гріха, то не сповниш правди, як написано: ухилися від злого і чини добро (Пс. 33, 15). Втім, в усьому цьому потрібна ще готовність, якої завжди вимагає Бог. Бо Адам, будучи в раю, переступив Божу заповідь, а Йов, сидівши на гною, дотримав її. Отже, Бог шукає в чоловікові готовності й того, щоби чоловік завжди боявся Його.

120. Іще один з отців сказав: Був дуже багатий хлібороб; бажаючи навчити хліборобства своїх синів, сказав їм: Діти, чи знаєте, яким чином я став багатим? І якщо послухаєте мене, то й ви розбагатієте. — Просимо тебе, батеньку, скажи нам, яким чином? — А він пішов на хитрощі, щоб вони не були безпечні, й сказав їм: Є один день у році; і як хто буде працювати цього дня, розбагатіє, та по старості я забув, який це день. Тож не будьте безпечні, жодного дня не лишайтесь без роботи, щоби в числі днів, коли ви не працюєте, не виявився новий благословенний день і щоби після цього не працювали ви даремно весь рік. Так і ми, коли будемо працювати безперервно, то знайдемо дорогу життя.

121. Сказала мати Сарра: Коли я сходжу вниз по драбині, то уявляю собі перед очима смерть, поки зійду вниз.

РОЗДІЛ XII

Про те, що треба безнастанно й пильно молитися

1. Оповідли про авву Арсенія, що пізно в суботу на світанку недільного дня він

лишив сонце поза собою і простягав руки свої до неба та молився доти, поки сонце не засяяло йому в обличчя; після того він сідав.

2. Браття питали авву Агатона, кажучи: Яка чеснота в подвижництві вимагає найбільшої праці? Він відповів: Простіть мені, я думаю, що немає більшої праці, як молитися Богові без розсіяння; бо завжди, як чоловік хоче молитися, ворог старається відволікти його, бо демони знають, що ніщо так не протидіє йому, як молитва до Бога. І в кожному подвизі, який би не звершував чоловік, під час його сповнювання отримує він заспокоєння, а молитва до останнього віддиху вимагає боротьби.

3. Авва Дула, учень авви Висаріона оповідав: якось зайшов я до келії мого авви й застав, що він стояв на молитві, а його руки простягнуті до неба. Так він робив протягом чотирнадцяти днів. Після того він покликав мене і мовив: Іди за мною! І ми вийшли та й пішли в пустиню. Відчувши спрагу, я сказав йому: Авво, я хочу пити! Старець узяв милоть, відійшов від мене як каменем кинути і, відправивши молитву, приніс милоть повну води. Ми вирушили в Лико, поки не прийшли до авви Йоана. Привітавши його, ми звершили молитву, а відтак сіли розмовляти про видіння, яке хто бачив. Авва же Висаріон сказав, що вийшло повеління від Господа, щоб зруйнувати храми. Так і сталося, і вони були знищені.

4. Сказав старець Евагрій: Коли ти безпечний, то молися, як написано. Молися ж зі страхом і трепетом, тверезо й пильно. Так треба молитися, особливо через поганих і каверзних, невидимих наших ворогів, що хочуть у тому нам напакостити.

5. Іще сказав: Коли ворожий помисел приступає до твого серця, то нічого іншого не вишукуй, тільки молитву, на ворога же вигострюй меч сліз.

в. Якось блаженному Епіфанієві, єпископові Кипрському, донесли від авви одної оселі в Палестині: за твоїми молитвами, ми не полишаємо правила, але щиро виконуємо і в третій, і в шостий, і в дев'ятий час та відправляємо вечірні молитви. А він зрозумів діло і оповістив їм, кажучи: Бачу, що інші години дня ви проводити без молитви, бо істинному ченцеві треба мати безнастанно молитву в своєму серці.

7. Раз авва Мойсей прийшов до криниці зачерпнути води й побачив там авву Захарію, що молився, і Божого Духа, як голуба, що сидів на ньому.

8. Як була вечеря любови й брати їли і розмовляли, то авва Ісая, Пелісійський пресвітер, сказав їм із докором: Мовчіть, браття! Я видів брата, що їв із вами й пив ті самі ваші чаші, — а молитва його здійснюється, як вогонь перед Богом.

9. Авва Лот прийшов до авви Йосифа й каже йому: Авво, я по своїй силі творю малий піст, і молитву, і роздумую, і мовчу, і по своїй силі тримаю себе неоскверненим помислами, тож що мені ще робити? А старець встав, простягнув свої руки до неба, й десять його пальців були, як десять вогняних свічок. І каже: Як хочеш, будь весь вогнем.

10. Якось деякі ченці, так звані Евхити, прийшли до авви Лукія до Енату. І спитав їх старець, кажучи: Яка ваша ручна праця? Вони відповіли: Ми не займаємося ручною працею, — але, як каже апостол, безнастанно молимося. І сказав старець: Ви й не їсте? — Їмо, — відповіли вони. Старець мовить: Хто молиться за вас, коли ви їсте? І ще сказав їм: Ви й не спите? — Спимо, — відказували ті. Старець мовить: Хто молиться за вас, коли ви спите? І не знайшли що йому на це відповісти. Тоді старець сказав їм: Простіть мені, ви не робите, як говорите.

Я ж вам покажу, що, займаючись своєю ручною працею, я безнастанно молюся. Розмочивши трохи пруття, я сідаю з Богом, плету з них мотузку і говорю: Помилуй мене, Боже, з великої ласки Твоїї, та з безмежності милосердя Твого загладь

беззаконня моє (Пс. 50, 3). І сказав їм: Чи це не молитва? Ті відповіли: Молитва. Старець сказав: Весь день проводжу в роботі й заробляю менш-більш шістнадцять монет, і дві з них подаю в двері убогим, а за решту їм. І той, що приймає дві монети, молиться за мене як я їм або як сплю, — і за Божою благодаттю в мене твориться безнастанна молитва.

11. Дехто спитав авву Макарія: Як нам треба молитися? Старець відповів їм: Не треба багато говорити, але часто здіймати руки й мовити: Господи, як Ти хочеш і як знаєш, помилуй мене! Коли ж нападає спокуса, говори: Господи, поможи! А Він знає, що для нас корисне, і так робить з нами.

12. В часи Юліяна-бунтівника, коли він із військом зійшов у діл Персії, то послав демона, щоб він чим скоріш ішов на захід і приніс йому відтіля якусь відповідь. Коли ж демон прийшов на те місце, в якому жив самітник, то перебув десять днів без руху й не міг іти далі ні в день, ані в ночі, бо чернець у ці дні не переставав молитися. І демон без вістки вернувся до того, що його послав. А він спитав його: Чому ти забарився? Демон відповів: І забарився, і повернувся назад, не зробивши нічого; бо я перебув десять днів на сторожі біля ченця Поплія, коли він перестане молитися, щоби йти далі. Але він не переставав, і тому я не міг йти, та й вернувся, нічого не зробивши. Тоді безбожний Юліян розсердився і сказав: вернися назад, я помщусь йому. Але через декілька днів Юліяна за волею Провидіння було вбито. І зараз же один із полководців, що був із ними, пішов, узяв усе, що мав, і роздав убогим, і прийшов до старця, щоб стати ченцем. І, ставши великим подвижником, упокоївся в Господі.

13. Оповідали про авву Титоя: коли він один став на молитві й не опускав своїх рук, то його ум захоплювався в горі. Тому, як доводилося йому молитися з братами, він ставав скоріш опускати руки, щоб його ум не захоплювався і не чинив перепони іншим.

14. Один брат прийшов раз до прозорливого старця і просив його, кажучи: Помолися за мене, отче, бо я немічний. Старець сказав братові у відповідь те, що колись промовив один із святих: Той, хто наливає оливу на свою руку, щоби намазати слабого, сам наперед приймає масть від оливи. Так і той, що молиться за брата, поки йому принесе користь, сам отримує користь за вияв своєї любови. Тож, молімося, брате мій, один за одного, щоб ми спаслися; бо й апостол переконує, кажучи: Моліться один за одного, щоб вам видужати (Як. 5, 16).

15. Старець говорив, що безнастанна молитва скоро приводить ум до поправи.

16. Один із старців говорив: Як ніхто не може бачити свого лиця в мутній воді, так і душа, — як не визволиться від невластивих їй помислів, не може молитися споглядальною молитвою.

17. Один старець прийшов раз на Синайську гору, а як відходив відтіля, стрінув на дорозі брата, що, зітхаючи, говорив старцеві: Ми журилися, авво, посухою. Старець каже: Чому не молитесь і не призиваєте Бога? Брат сказав йому: І молитву творимо, і прошення, але дощу немає. Старець каже: Чому ж не молитесь усильно? Чи хочеш знати, що це таке? Станьмо на молитву. І, простягнувши руки до неба, помолився і зараз випав дощ. І брат, бачачи те, налякався і впав та поклонився йому. Але старець зараз же втік відтіля.

18. Браття оповідали: Якось ми прийшли до старців, і коли за звичаєм відбувалася молитва, привітали один одного й сіли. А після розмови, маючи намір відійти, просили знову звершити молитву. Тоді один зі старців сказав нам: Що ж ви не

молитесь? Ми відповіли йому: як ми прийшли, авво, була молитва, а від того часу досі розмовляємо. Він сказав: простіть, браття, бо один брат, що сидів із вами і розмовляв, відмовив тридцять три молитви. І коли він це сказав, вони звершили молитву й відпустили нас.

19. Один самітник побачив, як один демон під'юджував іншого демона, прийти і розбудити ченця. І чує таку відповідь: Не можу цього зробити, бо я його будив, а він, уставши, спалив мене, бо співав псалми і молився.

20. Спитали старця: Що значить безнастанна молитва? І відповів: Моління, що його засилають до Бога із самої глибини серця з проханням про те, що корисне. Бо не тоді тільки ми молимося, коли стоїмо на молитві, але істинна молитва є та, коли ми можемо завжди в собі молитися.

21. Один брат мовчав у пустині в своїй келії, й дуже мучився від пригнічення духу, будучи спонуканим вийти з келії, але говорив сам собі: Душе! Ти не занепадеш, сидячи в келії, досить з тебе того, що нічого не робиш такого, щоб нікого не спокутувати, нікому не шкодити, ані не зазнавати шкоди від кого-небудь. Ти знаєш, від яких бід спас тебе Господь на те, щоби ти могла мовчати й зосереджено молитися Богові, ти не говориш пустого, не слухаєш некорисного, не бачиш нічого, що шкодить тобі. Одну маєш в собі боротьбу сердечну, та сильніший є Бог, і її заспокоїть, як я проситиму покори, бо Він знає мою слабість в усьому, тому й допускає, щоби я мав спокуси в душі. Коли він таким способом роздумував сам із собою, мав багато потіхи задля безнастанної молитви. Науку ж цю мав цей брат від святих Отців, що постарілися в пустині.

22. Старець мовив: Диво-дивне! Ми приносимо молитви, уявляючи собі Бога, що присутній і слухає наші слова, а коли грішимо, то чинимо так, наче б Він не видів нас.

23. Брат спитав старця: Чому мене бентежать помисли, коли я стою на молитві? І отримав відповідь: Бо диявол, що від початку не хотів поклонитися Богові всіх, скинений з неба, став непричетний до Божого Царства; тому, бажаючи з нами зробити те саме, він утримує нас від молитви.

РОЗДІЛ XIII

Про те, що треба бути гостинним і радо давати милостиню

1. Якось дехто з отців прийшли до авви Йосифа в Панефо спитати його, як приймати братів, що здалеку приходять до них: чи треба бути до них поблажливими й говорити з ними вільно? І поки вони спитали старця, старець сказав своєму учневі: Дивися, що я хочу сьогодні зробити, і чекай. Старець поставив два стільці, — один ліворуч, а другий праворуч себе і сказав: Сідайте. І, ввійшовши до своєї келії, надягнув на себе стару одіж і вийшов з келії і перейшов поміж ними. І, вернувшись, одягнув свою одіж і знову вийшов і сів посеред них. А отці, дивуючись, дивилися на діла старця. І сказав їм старець: Чи бачили ви, що я зробив? — Так, — кажуть вони. Мовить до них: Чи змінився я від огидної одежі? — Ні, — відповідають. Старець ще каже: А чи не змінився від доброї одежі? — Ні, — відповідають. Сказав їм на те: Отже, коли я один і той самий у тій і іншій одежі, коли перша не змінила мене, то й ми таким способом маємо чинити — приймаймо братів за святим Євангелієм: Віддайте ж кесарево кесареві, а Боже Богові (Мт. 22, 21). Тож, як приходять браття, приймаймо їх зі щирістю, а як залишимося самі, тоді потребуємо туги, щоб вона перебувала із нами. Вони ж, почувши, здивувалися, що старець сказав їм те, що в них

було на серці, заки вони спитали його, і прославили Бога.

2. Авва Касіян сказав: Прийшли ми раз із Палестини до Єгипту до одного з отців і коли він прийняв нас з любов'ю, ми спитали його: чому ви, приймаючи чужосторонніх братів не дотримуетесь правила вашого посту, як це ми прийняли в Палестині? А старець у відповідь сказав нам: Піст усе зі мною, а вас я не можу мати все при собі. Хоча піст — діло корисне й необхідне, однак він у вашій волі, а діло любови ми сповняємо в необхідності, як вимагає Божий закон. Отже, прийнявши одного з вас у виді Христа, як довжник, служитиму з усією щирістю. Коли ж відпущу вас, можу відновити правило посту. Чи ж можуть постити весільні гості, доки жених з ними?... Але настане час, коли в них візьмуть жениха, й тоді вони поститимуть за тих днів (Мт. 2, 19-20).

3. Іще мовив: Ми прийшли до одного старця, і він запропонував нам трапезу. Коли ми наситилися, він упрошував ще прийняти їжі. Коли ж я сказав: «не можу», старець відповів: Шість разів я трапезував з різними заможними братами й, частуючи кожного, їв із ними, але й тепер я ще голодний. А ти їв один раз, тож невже ти наситився так, що не можеш більше їсти?

4. Раз у скиті дано наказ: Постіть цей тиждень і зробіть пасху*. Але трапилося браттям з Єгипту прийти до авви Мойсея. Старець приготував їм трохи вареного. Коли його сусіди побачили дим, сказали клирикам: ось, Мойсей переступив заповідь отців і приготував варене. Вони сказали: Як він прийде, ми скажемо йому. Як настала субота, клирики, знаючи велике життя авви Мойсея, кажуть йому перед народом: Авво Мойсею, ти переступив заповідь людську і сповнив заповідь Божу.

5. На другому тижні Чотиридесятниці прийшов брат до авви Пімена, відкрив свої помисли й, утішившись, каже йому: Я мало що не покинув був намір бути тут сьогодні. Старець каже йому: Чому ж? Брат відповідає: Я думав, що задля Чотиридесятниці ти не відчиниш мені дверей. Авва Пімен каже йому: Ми не вчилися замикати двері дерев'яні, а більше - язик.

6. Брат сказав авві Піменові: Коли я даю своєму братові трохи хліба або що іншого, то диявол очорнює цю милостиню, як таку, що її вчинено задля догоди чоловікові. Старець каже йому: Хоч би й це було задля лести, то ми маємо давати братові необхідне. Й оповів йому таку притчу: в одному місті жили два рільники. Один із них посіявши, зробив мале й нечисте, а інший, полінувавшись сіяти, не придбав нічого. Якщо настане голод, котрий із них знайде щось для прожиття? Брат сказав у відповідь: Той, що зробив мале й нечисте. Старець каже йому: Так і ми, сіймо, хоч і небагато й нечисто, аби не вмерти з голоду.

7. Брат спитав його: Скажи мені слово. Старець відповідає йому: Скільки можеш, займайся ручною працею, щоби з праці рук своїх давати тому, хто потребує, бо написано: милосердям і правдою покутується гріх (Прип. 16, 6). Брат каже йому: Що таке правда? Старець сказав у відповідь: Правда тут значить жити покірливо і давати милостиню.

8. Брат прийшов до якогось старця, а, відходячи, каже йому: Прости, авво, що я відволік тебе від твого правила. Старець сказав йому у відповідь: Моє правило таке, щоби заспокоїти тебе і відпустити з миром.

9. Близько кеновії жив самітник, що робив багато подвигів. Сталося так, що зайшли деякі до кеновії й змусили його їсти не в свій час. Браття після цього кажуть йому: Авво, чи не журишся ти тепер? Він сказав їм: Я журюся тоді, як сповню власну волю.

10. Говорили про одного старця з Сирії, що він жив при шляху до пустині, а його ділання було таке: Коли б не приходив із пустині чернець, він заспокоював його з доброю уважністю. Раз прийшов один самітник і старець заспокоїв його, та той не схотів спожити їди, кажучи: Я пощу. А старець зажурився і сказав йому: Не минай, прохаю, слуги твого (Бут. 18, 3). Прошу тебе, не погорди мною. Ходім, помолимося, — ось, і дерево тут; кому воно поклониться під час молитви, того й наслідуймо. Самітник вклякнув на молитву — й нічого не було. Вкляк і гостинний старець — і зараз же дерево зігнулося до нього. І, отримавши такий знак, вони подякували Богові, що творить чудесне.

11. Прийшло двоє братів до одного старця. А в старця був звичай не їсти щодня страви. Коли він побачив братів, прийняв їх з радістю і сказав: Піст має нагороду. І ще: той, хто їсть з любови, сповнює дві заповіді, бо він полишає власну волю і сповнює заповідь, заспокоївши братів.

12. Був один старець, що жив на пустинному місці. А був і другий далеко від нього, маніхей, і був він із числа пресвітерів. Коли маніхей пішов відвідати якогось свого одновірця, то застав його вечір у тому місці, де жив старець. І вагався, бажаючи постукати в двері, щоби ввійти і заночувати в нього, бо він знав, що старець знав його, як маніхея, і думав, що не схоче його прийняти. Але, змушений konieczністю, постукав. Старець відчинив двері, а пізнавши його, посадив із радістю, заохотив його помолитися і заспокоївши його, сам пішов на спочинок. А маніхей вночі застановився і дивувався, кажучи: Як це не з'явилося в нього до мене жодної підозри? По правді, — це чоловік Божий. І прийшовши, упав йому до ніг і мовив: Від цього дня я православний; і таким чином залишився з ним.

13. Один тивейський чернець мав від Бога дар служіння, щоби кожному з тих, що приходять, служити на користь. Якось довелося йому роздавати християнську милостиню в якому селі. Коли це прийшла до нього за милостинею якась жінка, зодягнена в ганчір'я. Побачивши, що вона одягнена в ганчір'я, чернець опустил руку, щоб дати їй багато, але стиснулася його рука і взяла небагато. Ось, прийшла інша, добре зодягнена — й, бачачи її шати, чернець опустил руку, щоб взяти небагато; але простерлася рука його і взяла багато. І спитав він про ту й ту жінку, й дізнався, що та, що носить гарні шати, походить зі знатного роду, та збідніла й тільки для годиться мала такі шати; а друга — вдова, що має достатній масток, навмисне зодягнулася в лахміття.

14. Був один чернець, що мав брата світського — вбогого, і як що виготовляв, давав йому. Але наскільки подавав йому, настільки той більше біднів. Брат прийшов і розповів це одному старцеві, а старець сказав: Коли хочеш мене послухати, то не давай йому більше, але скажи йому: Брате, як я мав, то давав тобі, а тепер ти, що матимеш зі своєї праці, приноси до мене. І якщо він коли принесе, то візьми від нього і де побачиш мандрівника, або вбогого, дай йому те, й попроси, щоби за нього помолитися. Вернувся брат і так зробив. Коли прийшов брат — світський, він сказав йому, як йому заповів старець. І той відійшов зажурений. І ось, першого дня взяв він зі свого городу дрібної трави і приніс йому. Брат узяв це й роздав старцям, прохаючи їх помолитися за нього, й світський одержав благословення і вернувся до свого дому. Після того приніс йому ще городини і три хліби. Брат узяв те, зробив, як перше — й світський знову одержавши благословення, вернувся. Коли світський прийшов утретє, приніс на велику ціну риби й вина, а брат, бачачи його, здивувався. Він прикликав бідних і заспокоїв їх. А своєму братові сказав: Чи не потребуєш ти трохи хліба? Він

сказав: Ні, пане, - бо як я приймав від тебе милостиню то неначе вогонь входив до мого дому і нищив усе те, що в ньому було. Від тієї ж пори, як нічого від тебе не беру, перебуваю в достатку, і Бог мене благословить. Брат прийшов і розповів це все старцеві. А старець каже йому: Чи ти не бачиш, що діло ченця, — це вогонь, і куди воно приходить, — спалює? А для твого брата корисніше те, щоб він давав милостиню зі своєї праці і приймав молитви від святих і таким чином діставав благословення.

15. Один зі старців оповідав: Є дехто, що часто робить багато добра, але лукавий змушує його пильно займатися дрібницями, щоби занапастити нагороду за всі добрі вчинки, які він робить. Коли я жив в Оксиринах, до одного пресвітера, що давав великі милостині, прийшла вдова і просила в нього хліба. А він каже їй: Йди, принеси мені міру, тоді я відмірю тобі. Вона принесла. Пресвітер обмацав міру рукою і сказав: Велика вона, — й засоромив вдовицю. Коли вдовиця відійшла я сказав: Авво, ти продав хліб вдовиці? Він сказав: Ні, я дав їй як милостиню. Я сказав йому: Коли ти це віддав їй як милостиню, то як же ти звернув увагу на дрібницю і засоромив вдову.

16. Один старець жив із братом на засаді спільного життя. Старець був милосердний. Коли настав голод, то деякі почали приходити до його дверей і отримували милостиню. Всім, що приходили, старець давав пайку хліба. Брат, бачачи це, каже старцеві: Дай мені мою частку хліба, а ти розпоряджуйся своєю часткою як хочеш. Старець розділив хліб і давав милостиню зі своєї частки. І багато з тих, котрі чули, що старець давав усім, приходили до нього. А Бог, бачачи його добру волю, благословив хліби. А як брат з'їв свій хліб, каже старцеві: Авво, тому що в мене мало хліба, то візьми мене знову до спільноти зі собою. Старець сказав йому: Зроблю, як ти хочеш. І знову стали жити разом. Коли настав добрий час, убогі знову почали одержувати милостиню. Одного дня сталося так, що брат увійшов і побачив, що не стало хліба; тим часом прийшов убогий і старець сказав братові дати йому хліба. Але брат заперечив: Авво! Немає хліба. Старець каже йому: Йди й пошукай. Брат увійшов, уважно оглянув і знайшов хлібницю наповнену хлібом. Побачивши це — він налякався і дав бідному. І, пізнавши віру й чесноту старця, прославив Бога.

17. Оповідали про одну дівчину, що в неї вмерли батьки, і вона лишилася сиротою. Роздумавши, вона зробила свій дім готелем для отців зі скиту. Таким чином вона жила, приймаючи мандрівників, і в догідний час служила отцям. За якийсь час минулося її майно і в неї почалися нестатки. Зійшлися з нею розпусні люди і відвернули її від доброї долі. Після того вона почала жити так погано, що дійшла до розпусти. Почули про це отці й дуже зажурилися. Покликали авву Йоана Колова й кажуть йому: Ми чули про ту сестру, що вона погано живе. Коли вона могла, виявляла на нас свою любов. А тепер ми виявимо свою любов і поможемо їй. Потрудися піти до неї й мудрістю, що її дав Бог тобі, піднеси її. Авва Йоан пішов до неї й каже воротарці: Скажи про мене пані. Та вона відіслала його, кажучи: Ви раніше об'їдали її, а тепер вона бідна. Авва Йоан каже їй: Скажи їй, бо я можу принести їй багато користи. А її слуги, насміхаючись, кажуть йому: А що ж ти їй можеш дати, коли хочеш бачитися з нею? Воротарка пішла і сказала про старця своїй пані. Дівчина каже їй: Ті ченці все вештаються коло Червоного моря і шукають перлин. Відтак, причепурившись, каже їй: Поклич його. Коли він увійшов, вона прийняла його й сіла на розкішній постелі. Авва Йоан підійшов до неї близько і, дивлячись в її лице, каже: Що це ти зневажаєш Ісуса, що дійшла до такого? Почувши це, вона цілковито заціпеніла, а старець схилив голову й почав сильно плакати. Дівчина каже йому: Авво, над чим ти плачеш? Старець поклонився і знову схилив свою голову і зі слізьми говорить їй: Бачу, що сатана

сміється тобі в лице, як же мені не плакати? Дівчина, почувши це, була ще більше вражена й каже йому: Чи є покаяння, авво? Він відповідає: Є. Вона каже йому: Візьми мене, куди хочеш. Ходім, — відповів їй старець. І вона встала, щоб йти за ним. При тому авва Йоан завважив, що дівчина не зробила жодного розпорядження й нічого не сказала про свій дім — і здивувався. Коли вони прийшли в пустиню, настав вечір. Авва, влаштувавши з піску неначе невелике узголів'я для неї і, зробивши знак хреста, каже їй: Засни тут. Зробивши й собі недалеко й закінчивши молитви, які творив, старець положився. Та прокинувся він опівночі й бачить, немов якийсь ясний шлях, що сходить із неба до самої дівчини, й побачив ангелів Божих, що відносили її душу. Він встав, підійшов і торкнув її ногою. Коли ж побачив, що вона вмерла, впав ниць, благаючи Бога, — й почув голос, що говорив: Одна година її покаяння прийнята краще, як покаяння багатьох, що зволікають і не являють нічого подібного такому покаянню.

18. Авва Тимотей, пресвітер, сказав авві Піменові: В Єгипті є одна жінка, що живе в розпусті, а свою нагороду дає в милостиню. Старець сказав у відповідь: Вона не перебуває в розпусті, бо в неї видно плід віри. Довелося матері пресвітера Тимотея прийти до нього, щоби побачитися з ним. Він спитав свою матір: Чи та жінка лишилася в розпусті? Мати каже йому: Навіть збільшила число своїх перелюбників, але й милостиню збільшила. Пішов авва Тимотей і переповів це авві Піменові. А цей сказав: Не перебуває вона в розпусті. Прийшла знову мати авви Тимотея і сказала йому: Чи ти знаєш, що та розпусниця хотіла йти зі мною, щоб ти помолився за неї — але я не взяла її. Він же, почувши, дав знати про це авві Піменові. І каже йому авва Пімен: Краще ти піди і побачся з нею. Авва Тимотей пішов і відвідав її. Коли вона побачила його, вислухала від нього радо Боже слово й дуже плакала і журилася, й сказала йому: Від сьогодні я пригорнуся до страху Божого й перестаю бути розпусницею. І скоро пішла, вступила в жіночий монастир й дуже добре догоджувала Богові.

19. Сказала мати Сара: Добре творити милостиню, бо навіть як хто зразу приносить задля людської сподоби, однаке від людської сподоби доходить до Божого страху.

РОЗДІЛ XIV

Про послух

1. Авва Антоній сказав: Послух із стриманістю приборкує звірюку.

2. Якось блаженний Арсеній сказав авві Олександрові: як ти приготуєш для себе пруття, прийди і перекуси зі мною. А як прийдуть мандрівники, то їж із ними. Авва Олександр став спокійно працювати, не поспішав, і як настав час трапези в нього ще лишалася робота; та він хотів сповнити слово старця і лишився докінчити пруття. Коли ж авва Арсеній побачив, що він забарився, то сам перекусив, роздумуючи в собі: чи нема в нього мандрівників? Коли ж авва Олександр ввечері закінчив роботу, прийшов до авви Арсенія. Старець каже йому: Ти приймав мандрівників? — Ні, — відповів той. Старець каже йому: Чому ж ти не прийшов? Авва Олександр мовить: Бо ти сказав мені: "Як приготуєш для себе пруття, тоді приходь". І я, дотримуючи твого слова, тільки-но закінчив з пруттям, прийшов тепер. Здивувався старець його старанності й каже йому: На майбутнє швидше закінчи роботу, щоб без збентеги звершувати тобі свою молитву, і приймай трохи води, інакше твоє тіло скоро

знеможеться.

3. Авва Авраам прийшов до авви Арія. І, коли вони сиділи, прийшов і другий брат до старця та й мовив до нього: Скажи мені, що мені робити, щоби спастися? Старець каже йому: Йди і весь цей рік увечері їж хліб із сіллю; опісля знову прийди — і скажу тобі. Брат відійшов і зробив так. Коли ж минув рік, брат знову прийшов до авви Арія. Довелося там бути також і авві Авраамові. Старець знову сказав братові: Йди, пости й цього року й споживай їжу що другий день. Коли брат відійшов, авва Авраам каже авві Арієві: Чому ти всім іншим братам говориш про легке ярмо, а на цього брата накладаєш важкий тягар? Старець відповідає йому: Браття, як приходять питати, так і відходять; а цей задля Бога приходить, він виконавець, і що ти йому не скажеш, робить ревно. Тому я й говорю йому слово Боже.

4. Оповідали про авву Йоана Колова: він відійшов у скит до одного тивейського старця і жив у пустині. Його авва, цей тивейський старець, узяв сухе дерево, посадив і сказав Йоану: Поливай щодня це дерево горням води, поки не принесе плодів. Вода ж була далеко від них, так, що Йоан виходив звечора а ранком вертався. Через три роки дерево принесло плоди. І старець тивейський взяв його плоди, приніс на зібрання братів і сказав братові: Візьміть, покуштуйте плоди послуху.

5. Оповідали про авву Йоана, учня авви Павла, що він мав великий послух. В одному місці був гріб і там жила зла гієна. Старець побачив коло того місця навіз і каже Йоанові: Йди і прибери його. Йоан каже йому: Що ж я зроблю, авво, з гієною? Старець з усміхом говорить йому: Якщо вона нападе на тебе, зв'яжи її і приведи сюди. Брат пішов туди вечером й ось, напала на нього гієна. За велінням старця, він кинувся, щоби її схопити, але гієна втекла від нього. Йоан погнався за нею, кажучи: Авва сказав мені, щоб зв'язати тебе, — і, зловивши її, зв'язав. Авва ж непокоївся за нього і сидів, дожидаючи його. Коли ж це Йоан приходить зі зв'язаною гієною. Старець, побачивши це, здивувався; але хотів упокорити Йоана і вдарив його, кажучи: Дурню, що за дурну собаку ти приніс до мене? Після того старець розв'язав гієну і відпустив її на волю.

6. Авва Мойсей сказав якомусь братові: Просімо послуху, що родить покору і приносить терпеливість і великодушність, і скруху, і братолюбність, і любов; бо це є наша воєнна зброя.

7. Іще мовив: Брате! Йди на послух правди, тут є і покора, тут сила, тут радість, тут терпеливість, тут скруха, тут любов; бо той, що має добрий послух, наповнений усіма Божими заповідями.

8. Іще сказав: Чернець, що постить і перебуває під проводом духовного отця, але не має послуху і покори, не придбає жодної чесноти, бо не знає, що таке монах.

9. Іще сказав: Послух буває за послух. Коли хто слухає Бога, того й Бог слухає.

10. Говорили про авву Меґетія, що він через два дні їв по одному хлібові. Стрінувся він з авво Сисоєм і аввою Піменом та й спитав їх про це. І кажуть вони йому: Сину! Як хочеш послухати нас, то їж щодня по пів хліба. І Меґетій так і робив, і знайшов для себе спокій.

11. Говорили про авву Силуана, що він мав учня на ім'я Марко, котрий перебував у великій послузі й був добрим писцем. Старець любив його за його послух. А мав старець ще чотирнадцять учнів. Вони були невдоволені, що старець любив Марка, більше ніж їх. Коли ж почув це старець, також засмутився. Одного дня вони прийшли до нього. Авва Силуан взяв їх, вийшов і почав стукати по келіях, кажучи: Брате, ходи-но сюди, я тебе потребую. І жоден з них не пішов за ним зараз. Старець прийшов до келії Марка й постукав кажучи: Марку! Цей почув голос старця,

зараз вибіг до нього — і старець дав йому доручення. Силуан сказав старцям: Де ж, отці, інші браття? І увійшов в келію Марка, взяв його зшиток і побачив, що він почав писати літеру «щ»; та, почувши старця, він не повів далі своєю тростиною, щоб її докінчити. І кажуть старці: Слушно, авво, ти любиш його, — і ми його полюбимо, бо й сам Бог його любить.

12. Раз прийшла мати брата Марка, побачити його, і була вона вельми пишною. Вийшов до неї один старець. Вона сказала йому: Авво, скажи моєму синові щоб він вийшов, аби я його побачила. Старець увійшов і сказав Маркові: Ходи, твоя мати хоче тебе побачити. А Марко носив одіж, зшиту із клаптів, і весь був почорнілий від сажі з кухонної посуду. Він вийшов задля послуху, заплущився і сказав до них : Вітаю, вітаю — і не бачив їх. І мати його не впізнала, що це він сам. І ще раз посилає до старця, кажучи: Пішли за моїм сином, щоби я його побачила. Старець каже Маркові, чи не посилав я тебе, щоби тебе побачила твоя мати? Марко відповів: Я виходив, авво, за твоїм словом, але більше, прошу тебе, не посылай мене йти, щоб я не був неслухняний до тебе. Старець вийшов до матері й сказав їй: Це був сам Марко, що вийшов до вас і сказав: «вітаю». І, потішивши її, відпустив.

13. Один мирянин був дуже побожний і прийшов до авви Пімена. Було й багато інших братів, що бажали поучення старця. Авва Пімен сказав мирянинові: Скажи братам слово. Мирянин мовить: Чи я скажу, я окаянний? Але змушений сказав багато. — Я не знаю нічого, — мовив він, — але чув таку притчу великого старця: хтось прикликав свого друга і сказав: Я хочу бачити царя, відведи мене туди. Приятель відповів йому: Піду з тобою до половини дороги. І він сказав іншому приятелю: Заведи мене до царя. Той відповів: Йду з тобою до царської палати. Сказав третьому приятелю: той каже йому: Я сміло заведу тебе до царя і скажу про тебе. Слухачі кажуть йому: Поясни нам притчу. Він відповів: Перший приятель -це подвижництво, що доводить тільки до половини дороги; другий — чеснота, що досягає неба; третій приятель — послух, що зі сміливістю приводить до Бога.

14. Раз прийшло до блаженного авви Памва четверо скитян, зодягнених у шкіри, і кожний оповідав про чесноти другого, коли його тут не було: один постив багато; другий був безкорисливий; третій здобув велику любов; про четвертого ж говорили, що він перебуває 22 роки в послузі у старця. Авва Памво відповів їм: Кажу вам, що послух цього є чеснота найвища: кожний із вас по своїй волі володіє тією чеснотою, котру він здобув; а цей відрікся своєї волі і сповнює волю другого. Це суть ісповідники, коли вони збережуть послух до кінця.

15. Прийшов один чоловік до Сисоя Тиверського, бажаючи стати ченцем. Старець спитав його, чи не має він чого-небудь на світі. Той говорить йому: Я маю одного сина. Старець каже йому: Кинь його в річку і будеш ченцем. Коли ж той пішов кинути в річку свого сина, то старець послав, прикликати його.

І коли той мав уже намір кинути свого сина, посланий брат каже йому: Старець знову сказав: "Не кидай його". І мирян лишив сина, пішов до старця і зробився дуже вправним ченцем задля свого послуху.

16. Сказала блаженна Синклитикия: Живучи спільнотою, ми маємо ставити послух вище за подвижництво, бо останнє навчає високодумства, а перше показує покірність.

17. Іще сказала: Треба нам розсудливо управляти душею. Тим, що живуть спільнотою, не треба ані набувати власноте, ні служити власній волі, а з вірою коритися отцеві. Ми засудили себе на вигнання, тобто зробилися чужими для

світських турбот. Тож, не попускаймо знову собі шукати світу. Там ми мали славу, тут — ганьбу. Там надмір страв — тут недостача навіть у хлібі.

18. Авва Іперехій сказав, що коштовність ченця — це послух. Той, що здобув послух і сам буде вислуханий, сміливо стане перед Розп'ятим; бо Розп'ятий Господь став слухняним аж до смерти (Флп. 2, 8).

19. Говорили старці: коли хто має віру до когось іншого і самого себе віддає йому в підпорядкування, той не потребує вважати на Божі заповіді, а мусить власну волю передати своєму отцеві, і не зостанеться винним перед Богом.

20. Говорили старці: Бог того хоче від християн, щоб кожний був послухний Святому Письму; — і в ним полягає те, що треба говорити і що робити, і щоби слухатися наставників (Євр. 13, 17), і отців православних.

21. Брат, що його хтось образив, прийшов до старця в келію і говорить йому: Отче, я скорблю. Старець питає: Від чого? Він сказав: Один брат образив мене, і мене мучить диявол, доки я не відплачу йому. Старець каже: Послухай мене, сину, — і Бог спасе тебе від цієї пристрасті. Для примирення з братом піди в свою келію і мовчи, і ревно молися Богові за брата, що тебе образив. Брат пішов і зробив, як йому сказав старець. І через сім днів Бог відняв від нього гнів задля присилування, Що він чинив над собою і задля послуху старцеві.

22. Брат у скиту, йдучи на жнива, прийшов до великого старця і сказав йому: Скажи мені, авво, що мені робити — я йду на жнива. Старець сказав йому: Як скажу тобі щось, чи послухаєш? Брат відповів: Послухаю тебе. Старець сказав йому: Як послухаєш мене, то встань і піди відмовся від цих жнив і прийди сюди, а я скажу тобі, що робити. Брат пішов, відмовився від жнив і пішов до старця. Старець сказав йому: Йди до своєї келії і протягом цієї п'ятдесятниці їж раз на день сухе зі сіллю, а опісля я скажу тобі друге діло. Брат пішов, зробив, як сказав старець, і знову прийшов до нього. А коли старець побачив, що він працьовитий, сказав йому, як треба жити в келії. І брат пішов до своєї келії, упав ниць і три дні й три ночі плакав перед Богом. А після цього, як помисли говорили йому: ти піднявся, став великим, — він представляв собі всі свої гріхи, кажучи: А де ж всі мої гріхи? Коли ж знову помисли говорили йому: ти зробив багато гріхів у недбальстві, то він говорив: але я служу Богові й вірю, що Він сотворить зі мною милість. Переможені демони з'явилися йому в чуттєвому вигляді й говорили: Ти образив нас. Брат каже їм: Чим? Демони відповідають: Коли ми піднесемо тебе, то ти вдаєшся до покори; коли ж принизимо, то ти виходиш на висоту.

23. Говорили старці: Бог нічого так не вимагає від ченців-початківців, як труду послуху.

24. Один старець-пустельник мав прислужника, що жив у селі. Та сталося так, що якось він загаявся в селищі прийти до старця за звичаєм і в старця закінчилося необхідне на утримання і до ручної праці, що він мав у своїй келії. І журився старець тим, що нічого йому робити і нема поживи. І каже він своєму учневі: Чи не пішов би ти в село, прикликати прислужника? Учень сказав: Зроблю, що ти хочеш. Старець, не наважуючись послати брата, зволікав. Коли ж вони довгий час непокоїлися, тому, що не приходив прислужник, старець знову каже братові: Чи не підеш ти тепер до селища? Брат каже: Що ти бажаєш, я зроблю. Та боявся брат йти в село через спокуси, але, щоб не виявити непослух старцеві, наважився йти. Старець каже йому: Йди, я вірю в Бога отців моїх, що Він спасе тебе від усякої спокуси. І, сотворивши молитву, відпустив його. Брат, прийшовши в село, старанно розвідував, де живе брат, що їм

прислугував, — і знайшов. Та вийшло так, що той і всі його домашні, крім одної його дочки, були поза селом в день поминок. Як брат постукав у двері, вона почула і відчинила. А коли той став питати її про батьків, вона намовляла увійти в дім, а водночас і зваблювала його, але він не хотів. Та вона ще більше розпалена намагалася і тягнула його до себе. Як брат побачив, що його втягують у гріх і баламутять його думки, то з зойком закликав до Бога: Господи! Спаси мене, ради молитов мого отця в цю годину. І після цього він негайно опинився коло річки на дорозі до монастиря і став перед старцем невинним.

25. Старець сказав: На початку своєї науки Спаситель поклав скорботу й тісноту. Тож, хто уникає цього початку, той тікає і від знання про Бога. Бо як на початку науки дають дітям письмо, щоби вони бачили, що їм потрібно знати, так мусить роздумувати і чернець: "той, що з трудом і журбою має послух буває співнаслідником Христа і дитиною Божою".

26. Два брати за тілом прийшли жити в монастир. Один із них був подвижник, а другий мав великий послух. Отець говорив останньому: Зроби це, — і він робив, і зроби те, — і він робив, їж рано, — і він їв, і через свій послух придбав славу. Уражений заздрістю до нього брат-подвижник, сказав сам собі: спокушу його, коли він має послух. І прийшов до ігумена та й сказав: Пішли зі мною брата, щоб ми подалися туди й туди. Авва відпустив його. Вони прийшли до ріки, в якій було багато крокодилів. А подвижник хотів спокусити брата й каже йому: Зійди в ріку і перейди. Брат зійшов і прийшли крокодили, минали його тіло і не шкодили йому. Як побачив це подвижник, сказав йому: Вийди з ріки. Під час дальшої подорожі вони знайшли тіло, що лежало на дорозі, й подвижник сказав: Коли б ми мали стару одіж, положили б її на нього. А той, що мав великий послух, говорив: Краще помолімося, може він воскресне. І стали на молитву. І коли вони молилися, мертвий воскрес. І похвалився подвижник, кажучи: Задля мого подвижництва воскрес мертвий. Але Бог об'явив отцеві монастиря —

і про те, що спокутував його брат крокодилами і що мертвий воскрес. І коли подвижник прийшов у монастир, авва каже йому: Чому ти так зробив зі своїм братом і спокусив його? Й оце задля його послуху воскрес мертвий.

27. Інший мирянин, що мав троє дітей, відійшов у монастир і залишив їх у місті. Коли він прожив три роки на самоті, думки почали пригадувати йому про його дітей — і він дуже журився за ними, але авві перед тим не виявив, що він має дітей. Старець бачачи, що він зажурений, і каже йому: Що це ти зажурений? І він сказав отцеві: Я маю троє дітей у місті й хотів би привести їх у монастир. Авва дозволив йому це зробити. І коли він прийшов до міста, двох застав мертвими, а одне живим. Він узяв дитя й пішов у монастир, але, пошукавши, не знайшов отця у монастирі. І сказав братам: Де ж авва? Брати сказали: Пішов до пекарні. І він узяв свого сина і пішов до пекарні. Як отець побачив, що він прийшов, привітав його, і, взявши хлопця, обняв його і поцілував з любов'ю. І каже його батькові: Чи ти любиш його? Він сказав: Так. І знову авва сказав йому: І дуже ти його любиш? — Так, — відповів він. Авва, почувши це, сказав йому: Візьми і кинь його в розпалену піч. І батько взяв свого сина і кинув його в розпалену піч; але піч одразу ж зробилась наче роса — і він у той час здобув славу, як патріярх Авраам.

28. Старець мовив: той, що живе в послузі духовного отця, має нагороду більшу від того, що живе в пустині, усамітнівшись. Він говорив, що один із отців оповідав: Я бачив чотири чини в небі: перший чин - чоловік, що був хворий і дякував Богові,

другий чин - чоловік, що дбав за гостинність, стояв і служив мандрівникам; третій чин — чоловік, що сидів у послуслі отця і підкорявся йому за Господом. Той, що мав послух, носив золоте намисто і вінець і мав перед другими більшу славу. І я, говорить, сказав тому, що вів мене: Чому цей менший має славу більшу від других? У відповідь він сказав мені: Коли хто є гостинним, то робить по своїй волі; також хто в пустині — то усамітнюється по своїй волі; а цей, що має послух, відкинув усю свою волю і пригорнувся до Бога і свого отця, й так придбав більшу славу перед іншими. Тому, діти, добрий послух, що буває за Господом. Ви чули, діти, щось малого про цю чесноту. О послуху, спасенний для вірних! О послуху, що породжуєш усі чесноти! О послуху, що знаходиш царство! О послуху, що відчиняєш небо і підносиш чоловіка із землі! О послуху, співжителю ангелів! О послуху, кормителю всіх святих! Від тебе насадилися й тобою вдосконалились.

29. Брат спокушуваний думкою, жити самому, виявив це авві Іраклієві. Той для його утвердження каже йому: Один старець мав у себе учня, що довгі літа був послушний. Якось брата поконувала спокуса. І він розкався перед старцем, кажучи: Зроби, щоб я був ченцем. Старець каже: Знайди місце, зробимо тобі келію і будеш ченцем. І брат пішов, знайшов його за одним знаком, — і зробили келію. Старець каже братові: Що я скажу, це роби; коли захочеш — їж, пий, спи; тільки до суботи не виходи з келії, а тоді приходить до мене. Й старець повернувся в свою келію. Брат же два дні робив за словом старця, а третього дня занедбав і говорить: Що це зробив зі мною старець — не звершувати молитов? І, вставши, співав багато псалмів і з'їв поживи вже після заходу сонця та й почав вкладатися спати. Але ось, бачить, що на його рогожі лежить етіоп і скрегоче на нього зубами. Сильно переляканий, пішов він до старця і, стукаючи в двері, каже: Авво, змилосердися наді мною і відчини швидше: Старець, знаючи, що він не сповнив його слова, не відчинив до ранку. А коли відчинив рано, побачив, що він далі благов, і, пожалівши його, ввів його всередину. Тоді він сказав старцеві: Отче мій, мені тебе треба. Як я пішов спати, видів чорного етіопа на моїй рогожі. Старець каже йому: Це сталося з тобою тому що ти не сповнив моєї заповіді. Тоді старець, представивши йому по змозі правила чернечого життя, відпустив його. І брат поволі став вправним ченцем.

РОЗДІЛ XV

Про покірливість

1. Авва Антоній, проникаючи в глибину Божого призначення, спитав кажучи: Господи, чому одні недовго живуть — і вмирають, а другі живуть до глибокої старости? Чому одні бідні, а інші багаті? Чому безбожні багатіють, а побожні бідніють? Тоді був до нього голос, що говорив: Антоніє, дослухайся до себе! Це ж Боже призначення й тобі нема пожитку його знати.

2. Авва Антоній сказав авві Піменові: Ділання чоловіка полягає в тому, щоби свій гріх класти на голову перед Богом і очікувати спокус до останнього віддиху.

3. Іще сказав авва Антоній: Я бачив усі сіті диявола, розпростерті по землі, й мовив зітхнувши: Хто ж їх обходить? І почув голос, що говорив: Покірливість.

4. Прийшли раз старці до авви Антонія, і був із ними авва Йосиф. Старець, хотівши їх випробувати, запропонував вислів із Святого Письма і почав питати молодших: Що значить цей вислів? І кожен відповідав по своїй силі. Але старець говорив кожному: Ти ще не знайшов. Врешті каже авві Йосифові: Ти ж що скажеш, —

що значить це слово? Йосиф відповів: Не знаю. Авва Антоній каже: Авва Йосиф по правді знайшов дорогу, бо мовив: «не знаю».

5. Якось демони приступили до авви Арсенія в келії і бентежили його. Прийшли до нього учні і, ставши знадвору келії, чули, як він взивав до Бога й говорив: Боже! Не опусти мене; я не зробив перед Тобою нічого доброго, але дай мені за благодаттю твоєю, покласти початок.

6. Оповідали про нього: як ніхто при царському дворі не носив одежі кращої, ніж у нього, так ніхто в церкві не одягав одягу гіршого за його.

7. Коли якось авва Арсеній питав одного єгипетського старця про свої помисли, инший, побачивши авву, мовив: Авво Арсенію, як ти, будучи таким освіченим у грецьких і римських вченнях, питаєш про свої помисли у цього невіжі? Арсеній відказав йому: Римські й грецькі науки я знаю, проте абетки цього неука я ще не вивчив.

8. Старці оповідали: Колись у скит прислали кілька смокв, і їх як не вартісні не передали авві Арсенію, щоб не образити його. Дізнавшись про це, старець не пішов на загальне зібрання на молитву, мовлячи: Ви відокремили мене, щоб не дати благословення, що його Бог послав братам, і яке я не був гідний отримати. Всі почули й скористали зі смирення старця. Опісля пресвітер пішов приніс йому смокв і з радістю привів авву до спільного зібрання на молитву.

9. Говорили теж про нього, що ніхто не міг збагнути способу його життя. Коли авва Арсеній жив у долішній частині Єгипту й коли там непокоїли його, — задумав він покинути келію. Він не взяв із неї нічого і прийшов до своїх учнів Олександра і Заїла Фаранських. Олександрові сказав: Устань і пливи. Той так і вчинив. А Заїлові сказав: Ходи зі мною до ріки і знайдемо корабель, що пливе до Олександрії, а опісля пливи й ти до свого брата. Заїл, збентежений словом старця, мовчав. Отже, вони розлучилися один із одним. Старець прийшов на терени Олександрії й занедужав тяжко. Учні ж його сказали один одному: Чи не засмутив хто з нас старця, і тому він відійшов від нас? І не знайшли в собі нічого, бо ніколи йому не суперечили. Видужавши, старець сказав: Іду до отців, — і таким чином відплив і прийшов у Петру, де були теж і його прислужники. Тут біля річки прийшла якась юнка етіопка й торкнулась його милоті. Старець за це злаяв її. Та юнка сказала йому: Якщо ти чернець, то йди на гору. І старець, вражений тим словом, говорив сам собі: Арсеніє, якщо ти чернець, то йди на гору. Між тим стрінувся з ним Олександр і Заїл. І коли вони впали до його ніг, кинувся і старець, і разом заплакали. Старець сказав: Невже ви не чули, що я був хворий? Ті відповіли йому: Чули. І каже старець: Чому ж ви не прийшли і не відвідали мене? Авва Олександр відповідає йому: Бо твоя розлука з нами була нам неприємною, і не одні розчарувалися, кажучи: Коли б вони не суперечили старцеві, він не відійшов би від них. Старець каже їм: Я довідався про це, але, з иншого боку, люди знову стануть говорити: Голуб не знайшов місця... і повернувся в ковчег (Буг. 8, 9). Цим словом вони укріпилися і перебували з ним до його кончини. Як наближався його кінець, учні затривожилися. А він каже їм: Ще не прийшла година; як прийде, скажу вам. Але я судитимуся з вами на Христовому суді, як ви віддасте комусь моє тіло. Вони сказали йому: Що ж ми робитимемо, коли не знаємо, як тебе похоронити? На це старець відказав: Невже ви не знаєте, як прив'язати до моєї ноги мотузку і тягнути мене на гору? Коли ж наблизився час віддати духа, брати побачили, що він плаче, й кажуть йому: Чи справді й ти, отче, боїшся? Він відповів їм: Теперішній страх зі мною від того часу, як я зробився ченцем. І таким чином він

упокоївся. Звичайно ж в старця було таке слово: Арсеніє, чому ти вийшов із своєї келії? Як я говорив, то часто каявся, а як мовчав, — то ніколи. Як почув авва Пімен, що він упокоївся, заплакав і сказав: Щасливий ти, авво Арсеніє, що оплакав себе в тутешньому світі. Бо хто не плаче над собою тут, той буде вічно плакати там. Тож або тут добровільно, або там через муки необхідно нам плакати.

10. Авва Даниїл також розповідав про нього, що він ніколи не хотів говорити про яке-небудь питання зі Святого Письма, хоч і міг, якби захотів. Навіть не квапився писати листи. Коли ж він приходив до церкви, ставав за стовпом, щоб ніхто не бачив його лиця й щоби самому теж не дивитися на інших. Вигляд його був ангельським, як вигляд Якова; він увесь був сивий, тілом поставний, але худорлявий. Бороду мав велику, що сягала до живота. Вії ж його випали від плачу. Зросту був високого, але по старості став горбатий. Умер на дев'яносто п'ятому році життя. При дворі божественної пам'яті Теодосія Великого прожив він сорок літ і був другим отцем божественних Аркадія і Гонорія. Сорок літ також провів він у скиту; десять у містечку Трої вище Вавилону, напроти Мемфісу і три роки в Олександрійському Канопі. На два останні роки він знову прийшов до Трої і там упокоївся, закінчивши своє життя в мирі і страсі Божому, бо був дуже добрий і повний Святого Духа та віри (Ді. 11, 24).

11. Авва Йоан оповідав, що авва Анувій, авва Пімен й інші брати прийшли на місце, зване Теренут, поки не знайдуть, де їм краще лишитися, і перебували там декілька днів у древньому храмі. Старець авва Анувій сказав авві Піменові: Виявіть любов: і ти, і твої брати, нехай кожний спочиває у своїй келії й не сходімося один із одним цього тижня. Авва Пімен відповів: Зробімо, як ти хочеш. І зробили так. А там у храмі була кам'яна статуя. Старець авва Анувій уставав зранку й кидав каміння у лице статуї, а ввечері говорив їй: Прости мені. У такій роботі минув тиждень. У суботу вони зійшлися один із одним. Авва Пімен сказав авві Анувієві: Я бачив, авво, цього тижня, як ти кидав каміння у лице статуї і просив у неї прощення, чи так робить чоловік вірний? Старець відповів: Я робив це для вас. Коли ви бачили, як я кидав каміння в лице статуї, то чи говорила вона що-небудь, чи сердилась? Авва Пімен відповів: Ні! І знову, як перепрошував, то чи зворушилася вона цим і чи говорила: «не прощу»? Ні, — відповів авва Пімен. — Ось, нас сім братів! Коли хочете, щоб ми жили один із одним, то будьмо як статуя, котра, хоч і зневажена, не хвилюється. Коли ж не хочете бути такими, то ось, — четверо воріт у цьому храмі: нехай кожний іде, куди хоче! І впали брати на землю, кажучи авві Анувієві: Ми зробимо так, як ти хочеш, отче, і послухаємо, як ти говориш нам. Авва Пімен сказав: Увесь наш час ми перебували разом, роблячи по слову старця, що його він нам сказав: одного з нас він поставив економом, і ми їли все, що той клав перед нами, — й не можна було кому-небудь із нас сказати: принеси нам щось іншого, або: я не хочу цього їсти. І ми провели весь час у спокої і мирі.

12. Оповідали про авву Амона, що до нього прийшли деякі люди судитися. Як почув це старець, прикинувся немудрим.

І ось, одна жінка сказала іншій, що стояла близько неї: цей старець юродствує. Старець, почувши це, прикликав її й каже: Скільки труду я поклав у пустинях, щоби набути цю юродивість, і невже сьогодні для тебе маю втратити її?

13. Оповідали про Оксиринського єпископа на ймення Аптія: коли він був ченцем, то провадив суворе життя; коли ж став єпископом, то хотів мати ту саму строгість і в світі, але не міг. І повергся він перед Богом, кажучи: Невже через єпископство відступила від мене благодать? І було йому об'явлено: Ні! Але тоді ти був

у пустелі й тому що там не було жодного чоловіка, то Бог помагав тобі; а тепер ти у світі, й люди допомагають тобі.

14. Авва Даниїл сказав: У Вавилоні в одного вельможі була дочка, опанована демонами. Її батько любив одного ченця, і той каже йому: Ніхто не зможе уздоровити твоєї дочки, крім пустельників, котрих я знаю. Та якщо ти будеш їх просити, не схочуть цього зробити з покірливосте. А ми зробимо так: як вони прийдуть на ринок, ви вдайте, немов хочете щось в них купити. Коли вони прийдуть по гроші за посудини, ми скажемо їм, щоби вони сотворили молитву, — і я вірю, що донька твоя виздоровіє. І коли вони прийшли на ринок, найшли одного учня старців, що сидів, продаючи їх посудини, і взяли його з кошиками, як того, що мав би отримати за них гроші. Коли ж чернець зайшов у дім, то прийшла біснувата і дала ченцеві ляпаса. Але чернець, згідно із заповіддю, підставив і другу щоку. Демон, вражений цим, закричав: О приневолююча сило! Заповідь Ісуса виганяє мене. І демон притьмом вийшов, а жінка виздоровіла. Коли ж прийшли старці, повідомили їх про це, що сталося, і вони прославили Бога й сказали: Гордість диявола зазвичай скидає Христова покора.

15. Старець сказав: Початок спасіння — пізнання самого себе.

16. Коли авва Захарія був у скиту, мав він видіння й сповістив про це авву Каріона. Старець цей. був практичний чоловік і нічого такого докладно не знав. Він строго покарав Захарію, кажучи, що його видіння від диявола. Але думка не покидала Захарію. Він прийшов вночі до авви Пімена й виявив йому все — й як палає його нутро (див. Єр. 20, 9). Бачачи, що видіння від Бога, послав його старець до якогось іншого старця і сказав йому: Якщо щось скаже тобі, то зроби. Захарія пішов. Заки старець розпитав його про що-небудь, попередивши, сказав йому все те, й те, що видіння від Бога. Але йди, — говорив він, — будь послухний своєму отцеві.

17. Авва Мойсей сказав авві Захарії: Скажи мені, що мені робити? Захарія, почувши це, повергся на землю до його ніг і сказав: Чи тобі, отче, питати мене? Старець відповідає йому: Повір мені, сину мій, Захаріє, я бачив Святого Духа, що сходив на тебе, і це змушує мене питати тебе. Тоді Захарія зняв куколь зі своєї голови, положив його біля ніг, потоптав його й мовив: Якщо чоловік не сокрушиться в такий спосіб, не може бути ченцем.

18. Авва Пімен сказав: Коли авва Мойсей питав брата Захарію перед його смертю, що ти видиш? Той відповів йому: Чи не краще, отче, мовчати? — Так, сказав йому Мойсей — мовчи, сину мій! А в годину його смерті присутній тут авва Ісидор поглянув на небо і сказав: Радуйся, радуйся, мій сину, Захаріє, бо відчинились тобі ворота Небесного Царства.

19. Авва Ісая сказав: Любов людської слави породжує брехню, а відкинення її в покорі витворює в серці великий страх Божий. Тож, не бажай бути приятелем славних світу, щоби слава Божа не зміліла в тобі.

20. Іще сказав: Коли звершуєш літургії, якщо звершуватимеш їх як негідний — у покірливості, то вони будуть милі перед Богом. Коли ж до твого серця увійде щось високодумне й лишиться, або якщо ти згадаєш про іншого, сонного й безпечного, й осудиш його, то знай, що труд твій марний.

21. Іще сказав: Про покірливість, що вона не має язика говорити про когось, як про безпечного, або перечити, тому, що турбує її; не має очей, щоби бачити недоліки іншого, або завважувати їх в кого-небудь; не має вух слухати, що некорисне для душі його, не має діла з ніким, крім своїх гріхів. А покірливий з усіма людьми миролюбний за заповіддю Божою, а не за яким-небудь іншим нахилом. І коли хто поститиме по

шість днів, або віддасть себе самого на великий труд, цураючись покірливости, то марні всі його труди.

22. Іще сказав: Той, хто придбав покірливість, пізнає свої гріхи. Коли ж із покірливістю злучиться журба, й одна, й друга перебудуть із ним, то вони проганяють із його душі всяку диявольську думку і живлять душу самим собою і святими чеснотами. Той, що має жаль і покірливість, не турбується осудженням іншого, бо вони становлять всю його зброю, зберігають його від гніву і помсти та навчають його зносити все, що з ним відбувається. Бо як можуть заздрість або гнів наблизитись до того, хто жалує перед Богом за свої гріхи?

23. Іще сказав: Свідоме приниження самого себе перед Богом і послух Божим заповідям у покорі породжують любов, а вона — безпристрасність.

24. Запитали авву Ісаю: Що таке покора? І сказав: Покора — це щоб представити себе найбільш грішним з-посеред усіх людей і принижувати самого себе, як такого, що не робить перед Богом нічого доброго. Діла ж покори такі: щоби мовчати, не міряти себе з другими, не сперечатися, підчиняючися всім, зір опускати додолу, перед очима мати смерть, не брехати, не пустословити, не перечити вищому, не бажати виставляти на позір своє слово, зносити образу, ненавидіти бездіяльність, змушувати себе у всякому ділі, жити тверезо, зрікатися своєї волі, не дратувати нікого, нікому не заздрити.

25. Сказав ще: Ужй свої сили на те, щоб не мати власного судження, щоби ти міг управлятися в плачі, постарайся всією своєю силою не сперечатися про віру й не догматизувати, але йди за Католицькою Церквою. Бо ніхто не може збагнути щонебудь із Божества.

26. Сказав ще: Той, що набуває покірливости, сам собі наносить осуду від брата, коли говорить: «Я згрішив». Але той, що погорджує братом, даремно думає про себе, що він мудрий і ніколи нікого не образив. Той, що має Божий страх дбає про чесноти, щоби жодна з них не зниділа у нього.

27. Іще сказав: Нехай говорить не язик твій, а діло; нехай твоє слово в порівнянні з ділом буде покірне; не говори без усвідомлення, не вчи без покори, щоб земля прийняла твій посів.

28. Іще сказав: Мудрість не в тому, щоб говорити, не в тому, щоб знати час, коли говорити; в знанні мовчи і в знанні говори; роздумуй, заки говориш, і відповідай, що треба; будь нетямущим у знанні, щоб втекти від багатьох трудів; збуджуй труди в самому собі; виставляючи себе в знанні, не хвалися своїми знаннями, бо ніхто нічого не знає; а кінець усьому: ганити самого себе, бути нижчим від ближнього і пригортатися до Божества.

29. Блаженний архієпископ Теофіл прийшов раз на Нїтрійську гору. До нього прийшов і авва гори. Архієпископ говорить йому: Що кращого найшов ти, отче, на цій дорозі? Старець відповідає йому: постійно обвинувачувати й осуджувати самого себе. Архієпископ каже йому: Справді, не має іншої дороги, крім цієї.

30. Авва Теодор мав потіху з братами. Коли вони їли, брати брали чаші мовчки і не говорили: «Прости». Авва Теодор сказав: Ченці втратили свою благородність, щоби говорити: «прости»!

31. Оповідали про цього авву Теодора: як був він у скиту дияконом, не хотів прийняти дияконської служби і ховався по різних місцях. Старці знову привели його кажучи: Не кидай своєї дияконської служби. Авва Теодор відповів їм: Дозвольте мені помолитися до Бога, щоби об'явив мені, чи я маю стати на місці моєї служби.

Молячись Богові, він говорив: Якщо Твоя воля, щоби я став на моє місце, то об'яви мені. І явився йому вогненний стовп від землі до неба, і почувся голос: Як можеш бути таким, як цей стовп, то йди й служи. Почувши це, Теодор вирішив ніколи не приймати на себе дияконства. Коли він прийшов до церкви, браття розкалялись перед ним, кажучи: Якщо ти не хочеш служити, то принаймні хоч тримай чашу. А він і цього не прийняв, кажучи: Якщо ви мене не лишите, то я відійду з цього місця. Після цього вони лишили його.

32. Авва Колов мовив: Ворота до Бога — це покора; і наші отці багатьма скорботами, радіючи, увійшли в град Божий.

33. Сказав ще: Покірливість і страх Божий — вищі за всі чесноти.

34. Авва Йоан Тивейський сказав: чернець передусім мусить дотримуватися покірливості, бо це — перша заповідь Спасителя, що сказав: Блаженні убогі духом, бо їхнє Царство Небесне (Мт. 5, 3).

35. Брат спитав авву Ісаака: Як чоловік осягає покірливість? Старець відповів йому: Через страх Божий. Брат питає: а через яке діло доходить чоловік до Божого страху? Старець відповідає: Як на мене, через те, щоби кожний принижував себе при всякому ділі й щоби віддавався тілесній праці, що в нього є сили, до самого свого відходу відсіля й Божого суду — й заспокоїться.

36. Роздумували отці скиту про Мелхиседека й забули покликати авву Копрія. Та опісля покликали його й питали про Мелхиседека. Копрій ударив тричі по своїх устах і сказав: Горе тобі, Копріє! Ти полишив те, що Бог тобі наказав робити, а пробуєш того, чого він не вимагає від тебе. Почувши це, браття розбіглися по своїх келіях.

37. Авва Макарій оповідав про себе, кажучи: Коли я був ще дуже молодий і жив у келії в Єгипті, взяли мене і зробили клириком при церкві у селищі. Але я не хотів бути церковником і втік в інше місце. Приходив до мене побожний мирянин, забирав мою ручну працю й служив мені. Та довелося через диявольську спокусу впасти в тім селі одній дівчині. Коли вона зачала в утробі, її питали, хто винен цьому? Вона ж відповідала: Пустельник. Тоді вийшли з села, взяли мене, повісили мені на шию чорні від сажі горшки й вушка від посуду, водили мене по вулицях села, били мене і говорили: Цей чернець збезчестив нашу дівчину, візьміть його, візьміть! І збили мене, мало не на смерть. Та прийшов один старець і сказав їм: Чи довго ще ви битимете того дивного ченця? А прислужник мій ішов за мною позаду засоромлений, бо дорікали й говорили йому: Це пустельник, про котрого ти свідчив! Що він робить?

А батьки дівчини кажуть: Ми не відпустимо його, доки не дасть поручителя, що буде її годувати. Я сказав моєму прислужникові, і той поручився за мене. Прийшовши до своєї келії, я віддав йому кошики, що мав, і сказав: Продай їх і віддай моїй дружині на прожиток. І говорив собі в думці: Макаріє! Ось, ти знайшов собі дружину; треба більше працювати, щоби її годувати. І працював ніч і день та й посилав їй. Коли ж настав час народжувати, вона мучилась багато днів і не родила. Питають її: Що це значить? Вона відповіла: Знаю, я звела наклеп на пустельника й неправдиво його звинуватила; не його це було діло, а такого-то юнака. Прислужник, прийшовши до мене, радів і говорив: Дівчина не могла родити, поки не призналася, кажучи: «то не було діло ченця, але я збрехала на нього». І ось все село хоче йти і розкаятися перед тобою. Як я почув про це, встав і втік сюди в скит, щоби не турбували мене люди. Оце причина, задля якої я прийшов сюди.

38. Якось авва Макарій, йдучи з гори до своєї келії, ніс галуззя. І ось дорогою

стрінувся йому диявол з серпом. Диявол хотів зіштовхнути Макарія, але не зміг. І каже йому: Велика в тобі міць, Макаріє, бо я безсилий проти тебе. Коли ти що робиш, то й я те роблю; ти постиш, а я зовсім не їм; коли ти чуваєш, а я зовсім не сплю. Є одне, чим ти мене перемагаєш. Авва Макарій питає його: Що ж це таке? Диявол відповів: Покора. І тому я безсилий супроти тебе.

39. Авва Матой сказав: наскільки чоловік наближується до Бога, настільки пізнає себе грішником. Бо пророк Ісая, побачивши Господа, назвав себе окаяним і нечистим (див. Іс. 6, 5).

40. Авва Матой вибрався з Раїти в Гевальські сторони. З ним був його брат. Єпископ затримав старця і зробив його пресвітером. І коли вони разом споживали страву, сказав єпископ: Прости, авво, знаю, що ти не хотів цього достоїнства, але я наважився це зробити, щоб одержати від тебе благословення. Старець же покійно сказав йому: Справді, помисел мій хотів не багато, та більше журить мене те, що розлучаюся зі своїм братом, бо я один не зможу відправити всіх молитов. Єпископ сказав старцеві: Якщо ти знаєш, що він достойний, то я рукоположу і його. Авва Матой відповів йому: Чи він достойний, я не знаю, знаю лише, що він кращий від мене. Єпископ рукоположив і його брата. Та обидва померли, не приступивши до жертівника для звершення Євхаристії. А старець говорив: Вірю в Бога, що я не підпаду великому осудженню за те, що після рукоположення ні разу не відслужив літургії, бо рукоположення мають приймати люди непорочні.

41. Оповідали про авву Мойсея: коли його зроблено клириком і зодягнено на нього стихар, архієпископ сказав йому: авво Мойсеє! Ось, ти тепер став увесь білий. Старець говорив йому: О владико, коли б і усередині було так, як на зовні! Єпископ захотів його випробувати і каже клирикам: Як авва Мойсей увійде у вівтар, гоніть його і йдіть за ним, щоби почути, що він говоритиме. Старець увійшов, і клирики почали ганьбити й проганяти його, кажучи: Йди геть, етіопе! Старець, виходячи, говорив сам до себе: Добре тобі зробили, землешкірий, чорний: ти не чоловік, то нащо ходиш між людьми?

42. Авва Мойсей мовив: Хто має покору, впокорує демонів, а з того, хто не має покори, демони насміхаються.

43. Сказав ще: Не тільки говори покійно, але й будь покійним, бо неможливо піднятися в Божих ділах без покори в думках.

44. Авва Пімен почув про авву Нестора, що жив у кеновії, і забажав побачити його; він просив його авву, щоби прислав його. Авва не хотів посилати його одного й не послав. Та за кілька днів економ у кеновії ублагав авву пустити його до авви Пімена, кажучи, що потребує відкрити йому свої помисли. Авва відпустив його і сказав: Візьми зі собою і брата Несторя, бо старець просив його в мене, та я не зважився пустити його одного й не послав. Коли ж економ прийшов до старця Пімена, розкрив йому свої помисли — і той уздоровив його. Опісля старець питає брата, кажучи: Авво Несторе, звідки ти здобув ту чесноту, що, коли кеновія в журбі, ти не говориш і не нарікаєш? Після багатьох принук з боку старця брат сказав: Прости мені, авво, коли я увійшов у кеновію, то на початку сказав своєму помислу: ти і віслюк одне й те саме; як віслюка б'ють, і він не говорить, як кричать на нього, то він нічого не відповідає, — так і ти, як і псалмопівець мовить: І я був погорджений, і не зрозумів, немов скотиною, стався перед Тобою. Але я завжди з Тобою (Пс. 72, 22-23).

45. Говорили про авву Олімпія в скиті, що він був із невільників і щороку ходив до Олександрії, щоб занести заплату своїм панам. Вони, стрічаючи його, кланялися. А

старець наливав води в посудину і приносив, щоби обмити своїх панів. Та вони говорили йому: Отче, не обтяжуй нас. Старець на те відповідав: Пани, я знаю, що був вашим невільником, і дякую, що ви зробили мене свободним служити Богові; тому я обмиваю вас, і ви візьміть мою плату. Вони ж перечили й не приймали. Тоді старець сказав їм: Як не хочете прийняти, то я лишуся тут служити вам. І вони, благоговіючи до нього, дозволяли йому робити, що він хоче, проводжали його з пошаною і з усім необхідним у гаразді, щоби він зробив за них гостину любови. Так він став славним у скиті.

46. Авва Пімен мовив: Для чоловіка завжди необхідні покора, покірливість і страх Божий, як віддих, що виходить із його ніздрів.

47. Брат спитав авву Пімена: Яким я маю бути в тому місці, в якому живу? Старець відповідає йому: Май мудрість захожого і, як прийдеш куди, не допускай, щоби твоє слово мало владу над тобою, — і успокоїшся.

48. Сказав ще: Принижувати себе перед Богом, не цінувати себе, залишати свою волю, — ось ділання душі.

49. Іще сказав: Не оцінюй сам себе, а приставай із тим, що добре живе.

50. Брат спитав авву Пімена, кажучи: Чим мені займатися, коли перебуваю в келії? Старець відповідає йому: Доки я чоловік і по саме горло перебуваю в глибині нечистоти, несучи тягар на своїй шії і молю Бога: «помилуй мене»!

51. Мовив ще: Брат спитав авву Алонія: «Що таке є приниження?» Старець відповів: «Бути нижчим від безмовних тварин і знати, що вони не підсудні».

52. Мовив теж: Було, сиділи старці за трапезою, а авва Алоній почав їм прислужувати. Коли старці побачили це, хвалили його, а він нічого не відповідав на це. Один старець говорив йому віч-на-віч: Чому ти не відповів старцям, що похвалили тебе? Авва Алоній відповідає йому: Коли б я їм відповів, то показав би, що приймаю похвалу.

53. Іще сказав: Коли чоловік дотримається свого чину, то не бентежиться.

54. Авва Йосиф оповідав: Коли сиділи ми з аввою Піменом, він назвав Агатона аввою. Ми кажем йому: Агатон надто молодий, чому ти називаєш його аввою? Авва Пімен відповів: Його уста зробили те, щоби його називати аввою.

55. Говорили про авву Пімена: Він ніколи не хотів переговорювати другого старця, а радше хвалив завжди те, що він сказав.

59. Авва Теофіл, архієпископ, прийшов раз у скит. А брати зібралися і сказали авві Піменові: Скажи владиці одне слово, щоб було повчальним відповідно до цього місця. Старець каже їм: Якщо моє мовчання не приносить добра, то не принесе добра і моє слово.

60. Брат Пист оповідав таке: сім пустельників пішло до якогось авви Сисоя, що жив на острові Клісмаї, і просили його, щоби сказав їм слово. Авва сказав їм: Простіть мене, я чоловік простий! Але ось я ходив до авви Ора і до авви Атра. Авва Ор хворів вісімнадцять літ. Я поклонився їм, щоби вони сказали мені слово. Авва Ор сказав: Що я маю тобі сказати? Іди — і коли щось побачиш, те й роби. Бог є Богом того, що бажає придбати більшого, якщо при тому змушує себе до всього. Авва Ор і авва Атер не походили з одної сторони, але між ними був великий мир, доки не упокоїлися. Авва Атер мав великий послух, а авва Ор велику покірливість. Я прожив у них кілька днів, приглядаючись до них і побачив велике чудо, яке зробив авва Атер. Хтось приніс їм невелику рибу. Авва Атер хотів приготувати її старцеві авві Орові. Він узяв ніж і став розрізувати рибу. Та авва Ор закликав його: Атере, Атере! Авва

Атер лишив ніж у середині риби, - і, не розрізуючи всієї риби, пішов до старця. Мене здивував його послух; чому він не сказав: «Пожди, поки я не розріжу риби»? Я спитав авву Атра: Де ти здобув такого послуху? Авва сказав мені: Він не мій, а старця. Опісля він узяв мене і сказав: Іди й поглянь на його послух. Атер зварив невелику рибу, зіпсував її і приніс старцеві — і старець їв, не мовлячи нічого. Я спитав його: Чи смакує, старче? Він відповів: Дуже смакує. Після того Атер приніс йому трохи дуже доброї риби і сказав йому: Я зіпсував це, старче? А він відповів йому: Так, ти трохи зіпсував. Чи бачиш, — сказав мені авва Атер, — який у старця послух? І я відійшов від них і як побачив що, то старався зберегти по своїй силі. Коли авва Сисой розповів це братам, один із них благав його, кажучи: Вияви нам любов, скажи і ти нам одне слово! Сисой відповів: Той, що признає марність у знанні, сповнює все Святе Письмо. Другий із нас спитав його: Отче, що це є мандрування? Сисой відповів: Мовчи, — і куди б ти не прийшов, говори: в жодному місці я не маю діла. Це є мандрівник.

58. Брат спитав авву Сисоя: Яка дорога, що провадить до покірливосте? Старець відповідає йому: Дорога, що провадить до покірливосте оця: утримання, молитва до Бога і старання, щоби бути нижчим від усякого чоловіка.

59. Один брат прийшов до авви Сисоя на гору авви Антонія. Коли вони розмовляли, брат сказав до авви Сисоя: отче! Невже ти не дійшов до міри авви Антонія? Старець відповідає: Яким чином я можу дійти до міри цього святого? Коли б я мав один із помислів авви Антонія, то був би цілий, як вогонь. Однак я знаю чоловіка, що хоч і з великим трудом, — може носити його помисли.

60. Ще спитав його брат: Невже сатана так переслідував древніх? Авва Сисой каже йому: А тепер ще більше, бо його час близький, і він тривожиться.

61. Якісь інші прийшли до авви Сисоя послухати його слова, та він не сказав їм нічого, тільки голосно говорив: Простіть мене! Коли ж вони побачили його кошики, спитали його учня Авраама: Що ви робите з кошиками? Авраам сказав: Розтрчуємо їх туди сюди. А старець, почувши це, сказав: Сисой годується то звідси, то звідти. Як вони це почули, дуже скористали і, навчені його покорою, відійшли з радістю.

62. Брат сказав до авви Сисоя: Я завважую в себе, що в мені перебуває пам'ять про Бога. Старець відповідає йому: Не важливо, що в тебе є помисел з Богом, а важливо — бачити себе нижчим від усякої тварини. Бо таке приниження і тілесна праця приводять до покірливості.

63. Блаженна Синклитикия мовила: Як неможливо без цвяхів побудувати корабель, так неможливо спастися без покірливості.

64. Авва Іперехій сказав: Дерево життя, що піднімається у височінь, - це покірливість.

65. Сказав ще: Наслідуй митаря, щоб не підпасти осудженню з фарисеєм. Полюби лагідність Мойсея, щоби твоє гостре серце не перемінилося у водяні джерела (див. Пс. 113, 8).

66. Авва Сисой мовив: Сира цегла, покладена у фундаменті близько річки, не протримається жодної години, а перепалена лишається, як камінь. Так і чоловік, що має тілесну мудрість і не загориться, як Йосиф, занепаде, тільки-но отримає владу. Бо багато спокус мають ті, що живуть між людьми. Знаючи ж свої сили добре втікати від ярма керування; тільки тверді в вірі бувають непохитні. Коли б хто хотів говорити про святого Йосифа, то сказав би, що він не був земним чоловіком. Які він мав спокуси, і в якій стороні! Там не було сліду богочитання. Але Бог отців був із ним і визволяв його від усякої біди, і він сьогодні зі своїми отцями в Небесному Царстві. Тож,

трудімося, пізнавши міру своїх сил; бо і при цьому ледве чи зможемо уникнути Божого суду.

67. Один старий самітник, що жив у пустині, говорив сам до себе, що він виповнив чесноти і молився Богові, кажучи: Господи, покажи мені, чого ще бракує, а я зроблю. Бог задумав упокорити його помисли і сказав йому: Йди до архимандрита і зроби те, що він тобі скаже. І об'явив Бог архимандритові, кажучи: Оце один самітник іде до тебе. Скажи йому взяти батіг і пасти свині. Старець, прийшовши, застукав до дверей, увійшов до архимандрита, і, поздоровивши один одного, вони сіли.

Самітник говорить йому: Скажи мені, що маю робити, щоби спастися? Архимандрит каже йому: Чи зробиш те, що я тобі скажу? — Зроблю, — відповідає пустельник. Тоді архимандрит сказав йому: Візьми цей батіг і йди пасти свині. Самітник пішов і став пасти свині. Ті ж, що знали і чули про нього, бачачи, що він пасе свині, говорили: Бачите великого самітника, про якого ми чули; він має біса й пасе свині. Та Бог бачив покору самітника, що він так переносив зневаги людей, і відпустив його на попереднє місце.

68. Чоловік, опанований бісами і пускаючи піну, вдарив у щоку якогось ченця-пустельника. Старець підставив йому й другу. Але біс не зніс вогню покори і тут-таки відступив від нього.

69. Старець сказав: Не говори в своєму серці проти твого брата: «Я більше тверезий, ніж він, і більше від нього труджуся»; а корися духові вбожества й нелукавої любови благодаттю Христа, щоб духом гордині не впасти і не погубити свого труду. Бо написано: Коли комусь здається, що стоїть, нехай уважає, щоб не впав (Кор. 10, 12).

70. Старець сказав: Той, що його шанують і хвалять понад його гідність, зазнає більше шкоди; а кого люди недостатньо шанують, той прославляється згори.

71. Брат спитав старця, кажучи: Чи добре творити велику покуту? Старець говорить йому: Ми бачимо, як до Ісуса Навина, коли він упав ниць, явився Бог.

72. Спитали старця: чому проти нас нак повстають демони? Старець відповів: Бо ми відкинули нашу зброю: безчестя, покору, безкорисливість і терпеливість.

73. Брат сказав старцеві: Коли хтось збоку донесе мені слова, що звеличать мене, то чи хочеш, щоб я сказав йому, аби він не доносив їх мені? Старець каже: Ні! Брат спитав: Чому ж? — Тому, — відповідає йому старець, — що й ми не зможемо дотриматися цього і щоби в такому випадку, кажучи ближньому не робити цього, самі ми опісля не зловили себе на тім, що робимо те саме. Брат каже йому: Отож, що робити. Старець відповідає: Якщо хочеш мовчати, то для ближнього достатньо лише цього образу.

74. Спитали старця: Що таке покора? Старець сказав: Як згрішить супроти тебе брат, і ти простиш йому, заки він ще покається перед тобою.

75. Старець сказав: У всякій спокусі не гани чоловіка, тільки самого себе, кажучи: «Це мені сталося за мої гріхи».

76. Старець сказав: Я ніколи не переступав свого чину, щоб вийти на висоту, і, будучи приниженим, не бентежився; бо все моє старання — просити Бога до того часу, поки Він не позбавить мене старого чоловіка.

77. Брат спитав старця, кажучи: Що таке покірливість? Старець відповідає йому: Дякувати тому, що робить тобі зло. А брат каже: А як хтось не дійде до такої міри, що має робити? — Нехай тікає, вибравши мовчання.

78. Якийсь брат спитав старця, кажучи: Авво, скажи нам про спасіння. Хоч ти й

говориш про це, ми не затримуємо, бо гірка земля наша.

79. Брат спитав старця, кажучи: Яке діло мандрівництва? Старець відповів йому: Я знаю брата, що вибрався мандрувати, і він був у церкві; завдяки випадку здобув він любов і сів за стіл їсти з братами. Деякі казали: Хто ще дотримується цього? І сказали йому: Встань, іди геть! Брат встав і пішов. Інші ж, засумувавши, пішли й прикликали його. Після цього хтось спитав його, кажучи: Що трапилося в твоєму серці, коли ти вийшов і знову прийшов? Брат каже їм: Я подумав у своєму серці, що подібний до пса, що як проганяти його, відходить, а як кликати, приходить.

80. Одного разу якісь люди, що мали зі собою біснுவатого, прийшли в Тиваїду до одного старця, щоби він уздоровив його. Після багатьох прохань каже старець бісові: Вийди з Божого творіння! Біс сказав старцеві: Виходжу, але спитаю тебе одне слово і скажи мені: хто це в Євангелії козли, а хто ягнята? Старець сказав: Козли — це я, а ягнят знає Бог. А чорт, почувши це, закричав сильним голосом: Оце я виходжу через твою покору! І вийшов тут-таки.

81. За цісаря Теодосія Молодшого жив на передмісті Царгороду один єгипетський чернець. Якось, переходячи цією дорогою, цісар лишив усіх, прийшов один і застукав до дверей ченця. Чернець відчинив і упізнав, хто це був, але прийняв його, як одного з жовнірів. Коли цісар увійшов, чернець проказав молитву, і вони сіли. Цісар почав питати: як живуть отці в Єгипті? Старець сказав: Усі моляться за твоє царство. І сказав йому: Спожій трохи страви. І намочив йому хліба, дав трохи оливи, дав солі — і цісар їв. Чернець дав цісареві води — і він пив. Цісар каже до нього: Чи ти знаєш хто я? Старець каже: Бог тебе знає. Тоді цісар говорить йому: Я — цісар Теодосій. Старець тут же поклонився йому. Цісар каже йому: Щасливі ви безтурботні в житті. Справді, я народився у цісарському достоїнстві, але ніколи я так не споживав хліба й не пив води, як сьогодні, бо їв оце з цілковитим вдоволенням. Від того часу почав цісар шанувати ченця. Але старець, уставши, втік і знову прийшов до Єгипту.

82. Старці говорили: Коли ми не маємо боротьби в собі, тоді мусимо більш упокорюватися, бо Бог, знаючи нашу неміч, охороняє нас. А як будемо цим хвалитися, то відійме від нас свою охорону, й ми погинемо.

83. Одному з братів явився диявол, що перемінився у ангела світла, та й каже йому: Я — архангел Гавриїл і мене послано до тебе. Та брат мовив: Чи не до іншого тебе послано, бо я не гідний бачити ангела. І диявол тут же став невидимий.

84. Говорили старці: Якщо й справді з'явиться тобі ангел, то не приймай, а впокорися, кажучи: Я, що живу в гріхах, не гідний бачити ангела.

85. Оповідали про одного старця: Коли він перебував у своїй келії й подвизався, то ясно побачив демонів і поглянув на них з презирством. Коли ж диявол побачив, що його старець зневажив, то прийшов і заявив про себе, кажучи: Я — Христос! Старець, побачивши його, заплющився. А диявол сказав йому: Чому ти заплющився? Я — Христос! Старець відповів: Я тут не хочу бачити Христа. І диявол, почувши це, став невидимий.

86. Демони, бажаючи звабити одного старця, говорили йому: Чи хочеш побачити Христа? Старець сказав їм: Анатема вам і про кого ви говорите. Я вірю моєму Христові, що сказав: Коли хто скаже тоді вам: Глянь, ось Христос, чи онде, — не вірте (Мт. 24, 23). І демон тут-таки став невидимий.

87. Оповідали про одного старця, що він постив сімдесят тижнів і їв страву один раз на тиждень. Він просив Бога за якийсь вислів із Святого Письма, але Бог не відкрив йому. Старець каже сам собі: Такий був труд, а я нічого не скористав. Піду до

мого брата і спитаю його. І коли він замкнув двері, щоби відійти, то послав Господь до нього ангела, що сказав: Сімдесят тижнів, що ти постив, не наблизили тебе до Бога; та коли ти впокорив себе самого піти до свого брата, послано мене до тебе, щоби звістити тобі слово. І ангел, відкривши йому про те слово, що його він шукав, відійшов від нього.

88. Говорили про одного з отців, що він протягом сімох літ просив Бога якогось дару — і дано йому його. Після того пішов від до одного великого старця і звістив йому про дар. Коли старець почув, зажурився і сказав: Великий труд! І сказав йому: Йди, відбудь других сім літ і благай Бога, щоби відняв від тебе твій дар, бо це для тебе не корисне. Він пішов і зробив так, поки не віднято від нього.

89. Передавали про одного з отців, що він говорив: Коли хто зі страхом Божим і покорою поручить братові виконати діло, то те слово, що виходить по Божому, чинить брата покірним до виконання. А коли хто хоче наказати братові не Божим страхом, а силою, бажаючи володіти, то Бог, що бачить тайни його серця, не дасть йому почути або виконати. Бо явне є діло Бога і явне з людської влади. Боже діло — покірне, з потіхою, а діло влади — із страхом і збентеженням, — воно від злого.

90. Старець мовив: Я волію приниження з покірливістю, ніж перемогу з пихою.

91. Старець сказав: Не погорджуй тим, що стоїть перед тобою, бо ти не знаєш, чи в тобі Божий Дух, чи в ньому. А тим, що стоїть перед тобою, називаю того, що служить тобі.

92. Брат спитав старця, кажучи: Якщо я житиму з братами й побачу невідповідне діло, то чи хочеш, щоби я сказав про це? Старець відповів йому: Якщо будуть старші від тебе, або твої ровесники, то, замовчуючи, ти краще заспокоїшся; в такому випадку ти принизишся і будеш безтурботним. Брат говорить йому: Що ж мені, отче, зробити, якщо духи непокоять мене? Старець каже йому: Якщо ти з трудом зносиш, то пригадуй тим, що грішать, але завжди з покірливістю; а як не послухають тебе, то лиши свій труд перед Богом - і Він сам тебе заспокоїть. Бо це значить кинути себе самого перед Богом і полишити свою волю. Старайся, щоби не був ти видний, щоби твоя журба була за Богом. Але я бачу, що краще над усе мовчати, бо в цім покірливість.

93. Брат спитав старця, кажучи: Що це є поступ чоловіка за Богом? Старець відповідає: Поступ чоловіка — це покора; бо наскільки він впокорює себе, настільки осягає поступ.

94. Старець сказав: Якщо хтось скаже в покірливості: «прости мене» — той спалює демонів.

95. Старець сказав: Якщо засвоїш мовчання, то не думай про себе, що ти виконав чесноту, але говори: Я негідний навіть говорити.

96. Старець сказав: Коли б мельник не накривав покривалом очі тварині, що ходить довкола жорен, то вона б оберталася і з'їдала його працю. Так і ми, за Божим зарядженням, берім покривало, щоб, не видячи, чинили добро; а як станемо влещувати себе, — занепастимо нашу нагороду. Тому ми з дня на день перебуваємо в нечистих помислах і бачимо тільки те, що осуджує нас самих; а ці нечистоти служать покривалом малого добра. Бо коли чоловік ганить самого себе, то він не занепащує свою працю.

97. Старець сказав: Я радше хочу вчитися, як учити.

98. Сказав ще: Не вчися передчасно, бо тоді весь час свого життя будеш збіднений в розумі.

99. Спитали старця: Що таке покора? І відповів: Покора, це діло велике і божественне. А дорога покори така: тілесна праця і визнавати себе самого грішником, нижчим усіх. Брат спитав: Що значить вважати себе нижчим від усіх? Старець відповів: Це значить не звертати уваги на гріхи інших, а завжди на свої, і безнастанно молитися Богові.

100. Один чернець образив іншого. Ображений вклонився тому, що його образив.

101. Брат спитав одного старця, кажучи: Скажи мені одне діло, щоб я дотримав його і через нього набув усі чесноти? Старець сказав: Той, що зносить приниження, зневагу і шкоду, може спастися.

102. Старець сказав: Не знайомся з ігуменом і не ходи до нього часто, бо це тебе осмілить, і ти забажаєш панувати над іншими.

103. Старець сказав: Той, що його хвалять, має роздумувати про свої гріхи й думати, що він негідний того, що про нього говорять.

104. Один брат жив у кеновії і всі тягарі братів брав на себе, так, що обвинувачував себе навіть у перелюбі. Та деякі брати, що не бачили його роботи, почали наговорювати на нього, кажучи: Скільки зла він робить, а ще й не працює! Але авва, що знав його працю, сказав братам: Я волю його одної рогожі, що він її робить в покорі, ніж усе те, що ви робите із гордості. І, бажаючи повчити їх, він приніс усі їх роботи й одну рогожу брата. Розклавши вогонь, авва вкинув у нього всі роботи — і всі вони згоріли, крім рогожі, що її робив брат. Як браття побачили це, настрашилися — і від цього часу мали його немов за отця.

105. Спитали старця: Як деякі говорять, що ми бачимо видіння ангелів? Старець відповів: Блаженний той, що завжди бачить свої гріхи.

106. Брат образив брата. Той, що образив, почувши про це, прийшов до ображеного просити в нього прощення. Та той не відчинив йому дверей. Після того він пішов до одного старця і оповів йому справу. Старець у відповідь сказав йому: Дивися, чи не маєш ти чого-небудь у своєму серці, осуджуючи брата, що він винен, а самого себе виправдовуєш, і тому саме не заряджено згори, щоби відчинилися тобі двері. Окрім цього зроби те, що я тобі говорю. Якщо він згрішив проти тебе, то йди і скажи собі в серці, що ти згрішив супроти нього; тим виправдаєш свого брата, тоді Бог врозумить його помиритися з тобою. При цьому оповів старець йому такий випадок: були два побожні миряни, що умовилися між собою, вийшли і стали ченцями. Побуджувані ревністю євангельського слова, а не знаючи, скопили себе самі задля Царства Небесного. Архієпископ, почувши про це, відлучив їх. Та вони, думаючи, що зробили добре, обурилися на нього, кажучи: Ми стали скопцями задля Небесного Царства, а він відлучив нас. Ходімо і занесімо на нього скаргу до Єрусалимського архієпископа. І пішли та розповіли йому про все. Архієпископ каже їм: Відлучую і я вас. Зажурені, вони знову пішли до архієпископа в Антіохії і розповіли йому все про себе самих. Цей теж їх відлучив. І говорять вони між собою: Ходімо у Рим до Патріярха, він оборонить нас від них усіх. Прийшли до Великого архієпископа Римського і оповіли йому, що зробили з ними архієпископи. Ми — кажуть, — прийшли до тебе тому, що ти голова всіх. І цей сказав їм: Я відлучаю вас, — і ви перебуваєте у відлученні. Після цього, не розуміючи, що діється, мовили вони один одному: Ці догоджують один одному, бо сходяться разом на собори. Ходімо до святого Епіфанія Божого, Кипрійського єпископа, бо він пророк і не дивиться на лице чоловіка. Коли ж вони наблизилися до його місця, то йому об'явлено про них. І він

послав їм на зустріч сказати: Не входіть у це місто. Тоді вони, отямившись, сказали: Справді, ми згрішили. Отож, пощо ми виправдовуємо себе самих, начебто вони несправедливо відлучили нас, якщо і цей пророк також відлучає, бо Бог об'явив йому про нас? І дуже обвинувачували себе за діло, що зробили. Тоді серцезнавець Бог, знаючи, що вони на правду обвинувачували себе, об'явив про те авві Епіфанієві. Він послав за ними, привів їх до себе, потішив, прийняв до церковної спільноти, написав до Олександрійського архієпископа так: прийми своїх дітей, бо вони щиро розкаялися. — І старець сказав: Оце є зцілення чоловіка, й цього хоче Бог від нього, щоби чоловік брав свій гріх на себе і просив Бога. Брат, почувши це, зробив за словом старця, пішов і застукав до дверей брата. А він, тільки-но почув його, перший розкався перед ним і негайно відчинив двері. Вони від душі обійнялися, і був між ними в душі великий мир.

107. Два ченці, брати за тілом, жили разом, і диявол забажав розлучити їх один від одного. Якось молодший запалив світильник і поставив його на свічник. Диявол зробив так, що перекинув свічник і брат у гніві ударив молодшого брата, та цей розкався перед ним, кажучи: Потерпи мені, брате, я знову його засвічу. І ось прийшла сила Господня й мучила демона до ранку. Демон пішов і звістив це своєму начальнику. Коли ж поганський жрець почув це, про що оповів йому демон, відійшов, став ченцем і від самого початку старався утримати покору, кажучи: Покора нищить усю ворожу силу, як це я сам чув від тих, що казали: коли ми непокоїмо ченців, і один з них навернеться і покається, то руйнує всю нашу силу.

108. Авва Лонгин сказав: Пошана і покірливість завжди добре. Ось, облесний чоловік, що старається видаватися ласкавим і робить це багато разів, стягає на себе осуд; а чоловік шанобливий, що обгороджується покірливістю, завжди зберігає честь.

109. Іще сказав: Покора має силу над усякою владою. Один із старців оповідав: два єпископи жили недалеко один від одного і якось зародилася в них взаємна зневага, бо один був багатий і сильний, а другий покірний. І сильний шукав нагоди зробити зло другому. Почувши про це, другий сказав своєму клирові: Ми переможемо його благодаттю Божою. Кажуть йому: Владико! Хто може проти нього? — Потерпіть, — каже він, — діти, і побачите милість Божу. І коли у багатого був празник Святих мучеників, покірний бере з собою свій клир і говорить їм: Ідіть за мною і дивіться, робіть те, що я робитиму, й ми переможемо його. Клир говорив: що з ним зробимо? І приходять до нього, коли закінчився молебень, і зібралося до нього місто. Покірний єпископ падає зі своїм клиром до його ніг і каже: Прости нам, владико, ми твої слуги. А він, здивований тим, що зробив покірний і зворушений переминою, що її Бог учинив у його серці, сам хапає його за ноги, кажучи: Ти будеш мій владика і отець! І від того часу була між ними велика любов. Сказав покірний своєму клирові: Чи не говорив я вам, діти, що одержимо перемогу благодаттю Христовою? Так і ви, коли маєте ненависть до кого-небудь, робіть те саме, і переможете благодаттю нашого Господа Ісуса Христа.

110. Авва Маркіян сказав: Якщо ми дбаємо за покірливість, то не потребуємо науки, бо всі нещастя бувають через наше мудрування. Бо якщо апостолові дано послання сатани, щоб Павло не зносився і терпів пакості (див. 2 Кор. 12, 7), то тим більше нам, що величаємося, дається цього послання щоб страждати, поки ми не упокоримося.

РОЗДІЛ XVII

Про перенесення зла

1. Прийшли браття до авви Антонія і кажуть йому: Скажи нам слово, як спастися? Старець відповідає їм: Чи чули ви Святе Письмо? Цього й досить з вас. Та вони сказали: Ми від тебе, отче, хочемо почути. Старець сказав їм: Євангеліє говорить: Хто вдарить тебе в праву щоку, оберни до нього й другу (Мт. 5, 39). Вони кажуть йому: Не можемо цього зробити. Старець відповідає їм: Коли не можете обернути другу, то принаймі зносьте удар в одну. — І того не можемо, — кажуть вони йому. Старець відповів їм: Якщо й того не можете зробити, то не відплачуйте чоловікові тим, що дістали. Браття сказали: І цього не можемо. Тоді старець каже до свого учня: Приготуй їм трохи каші, бо вони слабі. Як ви одного не можете, а другого не хочете, то що я вам зроблю? Треба молитися!

2. Оповідали про авву Геласія, що він мав книгу на пергаменті, яка коштувала вісімнадцять монет, бо містила списаний увесь Старий і Новий Завіт. Книга лежала в церкві, щоби читав її, котрий схоче брат. Один мандрівник, що прийшов відвідати старця, побачивши цю книгу, задумав її взяти; він украв її і відійшов. Але старець не погнався вслід за ним, хоч мав на нього підозру. Отож, той прийшов до міста і шукав когось, аби продати книгу. Коли знайшов такого, що хотів її купити, призначив їй ціну шістнадцять монет. Та покупець каже братові: Дай мені спершу краще оглянути її, а тоді я віддам цю вартість. Брат віддав йому книгу, а той узяв її й поніс до авви Геласія, щоб оглянути, та сказав авві про ціну, що призначив продавець. Старець каже: Купи ту книгу, бо вона добра і варта вказаної ціни. Та чоловік прийшов до продавця і сказав йому про неї инакше, ніж сказав старець: Ось, я показав її авві Геласієві, і він сказав мені, що це задорого й не варто ціни, яку ти вказав. А він почувши про це, сказав: Чи нічого більше тобі ще не казав старець? Той відповідає йому: Ні. Тоді він каже: Не хочу її продавати. Замучений сумлінням, прийшов він до старця, розкаююся і просив, щоби він узяв книгу назад. Але старець не хотів брати книгу. Тоді брат каже йому: Якщо ти не візьмеш її, то я не матиму спокою. Старець відповідає йому: Якщо ти не заспокоюєшся, то, ось, я беру її. І брат скористав з вчинку старця і перебував там до своєї смерті.

3. Якось авва Йоан Колов сидів навпроти церкви, а браття оточили старця і питали про свої помисли. А один старець, що бачив це, позаздривши авві, каже йому: Твоя посудина, Йоане, повна отрути. Авва Йоан відповідає йому: Так, отче, ти сказав це тому, що бачиш одну поверхню; а щоб ти сказав, якби побачив нутро?

4. Оповідали про авву Йоана Тивейського, учня авви Аммою, що він дванадцять літ служив старцеві, коли той хворів, і сидів із ним на рогожі. Але старець не звертав на нього уваги. І хоч Йоан багато трудився для нього, старець ніколи не сказав йому: «будь спасений!» Коли ж старець наближався до смерті й зібралися біля нього старці, то узяв Йоана за руку і сказав йому: Спасений будь! Спасений будь! І доручив його старцям, кажучи: Це ангел, а не чоловік!

5. Оповідали про авву Ісидора, скитського пресвітера: як хто мав сварливого брата і хотів прогнати його геть, то старець говорив: Приведіть його до мене. Він приймав його до своєї келії і довготерпеливістю спасав брата.

6. Оповідали про авву Лонгина, що одного з його учнів обвинувачувано, щоби він вигнав його. Прийшли до нього учні авви Теодора і сказали: Авво, ми чули справу про твого брата, якщо кажеш, ми візьмемо його від тебе і приведемо тобі кращого брата. Старець відповів їм: Я не проганяю його, бо він заспокоює мене. Коли ж

старець почув причину, сказав: Горе мені! Ми приходимо сюди, щоб стати ангелами, а самі стаємо нечистими й німими тваринами.

7. Авва Макарій, перебуваючи в Єгипті, застав чоловіка, що прибув із худобою і грабував його келію. Макарій, неначе мандрівник, ставши в воротах, навантажував разом із грабіжником худобу і після довгого мовчання, відпустив його від себе, кажучи: Ми бо не принесли на світ нічого (1 Тим. 6, 7). Господь дав, Господь і взяв (Йов. 1, 21). Благословенний Господь у всьому!

8. Якось, коли було зібрання у скиті, хотіли отці випробувати авву Мойсея і зневажили його, кажучи: Як цей етіоп ходить поміж нами? І Мойсей, почувши це, змовчав. Коли ж браття розійшлися, отці кажуть йому: Авво, невже ж ти не збентежився? Він відповів їм: Я стривожився і не говорив (Пс. 76, 5).

9. Авва Павло Коміт і Тимотей, його брат, жили в скиті і за різних обставин були між ними незгоди. Авва Павло говорить до нього: Чи довго будемо так жити? Авва Тимотей відповідає: Вияви любов, як я ображатиму тебе, потерпи мені, а як ти станеш ображати мене, то я терпітиму. І чинячи так, решту днів вони були спокійні.

10. Паїсій, брат авви Пімена, завів знайомство з деякими з-поза його келії. Але авва Пімен не хотів цього. Він устав, прибіг до авви Аммона і каже йому: Мій брат Паїсій де з ким познайомився, і це мене непокоїть. Авва Аммон відповідає йому: Пімене, хіба ж ти живий? Іди й перебувай у своїй келії і скажи собі в серці, що вже рік, як ти в могилі.

11. Авва Пімен сказав: Перемога над усіляким трудом, що прийде до тебе, — це мовчання.

12. Один брат, що його образив інший, прийшов до авви Сисоя Тивейського і говорить йому: Такий-то брат образив мене, тож я хочу помститися за себе. Та старець вмовляв його: Ні, сину, лиши краще Богові діло помсти. Брат сказав: Не заспокоюся доти, поки не відплачу за себе. Тоді старець сказав: Помолімося, брате! І, вставши, мовив: Боже, Боже, ми не потребуємо Твого піклування за нас, бо ми самі мстимося за себе. Почувши це, брат упав до ніг старцеві й сказав: Не судитимуся з братом; прости мене!

13. Хтось побачив трудолюбця, що ніс мертвого на марах — і каже йому: Ти носиш мерців; іди, носи живих.

14. Один з отців сказав: Коли хто ображає тебе, то ти благослови його; коли ж прийме тебе, то добре буде обидвом, а як не прийме, то він дістане від Бога зневагу - а ти — благословення (див. Мр. 6, 11).

15. Оповідали про одного ченця, що скільки хто образив його або думав роззлостити, із тим більшою готовністю прибігав він до нього, кажучи, що такі для вдосконалення ретельних. А ті, що вихваляють, баламутять душу, бо написано: ті, що вихваляють вас, влещують вам (Іс. 3, 12)*.

16. Один старець сказав: Якщо хтось пам'ятатиме того, що його образив або безчестив, або зганив, або зробив йому шкоду, то має пам'ятати про нього, як про лікаря, що його послав Христос, і має вважати його добродієм. А ображатися — це ознака недужої душі. Бо коли б ти не був хворий, то не страждав би. Ти маєш радіти таким братом, бо через нього пізнаєш свою недугу. Маєш молитися за нього і приймати від нього все, як цілющий лік, що його послав Господь. Коли ж ображаєшся на нього, то говориш Христові: Не хочу приймати твоїх лікувань, а хочу гнити в моїх ранах.

17. І ще сказав: Той, що хоче вилікуватися з тяжких душевних ран, щоби

виздоровіти, мусить приймати те, що приносить йому лікар; бо хворий тілом не з задоволенням зносить протинання або приймає очищення, а навіть і з неприємністю згадує про них. Одначе він запевнює себе, що без цих операцій неможливо йому визволитися від недуги і тому зносить те, що йому завдає лікар, знаючи, що завдяки незначній неприємності він позбудеться довголітньої недуги. Той, що ганьбить або зневажає тебе, — припикатель Ісуса. При тому він віддає тебе від порожньої пихи. Хто тікає від корисної спокуси, тікає від вічного життя. Хто дарував святому Стефанові таку славу, яку він придбав завдяки тим, що побили його камінням?

18. Ще мовив: Тих, що відкидають мене, я не звинувачую, а називаю їх добродіями, і не відкидаю лікаря душ, що приносить честолубній душі лік неслави.

* Цит. за Септуагінтою. — Прим. ред.

19. Ще мовив: Ми дивимося на Христовий хрест і читаємо Його страсті, а самі не зносимо жодної образи.

20. Прийшли раз розбійники до монастиря одного старші і сказали йому: Ми прийшли забрати все, що є в твоїй келії. А він мовив: Що хочете, діти, те й беріть. Отож, вони взяли все, що знайшли в келії, і відійшли. Та забули вони лише гаманець з грішми, що був там схований. Старець взяв його і погнався за ними, кричучи й кажучи: Діти, візьміть, що ви забули в келії! Розбійників здивувала терпеливість старця, і вони повернули все до келії й розкалялись, кажучи один одному: То божий чоловік!

21. Жило двоє ченців у Понтині. Відвідав їх один великий старець. Він хотів їх випробувати: Отож, взяв палицю і почав нищити городину одного. Побачивши це, брат сховався. Коли лишився один корінь, каже йому брат: Авво, як хочеш, то лиши його, щоб я його зварив, і разом спожиємо. Старець перепросив брата і сказав: Брате, за твоє терпіння зла спочиває на тобі Дух Божий.

22. Браття відвідали святого старця, що жив на пустому місці, й зустріли за його монастирем хлопців-пастухів, що говорили непристойні слова. Після того, як браття відкрили йому свої помисли, і він своїм знанням заспокоїв їх, кажуть йому: Авво, як ти терпиш таких хлопців і не заборониш їм пустувати? А старець відповів: З немічної природи, браття, бувають часом дні, що я би хотів заборонити їм, та одначе картаю сам себе та й кажу: коли цього малого не зношу, то як же ж зможу знести велику спокуси, якщо прийде до мене? Тому то я нічого їм не говорю, щоби при звичаїтися терпіти те, що мені доводиться.

23. Оповідали про старця, що він мав хлопця, котрий жив із ним. Якось старець побачив, що він зробив діло, некорисне для нього, й сказав йому: Зовсім того не роби. Та хлопець не послухав його. Старець перестав ним піклуватися, осудивши його сам. А хлопець замкнув двері від келії, де були пайки хліба, і на три дні лишив його в голоді. І не сказав йому старець, де був, або що робив на дворі. Та мав старець сусіда;

як він довідався, що хлопець загаївся, приготував трохи вареного, подав старцеві через стіну, просив його з'їсти і говорив старцеві: брат забарився. Старець на те відповів: як матиме догідний час, то прийде.

24. Дехто оповідав: Якось захотіли філософи випробовувати ченців. Минає їх один добре зодягнений чернець, а вони кажуть йому: Ходи-но сюди! Та він розгнівався і сказав їм образливе слово. Минає їх інший чернець, великий, лівійський і кажуть йому: Монаше, злий старче, ходи сюди! Він одразу ж прийшов, і вони дали йому ляпаса. Та він обернув до них іншу щоку. Тоді філософи одразу встали й вклонилися монаху, кажучи: Ось справді чернець! Посадивши його між собою, питали

його, кажучи: Що більше від нас ви робите в пустині? Ви постите, і ми постимо. Ви живете в чистоті, й ми також; те, що робите ви, робимо й ми, отож, що ще робите ви, живучи в пустині? Старець говорить їм: Ми сподіваємося на благодать Божу й оберігаємо ум. На це вони сказали: Ми цього не можемо дотриматись. І, отримавши науку, філософи відпустили монаха.

25. Був один старець, що мав учня, вправного ченця, та якось через неухважність прогнав його геть. Та брат лишився і сидів на дворі. Старець відчинив двері й застав учня біля них та й перепросив його, кажучи: Петре, покора твоєї терпеливості перемогла мою неухважність. Увійди сюди! Відтепер ти старець і отець, а я юнак і учень, бо ділом своїм ти перевершив мою старість.

26. Говорив один зі старців, що чув від деяких святих, які були молодими і провадили старців у житті. І розказував старець ось що: був один старець п'яниця; він щодня робив мату, продавав її в селищі, а гроші, що взяв за неї, пропивав. Та ось прийшов до нього один брат і лишився з ним. І той робив мати. Старець брав їх, продавав і ті, гроші пропивав за обидві, а братові приносив у вечері трохи хліба. Коли старець робив так упродовж трьох років, брат нічого йому не говорив. А після цього каже йому: Ось, я нагий, і в нужді їм свій хліб; встану і піду собі звідси. І знову роздумав у собі самому, кажучи: куди я піду? Буду ще жити, бо в цьому спільнотному житті я живу для Бога. І тут-таки з'явився йому янгол і сказав: Нікуди не відходь, бо завтра ми прийдемо до тебе. І благав брат старця на той день, кажучи: Не йди нікуди, бо завтра прийдуть мої, щоб мене взяти. Коли ж прийшов час нестриманому старцеві відійти, то він сказав братові: Чадо, не прийдуть сьогодні, бо вже забарилися. Та брат сказав: Ні, вони якраз ідуть! І, розмовляючи з ним, він упокоївся. А старець, плачучи, говорив: Горе мені, сину! Бо я довгі літа жив недбайлом, а ти за короткий час спас свою душу терпеливістю. І від того часу старець став чеснотливим і вправним.

27. Оповідали про брата, сусіда великого старця, що він приходив до нього і крав, як було що в його келії. А старець бачив це, але не викривав його, а ще більше працював, кажучи: Може, той брат потребує більше? І велику журбу мав старець, коли так трудився і однаково не ставало йому хліба. Коли ж настав старцеві кінець, оточили його браття. Побачив він того, що крав, і каже йому: Наблизься до мене. І, цілуючи його руки, говорить: Браття, я дякую цим рукам, бо через них увійду до Небесного Царства. Брат, зворушившись і розкаявшись від діл, що їх бачив у великого старця, став і сам вправним ченцем.

28. Авва Касіян сказав: У великого Ісидора, скитського пресвітера, був диякон Пафнутій, якого за його чесноти він зробив пресвітером, щоб той був його наступником по його смерті. Та він не прийняв рукоположення з покорі, а лишився дияконом. Отже, цьому через злі намови ворога позаздрив один зі старців. Коли всі перебували в церкві на молитві, він вийшов, підкинув власну книжку в келію авви Пафнутія і дав знати авві Ісидорові, що хтось з братів украв його книгу. І здивувався авва Ісидор, кажучи, що ніколи не бувало такого в скиті. Старець, що підкинув книжку, каже: Пішли зі мною двох отців, щоби ми обшукали келії.

Коли вони пішли, старець взяв їх спершу в келії інших, а наприкінці в келію авви Пафнутія, і знайшов книжку. Він приніс її пресвітерові до церкви. Авва Пафнутій за присутності всього народу кається перед пресвітером аввою Ісидором, і каже: Я згрішив, дай мені покуту. Він положив йому покуту: щоби упродовж трьох тижнів він ні з ким не спілкувався і з кожним зібранням приходив перед церкву, падав перед усім народом і казав: «простіть мене, я згрішив». Як минуло три тижні, Пафнутія прийнято

до товариства, і одразу старець, що обмовив його, став біснуватим і почав зізнаватися, кажучи: Я звів наклеп на слугу Божого. Молилася за нього уся церква, та він не вилікувався. Тоді великий Ісидор говорить при всіх до авви Пафнутія, помолися за нього, бо тебе він обмовив, і тільки ти його вилікуєш. Коли Пафнутій помолився за нього, старець негайно одужав.

29. Брат питав одного з отців, кажучи: Як диявол спокушує святих? Старець відповідає йому: На Синайській горі жив один із отців на ім'я Никон. А хтось зайшов у хату одного фараніта і, заставши його дочку, впав із нею, та й каже їй: Скажи, що зробив тобі це пустельник авва Никон. Коли прийшов додому її батько і довідався, що сталося, взяв меч і пішов до старця Никона. Коли він застукав, старець вийшов. Фараніт підняв меч, щоб умертвити його, але рука його всохла. Фараніт прийшов до церкви і сказав про це пресвітерам. Вони послали за старцем. Старець прийшов. Вони побили його тяжко і хотіли вигнати, та старець упрошував їх, кажучи: Полишіть мене тут, щоби я покався. Пресвітери відлучили його на три роки і заповіли, щоби ніхто не ходив до нього. Старець провів три роки у покуті, щонеділі ходив до церкви і каявся, і благав, кажучи: помоліться за мене. Врешті того, що вчинив гріх і зложив спокусу на пустельника, став мучити біс. Він признався в церкві: я згрішив і сказав, щоби вона звела наклеп на слугу Божого. І тоді весь нарід пішов і перепросив старця Никона, кажучи: Прости нам, авво! Старець говорить їм: Простити, прощу вам, але лишитися між вами не можу, бо між вами не знайшлося жодного, що мав би розсудливість співчувати мені. Таким чином авва Никон відійшов відсіля. І сказав старець братові, що питав його: Бачиш, як диявол спокутує святих.

30. Один брат підробив ключ, відчинив келію одного зі старців і взяв його гроші. А старець написав хартію: Пане брате, ким би ти не був, вияви любов і лиши половину на мою потребу. І розділивши гроші на дві частини, положив хартію. Та той прийшов ще раз, роздер хартію і забрав усі гроші. Опісля через два роки він став умирати, і не покидала його душа. Тоді він покликав старця і каже йому: Помолися за мене, отче, бо я вкрав твої гроші. І сказав старець: Чому ж ти не сказав скоріше? Коли став старець молитися, той віддав духа.

31. Інший, якого служниця віддала на муки, наближаючись до смерти, побачив ту, що зрадила його. Він узяв, виніс золотий перстень і дав їй, кажучи: Дякую тобі, що ти була для мене справницею таких великих благ.

32. Один старець у скиті застав розбійників, що грабували його келію і сказав їм: Покваптеся, заки прийдуть браття і перешкодять мені виконати заповідь Христа, що говорять: Хто бере щось твоє, не допоминайся (Лк. 6, 30).

33. Браття, що подорожували й заблудили, питали декого, як їм знайти дорогу. Та це були розбійники, що показали їм дорогу в місця пустині. А один пішов за ними, щоби їх ограбувати і радив їм перейти через рів. Коли він почав переходити, вибіг на розбійника крокодил, але Божий слуга не погордив злодієм, а почав кричати йому, вказуючи на намір звіря. Той, врятувавшись, дякував йому, дивуючись його любові.

34. Був один патріярх у Тесполі милосердий і співчутливий до грішників. Трапилося, що один із його нотарів украв у нього золото й зі страху втік та й подався до єгипетської Тиваїди. Коли він заблудився, стрінули його дикуни і забрали у найдальшу свою країну. Довідавшись про це, архієпископ викупив його за вісімдесят п'ять монет. Коли ж нотар вернувся, то архієпископ був для нього такий милосердний, що один із мешканців міста сказав тоді: Нема нічого кориснішого, як згрішити супроти патріярха цього міста.

РОЗДІЛ XVII

Про любов

1. Авва Антоній сказав: Я вже не боюся Бога, лише люблю Його, бо любов проганяє геть страх (1 Йо. 4, 18).

2. Сказав й ще: від ближнього нам і життя, і смерть. Бо як віднайдемо брата, то віднайдемо й Бога; коли ж спокусимо брата, то згрішимо супроти Христа.

3. Авва Аммон Нітрійський прийшов до авви Антонія і сказав йому: Бачу, що я більше труджуся, як ти, то чому ж твоє ім'я звеличали люди понад моє? Авва Антоній сказав йому: Бо я більше від тебе люблю Бога.

4. Авва Іларіон прийшов із Палестини на гору до авви Антонія і сказав йому авва Антоній: Добре, що прийшов ти, зоре, що сходиш над ранком. І сказав авва Іларіон: Мир тобі, стовпе світу, що піддержуєш всесвіт.

5. Троє отців мали звичай ходити щороку до блаженного авви Антонія. І двоє з них питали про помисли й про спасіння душі, а один завжди мовчав і про ніщо не запитував. Коли ж минуло доволі часу, каже йому авва Антоній: Скільки часу приходив ти сюди й ніколи не питав мене. А він у відповідь сказав йому: Досить для мене тільки дивитися на тебе, отче.

6. Один брат сказав: коли ми сиділи й розмовляли про любов, сказав нам авва Йосиф: Чи ж нам знати, що таке любов? І оповів про авву Антона, що мав невелике долото, і коли прийшов до нього брат і сказав йому: Хороше в тебе долото. А старець не пускав його піти, якщо не візьме його.

7. Авва Агатон сказав: З власної волі ніколи не вкладався я спати, маючи в серці гнів на кого-небудь, і по своїй силі не пускав спати того, що мав що-небудь проти мене.

8. Авва Ісая сказав: Любов — це роздумування про Бога з безнастанною вдячністю; а з вдячності цієї радіє Бог; вона є знаком заспокоєння.

9. Якось, коли авва Пімен разом з іншими братами йшов із скиту, їх провідник збився з дороги, бо було поночі. Сказали браття авві Йоанові: Що нам робити, авво, той брат збився з дороги; щоб не померли ми, зблудивши? І сказав їм старець: Якщо скажемо йому, він зажуриться. Але ось, я вдам недужого й скажу, що не можу йти, й лишуся тут до ранку. Так і зробив. А інші сказали: Й ми не підемо, а посидимо з тобою. І просиділи до ранку, й не викрили брата.

10. Був у Єгипті один старець перед приходом туди авви Пімена з учнями. Старець цей мав велику славу і пошану серед людей. Коли ж прийшов зі Скиту авва Пімен з учнями, люди покинули старця і приходили до авви Пімена. Старець почав заздрити й зле про них говорити. Почув про це Пімен і став журитися та й каже своїм братам: Що нам робити з цим великим старцем, бо спричинюють нам журбу люди, що лишили старця і приходять до нас, — людей нікчемних? Як нам вилікувати його? Пімен сказав: Приготуйте трохи їжі й візьміть посудину з вином, і підемо до нього і спожемо разом, може, цим зможемо його вилікувати. Отже, взяли їжу й пішли до нього. Коли застукали в двері, учень його спитав: Хто ви? А вони сказали: Скажи авві, що це Пімен, який хоче дістати від тебе благословення. Коли учень звістив про це старцеві, він заявив їм, кажучи: Йдіть геть, мені ніколи. Але вони лишилися на спеці, кажучи: Не відійдемо, поки не удостоїмося благословення від старця. Старець, бачачи їх терпеливість і покору, зворушився, відчинив їм, і вони ввійшли та перекусили з

ним. Коли вони їли, сказав старець: Справді кажу, ви маєте не тільки те, що я чув про вас, але в сотню більше побачив я в вашому вчинкові. І від цього дня став їх приятелем.

11. Авва Пімен сказав: Чини так, щоби твоя сила нікому не спричинила зла, і зроби своє серце чистим для всякого чоловіка.

12. Сказав ще: Ніхто не спроможен любити більше, ніж тоді, коли він за своїх друзів своє життя віддає (Йо. 15, 13). Бо коли хто почує образливе слово і, маючи змогу сам зробити подібне, подвизається знести труд, терпить, не мовлячи нічого, або коли хто скривджений, запанує над собою і не відплатить тим самим тому, що його скривдив, такий чоловік віддає свою душу за свого ближнього.

13. Довелося раз авві Памвові йти з братами Єгипетською країною. Побачивши якихось мирян, що сиділи, він сказав їм: Устаньте і привітайтеся з братами, щоб дістати від них благословення, бо вони постійно розмовляють із Богом, і їхні уста святі.

14. Оповідали про авву Пафнутія, що він не пив вина. Мандруючи якимось, опинився він перед товариством розбійників і застав їх, як вони пили. Пізнав його начальник розбійників, який знав і те, що він не п'є вина. Та, бачачи, що він втомлений з великого труду, наповнив чашу вином і, тримаючи в руці меч, мовив до старця: Якщо не вип'єш, вб'ю тебе. Старець зрозумів, що він хоче виконати Божу волю й, бажаючи придбати його, взяв і випив. А начальник розбійників розкався перед ним, кажучи: Прости мене, авво, за те, що я образив тебе. І сказав йому старець: Вірю Богові, що від сьогодні не заподієш нікому жодного зла. І здобув старець ціле товариство розбійників тим, що задля Бога відмовився від своєї волі.

15. Авва Іперехій сказав: Визволяй ближнього з гріхів без докорів, що маєш сили. Бо Господь не відкидає тих, що звертаються до Нього. А слово злоби і лукавства нехай не мешкає в твоєму серці проти твого брата, щоби ти сміло міг говорити: прости нам довги наші, як і ми прощаємо довжникам нашим (Мт. 6, 12).

16. Подвижник бачив одного біснуватого, що не міг постити. Керований любов'ю до Бога, й шукаючи користи ближнього, а не своєї, молився він, щоби в нього перейшов біс, а той визволився від лукавого. І ось, вислухав Бог його молитву, замість того обтяжив демон подвижника. Він далі постив, вправляючись у молитві й подвигах, а Бог, особливо за його любов, після кількох днів вигнав із нього демона.

17. Два браття були в келіях; один був старцем і просив молодшого, кажучи: Перебуваймо разом, брате. Та він сказав йому: Грішник я і не можу перебувати з тобою, авво. Але він переконував його, кажучи: Справді можемо. А старець був чистий і не хотів навіть чути, щоб чернець мав блудний помисел. І сказав йому брат: Дай мені тиждень, а опісля поговоримо. Прийшов старець за тиждень. А молодий хотів його випробувати, та й каже: У велику спокусу впав я цього тижня, авво; вийшов я до роботи в село і впав із жінкою. І сказав йому старець: Чи є покаєння? Брат сказав йому: Є. А старець мовив до нього: Я понесу з тобою половину гріха. Тоді сказав брат: Справді, можемо перебувати разом, і прожили вони вдвох до своєї смерті.

18. Один з отців сказав: Як попросить хто в тебе яку-небудь річ, і ти, змушуєш себе дати йому її, постарайся, аби й помисел твій був схильний до того, щоби віддати, як написано: І хто тебе силуватиме йти милою, іди з ним дві (Мт. 5, 41). Тож, як хто просить у тебе якої-небудь речі, дай йому з усієї душі.

19. Оповідали про одного брата, коли він зробив уже кошики і прикріплював до них ручки, почув, що його сусід, чернець, говорить: Що мені робити? Скоро торговий

день, а в мене нема ручок, щоби я прикріпив їх до своїх кошиків! І пішов брат, відв'язав ручки від своїх кошиків і відніс до того брата-сусіда, кажучи: Ось, ці в мене зайві, візьми й прикріпи їх до своїх кошиків. І дав братові змогу докінчити його роботу, а свою покинув.

20. Оповідали про якогось старця в скиті, що він захворів і схотілося йому з'їсти трішки свіжого хліба. Почув про це один із братів — подвижників, узяв свою милоть, положив на неї сухі хліби, пішов до Єгипту і, замінявши їх на свіжі, приніс їх до старця. Як браття побачили, що вони ще теплі, здивувалися, а старець не хотів їсти, кажучи: Це кров мого брата. І впрошували його старці, кажучи: Ради Бога, з'їж, щоб не даремна була братова жертва. І на прохання він з'їв.

21. Хтось спитав у старця: Є два брати; хтось практикує мовчання у своїй келії, постить до шести днів на тиждень і накладає на себе багато трудів, а другий служить хворим. Котрого діло приємніше Богові? Каже йому старець: Хоч би той брат, що тримає піст протягом шести днів, повісив себе за ніздрі, та й тоді він не може зрівнятися з тим, що прислуговує хворим.

22. Спитав хтось старця, кажучи: Яким чином деякі трудяться по містах і не отримують благодаті, як древні? Старець сказав йому: тоді була любов, і кожний тягнув свого ближнього догори; а тепер, коли любов охолола, кожний тягне свого ближнього додолу, і тому ми не отримуємо благодаті.

23. Пішли раз були брати на жнива і взяли собі шістдесят нив. Один із них захворів першого ж дня і вернувся до своєї келії. І сказав один із двох до свого товариша: Ось, бачиш, що захворів наш брат і не може з нами працювати. Змусь трохи свій помисел, і я свій трохи змушу, і здаймося на Бога, що за його молитви ми зіжнемо замість нього. Коли ж діло було завершено й вони отримали плату, тоді прийшли, покликали цього брата, кажучи: Ходи, брате, бери свою плату. А він сказав: Яку мені брати плату, коли я не жав із вами? Та вони сказали йому: З твоїх молитов були жнива. Але він не хотів прийняти плати. Коли повстала між ними велика суперечка, говорить він: Не візьму заплати, бо не працював. А ці не хотіли заспокоїтися, поки він не візьме. І пішли вони до близького їм старця. Сказав йому той брат: Троє пішли ми жати на поле за оплату. Коли ж ми прийшли на місце, де треба було жати, зараз першого дня я захворів і вернувся до своєї келії, не пожавши з ними жодного дня. А тепер вони приневолюють мене, кажучи: «ходи, брате, бери плату, де ти не працював». Сказали ті браття: Правда, пішли ми жати, і взялися зжати шістдесят нив, і якщо були б і всі троє то й тоді лише з великим трудом ледве могли б ми це зробити. Але за молитвами цього брата ми двоє скоріше, як троє зжали поле, і кажемо йому: іди, бери свою плату, а він не хоче. Коли почув це старець, здивувався і сказав своєму братові: Вдар у било, щоб зібралися всі браття. Як вони прийшли, сказав їм: Прийдіть браття і вислухайте сьогодні праведного суду. І розповів їм старець про це, і присудив братові свою заплату, і щоб зробив з нею, що схоче. І пішов брат з плачем і журбою.

24. Мовив старець: Наші отці мали звичай ходити по келіях братів-початківців, що хотіли жити самотниками, і відвідували їх, щоби хто з них, спокушуваний демонами, не зазнав шкоди в розумі. І як знаходили когось ушкодженим, приносили його до церкви та й приносили цебер із водою, молилися за стражденного, й усі браття умивалися в цебрі й поливали його тією водою, і одразу зцілювався брат.

25. Два старці жили разом, і ніколи не було в них суперечки. Та сказав один одному: Вчинімо й ми суперечку, як інші люди. А один відповів братові: Не знаю, яка буває суперечка. Той же сказав йому: Ось, я кладу цеглу посередині й кажу: «вона

моя». А ти говориш: «ні, вона моя». Це й буде початок. І зробили так. І говорить один із них: Це моя, а другий сказав: Ні, це моя. І сказав перший: Так, так, вона твоя, візьми й іди. І розійшлися й не могли почати сварку між собою.

26. Брат спитав старця, кажучи: Коли я побачу брата, що чув про якийсь його упадок, то не можу переконати себе, завести його до своєї келії. Коли ж бачу доброго брата, залюбки його приймаю. Каже йому старець: Як робиш доброму братові мале добро, то удвічі маєш ти зробити другому братові, бо він недужий.

27. Сказав старець: Ніколи не бажав я діла, корисного для мене, а утратного для мого брата, маючи ту надію, що діло мого брата, це діло моєї родючости.

28. Брат прислугував одному хворому отцеві. Сталося, що тіло почало розкладатися і видавало смердючу слизь. От сказав братові помисел: Тікай, бо ти не можеш знести смороду. Але брат узяв глиняну посудину, зібрав у неї слиз хворого і коли відчував спрагу, пив із неї. І почав йому помисел говорити: Як не хочеш утікати, то принаймні не пий цього смороду. Та брат кріпився і трудився, пив помії і служив старцеві. А Бог, що бачив труд брата, і помії перемінив у чисту воду, і старця зцілив.

29. Брат спитав старця, кажучи: Як може чоловік одержати дар любити Бога? А він, відповідаючи, сказав: Як хто бачить свого брата в грісі й закличе за нього до Бога, тоді дістає розуміння, як треба любити Бога.

30. Сказав старець: Здобудьмо найголовніше добро — любов. Ніщо піст, ніщо чужання, ніщо труд, як нема любови, бо написано: Бог — любов (1 Йо. 4, 8).

31. Іще мовив: Оповідали отці, що диявол може наслідувати все; піст — бо він ніколи не їв, чужання — бо він ніколи не спав, а покору й любов не може наслідувати. Тож, нехай буде : для нас великим подвигом — мати в собі любов, а ненавидіти гордість, через яку диявол упав із неба.

32. Говорив авва Никита про двох братів, що зійшлися вони один із одним бажаючи жити разом. І подумав один із них: чого бажає мій брат, те я й зроблю. Подібним чином міркував і другий: Я виконуватиму бажання мого брата. І жили вони так довго у великій любові. Та побачив диявол їх велику любов і не стерпів її; прийшов він і, бажаючи їх розлучити, став перед дверима й показався одному голубом, а іншому вороною. І каже один із них іншому: Бачиш цього голуба? А той сказав: Це ворона. І почали вони обидва сперечатися і кожний говорив своє і, вставши, побилися до крові і на повну радість ворога розійшлися. Через три дні, отямившись, вони повернули до попереднього способу життя і наклали на себе покуту. Кожний визнав, що задумував у своєму серці виповняти бажання другого. І зрозуміли вони боротьбу ворога й до смерті перебули разом у всілякому мирі.

33. Якось переходив авва Серапіон через якесь Єгипетське село і побачив, як одна розпусниця стояла біля свого покою. І сказав їй старець: Зажди на мене до вечора, бо я хочу прийти і згрішити з тобою цієї ночі. А вона відповіла йому: Добре, авво! І приготувилася, розстелила постіль і очікувала старця з подарунком. Коли ж настав вечір, прийшов до неї старець, та нічого не приніс і, ввійшовши до покою, каже: Чи приготувала ти постіль? А вона каже: Так, авво. І замкнули вони двері й, лишилися самі, от і каже їй старець: Зажди трохи, бо ми маємо правило, аж перше я його відправлю. І почав старець свої молитви і, почавши Псалтир, після кожного псалма проказував молитву і просив Бога, щоб розпусниця покалася і спаслася. І вислухав його Бог, і жінка тремтіла стоячи й молилася поблизу старця, а коли старець скінчив псалми, впала на землю. А старець почав читання з Апостола й, сказавши з нього багато, відправив молитви. Зворушилася жінка і, зрозумівши, що не для гріха

прийшов він до неї, а щоби спасти її душу, припала до нього, кажучи: Вияви любов і туди, де я можу вгодити Богові, провадь мене. Старець відвів її в жіночий монастир, віддав її настоятельці й сказав: Прийми цю сестру й не накладай на неї ярма чи заповідей, як на інших, а як чого схоче, то дай їй; як забажає, дозволь їй виходити. І коли прожила вона кілька днів сказала: Я грішниця, хочу їсти що другий день. А згодом через кілька днів прикликала вона настоятельку і сказала: Тому що я дуже зневажила Бога своїми гріхами, будь добра, запровадь мене в келію, замкни її і через віконце подавай мені трошки хліба й ручну роботу. І послухала її настоятелька і зробила це для неї. Так і догоджувала вона Богові решту часу свого життя.

34. Сказав один старець про пам'ятання лихого, що зовсім нічим не обурюватися, або не засмутити нікого, або не зазнати смутку від кого-небудь властиво тільки ангелам. А зазнати певної збентеги й скоро помиритися з братом властиво добрим сподвижником. Коли ж хто схвилюваний або ображений, то тримати жаль або гнів якийсь час або й увесь день, — це діло диявольське. Бо такий стає братом демонів і другом диявола, бо не може він від самого Бога отримати відпущення гріхів до тих пір, поки не простить своєму братові.

35. Говорили старці, що кожний має вважати становище ближнього ніби за своє власне і співчувати йому в усьому, і радіти з ним, і плакати, і так жити, наче б мав те саме тіло, і коли впаде на нього яка-небудь журба — турбуватися, мов самим собою, як написано: — одно ми тіло в Христі і громада вірних мала одно серце й одну душу (Ді. 4, 32).

36. Двоє братів жило разом. Трапилося, що той, що заряджував господарством, приніс менше, як звичайно, ото ж, той, що був дома, став роздумувати, що він або незаконно затримав, або жартував із ним. Бажаючи довідатися про це, пішов за ним. Коли ж той зайшов до безчесного місця, то й він удав, що зайшов сюди, і, припадаючи до нього, переконував його, щоби покався. Та й той, що не згрішив, просив того, що згрішив, щоби молився за нього, як за впалого. Та довелося тому, що не згрішив, захворіти і як був він уже близький до смерті, зізнався братові, кажучи: Я чистий від гріха, що про нього ти думаєш, але для тебе я це зробив, щоби ти покався. І як умер він, той що згрішив, прийняв на себе подвиг покавання.

37. Інший, коли його брат покинув пустельницьке життя і вернувся до світського, удав, що й сам має такий самий намір, і за Божою милістю, розкавшись, вони знову прийняли на себе подвижництво, більше за попереднє.

38. Сказав старець: Ослаблення любови до братів буває в тебе тому, що ти приймаєш помисли й підозри й віриш їм у своєму серці й добровільно не хочеш терпіти. Бажай, за Божою поміччю, передусім того, щоби не вірити власним підозрам й з усією ревністю і зусиллями упокоритися перед братами і відкидати задля них власне бажання.

39. Був один самітник, що мав під своїм доглядом іншого самітника в келії на десять миль від нього. І сказав йому якось помисел: поклич брата, щоби прийшов і взяв хліба. І знову роздумував він: задля хліба потруджу я брата перейти десять миль, краще занесу йому половину хліба. І, взявши, пішов до келії брата. І коли ішов, поранив на нозі палець, і як пішла кров, почав самітник стогнати і плакати з болю. І ось, прийшов ангел і сказав йому: Чого ти плачеш? Каже йому самітник: Я поранив палець і відчуваю біль. Сказав йому янгол: Чи тому ти плачеш? Не плач, бо кроки, що їх ти робиш задля Господа почислені й вважаються перед лицем Господа дуже вартісними. А щоб ти знав, оце перед тобою беру твоєї крові і підношу до Бога. Тоді

самітник із подякою пішов до іншого ченця і, віддавши йому половину хліба, розповів про Боже чоловіколюб'я і вернувся до своєї келії. Через день він знову взяв половину хліба і пішов до іншого ченця. Та трапилося, що й той інший чернець зажагнув зробити те саме і пішов ще до іншого ченця. І стрінулися вони обидва на дорозі. І починає перший, що зробив добре діло, говорити йому: Мав я скарб, а ти захотів привласнити його. Та каже йому другий: Де написано, що тісні ворота розчинено для тебе одного? Дозволь і нам увійти разом із тобою. І як вони говорили, нараз являється ангел Господній і каже їм: Ваша суперечка пішла до Господа, наче пахощі.

40. Пішли раз браття на гору Діюлк, щоб там жити, вивчилися робити деякі ручні роботи і робили за оплату; але оскільки не були вони вправні, ніхто не давав їм роботи. Став переконувати їх один старець і говорив їм: Чому ви не працюєте? А вони були несміливі й відповіли: Бо ми зле робимо, отож ніхто не дає нам роботи. Але старець знав одного, що робив те саме, й каже їм: Підіть до такого-то старця, й він вам дасть роботу. Вони пішли, і він їм з радістю дав роботу. Та браття сказали йому: Ми зле робимо, отче. А старець сказав: Вірю Богові, що за ваше рукоділля усе інше розійдеться успішно. Багатий любов'ю старець заохотив і їх до роботи. Ось, справді, ті, що вживають силу, здобувають Небесне Царство.

РОЗДІЛ XVIII

Про прозорливих

1. Авві Антонієві було об'явлено в пустині: в місті є подібний до тебе, лікар за фахом, що свій надлишок віддає бідним і щодня співає Трисвяте з ангелами Божими.

2. До келії авви Арсенія в скиті прийшов брат, заглянув у вікно і побачив старця, цілого наче охопленого вогнем. А брат був гідний бачити. І як він застукав, вийшовши і побачивши нажаханого брата, авва говорить йому: Чи довго ти стукаєш? А чи не бачив ти чого? А той відповів: Ні. І, поговоривши з ним, відпустив його.

3. Сказав учень авви Арсенія, говорячи неначе про когось іншого, та, можливо, оповідав про себе самого: Коли перебував один старець у своїй келії, прийшов до нього голос і сказав: Ходи, покажу тобі діла людей. Він устав і вийшов. І завів його на якесь місце, і показав йому етіопа, що нарубав дров, і зробив велику в'язку та й поспробував її нести, але не міг, і, замість відкинути з неї, він пішов, і ще рубав дрова, і докладав до в'язки. І робив так багато разів. Повів його голос ще трохи і показав йому чоловіка, що стояв коло криниці й черпав із неї воду та наливав у розбиту посудину, а вода знову виливалася в криницю. І говорить йому ще: Ходи, покажу тобі інше. І от побачив він церкву і двох мужів, що сиділи на конях і везли колоду навскіс один напроти іншого. А хотіли вони через двері увійти до церкви і не могли, бо колода була поперек, і не впокорив себе жоден, щоби стати позаду іншого і нести колоду просто, тому і лишилися за дверима. І сказав йому: Це ті, що нібито несуть ярмо правди, але з гордістю і не впокорилися, щоби виправитися і йти смиренним Христовим шляхом, тому й лишаються поза Божим Царством. А той, що рубає дрова, це чоловік, що має багато гріхів; та замість того, щоби покаятися, він не зменшує своїх гріхів, а до своїх беззаконь додає інші. А той, що наливає воду, це чоловік, що робить і добрі вчинки, але тому, що домішує до них і злі, то занапащує і свої добрі діла. Тому належить кожному чоловікові бути пильним в обмірковуванні своїх діл, щоби не трудитися йому надаремно.

4. Оповідав ще авва Даниїл: Наш отець авва Арсеній казав про одного скитянина, що був великий у житті, але простий у вірі, та через свою неосвіченість помилявся і говорив, що хліб, який ми приймаємо у святому причасті, не буває за сутністю Тілом Христовим, а що він лиш Його образ. Два старці почули, що він говорить такі слова і знаючи, що він великий у житті, розсудили, що він говорить у незлобності й простоті. Прийшли вони до нього й кажуть йому: Авво, ми чули бесіду одного невіруючого, який стверджує, що хліб, який ми приймаємо у святому причасті, не є за сутністю Христовим Тілом, а тільки Його образом. А старець сказав: Це я кажу. Але вони переконували його, кажучи: Не так, тримай авво, а як передавала вселенська Церква. Бо ми віримо, що сам хліб, це Христове Тіло і сама чаша, це Христова Кров дійсно, а не образно. Як на початку, взявши порошок із землі, утворив Бог чоловіка на свою подобу, і ніхто не може сказати, щоби він не був Божою подобою, хоч це й незбагненно, так і про хліб, про який Він сказав: «це Тіло моє», віримо, що він на правду Тіло Христове. Але старець сказав: Як не переконаюсь на ділі, не повірю. А вони сказали йому: Помолимося цього тижня Богові про це таїнство й віримо, що Він об'явить нам. Старець із радістю прийняв це слово й молився Богові, кажучи: Ти, Господи, знаєш, що я не зі злости не вірю, та щоби я не помилявся в істині, відкрий мені Господи, Ісусе Христе, що є правда. Та й старці, що відійшли від нього у свої келії, молили Бога, кажучи: Господи Ісусе Христе, об'яви старцеві, що це за таїнство, щоби він повірив і не занапастив свого труду. І вислухав Бог обох, і як минув тиждень, прийшли вони в неділю до церкви і окремо сіли самі на рогожі, посередині ж був старець. І розкрилися їх духовні очі, і як положено святий хліб на престол, лише вони троє бачили наче дитину. А коли пресвітер простягнув руку, щоби роздробити хліб, зійшов з неба ангел Господній із ножем, заколов дитину і виточив кров до чаші. Коли ж пресвітер роздроблював хліб на малі частиці, той ангел відтинав із дитини невеликі часті. Коли ж підійшли приймати Святе Причастя, тільки одному старцеві дано окровавлене тіло. І як побачив він це, вжахнувся і заголосив, кажучи: Вірю, Господи, що хліб, на престолі це — Тіло і чаша, це — Кров Твоя. І одразу Тіло в руці його стало хлібом, як це є в таїнстві, й він прийняв, дякуючи Богові. І сказали старці: Бог знає людську природу, що не може вона їсти сирого тіла, тому перемінює своє Тіло в хліб і свою Кров у вино для тих, що з вірою їх приймають. І дякували Богові за того старця, що не допустив Бог загинути його трудам, і всі троє з радістю пішли в свої келії.

5. Той же авва Даниїл оповідав про одного великого старця, що жив у долішніх сторонах Єгипту, що він у простоті говорив, наче б Мелхиседек був самим Сином Божим. І донесено про нього блаженному Кирилові архієпископові олександрійському, і він послав за ним, знаючи, що цей старець чудотворець, і все, чого він не попросить, Бог йому об'являє, і що з простоти говорить він це слово, ужив такого мудрого середника. Він сказав: Авво, я маю до тебе прохання. Говорить мені помисел, що Мелхиседек є Сином Божим, а інший помисел говорить: ні, лише чоловік він є, первосвященик Божий. Тому що я не второпаю цього, то послав за тобою, щоби ти ублагав Бога, щоби Він об'явив тобі — і дізнаємось правду. Старець, сподіваючись на своє життя, сказав із певністю: Дай мен три дні, а я спитаю про це Бога і звіщу тобі, хто він. Відійшов він до своєї келії і молився за це Богові, а через три дні прийшов і говорить, що Мелхиседек є чоловік. І сказав йому архієпископ: Як ти довідався, авво? А він сказав: Бог показав мені всіх патріархів, так, що кожний із них переходив переді мною, починаючи від Адама до Мелхиседека, і ангел сказав мені: Ось, це Мелхиседек, тому будь певний, що так воно є. Старець відійшов і сам уже проповідував, що

Мелхиседек чоловік. І втишився вельми блаженний Кирило.

6. Оповідав і про іншого брата: Як було в неділю молитвослів'я, і він як зазвичай зібрався йти до церкви, насміхався з нього диявол, кажучи: Куди йдеш? Чи до церкви? І чого? Чи для того, щоби одержати хліба й вина? І скажуть тобі, що це Тіло і Кров Господа; не виставляй себе на посміховище. Брат повірив помислу й не пішов до церкви. Та браття очікували його, бо такий був звичай, щоби не зачинати молитвослів'я, поки не зберуться всі. Але він барився. От прийшли вони до нього, кажучи: Може, брат занедужав? А як знайшли його в келії, спитали його про причину, чому він не йде до церкви? А він, хоч і соромився, сказав ту причину, однаке говорить їм: Простіть мені, браття; я встав як звичайно і приготувався йти до церкви, та сказав мені помисел, що не є Тілом і Кров'ю Христовою те, що ти йдеш приймати, а простим хлібом і вином. Тож, як хочете, щоби я ішов з вами, вилікуйте мій помисел про святе приношення. А вони йому сказали: Вставай, ходи з нами, а ми проситимемо Бога, щоб об'явив тобі божественну силу, що наявна в Церкві. Він устав і пішов з ними до церкви. Багато помолившись Богові за брата, щоби об'явлено йому силу божественних таїнств, почали звершувати службу, а брата поставили посеред церкви. І до відпусту він не переставав слізьми зрошувати й обливати своє лице. А по службі приступили до нього й питали його: Якщо об'явив тобі що Бог, оповідж нам, щоб і ми скористали. Він же, плачучи, почав їм говорити: Як був канон псалмоспіву і прочитано апостольську науку та вийшов диякон читати Євангеліє, я бачив, що дах церкви розкрився і видно було небо, а кожне слово Євангелія було, мов вогонь, і підіймалося до небес. Коли ж скінчив Євангеліє і вийшли клирики з дияконика із Чесними Дарами, я бачив, що знову отворилося небо і зійшов вогонь, а з вогнем множество святих ангелів, а посеред них два інші чудові створіння, що їх краси не можна переповісти. А сяяли вони, як блискавка, а посеред тих створінь, малий отрок. І святі ангели стали довкруги престолу, а дві особи над ним, а отрок посеред них. А як закінченно святі молитви і наблизилися клирики роздробити хліб причастя, я бачив, як дві особи стали тримати дитину за ноги й за руки, й узяли ніж і закололи її, і виточили кров до чаші, а розкравши її тіло, положили поверх хлібів і хліби стали тілом. Як приходили брати приймати, давано їм тіло, а як вони взивали, кажучи: «амінь», ставало воно хлібом у їх руках. Коли ж і я прийшов прийняти, дано мені тіло, і я не міг спожити. І почув я голос, що говорив мені: Чому ти не приймаєш? Чи це не те, що ти шукав? А я сказав: Милосердний будь до мене, Господи! Я не можу спожити Тіла. І сказав мені голос: Коли б чоловік міг споживати Тіло, то Тіло й залишалося б, як це ти бачиш, але тому, що ніхто не може споживати м'яса, для того запровадив Господь хліби для причастя. То ж чи приймеш із вірою те, що тримаєш у своїй руці? А я сказав: Вірую, Господи. І коли я сказав це, Тіло, що його я тримав у своїй руці, стало хлібом, і я, подякувавши Богові, прийняв святу просфору. Коли ж закінчилася служба і клирики пішли на своє місце, я знову видів дитину посеред двох створінь, а коли клирики споживали Чесні Дари, я знову побачив, що відкрився дах церкви і божественні сили піднеслися на небо. Почувши це, брати пригадали собі апостола, що говорить: Пасха наша — Христос принесений у жертву (1 Кор. 5, 7). І зворушені пішли до своїх келій, прославляючи і хвалячи Бога, що творить великі чуда.

7. Ще хлопцем був блаженний Єфрем і бачив сон, тобто видіння, наче б на його язиці зійшла виноградна лоза й виросла, й наповнила весь світ, а була вона дуже родюча. І прилітали всі птиці небесні, і їли овочі тієї лози, та що більше їли, то більше помножувалися її плоди.

8. Ще бачив один святий у видінні, що за Божим велінням зійшов із неба сонм ангелів й мали вони в руках книгу, згорток списаний обабіч. Говорили вони ж один до одного: Кому слід його вручити? Й одні говорили про одного, другі про другого. Та відповіли і сказали: Напраду святі вони й праведні, але цього їм не можна віддати. Багато з них назвали й інші імена святих. Врешті сказали: Нікому не можна цього віддати крім Єфрема. І бачив старець, що мав видіння, що Єфремові віддали той згорток. І, вставши рано, почув, як учив Єфрем, — наче джерело з його вуст, і зрозумів старець, що бачив видіння, що від Святого Духа було те, що виходило з уст Єфрема.

9. Оповідали про авву Зенона: коли він жив у Скиті, то вийшов вночі зі своєї келії, немов на болото, та заблудив і ходив три ночі й три дні; як стомився й ослаб, упав, умираючи. Коли оце став перед ним отрок із хлібом і горням води і сказав йому: Встань, їж. Він устав і помолився, думаючи, що це привид. А той відповів йому і сказав: Добре ти зробив. І знову помолився авва, і вдруге, а рівно ж і втретє, а отрок каже йому: Добре ти зробив. Він устав, прийняв і їв та пив. Після того сказав йому той, що явився: Скільки ти ходив, настільки віддалювався від своєї келії, але встань і йди за мною. І зараз опинився він у своїй келії. І сказав йому старець: Увійди до келії і сотвори з нами молитву. Як старець увійшов, одразу отрок став невидимий.

10. Святі отці скиту пророкували про останнє покоління, кажучи: Що ми зробили? І відповів один із них, великий життям, на ім'я Ісхірїон, і сказав: Ми сповнили Божі заповіді. Спитали ще: А ті, що йдуть за нами, чи зроблять що-небудь? Він сказав: Вони досягнуть половину нашого діла. — А після них що? І сказав: Люди того роду зовсім не матимуть діл, та спостигне їх спокуса, і ті, що виявляться гідними в тій спокусі, будуть вищими за нас і за наших отців.

11. Сказав авва Йоан, що один старець видів в екстазі: Оце троє ченців стоять на березі моря й почули вони голос з другого берега: Візьміть вогненні крила й прийдіть до мене. І двоє з них взяло крила й полетіло на той берег, а один лишився і дуже плакав, і кричав. Та опісля дано йому крила, але не вогненні, а слабі й безсилі, і з трудом, западаючи в воду і виринаючи, і з великою журбою вийшов він на берег. Так і це покоління, якщо дістає крила, то не вогненні, а слабкі й немічні.

12. Оповідали про авву Лонгина, що якимось приніс йому один корабельник золота з доходу на кораблях. Але він не схотів прийняти, лише сказав йому: Тут цього не треба, та вияви любов, сядь на свою скотину й поквапся на міст святого Петра, знайдеш там одного юнака, що має таку й таку одіж, віддай йому все золото і спитай: Що в нього? Корабельник поспішив, а коли знайшов юнака, як сказав йому старець, а юнак спитав його: Куди йдеш, брате? — Був я в авви Лонгина, й він послав мене до тебе, щоби я дав тобі це золото. Коли юнак почув про авву Лонгина, розповів корабельнику про свою журбу: Взявся я за великі справи, та, не маючи в них успіху, вийшов повіситися за містом, а щоби ти повірив, то ось і мотузок несучу. І витягнув його зі своєї пазухи, й показав йому. А корабельник віддав юнакові золото й спрямував його йти до міста. Коли ж вернувся він до авви Лонгина, розповів йому про все, а старець сказав йому: Повір мені, брате, — коли б ти не поспішив і не випередив того юнака, то й мене, і тебе суджено би за його душу.

13. Іншого разу, як сидів він у своїй келії, й отці розмовляли з ним, раптом він устав і, не сказавши нічого нікому, вийшов зі своєї келії та й заквапився до пристані. Коли наблизився він до пристані, саме підходив корабель, що йде в Єгипетські сторони, а в ньому був один святий отець, що бажав із ним поговорити. Як привітали вони один одного Святим Духом, стали на молитву і сказав єгиптянин Богові: Просив

я Тебе, щоби не знав про мене старець і не піднімав труду. І пішли вони до келії авви Лонгина. На ранок старець єгиптянин упокоївся.

14. Авва Макарій жив у дуже пустинному місці. Він один жив у горішній пустині; а нижче була друга пустиня, в якій жило багато братів. Глядить старець на дорогу і бачить, — іде сатана в одязі чоловіка і хоче його минути. Здавалося, що він носить волохату довгу, лляну одіж, дуже стару з дірами, а в усіх дірах висіли пляшки. І говорить йому старець: Куди йдеш? А він відповідає: Іду навідатися до братів. А старець сказав: Що це в тебе за пляшки? А він каже: Несу поживу братам. Питає його старець: І всі з такою поживою? Він відповідає: Так; як кому не сподобається одне, несу друге, бо доконче одне з них сподобається. І, сказавши це, відійшов. І лишився старець, поглядаючи на дорогу, а як побачив, що він вертається назад, говорить йому: Будь здоров. Та, він відповів: Звідки мені здоров'я? Каже йому старець: Чому ж? Та він відповів: Суворими були до мене всі, й ніхто не прийняв мене. Говорить же йому старець: І не маєш ти там жодного приятеля? І відповів: Так, тільки одного ченця маю там, як брата, і він вірить мені, а як бачить мене, крутиться, як вітер. Говорить йому старець: А як називається брат? Він же сказав: Теопемпт. Мовивши це, відійшов. Авва Макарій встав і пішов у довшню пустиню. А як почули брати, взяли віття і вийшли йому на зустріч, і кожний готувався, думаючи, що в нього затримається старець. Але він питав: Хто на цій горі називається Теопемптом? І, знайшовши його, увійшов до його келії. Теопемпт прийняв його з радістю. Коли вони лишилися самі, каже йому старець: Як тобі, брате? А він говорить: Поки що добре, за твоїми молитвами, — бо соромився йому сказати. Каже йому старець: Оце, скільки літ я подвигаюся і всі мене поважають, але й мене, старця, непокоїть дух нечистоти. А Теопемпт відповів йому, кажучи: Повір мені, авво, що й мене теж. Старець удав, що його непокоять і інші думки, аж довів брата до зізнання. Опісля каже йому: Як ти постиш? А він говорить: До дев'ятої години. Каже старець йому: Пости до вечора і трудися, і вчи напам'ять Євангеліє й інші Писання, а як прийде до тебе помисел, ніколи не звертай уваги вниз, але завжди угору, а Бог одразу тобі допоможе. І, давши науку братові, старець відійшов у свою пустиню. І, спостерігаючи, знову побачив демона та й каже йому: Куди йдеш? А він говорить: Навідатися до братів. Коли ж він вертався, говорить до нього старець: Як брати? А він каже: Зле. Старець питає: Чому? А він каже: Усі суворі, а найбільше зло те, що той один, який був мені приятелем і слухав мене, і той, не знаю чому, зіпсувався і не тільки не слухає мене, а зробився найсуворішим за всіх, і я заприсягся більше туди не ходити, хіба згодом, коли мине багато часу. Сказавши так, відійшов, лишивши старця. А святий увійшов до своєї келії, прославляючи Бога Спасителя і дякуючи Йому.

15. Оповідали про авву Макарія, що йшов він якось до церкви відправляти службу і побачив навколо однієї келії одного з братів велике число демонів, одні з них прийняли вигляд жінок і теревенили про непристойне, деякі вигляд юнаків, що говорили гидкі речі, інші знову галасували, а інші брали на себе різний вигляд. А старець був прозорливий і зойкнув, кажучи: Звичайно, брат живе недбало й тому злі духи так безладно оточують його келію. Як відправив він Службу Божу й повертався, зайшов до келії брата й говорить йому: Маю журбу, брате, та вірю тобі, що як помолишся за мене, то Бог облежить мені мою журбу. А брат став каятися перед ним і каже йому: Отче, я негідний молитися за тебе. Але старець далі переконував брата, кажучи: Не відійду від тебе, як не даш мені слова, що кожної ночі будеш за мене відмовляти одну молитву. І послухав брат повеління старця. А старець сказав те, бо

хотів дати йому привід молитися ночами. Брат устав уночі, відмовив молитву за старця, а як скінчив молитву, попав у скруху й сказав сам до себе: Бідна душа! За такого старця ти молишся, а за себе не молишся. І відмовив одну довгу молитву за себе. Так протягом усього тижня, щоночі проказував по дві молитви, одну за старця, а другу за себе. В неділю Макарій, знову йшовши до церкви, бачить демонів, що стоять коло келії дуже сумні. І зрозумів старець, що через молитву брата зажурилися демони, і, зрадивши, увійшов до братової келії, і сказав йому: Будь добрий, докладай за мене щоночі ще одну молитву. Як відмовив брат за старця дві молитви, знову впав у скруху і сказав сам собі: О нещасна душе! Долучи й за себе ще одну молитву. І робив він так увесь тиждень, проказуючи щоночі чотири молитви. Знову йшов старець і бачив, що демони зажурилися і мовчать. Подякував він Богові й знову зайшов до брата, і просив його додати за нього ще одну молитву. Та брат додав і за себе ще одну молитву і щоночі відмовляв шість молитов. Коли ж старець знову йшов до брата, розсердилися демони на нього й образили його, обуренні за спасіння брата. Авва Макарій прославив Бога за поступ брата, зайшов знову до його келії і, давши йому науку, щоби не був недбалий, а пильно молився, вийшов від нього. Демони ж, що виділи в брата велику ревність, яку він за Божою благодаттю набув до молитви, відступили від нього.

16. Авва Макарій потішаючи братів, оповідав: прийшов сюди одного разу отрок, опанований бісами, із своєю матір'ю, і сказав він до неї: Встань, ходімо геть. Та вона сказала: Я не можу йти. Каже їй син: Я тебе понесу. І дивувала мене хитрість диявола, як він хотів їх вигнати звідси.

17. Говорили ще брати про запустіння скиту: Як побачите келію, побудовану побіля болота, знайте, що близьке запустіння скиту; як побачите дерева, — воно при дверях; коли ж побачите отроків, беріть свої плащі й утікайте.

18. Авву Мойсея, що мешкав у Петрі, якось бентежив блуд, і от, врешті, не маючи сил залишатися у келії, пішов він і виявив це авві Ісидорові, а старець переконував його, щоби вернувся він до своєї келії. Та він не заспокоювався, кажучи: Не можу, авво. Він узяв, повів його до покою і каже йому: Дивися на захід. І поглянув Мойсей, і побачив силу-силенну бісів, що хвилювалися й галасували, готуючись до бою. Каже йому знову авва Ісидор: Поглянь і на схід. І поглянув, і побачив незліченне множество прославлених ангелів. Авва Ісидор сказав: Оце ті, що їх посилає Бог на поміч святим. А ті, що на заході, піднімають на нас боротьбу. Та більше тих, що з нами, ніж тих, що проти нас. Тож, подякувавши Богові, авва Мойсей підбадьорився і вернувся до своєї келії.

19. Говорив авва Мойсей у скиті: Коли дотримаємося заповідей наших отців, то я поручуся вам перед Богом, що варвари не прийдуть сюди; коли ж не дотримаємося, то буде спустошене це місце.

20. Коли якось сиділи у нього брати, сказав їм: Ось, варвари йдуть у скит, але встаньте і втікайте. Брати кажуть: А ти не тікатимеш, авво? А він їм: Я довгі літа очікую того дня, щоби сповнилося слово мого Господа Ісуса Христа, що сказав: Всі бо, що за меч беруться, від меча загинуть (Мт. 26, 52). Кажуть йому: І ми не тікатимемо, а вмеремо з тобою. Та він сказав: Це не моє діло, кожний із вас нехай міркує, як має чинити. А було із ним семеро братів. І каже їм: Ось, варвари підійшли до дверей. І прийшли, й убили їх. А один із них налякався і втік за кошики та бачив, що зійшло сім вінців і увінчали їх.

21. Говорили деякі отці про авву Макарелла Тиваїдського зі слів його учня, що в неділю, збираючись йти на службу, приготував себе і поки не йшов до церкви, вивчав

напам'ять частину Святого Письма. Тоді, коли він так роздумував, його уста не ворушилися, щоби ніхто не почув його. А коли стояв на службі, його груди були змочені слізьми; бо казав він: Коли відбувається Служба, я бачу всю церкву, немовби в вогні, а коли служба закінчується, вогонь знову віддаляється.

22. Оповідали про авву Силуана, що хотів він раз іти до Сирії, та сказав йому учень Марко: Отче, я не хочу йти звідсіля і не пущу, авво, щоби ти йшов, але пробудь ще тут три дні. І на третій день упокоївся Марко в мирі.

23. Говорив авва Йоан, якого вигнав Маркіян: Прийшли ми раз із Сирії до авви Пімена й хотіли спитати про затвердіння серця, та старець не знав грецької і перекладача ми не знайшли. Але бачив старець, що ми журимося, і почав говорити грецькою мовою, кажучи: Природа води м'яка, а камінь твердий. І якщо над каменем висить посудина з водою, вода потрохи капає на камінь і пробиває його. Так і Боже слово лагідне, а наше серце тверде; коли ж чоловік часто слухає Боже слово, відкривається його серце, щоби боятися Бога.

24. Сказав авва Пімен: Написано: Як прагне олень до джерел водяних, так прагне душа моя до Тебе, Боже (Пс. 41, 2). Олені пустині ковтають багато гадюк, і коли мучить їх спрага, бажають іти на гору й до води, а як нап'ються, освіжуються від гадючої отрути. Так і ченці, що мешкають в пустині, загоряються отрутою лукавих демонів і тому прагнуть у суботній і недільний день прийти до джерел водяних, тобто до Тіла й Крови нашого Господа Ісуса Христа, щоби очиститися від усякої гіркоти лукавого.

25. Спитав хтось авву Пімена, кажучи: Що значить: Не платіть злом за зло (1 Пт., 3, 9; 1 Сол. 5, 15). Каже йому авва Пімен: Ця пристрасть має чотири види: перший — у серці, другий — у погляді, третій — на язиці, а четвертий — робити зло за зло. Як можеш очистити серце, не перейде вона на зір. Коли ж перейде на зір стережися говорити; коли ж і скажеш, то негайно затримайся, щоби не зробити зла за зло.

26. Говорили про авву Пахомія, що коли одного разу несли дорогою тіло мерця і стрінув його авва Пахомій, побачив що з марами супроводжували мерця два ангели. Він почав про них роздумувати і просив Бога, щоби Він об'явив йому про них. І прийшли до нього обидва ангели, а він сказав їм: Чому, ви, ангели супроводжували мертвого? А ангели сказали йому: Один із нас ангел середи, а другий п'ятниці. І тому, що до тої пори, поки він не вмер, ця душа не залишала постити в середу і п'ятницю, то ми супроводжуємо цього мерця. А що до смерті дотримувався він посту, то й ми прославляємо його, що добре подвизався для Господа.

27. Блаженний Павло Простий, учень авви Антонія, оповідав отцям ось що: Якогось разу прийшли ми у монастир задля відвідин і користи братів, і після звичайної розмови пішли ми до церкви відправляти звичайне богослуження. А блаженний Павло дивився на кожного з них, що входили до церкви, й приглядався, з якою душею входять, бо мав він і таку ласку від Бога, що видів кожного таким, який він у душі, як ми бачимо лице один одного. Коли всі входили з ясним поглядом і блискучим обличчям, і з кожним ангел, що радів ними, побачив він одного чорного і понурого всім тілом, демони з обох боків тримали його і тягнули до себе, і накладали на його ніздрі уздечку, а святий ангел ішов за ним здалека й плакав та журився. Павло, плачучи й часто вдаряючи рукою в груди, сидів у церкві, оплакуючи того, що його таким бачив. Ті, що бачили, що він робив і яка скоро переміна сталася з ним, засмутилися його слізьми і плачем та й питали його й дуже просили сказати, що він бачив. Боячись, чи не робить він так тому, що довідався чогось про всіх, просили,

щоби йшов із ними до служби. Та Павло, відганяючи їх і відмовляючись їти, сидів мовчки і надмірно оплакував того, що його таким бачив. Через короткий час у церкві все закінчилося і брати почали виходити. Павло знову дивився на всіх, знаючи, якими вони ввійшли, й хотів пізнати, якими вийдуть. Аж бачить, що той муж, що перед тим був чорний і понурий усім тілом, виходить із церкви ясний лицем і білий тілом, а демони йдуть за ним далеко позаду, а святий ангел перебуває близько нього веселий і радісний, торжествуючи й радіючи ним. Павло зірвався і закликав радісно, благословляючи Бога і кажучи: О неказане милосердя і благість Божа! О Божі щедроти і незмірна добродійність Божа! Побіг і вийшов на високі сходи, говорив сильним голосом: Прийдіть і побачте діла Господні, які чуда вчинив Він на землі (Пс. 45, 9). Прийдіть і погляньте на Того, який хоче, щоб усі люди спаслися і прийшли до розуміння правди (1 Тим. 2, 4). Прийдіть, поклонітесь і припадимо до Нього (Пс. 94, 6) і скажімо: Ти один можеш відпускати гріхи. Всі ж зійшлися старанно, бажаючи послухати, що він говорить. Коли зібралися всі, Павло розповів те, що видів при вході до церкви й опісля. І привів того мужа, щоби він сказав причину, з якої Бог раптом дарував йому таку переміну. А той чоловік, що його Павло викрив, не затаюючи, при всіх розповів про себе, кажучи: Я чоловік грішний і довгий час жив у блуді, аж до сьогодні. Та нині, як увійшов я до святої Божої церкви, почув я слова пророка Ісаї, а радше самого Бога, що говорить у ньому: Обмийтеся, станьте чистими; усуньте з-перед моїх очей нікчемні ваші вчинки; перестаньте чинити зло! Навчіться добро чинити; шукайте правди... Коли б гріхи ваші були, як багрянниця, вони стануть білими, як сніг; коли б, мов кармазин, були червоні, стануть, як вовна (Іс. 1, 16-19). Я, перелюбник, — продовжував він, — зворушений цими словами, заголосив у своєму помислі й сказав до Бога: Ти, Боже, що прийшов у світ спасти грішників, сповни на мені, негіднім грішникові, те, що обіцяв через Твого пророка. Бо оце від сьогодні даю Тобі слово й поручаюся, і серцем сповідаюся Тобі, що вже не робитиму цього зла, але відрікаюся від усякого злочину й буду служити Тобі від сьогодні чистим сумлінням. Отже, Господи, сьогодні, з цієї години, прийми мене, бо я каюся й зрікаюся всякого гріха. З цими обітами вийшов я з церкви, постановивши собі в душі не робити надалі нічого злого перед очима Господа. Почувши це, всі до одного голосно закликали до Господа, кажучи: Які величні діла Твої, Господи, все премудро сотворив еси! (Пс. 103, 24). Отже, християни, пізнавши зі Святого Письма і з Божих одкровень, яку благість має Бог для тих, що щиро припадають до Нього і покаанням виправляють попередній упадок, і знову надає обіцяні блага, не караючи за гріхи, вчинені раніше, і не падаймо у розпач щодо нашого спасіння. Бо як через пророка Ісаю обіцяв Він осквернених гріхами омийти й вибілити, як вовну і сніг, так і сьогодні через пророка Єзекиїла з присягою обіцяв не загубити: Як от живу я, — слово Господа Бога, — я не бажаю смерті грішника; бажаю, щоб він відвернувся від своєї поведінки і жив (Єз. 33, 11).

28. Прийшов раз до авви Силуана учень Захарія і застав його в екстазі з руками, простягненими до неба. Він замкнув двері й вийшов; а як прийшов у шостий і в дев'ятий час, застав його в такому самому положенні. Коло десятої години він застукав, а ввійшовши, застав, що він відпочивав. І каже йому: Що було з тобою сьогодні, отче? А він сказав йому: Я нездужаю сьогодні, сину. Та він, обхопивши його ноги, говорив: Не пушу тебе, як не скажеш мені, що ти бачив. Каже йому старець: Я був піднятий на небо й бачив Божу славу, і стояв там досі, а тепер мене відпущено.

29. Сказала свята Синклитикия: Будьмо мудрі, як змії, а чисті, як голуби, щоби прозорливо спрямувати думки на його сіті, бо про це сказано: бути мудрим, як змія,

щоби не затаїлися перед нами його напади і підступи. Справді подібне найскоріше розпізнається через подібне, а простота голуба наказує чистоту діяння.

30. Говорив один із отців: Сиділи якось старці й розмовляли про хосенне. Був між ними один прозорливий і бачив він ангелів, що обмахували їх віттям і вихваляли їх. Коли ж розпочалася інша розмова, ангели відійшли, і стала між ними крутитися смердюча свиня й валяла їх. Коли ж знову стали говорити про хосенне, знову прийшли ангели й славили їх.

31. Говорили про одного великого старця в скиті, — коли браття будували келію, він із радістю виходив і закладав фундамент, та не йшов геть до тієї пори, поки її не закінчено. Якось, коли вийшов він на будову келії, був дуже сумний. І кажуть йому браття: Чому ти сумний і зажурений, авво? А він сказав їм: Буде спустошене це місце, діти. Бо я бачив, що загорівся вогонь у скиті, а браття взяли віття і, вдаряючи ним, погасили його; і знову загорівся і знову браття взяли віття і, вдаряючи ним, погасили його. Загорівся вогонь і втретє, і обняв увесь скит, та вже не могли його погасити. Тому я сумний і журюся.

32. Оповідав один із отців: Коли приносили клирики Чесні Дари в скиті, сходяв на просфору Святий Дух, наче орел, і ніхто Його не бачив, крім клириків. Одного дня попросив один із братів щось у диякона, але той сказав йому: Не час тепер. Коли ж вони пішли на приношення Дарів, не зійшла як зазвичай подоба орла. І сказав пресвітер до диякона: Що це значить, що не зійшов орел, як звичайно? І сказав пресвітер до диякона: Направду, або в мене, або в тебе є гріх; відступи від мене трохи, а як зійде, буде очевидно, що через тебе не сходяв, а як ні, то зрозуміємо, що задля мене не зійшов. І коли відступив диякон, одразу зійшов орел. А як закінчилася служба, сказав пресвітер до диякона: Скажи мені, що ти зробив. Він же пояснив йому, кажучи: Не відчуваю в собі гріха, крім того хіба, що приходив до мене брат і просив у мене щось, а я відповів: «мені ніколи». І каже йому пресвітер: Справді, через тебе не сходяв орел, бо ти засмутив брата. І диякон пішов і перепросив брата.

33. Сказав старець: Написано: Праведник, наче пальма, зацвіте (Пс. 91, 13). А слово це означає, що плід добрих діл і високий, і простий, і солодкий. У пальмовому дереві одна серцевина та ще й біла, що містить у собі всю її силу. Подібне можна знайти і в праведника: серце в нього одне і пряме, що взиває до одного Бога. Воно й біле, бо має просвічення віри, і будь-яке ділання праведного в його серці. А гострий вершок його (пальмового дерева) — це спротив праведника дияволові.

34. Скаже другий старець: Шунамійка прийняла Єлисея, бо не мала ні з ким зносин. Кажуть, що Шунамійка — це образ душі, а Єлисей, — образ Святого Духа. Тільки-но душа віддаляється від життєвого пристрастя і збентеги, приходять до неї Дух Божий, і тоді може вона народжувати, хоча б була неплідна.

35. Інший із отців сказав: Очі свині з природи так влаштовані, що звертаються до землі й ніяк не можуть споглянути на небо. Так і в тих, що насолоджуються приємностями, душа, раз упавши в нечистоту гріховної насолоди, з трудом може глядіти на Бога або думати що-небудь гідне Його.

36. Був один старець, великий провидець; він твердив, кажучи: Ту силу, що її я бачив, яка стояла над купіллю хрещення, бачив я і над одежею ченця, як він приймає схиму.

37. Ще інший із старців казав, що часто, як диякон виголошує: «Возлюбім друг друга» (поцілуймо), бачив він на устах братів Святого Духа.

38. Трапилося, старець був так просвічений, що видів, що діялося і говорив: Я

бачив, що раз у кеновії брат роздумував у своїй келії, коли це прийшов демон і став біля келії. І поки брат роздумував, не міг демон увійти; коли ж перестав роздумувати, він увійшов досередини.

39. Оповідали про одного старця, що він просив Бога, щоби побачити йому демонів. І об'явлено йому: не треба тобі їх бачити. Та старець взивав, кажучи: Ти, Господи, сильний охоронити мене Твоєю благодаттю. І отворив Господь очі старця, і він побачив, що вони, немов бджоли, крутяться біля чоловіка і скреготуть на нього зубами; але ангели Божі відганяють їх.

40. Сказав один старець: Було у нього по сусідству двоє братів — один чужинець, а другий тутешній. Чужинець був дуже недбалий, а тутешній дуже старанний. Сталося, що впокоївся чужинець, а старець, як прозорливий, бачив силу-силенну ангелів, що провадили його душу; і як дійшли до неба, щоби ввійти туди, було переглянуто його життя. І зазвучав із неба голос, що говорив: Відомо, що він був дещо недбалий, та задля його мандрівництва, отворіть йому. Опісля помер і той тутешній, і прийшла до нього вся його рідня. А той старець побачив, що ангелів зовсім нема, то ж здивувався і, впавши ниць перед Богом, говорив: Як це чужинець, що був недбалий, мав таку славу, а цей, що був старанний, не отримав нічого? І прийшов до нього голос і сказав: Цей старанний, як наблизився до смерти, розплющив свої очі й побачив своїх батьків, що плакали, й втішилася його душа. А чужинець хоч і був недбалий, не бачив нікого зі своїх, зойкав і плакав, та Бог його втішив.

41. Один зі старців оповідав, що в пустині Нікополя жив пустельник, а прислужував йому один віруючий мирянин. А був у місті безбожний і багатий чоловік. І ось умер той багатий, і проводило його місто, і єпископ зі світильниками. Та вийшов і той, що прислужував пустельникові, щоби як зазвичай занести йому хліба, та й побачив, що його вмертвила гієна. Він упав ниць перед Господом, мовлячи: Не встану, поки не відкриєш мені, що це значить: чому той безбожник дістав таку почесність, а цей, що служив тобі день і ніч, потерпів оце? І прийшов ангел, і сказав йому: Той безбожник мав невелике добре діло й отримав нагороду тут, щоби там не мати вже жодної полегшії; а цей пустельник, хоч був праведний і приоздоблений усякими чеснотами, та мав і він, як чоловік, незначне падіння, і дістав тут кару, щоби там, перед Богом, виявитися йому чистим. Мавши одкровення, він пішов, прославляючи Бога за Його суди, бо вони правдиві.

42. Розповідав один із отців, що ченці мають три дуже чесні діла, до яких приступати треба зі страхом і духовною радістю, це — приймання таїнств, братський стіл і посудина омовіння. І розповів цю притчу: був один великий прозорливий старець; довелося йому їсти з багатьма братами. І коли вони їли, цей старець, сидячи за столом, молився духом і побачив, що одні їдять мед, а інші — хліб, ще інші — сіно. Здивувався він сам у собі й молив до Бога, кажучи: Господи, об'яви мені цю тайну, як це одна й та сама пожива, що лежить на столі перед усіма для їдження, виявляється такою різномірною, що одні їдять мед, інші хліб, а ще інші сіно? І зазвучав голос згори і мовив: Ті, що їдять мед, це ті, що сидять за столом зі страхом і трепетом та духовною радістю, сидять за трапезою та безперервно моляться, і їх молитва підноситься до Бога, як тим'ям, тому вони й їдять мед. А ті, що їдять хліб, це ті, що при їдженні дякують Богові за дарування. Ті ж, що їдять сіно, це ті, що нарікають і говорять: це добре, а це погане. Не так треба міркувати, а більше вихвалити Бога і засилати до Всевишнього піснеспіви, щоби і в нас сповнилося сказане: Чи ви, отже, їсте чи п'єте, чи щонебудь іншого робите, усе робіть на славу

Божу (1 Кор. 10, 31).

43. Деякі ченці, вийшовши зі своїх келій, зібралися разом і розмовляли про подвижництво, про благочестя і про те, як треба догоджувати Богові. Коли вони говорили, деяким старцям з-поміж них з'явилися два ангели, що тримали мантию і хвалили кожного з тих, що говорили про хосенне. Але ті, що мали видіння, промовчали. Та оце, наступного разу, як вони знову зібралися, зав'язалася в них розмова про одного брата, як винного у грісі, й почали наговорювати на нього. Тоді побачили ці старці свиню, що видавала сопух і була вся нечиста. Коли ті, що мали видіння, довідалися про падіння, розповіли братам і про похвалу ангелів, і про сопух свині.

44. Старець оповідав про одного єпископа, щоб ми набрали з цього прикладу більше сміливості й були пильніші в праці для свого спасіння: оповідали про одного з колишніх наших єпископів (думаю, що то був той сам, що бачив це й нам оповідав), що він чув про двох світських благородних віруючих жінок, наче б то вони жили в нечистоті. Єпископ, бідкаючись над тими, про яких йому сказано, й підозрюючи те саме щодо інших, звернувся з молитвою до Бога, щоб від Нього довідатися правди, чого й сподобився. Під час Божественної літургії, коли почали підходити до причастя, він крізь лиця побачив душі й яким гріхам кожен підпав. В одних, бачив він, лиця були, як саджа, деякі з них мали лице на подобу полум'я, а очі кроваві вогненні; а інші з них бачив з ясным лицем, у білому одязі; інших знову, як подавав Христове Тіло, воно осмалювало й спалювало, а в других робилося неначе світлом, що входить через їх уста і просвічує все їх тіло. Були ж у їх числі й ті, що вибрали життя чернече, й ті, що жили в подружжі, які підпадали цьому. Опісля сказав він: Я почав подавати й жінкам, щоб довідатися, які вони на душі, й бачить, що і з ними було те саме, — лиця чорні й кроваві, вогненні і білі. В їх числі підійшли й ті дві жінки, про яких наговорили єпископу, задля котрих передусім єпископ творив таку молитву. І бачить, що й вони, приступаючи до таїнства, мали лице ясне, дуже чесне й були зодягнені в білу одіж. Відтак, коли прийняли святі Христові Тайни, засяяли, немов від світла. Й знову звернувся він до звичної молитви до Бога, щоб дізнатися образ показаних йому об'явлень. І став перед ним Господній ангел і сказав питати про кожного. А єпископ одразу запитав про двох жінок, чи справедливий перший донос на них, чи несправедливий. Ангел сказав йому, що правдиве це, що сказано про них. Єпископ сказав ангелові: а як же під час приймання Святих Тайн, вони були ясні лицем, мали білу одіж і світлом світилися доволі? Ангел сказав: Це тому, що зрозуміли, що вони скоїли, й обіцяли відступити від того, а за сльози й зітхання, милостині вбогим і сповідь та обіцянку надалі ніколи вже не впадати в таке зло їх причислено до лику божественного, прощено їм гріхи, й решту часу проживуть вони невинно, праведно й побожно. А єпископ сказав, що не дивує його така переміна жінок (бо це буває часто), а дарування Бога, що не тільки увільнив їх від кари, але удостоїв їх такої ласки. Ангел сказав: Ти дивуєшся цьому? І слушно, ти — чоловік, а владики ваш і наш це — Бог, добрий єством і чоловіколюбець. Тих, що відступають від своїх гріхів і зі сповіддю приступають до Нього, не тільки не посилає на муку, але й відкладає свій гнів на них і вдостоює їх почесей. Бо так полюбив Бог світ, що й свого єдинородного Сина віддав за нього. Тому Той, що схотів умерти за ворогів, тим, що стали Його власними, й каються за те, що зробили, тим більше дає розрешення від гріхів і дарує насолоду, що їм приготована. Це знай певно, що жоден людський гріх не побідить Божого чоловіколюбства, якщо лише грішник покаяттям загладить те зло, що ним перед тим

грішив. Бо Господь як чоловіколюбчець знає неміч вашого роду і силу пристрастей, і диявольську хитрість, і коли люди падають у гріх, прощає їм, як своїм дітям із терпеливістю очікує виправлення. А з тими, що каються і просять Його доброти, співстраждає, як з немічними й одразу ж звільняє їх від кари й дарує їм приготовані праведникам блага. Сказав тоді єпископ ангелові: Скажи мені, благаю тебе, і про інших з різними обличчями, яким гріхам піддався кожен із них, щоб я довідався про них і позбувся усякого непорозуміння. Ангел сказав: Світлоносні й ясні лицем ті, що живуть у невинності, чистоті, праведності, добрі, співчутливі й милосердні. Ті, що мають чорні лица, це — перелюбники, повні нечистоти й інших поганих насолод. Ті, що явилися кровавими й вогненними, живуть у злості й неправді, люблять образи й хули, підступні й вбивці. І сказав йому ангел, додаючи: Отже, ти, поможи їм, бажаючи їх спасення, бо на те дістав ти сповнення тих молитов, щоби, пізнавши по лиці гріхи тих, що їх повчаєш, науками й переконуваннями зробити їх кращими і привести до Христа, нашого Бога, що вмер і воскрес за них. Тож, що маєш ти силу пильності й любови до Твого Господа Христа, доклади усякої стриманости, щоби повернути їх від гріхів до Бога; скажи їм, яким гріхам вони віддані, щоб вони не були недбалі щодо свого спасіння. З цього для тих, що каються і навертаються до Бога, спасіння їх душі, а ти отримаєш велику нагороду, як наслідувач самого Владики, що зійшов із неба, провадив життя на землі для спасіння людей.

45. Брат спитав старця: Ім'я спасє чи діло? Каже йому старець: діло. Знаю я — продовжував старець, що якось раз молився брат і прийшов йому такий помисел, що він бажав побачити душу грішника і праведника, як вона розлучається з тілом. А Бог не схотів засмутити його в його бажаннях. Як він сидів у келії, прийшов до нього вовк і, вхопивши його пашею за одіж, тягнув брата геть, а той встав і пішов за ним. Аж вовк довів його до одного міста, там його лишив і відійшов. Коли ж він сидів поза містом, коло монастиря, то в монастирі був хворий один великого імени пустельник, та очікував своєї години. І бачить брат великий запас свічок і лампад, що їх приготувляли для нього; а все місто плаче за ним, наче б тому, що Бог тільки задля його молитов давав усім хліб і воду, і все місто спасав Бог задля нього. Коли ж станеться з ним що-небудь, всі ми, говорили мешканці цього міста, умеремо. Коли настала година смерті, приглядається брат і бачить, пекельний тартар із тризубом вогненним і чує голос: Оскільки душа його не втішила мене жодної години, і ти її не милуй, володій його душею, бо не дістане спокою повік. І той, до кого стосувалося це повеління, опустив вогненний тризуб у серце подвижника, і довго мучив його, і вирвав його душу. Після цього увійшов брат у місто і сидів плачучи, коли побачив на площі брата мандрівника, що лежав хворий і не мав нікого, хто б ним піклувався. І пробув він у нього один день, і коли брат відходив, бачить він Михаїла і Гавриїла, що прийшли по його душу. І сівши один праворуч, а другий ліворуч, кликали його душу, бо хотіли її узяти. Коли ж вона не хотіла покинути тіла, сказав Михаїл до Гавриїла: Вхопи її й ходім. Та Гавриїл каже йому: Звелів нам наш Владика, щоб ми взяли її без болю, тому не можемо силувати її. І закликав Михаїл сильним голосом: Господи, як зволиш щодо душі цієї, бо вона не хоче виходити? І прийшов до нього голос, що говорив: Ось посилаю Давида з гусями і всіх співаків, аби вона почула солодкий спів їх голосу й вийшла з радістю, щоб не змушувати її. І як зійшли всі, оточили душу, та співали пісні, вона вискочила, пішла на руки Михаїла й понесли її з радістю.

46. І сказав ще він про одного старця: Пішов цей старець якось в місто продати кошикит й у вільний час сів біля воріт якогось багача, що вмирав. Як сидів він,

поглянув й побачив чорних коней, а їзді на них чорні й страшні, й у своїх руках тримають вогненні палиці. Підїхавши до дверей, лишили вони коней на дворі й увійшов кожний із них. Як побачив їх хворий, закричав гучним голосом: Господи, помилуй мене і поможи мені! Кажуть йому посланці: Чи тепер, як зайшло для тебе сонце, почав ти згадувати про Бога? Чому при світлі дня не гукав ти Його? Тепер уже нема місця ні на надію, ні на молитву. І так узяли його бідну душу й віддалилися.

47. Сказав старець: Чули ми від деяких святих, що мали в собі Христа, про те, що чотири святих старців домовилися й подали один одному руку на те, щоб однодушно й односердно жити в цьому житті. І знову знайти один одного в небі, вірячи слову Владики, коли двоє з вас згодяться на землі просити про якусь річ, буде дано вам від Отця мого, що є на небі. Троє з них практикувало безмовність в пустелі, будучи пильними в подвижництві, а другий служив їм у необхідному. Довелося двом із них упокоїтися в Христі, перенесено їх в одне місце спокою, а двоє лишилося на землі: той, що послугував, і один, що мовчав. Але за намовою лукавого диявола, той, що прислужував, упав у перелюб. І обявлено було одному з прозорливих, що два покійні пустельники благали Бога за прислужника, кажучи: Видай брата на розтерзаня левові або іншому звірю, щоб він очистився від гріха й прийшов у те саме місце, де ми, аби дотримати нам нашу угоду. Сталося, що тоді, як брат вертався із служби, того, що мовчав, стрів лев і хотів його вмертвити. Та довідався про той випадок безмовник, бо було йому обявлено, і став на молитву просити Бога за брата. І одразу лев зупинився. А два брати, що впокоїлися, просили Бога, кажучи: Просимо Тебе, Владико, допусти, щоб його розтерзано, аби прийшов він разом із нами до цього блаженства, й не слухай, святий, того, що молиться за нього на землі. А старець у келії усиленною молитвою і слізьми благав Бога, щоби помилював брата й вирятував від лева. І почув Бог голосіння старця і сказав старцям, що були в небі: Справедливо є вислухати його, ви тут в спокою, ви звільнені з трудів і подвигів життя, а він стомлений трудами тіла і боротьбою духів злоби, тому справедливіше йому подарувати ласку, ніж вам. Зараз же відійшов лев від брата, а він, як прийшов до келії і застав старця, що плакав за ним, розповів йому про все, що сталося і висповідав свій гріх. А як зрозумів, що Бог його пощадив, почав каятися і невдовзі дійшов до попередньої міри. І сталося, що вони обидва упокоїлися в Христі, й було обявлено святому провидцеві, що всі чотири перебувають в одному місці за правдивою обітницею нашого Господа Ісуса Христа.

48. Був ще один апокрисіярій у великій кеновії. Як він лагодив справи кеновії, трапилося йому впасти в болото нестриманости. Стало відомо, що він умер, і було його обличчя, як сажка котла. Авва монастиря, будучи духовним, тільки-но побачив, що сталося, зібрав усе братство й каже: Цей брат відійшов із життя, а ви знаєте, що для вашого заспокоєння і мовчання він з усієї душі займався нашими справами, і його, як чоловіка, звів лукавий, тому через нас брат упав у гріх, тож, потрудімося ревно за нього й благаймо Бога чоловіколюбця. А вони, співчуваючи йому за всі його труди, почали зі слізьми постити і благодіти Бога, щоби Він його помилював. І провели три дні й три ночі в пості й нічого не їли, тільки плакали і побивалися над погибеллю брата. А авва увійшов у екстаз і бачить, що ублагали Спасителя труди братів. Та диявол почав обвинувачувати померлого й каже: Владико, він мій, прошу Тебе, він із наших, я помагав йому в грісі. А Ти, Господи, як справедливий Суддя, суди справедливо. І сказав йому Спаситель: Я справедливий суддя, але й милосердний, а межею моєї справедливости й ласкавости служить моє чоловіколюбство. І тому, що я милосердний

і чоловіколюбний, то добре не погордити молінням стількох святих мужів, що його приносять мені за одного зраненого, а до того задля них самих, що моляться за те, що він упав в гріх. Бо міг і він перебувати в мовчанні, як і всі в монастирі, і зберегти себе неушкодженим твоїми стрілами. Та через справи братів як чоловік занапастив себе. Чи ж ти не бачив, як усі на смерть віддають себе за нього? Тож переконай їх, щоби перестали благодати мене, а тоді бери його. Коли ж такі душі наважуються на небезпеку згинуту з голоду три дні й три ночі, призиваючи мене слізно благодати за нього, не залишають молитов, зітхань і коліноприклонень, та попелом посипають свої голови і це за брата, поконаного несвідомо, а лукавством, — то чи не є добре заспокоїти їх у їхніх проханнях? Бо якщо земних царів можна ублагати проханням багатьох людей, коли все місто прохає проти царського рішення за того, що вже осуджений і що його ведуть на смерть і, цар вириває винного з рук ката, то чи не тим більше я — цар справедливий і чоловіколюбець — не сповню прохання і молитву моїх воїнів, які принесені мені за одного? Коли Господь це проказав, диявол засоромився і зник. Коли авва монастиря вийшов з екстазу, розповів усе братам і зраділи вони дуже великою радістю. І почало лице брата потрохи очищуватися з чорноти й стало все чисте; а переконавшись, що зачислив Господь його душу до лику спасених, прибрали його тіло й поховали його. І раділи тим чудесним спасінням брата тому, що близький Господь до всіх, що призивають Його в правді.

49. Треба нам, дорогі, пригадувати собі життя святих Отців сповнене добрими ділами й наукою, щоби утвердити наше мудрвання, тож, пізнавши багато чого, що служить до поступу в ангельському житті, спробуймо оповісти дещо, що особливо може служити для вашої користи. Прийшов недавно муж старий віком, з сивим волоссям, в особливій одежі, що свідчила про ангельський образ і з лагідним гарним лицем, що свідчило про чистоту його душі та чоловіколюбство. Його супроводжував інший, молодий літами, але дозрілий розумом і утверджений помислом. Коли я їх спитав, відкіля йдуть і чого, старець тихо й лагідно сказав: «Ми християни, ченці одного з тиваїдських монастирів. А притягнув нас до цього життя один святий муж, котрий мав велику й незбагненну чесноту, так, що всі почитали цього святого за великого богоносного мужа, а для спасіння їх душ, мав він духовне і боговгодне слово. Живучи побожно і будучи славним своїм життям, відповідно до свого способу життя, він дійшов до управи монастирем. Одного брата, випробуваного в подвигах довголітнім досвідом, послав він до Єрусалиму в одній монастирській потребі. Коли брат забарився поза монастирем, занедужав хворобою, що властива риbam. Коли їх витягти з води, вони одразу ж умирають. Те ж сталося з цим братом, бо від довгого перебування поза монастирем, піддався він гріхові блуду, а що його сумління обвинувачувало його в такому грісі, він, не маючи надії приховати його перед іншими й не можучи знести сорому через такий вчинок, побоювався вернути в свій монастир. Бо такий кінець гріха, — гріх не тільки позбавляє чесноти, але й робить чужим Богові; надто ж покриває соромом і неславою, як довідаються про нього. Та коли добрий пастир нашого чину довідався про падіння брата, почав зітхати, плакати й зойкати над його згубою і упадком, й не так над його гріхом, як над його розпукою. Бо говорив він: Треба всіма силами берегтися від гріха, як від багатоголового змія. Бо він з різних приводів намагається ввійти в нашу душу. Коли ж вчиниш гріх, чи то з немочі чи з власної волі, чи з диявольського насильства, не треба дозволяти йому довго триматися в душі, але як це роблять недужі, скоріше вдаватися до лікування, не зневірювати в спасінні й виривати себе від диявола. Бо не приймати лікування покаяння, значить не

вірити Божому чоловіколюбству. Зібравши своїх учнів, став він із ними міркувати, що треба робити для спасіння брата, але не тому, що сам він не знав, що треба робити (бо не було б справедливо, щоб він керував і пас, як би не знав, що корисне для його овець), тільки тому, щоби дати нагоду іншим і дізнатися, як ставляться учні один до одного. Всі браття, немов одна душа сказали: Кого він схоче послати, щоби відшукати й повернути його, всі готові на цю послугу. Це й зробив той добрий і благий муж, учень істинного пастиря, що положив свою душу за своїх овець: він послав нас сюди, а інших в інший бік, щоби велике число післаних могло як-небудь знайти того, кого вони шукають. Позаяк я дуже здивувався такій любові їх і опікою над тим, що згрішив, то сказав йому: Чи є, блаженний, яка-небудь нагорода добрим і заплата злим у майбутньому? Він сказав мені: Направду, о християнине, є нагорода за те, про що думаємо вдень і вночі й що робимо, за діла злі й добрі. А для підтвердження сказаного простягнув руки до неба й присягав, що має намір оповісти мені про об'явлення, які довелося декому бачити. І, сильно плачучи, почав так нам оповідати: один пресвітер із наших сторін, чудний чоловік, що довгий час провів у подвизі й надзвичайно старанно читав Святе Письмо, оповідав мені ось що: Була в мене, говорив він, сестра, дівчина, котра хоч була молода літами, та вже придбала зрілий розум. Вона проводила весь час у пості й стриманості. Якось сиділа вона біля мене й раптом відхилилася на спину й лежала без голосу й без віддиху весь день і ніч. Наступного дня в той самий час вона немов зі сну встала і була страшно нажахана. Коли я питав, що з нею трапилося вона просила мене, щоб я дозволив їй мовчати до тієї пори, аж поки мине її душевний страх і стане їй легше оповісти про те, що було їй показано. Бо, говорила вона, і зір, і слух перевищує те, що вона бачила гарного і злого. Серед сліз провела вона довгі дні; і сама не хотіла чути слова від кого-небудь і не говорила з найближчими, і часто зі слізьми називала імена декого, і з жахом оплакувала їх. Я дуже хотів довідатися про те, що вона бачила, та вона ледве піддалася проханням і зачала говорити: «Тієї години, як я сиділа біля тебе, прийшли якісь два поставні сивоволосі мужі, вони вдягли мене в білу одіж, взяли за праву руку й казали йти за ними. Один із них, що тримав в руці палицю, простягнув її до неба і отворив його, приготівляючи нам доступ всередину. Опісля взяли мене й привели на якесь місце, де стояло велике число ангелів. А двері й покої були над усяке слово. Коли ж я увійшла досередини, побачила високий престіл і ті, що стоять довкола нього, красою і величчю перевищують тих, що стоять надворі. На престолі сидів Хтось, що своїм світлом освіжував всіх, до котрого всі припали й котрому поклонялися. Ті, що вели мене, казали й мені, поклонитися Йому. Почула ж я, що Він наказав вести мене й показати все для наставлення в розумі тих, що ще живуть. Вони одразу ж взяли мене за руку і сповнили те, що їм наказано. І прибула я в якесь місце, і побачила велике множество сотворінь, невимовної краси, одягнених у різні одежі, що блищать золотом і самоцвітами, і різноманітні покої, і велике число мужів і жінок, що живуть у них у честі й славі. Вони показували мені кожного й говорили: це є єпископи, що праведно й свято керували людьми; а це клирики і миряни; з них одні в своїй службі просіяли, інші прожили невинно й праведно. Там, брате, побачила я пресвітера цього села і клириків, яких знаємо я і ти. Побачила я багато дівчат, вдовиць, жінок, що чесно жили в подружжі; багато з них було знайомих, інші з нашого містечка, ще інші з різних міст, що з ними доводилося бути разом на святах мучеників, і ті котрих я й не знала і просила тих, що вели мене, сказати про них що-небудь. А вони сказали: Вони з різних, міст і містечок; одні вправлялися в подвижництві, інші знову прожили кожний у своєму стані, деякі більшу частину

життя провели у вдівстві й терпіли скорботи й численні лиха. Є серед них дехто, що в дівицтві й у вдівстві спершу впали, та яких за покаяння і багато сліз знову привернено до попереднього чину. Взявши мене відтіля відвели мене в інші місця, страшні з вигляду і жахливі для оглядання, наповнені всяким плачем і риданням». Бажаючи про це оповісти, була вона охоплена таким жахом, що змочила слізьми свою одіж і зі страху від того, що оповідала, переривався її голос, а язик її мимохіть затинався і ворухився, не видаючи звуку. Та, примушувана мною, почала вона говорити: «Виділа я місця такі страшні й жахливі, що зором і слухом не можна зрозуміти; ті, що стояли коло мене, говорили, що вони приготовані для всіх безбожних і беззаконних і для тих, що на світі називалися християнами, та багато зла робили. Там побачила я розпалену піч, що видавала якийсь страшний клекіт. Побачивши її, я налякалася і спитала: Для яких безбожних це приготоване? А вони сказали: Для тих, що зачислені були до клиру, але зневажили Божу Церкву своїм грошолубством і недбальством і прожили ганебно без покаяння. В їх числі сказали чітко імена деяких, одних із міських, про яких ти й сам чув, що вони ганебно жили, деяких із моєї церкви. А я, тремтячи, закликала: Невже для тих, що перебувають в клирі й дівицтві приготовані такі лиха? Один із тих, що перебував віддалік, сказав мені у відповіді: Їм, дівчино, призначені лиха, що відповідають їх нечестю проти Бога й їх неправді проти ближнього. Бо ні тими, що там страждають не погорджує Бог, ні тих, що роблять невгодне Йому, не лишає без кари. Всім за добре й лихе віддає всемогутній Бог по заслuzі. Як ми ще відійшли, затрималися на місці, повнім глибокої темряви. Все там було наповнено голосінням, колотнечею і скреготом, і жалісним голосом, і страшним зойком. Там, брате, побачила я багато різних дівчат і вдів, і деяких інших про яких казали, що вони ніколи не чинили згідно з їх обітами, а переходили з місця на місце і своїм волоцюжництвом неславили життя інших, віддавалися вину і насолодам, а на спів псалмів і молитви, і піст не звертали уваги, не дивлячись на те, що своїми обітницями вступали в завіт із Христом. А про деяких із них говорили, що вони із людської ненависти, хоч і правильно, переказували про наміри інших, що для декотрих із них послужило зіпсуттям, і вони стали винними в їх загибелі. Мене ж, що бачила їх великий зойк і плач, не менше обняв страх, як їх. Коли поглянула я уважніше, аж бачу, що вогонь і муки обняли двох найлюбіших мені дівчат, що їм разом зі мною ти, брате, давав дуже часто багато порад і пересторог, бо ти любив їх, особливо за їх дружбу до мене. Коли побачила я їх, зойкнула дуже і по імені покликала одну із них. Та вони поглянули, і їх лица покрилися соромом через кару, що її зносили, і ще більше мучив їх сором, і вони опустили вниз голови. А я зі слізьми питала їх, що вони зробили тайного, що затаїлося перед багатьма, і в які злі вчинки впали вони, за які одержали таку кару. Вони ж сказали: Коли кари нас обвинувачують і показують наші діла, навіщо нас питати? Та, втім, навіщо нам приховувати? Бо розбещенням занепасти ми дівицтво, а з приводу зачаття, відважилися на убивство; стриманість і піст на очах інших виконували, а потайки робили протилежне, бо тільки людської слави бажали, а на те, що тут нам загрожувало, не звертали жодної уваги. Та ось, усе, що ми зробили там тайно, виявили тутешні нещастя. Ось, за тодішню звабу приймаєм заслужену кару. Ось, за тодішнє славолубство, приймаєм тут відповідний сором. Всілякому за наші діла підпали ми праведному судові й не вдостоюємося від нікого з тамтешніх друзів жодної помочі. Та якщо є в тебе тепер сила і сміливість, задля твого доброго життя, то допоможеш нам у цих страшних муках, що нас обняли. Вияви любов до нас і випроси нам у тих, що мучать нас, хоч трохи помилування. А я відповіла їм: І де ж усі

вмовляння й поради мого брата? Де благання, де його велике піклування, де постійні молитви? Невже нічого з того не було достатнім для того щоб вас, сестри, не відведено сюди? Так, усяка порада й старання, і молитва за кого-небудь бувають даремні, якщо він сам себе не зробить послухним їм. Вони засоромилися і спочатку мовчали, опісля знову стали говорити: Не час тепер на докори, а на потіху і поміч, бо обсіли нас біди. Дай нам помилювання і поміч, якщо можеш, поможи нам, змилосердися над нами. Я сказала: Якщо можу зробити, що доброго, то хочу. А вони сказали: Щоби я просила за них тих, що наглядають за муками, як можливо, зовсім визволити їх від цього страждання; коли ж не можливо, то мати хоч малу полегшу в тих нещастях. Я ж припала й із слізьми і плачем та й благала їх, кажучи: Наслідуйте свого чоловіколюбного й доброго Владику й облегшіть їм це мучення. Та вони зі страшним поглядом відіслали мене ні з чим, кажучи: Не час для них тепер на покаєння і сповідь, бо той час, що їм Бог дав на покаєння, провели в перелюбі й у вбивствах, насолодах і у всякому беззаконні, й тут не можуть отримати полегші. За байку вважали там тутешні блага, то як сьогодні шукають, щоби їх дістати? Справедливо для них за такі діла зібрати плоди, які там посіяли, якими благами там погордили, тих тут не дістати, а які муки легковажили, тих тут зазнати; тому до кінця буде їх лихо. Іди, дівчино, сповіщай там про тутешнє — про добре і про зле, хоча б і багатьом здавалося, що ти говориш пусте. А як вони дізналися, що даремним було моє благання, заплакали й заскреготали зубами і сказали: Ми терпіли все згідно із тим, що ми зробили. Бо тих, що вчили на тому світі жити, як належить дівицтву, ми не послухали, і добрі вмовляння виявилися марними. Та облиш нас і йди знову в світ. Просимо тебе, оповідай про це все тій, що жила з нами, бо й вона з нами робила подібне, сміючись над тутешнім і вважала за байки, те, що говорилося, так як і ми. Сповісти їй про наші муки, щоби і вона не зазнала тих самих бід, якщо до кінця чинитиме подібне. Запевни її, що все тут є справжнє, і переконай, щоби покалася, бо, може, це буде спасіння для такої душі. А Господь і Бог нехай удостоїть нас визволитися від мук, про які ми чули й дістати ті вічні блага в самому Христі, нашому Господі, якого хай будуть слава і влада на вічні віки. Амінь».

РОЗДІЛ XIX

Про святих старців чудотворців

1. Сказав авва Дула, учень авви Висаріона: коли ми йшли берегом моря, я відчув спрагу і сказав авві Висаріонові: Авво, я спраглий. А авва помолився і каже мені: Пий із моря, і одразу вода стала солодша, і я напився. Опісля я зачерпнув води в посудину, на випадок, якби згодом схотілося б пити. Як авва це побачив, сказав мені: Навіщо ти зачерпнув води? Я сказав йому: Прости мені, авво, може, ще схочеться пити. І сказав старець: Бог, що є тут, є Богом усюди.

2. В иншу пору, як Висаріонові було треба, він помолився, перейшов пішки Хризорою і вийшов на берег. А я здивувався і поклонився йому, кажучи: Як ти відчував свої ноги, коли йшов по воді? І старець каже: До п'ят я відчував воду, а решта було тверде.

3. Иншого разу, коли ми йшли до иншого старця, сонце було низько над заходом. А старець помолився, кажучи: Благаю Тебе, Господи, щоби стояло сонце, аж я прийду до раба Твого, — і було так.

4. Прийшов якимось у скит один біснுவатий, і молилися за нього в церкві, та не

виходив біс, бо був лютий. І казали клирики: Що робитимемо з цим бісом? Ніхто не може його вигнати, крім авви Висаріона. Та як станемо його кликати для цього, він не прийде в церкву. Зробімо ж так: ось, він перед всіма приходить до церкви, улаштуймо, щоби недужий сидів на його місці, а як він прийде, станемо на молитву і скажемо йому: «розбуди брата, авво». Так і вчинили. І як прийшов старець рано, стали на молитву і сказали йому: Розбуди брата, авво. Він сказав йому: Встань і вийди звідси, і зараз вийшов із нього біс, і видужав чоловік від того дня.

5. Говорили старці авві Іллі в Єгипті про авву Агатона, що він добрий брат. І говорить їм старець Ілля: Добрий у своєму поколінні. Кажуть йому: А в порівнянні з древніми? — І відповів: Сказав я вам, що він добрий у своєму поколінні, а щодо древніх, то я видів чоловіка, що міг затримати сонце на небі, як Ісус Навин. І, почувши це, здивувалися і прославили Бога.

в. Одна жінка, що мала в грудях недугу, звану раком, почула про авву Лонгина й шукала нагоди стрінутися з ним. Він жив дев'ять миль на захід від Олександрії. Коли ж шукала його жінка сталося так, що той блаженний збирав дрова коло моря; коли побачила його жінка, не знаючи, що то він сам, питає його: Авво, де живе Божий раб, авва Лонгин? А він сказав: Чого ти хочеш від того обманця? Не йди до нього, бо він обманець. Чого ж тобі треба? Жінка показала недугу. Старець перехрестив те місце і відпустив жінку, кажучи: Йди, Господь тебе оздоровляє. А Лонгин не може тобі допомогти. Жінка повірила слову і відійшла, і скоро виздоровіла. Коли вона оповідала про це декому й описувала старця, дізналася, що то був сам авва Лонгин.

7. Ще якось інша жінка, що мала на руці невиліковну недугу, прийшла з іншою жінкою і стала ждати під віконцем старцевої келії, бо він сам там сидів. Він відсилав її, кажучи: Йди геть, жінко. Та вона далі стояла і не говорила нічого, бо боялася. Коли ж він пізнав і розвідався, чого їй потрібно, встав, замкнув перед нею віконце та сказав: Іди, нема в тебе нічого злого. Й одужала жінка від цієї години.

8. Ще іншого разу принесли до нього біснுவатого; та він сказав тим, що принесли: Я не можу вам нічого зробити, але краще йдіть до авви Зенона. Авва Зенон став на молитву й почав щемити біса, проганяючи його. А біс закричав: Може, думаєш, що задля тебе виходжу? Оце авва Лонгин молиться і говорить на мене Богові — і я відходжу, бо боюся його молитов, а тобі я й відповіді не дав би.

9. Говорили про авву Макарія, що він, ідучи зі Скиту і несучи кошики, сів і молився, кажучи: Господи, Ти знаєш, що я не маю вже сили. І одразу опинився він над рікою, біля того місця, куди йшов.

10. Мав якийсь чоловік у Єгипті розслабленого сина й приніс його до келії авви Макарія та, лишивши хлопця у сльозах біля дверей авви, відійшов подалік. Старець виглянув, побачив хлопця, що плакав, і каже йому: Хто тебе сюди приніс? Хлопець відповів: Мій батько полишив мене тут і відійшов. Каже йому старець: Устань, пошукай його, і одразу хлопець встав, знайшов свого батька і пішли вони, радіючи, до свого дому.

11. Авва Сисой говорив: Як був я у Скиті з аввою Макарієм, пішли ми разом із ним жати сім нив, коли це якась жінка, вдовиця, що збирала за нами колосся, не переставала плакати. Прикликав тоді старець власника поля і сказав йому: Що з тією старицею, що вона плаче? А він каже: Її чоловік мав від когось заставу, та нагло помер і не сказав, де його положив, а господар застави хоче її й дітей собі в невільники. Каже йому старець: Скажи їй, щоби прийшла, коли ми відпочиватимемо під час спеки. Коли жінка прийшла, каже їй старець: Чого так плачеш безнастанно? А жінка каже: Мій

чоловік умер, взявши заставу від одного чоловіка й, умираючи, не сказав, де її поклав. І мовив їй старець: Ходімо, покажи мені, де ти поховала чоловіка. І взяв братів та вийшов з нею. А як прийшли на місце, сказав старець жінці: Іди собі додому. І коли ми помолилися на цьому місці, покликав старець мертвого, кажучи: Де ти поклав чужу заставу? А він відповів: У моєму домі вона схована в ногах моєї постелі. І сказав йому старець: Засни знову до дня воскресення. Як побачили це брати, впали зі страху йому до ніг. А старець сказав їм: Не задля мене робилося це, бо я ніщо, тільки задля цієї вдовиці й сиріт учинив Бог це діло; а велике те, що Бог шукає безгрішної душі, й чого б вона не попросила, одержує. Він прийшов і сказав удовиці, де лежить застава; вона ж узяла її, віддала господарю і визволилася сама й її діти. На вістку про це всі дуже прославили Бога.

12. Авва Милисій переходив через одне місце і побачив, що якісь люди тримають ченця, як винного в убивстві. Старець підійшов і розпитав брата, а пізнавши, що на нього звели наклеп, каже тим, що його тримали: Де вбитий? Ті показали йому мертвого. Він підійшов до вбитого й звелів усім молитися. Коли сам простягнув руки до неба, мертвий воскрес. І сказав йому старець при всіх: Скажи нам, хто тебе вбив? А він сказав: Я увійшов до церкви і дав пресвітерові гроші, а він устав, задушив мене і відніс та кинув мене у монастир авви. Але прошу взяти від нього гроші й віддати моїм дітям. Тоді сказав йому старець: Іди, спи, аж прийде Господь і збудить тебе. І він одразу знову упокоївся.

13. Прийшло раз багато старців до авви Пімена; один мирянин, родич авви Пімена, мав хлопця, в котрого за дією диявола обличчя було відвернене назад. І як побачив його батько, що в Пімена зібралося множество старців, взяв хлопця і сів плачучи перед монастирем. Тоді вийшов якийсь старець і, побачивши його, спитав: Чого ти плачеш, чоловіче? А він сказав: Я родич авви Пімена, а це сталася така спокуса з моєю дитиною І хотіли ми принести його до самого старця, та боїмося, що він не схоче нас видіти. І як довідається, що я тут, пошле прогнати мене; та, знаючи про вашу присутність тут, я наважився прийти. А тепер, як хочеш, авво, візьми дитя й змилуйся наді мною та помолися за нього. Старець узяв його, вернувся до зібрання старців і вчинив обачно: як приніс, нічого не сказав авві Піменові, тільки, почавши від молодших братів, говорив: Хрести дитя знаком хреста. Змусивши усіх по порядку хрестити маля, підніс його до авви Пімена. Та він не хотів його перехрестити, але отці просили його, кажучи: Зроби, авво, як і всі ми. А він, зітхнувши, встав і помолився, кажучи: Боже, уздорови свій твір, щоби не володів ним ворог. І, перехрестивши його, зцілив і віддав батькові здоровим.

14. Оповідав один із отців про авву Павла, що жив у долішніх сторонах Єгипту, у Тиваїді, що він тримав у руках гадюк і скорпіонів і розривав їх по половині, немов якусь тканину павука. Браття поклонилися йому і сказали: Скажи нам, що ти робив, що отримав таку благодать? А він відповів: Простіть мені, отці. Якщо хтось здобуде чистоту, все покориться йому, як Адамові, коли він перебував у раю, поки переступив заповідь.

15. Один мирянин, що мав сина, ішов до авви Сисоя на гору авви Антонія, та під час дороги умер його син. А він не журився, тільки взяв його до старця з непохитною вірою і припав до нього з сином, немов кланяючись, щоби отримати благословення від того старця. А вставши, лишив батько хлопця біля ніг старця і вийшов з келії. Старець же думав, що дитина кланяється йому і каже: Встань і йди геть, бо не знав, що той умер. А він зараз воскрес і вийшов. Як побачив його батько, здивувався і, вийшовши,

поклонився старцеві та звістив йому про цю подію. Як старець це почув, зажурився, бо не хотів, щоби так було. І наказав батькові учень старця, щоби він нікому не розповідав про це до смерти старця.

16. Один старець, що був пустельником над Йорданом, під час спеки зайшов до одної з печер, а з неї показався лев і почав скреготати зубами, і ричати. А старець йому каже: Чого злостишся? Місце помістить і мене, і тебе. Коли ж не хочеш, то встань і вийди. Лев не стерпів цього і вийшов.

17. Один зі старців прийшов до скиту в Теренуфим і там жив. Принесли йому задля подвижницького труду трохи вина. А інші, що чули про нього, привели до нього одного біснுவатого. І почав біс зневажати старця і говорити: До того винопійця привели мене? Старець із покірливосте не хотів був його виганяти, але задля його прокльонів сказав: Вірю Христові, що ще не скінчу я пити цієї чаші, як ти вийдеш. І тільки-но почав пити старець, закричав біс, кажучи: Палиш мене. І поки він скінчив чашу, вийшов біс за Божою благодаттю.

18. Жили в скиті рідні брати, і сталося, що один із них захворів; тоді другий брат прийшов до церкви і просив у пресвітера приношення за недужого. Почувши це, пресвітер каже братам: Ходімо, відвідаймо недужого брата. Прийшли вони і помолилися та відійшли. А наступної неділі питає пресвітер про недужого: Як там брат? Брат недужого сказав: Помолися за нього. Пресвітер знову узяв братів і пішов з ними до хворого брата. Як вони прийшли і сиділи, почав він умирати. Коли ж одні з братів говорили, що він удостоївся Утішителя (Святого Духа), а інші сумнівалися в цьому, тоді поглянув на них брат умираючого і сказав їм: Чого сумніваєтеся? Хочете довідатися, яку він має силу? І обернувся та сказав своєму братові: Відходиш, мій брате? А він сказав йому: Так, але помолися за мене. Він же сказав: Направду, брате, не позволю тобі вмерти скоріше за мене. А, обернувшись до тих, що сидять, сказав: Дайте мені рогожу і покривало, і, взявши, схилив голову і перший віддав душу, а опісля й недужий. І зараз отці приготували обох, винесли і поховали з радістю, що сподобилися вони умового світла.

19. Брат мав провідника старця, а бачачи, що він гарно приготавляв померлих до похорону, сказав йому: Чи й мене, як я умру, так приготавлятимеш? А він сказав йому: Так само приготавлятиму й тебе, поки не скажеш «досить». Недовго опісля помер брат, і слово перейшло в діло, бо він приготавив його побожно і сказав до нього при всіх: Чи добре я приготавив тебе, сину? Чи ще чого бракує? І заговорив мертвий: Добре, отче, бо ти сповнив обіцянку.

20. Один старець скитянин пішов із братом зачерпнути води. Брат, що прийшов до криниці швидше, побачив дракона і вернувся, та сказав про це старцеві. А старець каже: Йди, наступи йому на голову, та брат налякався і не пішов. Коли ж пішов старець, звіря, побачивши його, засоромилося і втекло в пустелю.

21. Говорили про одного старця, що його келія завжди була ясна, наче вдень, і він читав і працював у ній, як удень, так і вночі.

22. Був інший старець, що з надмірного подвижництва мав ушкоджені ноги, так, що протягом довго часу не міг рухатися, а коли вийшов шкутильгаючи і став приготавляти їжу, то з'явився перед ним ангел, торкнувся його уст і сказав: Христос — для тебе правдива пожива і напій, — й, оздоровивши його, відійшов. А він взяв пальмового пруття і став робити поворозки для звірів. Якись люди захотіли відвести до нього кульгавого для зцілення і саджали його на віслюка. Та тільки-но його ноги торкнулися поворозки, що її зробив святий, одразу видужав хворий. На благословення

багатьом хворим посилав він пояси, і немічні одразу ж зцілювалися з недуги.

23. Одному святому старцеві довелося раз послати свого учня, щоби той приніс води із криниці. Коли він пішов, то побачив в доли гаспида і не набрав води, а вернувся і сказав йому: Умремо ми, авво, бо я бачив гаспида в криниці. Та він умовив його, щоби не боявся і киваючи головою сказав: Як сатана схоче, щоби в криниці був змії або гаспид і попав у водні джерела, то невже ти ніколи не будеш пити? І пішов старець і сам зачерпнув повну посудину та перший попробував кажучи: Де покладено хрест, там не має сили жодне зло.

РОЗДІЛ XX

Про боголюбне життя різних отців

1. Авва Дула оповідав: коли ми йшли раз по пустині, я і мій отець Висаріон, прийшли до якоїсь печери і знайшли там брата, що сидів і сукав мотузок; він не поклонився до нас і не привітав нас, і зовсім не хотів навіть слова мовити до нас. А старець сказав мені: Ходімо звідси, може, в брата нема настрою розмовляти з нами. Ми вийшли і прийшли в Лико відвідати авву Йона. Коли ж верталися, прийшли знову до печери, де бачили брата. І каже мені старець: Зайдімо до неї, може, Бог відкрив йому, і він розмовлятиме з нами. А як ми ввійшли застали його мертвим, каже мені старець: Ходімо, брате, приготуймо тіло брата до похорону, бо це послав нас Бог сюди. Коли ж ми стали приготувати його до похорону, то виявили, що це — жінка. І здивувався старець, і мовив: Ось, як і жінки борються з дияволом у пустелі, а ми і в містах поводимося зле. І прославив Господа, що помагає і дарує силу тим, що Його люблять, і поховали її в тій самій печері, а опісля віддалилися відтіля.

2. Двоє отців благало Бога, щоби Він відкрив їм, до якої міри досконалосте вони дійшли. І прийшов до них голос і сказав, що в одному єгипетському селі є один мирянин на ім'я Євхарист і дружина його називається Марія, — ще не дійшли ви до їхньої міри. І встали ті два старці, прийшли в село і, спитавши, знайшли його келію і дружину та й спитали: Де твій чоловік? Вона ж сказала: Він пастух і пасе вівці, — і завела їх до своєї келії. Коли ж настав вечір, прийшов її чоловік з вівцями і, побачивши старців, приготував їм стіл і приніс їм води, вмити ноги. Сказали тому старці: Не їстимемо нічого, якщо не скажеш нам про свої діла. А він з усякою покорою сказав: Я пастух, а це — моя дружина. І не переставали старці просити його, та він не хотів говорити. Тоді вони сказали йому: Нас Бог послав до тебе. Тільки-но почув він це слово, налякався і сказав їм: Ось, ці вівці отримали ми в спадок наших батьків, і як Бог поблагословить здобути з них якийсь дохід, ділимо на три частини, одну частину на бідних, частину на приймання мандрівників, а третю частину на нашу потребу. Від тієї пори, як я взяв свою дружину, не пізнав її, ото ж вона дівчина, і кожне з нас спить окремо, а до цієї пори ніхто не знав про це. Як почули про це старці, здивувалися і відійшли, прославляючи Бога.

3. Говорив авва Витимій: Авва Макарій оповідав: коли я жив у скиті, прийшло два молоді мандрівники. Один мав вже бороду, а другому тільки почав вус засіватися. І прийшли до мене, кажучи: Де келія авви Макарія? А я сказав їм: Чого ви хочете від нього? Вони ж сказали: Почувши про нього і про скит, прийшли ми побачити його. Я кажу їм: «це я». Вони поклонилися і кажуть: Хочемо тут перебувати. Та я бачив, що вони пещені й немов із багатих, ото ж кажу їм: Не зможете тут жити. А старший каже: Як не зможемо тут, підемо в інше місце. І кажу я помислові: Навіщо мені їх

проганяти? Труд зробить так, що вони самі втечуть відсіля. І кажу їм: Ідіть та й зробить собі келію, як можете. Вони кажуть: Покажи нам місце, то зробимо. І я дав їм сокиру і кошик повний хлібів і соли, й показав їм твердий камінь та сказав: Вирубайте тут і принесіть собі патиків із болота та накрийте й живіть. Думав я, що вони втечуть через труд. Питали вони мене: Що тут роблять? Я кажу їм: Мотузки. І беру пруття з болота, показую їм мотузок та, як їх треба в'язати й кажу їм: Робіть кошики і віддавайте сторожам, а вони носитимуть вам хліб. Опісля я відійшов. Вони терпеливо робили все, що я їм сказав, і не приходили до мене три роки. Непокоїв мене помисел, кажучи: Яке в них ділання, що не приходять спитати мене про помисли? Здалеку приходять до мене, а ті близько, та не йдуть, і до іншого не ходять, а ходять тільки мовчки до церкви, щоби приймати Чесні Дари. І молився я Богові й постив тиждень, щоби він показав мені їх ділання. А як минув тиждень, я встав і пішов поглянути, як вони живуть. Як я застукав, вони відчинили і привітали мене мовчки, а я помолився і сів. Старший дав знак молодшому, щоби він вийшов і сів та плів мотузки, й не говорив нічого. О дев'ятій годині застукав молодший, зварив дещо, на знак старшого поставив на стіл, на столі три хлібці й став мовчки. А я сказав: Устаньте, перекусимо. А, вставши, спожили і принесли горня води, і ми пили. Коли ж настав вечір, кажуть вони: Чи ти відійдеш? А я сказав їм: Ні, спатиму тут. І положили мені подалік рогожу, а для себе подальше в іншому куті й зняли свої пояси й аналави, й лягли разом на рогіжці просто напроти мене. А я молився Богові, щоб об'явив мені їх ділання. І ось, розкрився дах, й було світло, неначе в день, вони ж не бачили його. А коли подумали, що я сплю, старший штовхнув молодшого під бік і встали, перепоясалися, простягнули свої руки до неба; а я дивився на них, та вони не бачили. І бачив я, що біси, наче мухи, приходили до молодшого і приходили до його уст, а інші до очей. І бачив я Господнього ангела, що мав вогненний меч і захищав його, і відганяв від нього бісів, а до старшого не могли навіть наблизитися. А над ранок вони лягли, а я вдавав, що прокинувся, і вони так само. Старший сказав мені це одне слово: Чи накажеш мені відправити дванадцять псалмів? А я сказав: Так. І співав молодший п'ять псалмів із шести стихів і одне «алилуя», а після стиха виходила з його уст вогненна свічка і підносилася до неба; так само і старший розтуляв свої уста, співаючи, і виходив із них немов вогненний шнур, і досягав до неба. І я доклав трохи, а як відходив, кажу: Помоліться за мене; вони ж поклонилися мовчки. І пізнав я, що старший дуже досконалий, а з молодшим ще воює ворог. Згодом через кілька днів упокоївся старший брат, а третього дня і молодший. І як приходив хто з отців до авви Макарія, він брав їх до келії цих братів і казав: Подивіться на місце мучеництва молодих мандрівників.

4. Прийшов раз авва Макарій єгипетський зі скиту на Нітрійську гору в день приношення авви Памва; кажуть йому брати: Отче, скажи слово братам. А він сказав: Я ще не був ченцем, тільки бачив ченців. Бо як я жив в келії в скиті, змушували мене помисли, кажучи: вийди в середину пустелі й подивися, що є там. Боровся я з помислом п'ять літ, мовляв, чи не від біса він. Але як помисел не відступив, пішов я в пустелю і знайшов там озеро й острів посеред нього. Прийшли пити з нього звірі пустелі й бачу між ними двох нагих людей. І затремтіло моє тіло, бо я подумав, що то дух. Вони ж тільки-но побачили, що я налякався, говорили мені: Не бійся, і ми люди. І сказав я їм: Звідкіля ви і як зайшли в цю пустелю? А вони сказали: Ми з кеновії, й було, що ми домовилися і вийшли сюди оце вже сорок літ, один із нас єгиптянин, а другий лівіянин. І спитали вони мене: Як там світ і чи приходить вода в свій час, і чи має світ урожай? А я сказав їм: Так. Спитав же я їх: Як я можу стати ченцем? І сказали

вони мені: Коли хто не відречеться усього сущого на світі, не може стати ченцем. І я сказав їм: Слабкий я, не маю такої сили, як ви. І сказали мені: Якщо не можеш так, як ми, сиди в своїй келії і оплакуй гріхи. Спитав я їх: Чи взимку не мерзнете ви, а влітку, коли буває спека, чи не обпалюються ваші тіла? А вони сказали: Бог улаштував нам так, що ми й взимку не мерзнемо й влітку від спеки не опалюємося. — Тому саме я й сказав вам, що я ще не чернець. Простіть мені, брати.

5. Перебував раз авва Сисой один на горі Антонія. І коли послужник забарився і не приходив до нього, то він протягом десятих місяців не бачив чоловіка. Йдучи горою, знайшов він якогось фараніта, що ловив диких звірів, і каже йому: Як довго ти тут живеш? А він сказав: Направду, авво, я на горі одинадцять місяців і не бачив жодної людини, крім тебе. Як старець почув це, пішов до своєї келії, вдарив себе і сказав: Ось, Сисою, ти думав: що я зробив? А насправді ж не зробив і того, що цей мирянин.

в. Той самий авва Сисой, як сидів у келії, завжди замикав двері, а говорили про нього, що коли наближалася до нього смерть, він трохи занедужав. І як сиділи в нього старці, почав він з кимось розмовляти. Й кажуть йому: Що бачиш, авво? Каже їм: Бачу одних, що прийшли за мною, і прошу їх, щоб дозволили мені трохи покаятися. Каже йому один зі старців: Хоч би й дозволили тобі, то чи можеш вповні скористатися цим для покаяння? Говорить йому старець: Я не можу звершити покаяння, то принаймні постогну трохи над своєю душею і досить із мене. Коли ж він умирав і сиділи отці, просіяло його лице, як сонце. І каже він: Ось, прийшов авва Антоній. І знову ще більше просіяло його лице і сказав: Ось, прийшов лик апостолів. І подвоїлася ясність лица його, і оце він немов з кимось розмовляв. Спитали його старці: З ким розмовляєш, отче? І сказав: Ось, ангели прийшли взяти мене, і я прошу, щоби дозволити мені трохи покаятися. Кажуть йому старці: Не потребуєш ти, отче, каятися. А він їм сказав: Направду не знаю, чи й починав я. І пізнали всі, що він уже досконалий. І знову раптом стало його лице, неначе сонце і настрашилися всі, а він їм каже: Ось, Господь прийшов і говорить: Несіть до мене вибрану посудину пустелі. І тут-таки віддав духа і став, неначе блискавка, а все місце наповнилося пахощами.

7. Говорили про авву Ора, що він ніколи не казав неправди, не божився, не проклинав чоловіка і без потреби не розмовляв.

8. Говорили про скитіотів, що не пишалися вони між собою через те, що перевищили всіх інших у чеснотах, бо один їв через два дні, другий через чотири, а ще інший через тиждень, інший не їв хліба зовсім, словом, усякою чеснотою були прикрашені святі.

9. Був один великий старець, і оповідав його учень про нього, що цілих дванадцять літ не спав він на боці, тільки на своєму сідалищі, на якому він працював; а їв або раз на два, або на три, або на п'ять днів, і робив так протягом дванадцяти літ. Коли ж я сказав: Що це значить, чому ти так чиниш, авво? Він відповів мені: Божий суд відбувається перед моїми очима, і не можу стерпіти. І як звершували ми молитвослів'я, трапилося мені помилитися в слові псалма, і коли закінчили ми молитви, старець сказав мені: Коли я звершую молитвослів'я, то відчуваю під собою неначе вогонь і горю, й не може моя думка відхилитися ні праворуч, ні ліворуч; а в тебе де був помисел, коли ми почали молитвослів'я, що ти пропустив слово із псалма? Невже ти не знаєш, що стоїш перед Богом і говориш із Ним, коли молишся? Вийшов він якось уночі й знайшов мене, як я спав на порозі келії. І зупинився старець, і сказав з плачем: Де розум у брата, що він спить так безжурно?

10. Два великі старці ходили в скитській пустині, а, почувши, що хтось шепоче під землею, пошукали вхід до печери. Йі знайшли старицю, святу діву, що лежала там. І кажуть їй: Звідкіля ти прийшла сюди, старице, і хто тобі usługовує? Бо окрім неї нікого не знайшли вони в печері, а вона лежала і була хвора. Вона їм сказала: Тридцять восьмий рік перебуваю я в цій печері. Годуюся рослинами і роботою для Христа, і не бачила я людини до цього дня. І послав вас Бог, щоб ви похоронили мої останки. І, сказавши це, упокоїлася, а старці прославили Бога і, похоронивши її тіло, відійшли.

11. Оповідали про одного самітника, що вийшов він у пустелю, а походивши там три дні, виліз на камінь і побачив унизу зелену траву і чоловіка, що пасся на ній, як звір. Він зійшов потихеньку і зловив його. А старець був нагий і, обурившись, бо не міг зносити людського запаху, вирвався від нього й побіг. А брат біг за ним і кричав: Для Бога я жену за тобою, зажди на мене. Та він обернувся і сказав йому: Я задля того самого Бога тікаю від тебе. Відтак брат скинув із себе одіж і гнався за ним. Коли ж старець побачив, що брат скинув із себе одіж і наближався до нього, затримався і сказав: Коли ти скинеш матерію світу, то і я чекатиму на тебе. І просив його брат, кажучи: Отче, скажи мені слово, як спастися? А він сказав йому: Уникай людей, мовчи і спасешся.

12. Оповідав один із пустельників браттям, що перебували в Раїті, де є сімдесят пальм (там стояв табір Мойсея із народом, коли вийшов із Єгипетської землі), і говорив так: Задумав я якось піти у внутрішню пустиню, чи не знайду когось, що жив далі від мене і служив Христові. І, пройшовши чотири дні й ночі, знайшов печеру; підійшов я, заглядаю до неї і бачу, — сидить чоловік. Я стукаю, за чернечим звичаєм, щоби він вийшов та привітав мене. Але він не ворухився, бо був мертвий. Та я, ні трохи не роздумуючи, вхожу і беру його за плече, а він у тій хвилині розсипався і став неначе порошок. Розглянувся я і бачу, висить риза, і як узявся я за неї, вона розсипалася і стала як ніщо. Продовжуючи дорогу, вийшов я відтіля і переходив пустелю, та знайшов іншу печеру та сліди чоловіка. Добродушно наблизився я до печери і застукав, та ніхто не відзивався, а ввійшовши, не знайшов нікого. Та став я перед печерою і говорив сам до себе: Розуміється, має прийти раб Божий, де б він не був. Коли врешті збігав день, бачу, йдуть буйволи і Божий раб посеред них нагий, прикривши своїм волоссям долішні частини тіла. Коли він підійшов до мене, то подумав, що я дух, і став молитися, бо, як опісля оповідав, дуже його спокутували нечисті духи. Я, зрозумівши це, сказав йому: Рабе Божий, я чоловік. Поглянь на мої сліди і доторкнися мене, що я — тіло і кров. Коли ж він звершив молитву, то після «амінь», поглянув на мене і, втішений, узяв мене до печери й питає, кажучи: Як ти потрапив сюди? А я сказав: Прийшов я в цю пустелю, аби пошукати рабів Божих, і не позбавив мене Бог того, чого я бажав. Опісля я спитав його, як він сюди потрапив, скільки часу живе тут, як живиться і як він нагий не потребує одежі? А він сказав: Я жив в тиваїдській кеновії і був ткачем. Та прийшов до мене помисел вийти і жити самотою, і що зможу тоді мовчати й приймати мандрівників та отримати більшу нагороду, ніж за труди твоїх рук. Як я згодився на цей помисел, одразу виконав його на ділі. А як побудував я монастир, то були такі, що замовляли в мене роботу; коли зібралося в мене багато зайвого, то я намагався роздавати це вбогим мандрівникам. Та наш ворог, диявол, позаздривши нагороді, яка мала мені дістатися, і зловив мене тим самим, що я старався робити проти нього. Бо він бачив одну дівчину, що вже не раз замовляла у мене роботу, яку я виконав і відіслав, і намовив її зробити в мене друге

замовлення; а опісля набули ми звички й зайвого довір'я, а наприкінці дотики рук, сміх і співжиття зачали й породили гріх. Коли ж я провів у ньому шість місяців, подумав собі: Чи нині, чи завтра, чи через довгі літа я умру і дістану вічні кари. Бо той, що розбестить заміжню жінку, за законом підпадає карі й вічним мукам. А яких же мук заслуговує той, що розбестить Христову обручницю? Таким чином я втік у пустиню, а все лишив жінці.

Прийшовши сюди, знайшов я цю печеру, джерело і це фінікове дерево, що на ньому приносять мені плід дванадцять галузок. Щомісяця плодоносить одна галузка, чого вистарчає мені на тридцять днів, а опісля досягає інша. Згодом виросло моє волосся і як зносилася моя одіж, то я ним покриваю долішні частини тіла. Коли ж я знову запитав його, чи не було йому трудно на початку, він сказав: Спочатку я дуже страждав, так, що на землі лежав через біль у печінці й не міг молитися стоячи, тільки лежачи на землі взивав до Всевишнього. Коли ж я був у печері в великій журбі і болях, так, що не міг вийти з неї, бачу увійшов до мене муж і став близько мене тай каже мені: Що тебе болить? Я показав йому місце. А він, з'єднавши просто пальці своєї руки, розтяв місце, неначе мечем, і, вийнявши печінку, показав мені рани, й затуливши їх рукою, поклав у хустку і знову вклав печінку, рукою замастив це місце та й сказав: Ось, ти одужав, служи як слід Владиці Христові. І від того часу я виздоровів і живу тут без труднощів. Дуже я просив його, щоби жив я у його попередній печері, та він сказав мені: Не зможеш ти знести бісових нападів. Тоді, переконавшись у цьому, я просив його, щоб він відпустив мене з молитвою. Він помолився і відпустив мене. Це розповів вам на користь.

ІЗ. Говорив іще один старець, що удостоївся єпископства в місті Оксиринсі, — та наче б це зробив хто інший. Якось, каже він, задумав я вийти у внутрішню пустелю, що при оазі, де живе народ Мазенів, щоби побачити, чи не знайду в ній якогось бідака, що служить для Христа. Взяв я кілька сухих хлібців і води на чотири дні, та й пішов дорогою. Як прийшов я чотири дні й закінчився харч, я не знав, що мені робити. Та підбадьорився і віддав себе Богові й ішов ще чотири дні без їди. Але, не зносячи тягара перебування без їди і труднощів дороги, врешті опанувала мене слабкодушність, тож ліг я на землю. Відтак хтось прийшов, торкнувся своїм пальцем моїх уст, як лікар торкається інструментом ока, і відразу підкріпив мене так, що мені здавалося, ніби я не ходив і не був голодний. Коли ж я побачив таку силу, що прийшла по мені, став і пішов пустелею. Коли ж минуло наступних чотири дні, я знову ослаб і простягнув свої руки до неба, і ось знову той, що підкріпив мене раніше, помазав мої уста своїм пальцем і скріпив мене. Ішов я сімнадцять днів і знайшов шатро, пальмове дерево і воду, та мужа, що стояв, а волосся його голови служило йому за одіж, і все воно було сиве. Був він страшного вигляду, а, побачивши мене, став на молитву і коли закінчив її, я мовив: Амінь. І він зрозумів, що я чоловік, і взявши мене за руку спитав: Як ти прийшов сюди? Та чи існує ще все в світі й чи сильні переслідування? А я сказав: Задля вас, що правдиво служите Владиці Христу, прийшов я в цю пустиню, а переслідування закінчилися за благодаттю Божою. Скажи мені: Як ти прийшов сюди? А він із риданням і плачем почав говорити: Я був єпископом. І коли було переслідування, накладено на мене всякі муки, я ж не міг їх стерпіти і врешті приніс жертву. Коли ж я опам'ятався і зрозумів своє беззаконня, віддав себе на те, щоби умерти в тій пустині й живу тут сорок дев'ять літ, каючись і благаючи Бога, чи не відпустить Він мого гріха. І поживу дає мені Бог від цієї пальми; а втіхи прощення я не одержував сорок вісім літ, та цього року потішено мене. Коли він це сказав, підвівся,

похапцем вийшов і став на молитву на довгі години. Коли скінчив молитву, прийшов до мене. А як я побачив його лице, злякався і затремтів, бо воно зробилося, неначе вогонь, а він каже мені: Не бійся, Господь послав тебе, щоби ти захоронив моє тіло. Коли ж він закінчив говорити, одразу простягнув руки й ноги та й відійшов. А я роздер свою одіж, половину лишив собі, а другою половиною обвив його святе тіло й сховав його в землю. Тільки-но я поховав його, одразу ж пальма всохла і хатина впала. Я дуже плакав і просив Бога, чи не дасть Він мені пальми, щоб і я скінчив у цьому місці решту мого часу. Коли ж не сталося так, казав я сам собі: Нема на це Божої волі, щоб я був сам. І я проказав молитву й знову пішов у світ. Коли це муж, що помазав мені уста, прийшов і покріпив мене, і таким чином я міг дійти до братів, і оповісти їм це. І я просив їх, щоби не зневірювалися, а терпеливо шукали Бога.

14. Оповідав один із отців: В одному місті помер єпископ, і прийшли мешканці до митрополита, і просили, щоби рукоположив їм єпископа на місце померлого. І сказав їм архієпископ: Дайте мені такого, про якого знаєте, що він здатний пасти Христове стадо, а я рукоположу вам його на єпископа. Вони ж сказали: Ми не знаємо нікого, якщо твій ангел не дасть нам. І сказав їм архієпископ: Чи тут всі? І сказали: Ні. А він мовив: Ідіть, зберіть всіх і тоді приходьте до мене, щоби за згодою всіх вибрати єпископа. Вони пішли, зібралися всі й прийшли прохати рукоположити їм єпископа. І говорять їм: Скажіть мені, кого ви думаєте? А вони сказали: Ми нікого не знаємо, якщо твій ангел не дасть нам. І сказав їм: Чи всі тут? І вони сказали: Всі тут. І знову сказав: Ніхто з вас не лишився? І сказали: Ніхто з нас не лишився, крім того, що тримає осла в нашого керманича. Каже їм архієпископ: Чи будете згодні, якщо дам вам того, на кого я згоден? І сказали всі: Будемо згодні й просимо твою святість, щоби на кого вкаже тобі Бог, — того й дав ти нам. І звелів архієпископ привести того, що тримав осла в їхнього керманича, і каже їм: Чи згодитеся ви, як я рукоположу вам цього? А вони сказали: Так. Архієпископ рукоположив його, вони взяли його і з великою радістю відійшли у своє місце. Та сталася велика посуха й благав Бога той, що став єпископом, щоби Він послав дощ. І прийшов до нього голос: Піді зранку до тих воріт і кого побачиш, що заходитиме перший, того затримай, а він помолиться і буде дощ. Так він і зробив, і вийшов зі своїм клиром, і сів. Коли це входить якийсь старець етіоп і несе в'язку дров, щоби продати в місті. Єпископ встав. Затримав його, й він одразу поклав в'язку дров. І просив його єпископ, кажучи: Помолися, авво, щоби пішов дощ. Але старець не хотів, та коли його дуже змушували, помолився. І ось, пішов дощ, як потоки з неба, і коли би не помолився старець знову, то й не перестав би. І просив старця єпископ, кажучи: Вияви любов, авво, й принеси нам користь, — оповідж нам про своє життя, щоб і ми були ревні. А старець сказав: Прости мені, пане папо. Оце, як бачиш мене, виходжу і нарубаю для себе цю невеличку в'язку дров, і виходжу в селище, й продаю її, й не лишаю собі більше, як два хлібці, а решту віддаю бідним, і сплю біля церкви, і знову виходжу за місто, і роблю те саме. Взимку день або два голодую, поки не настане знову гарна погода, щоби я зміг вийти і нарубати дров. І, отримавши великий пожиток із ділання старця, вернулися, прославляючи Бога.

15. Жили два однодушні самітники. Вони виконували незмірний подвиг і вели боголюбне життя. Трапилося, що один із них став начальником кеновії, а другий лишився самітником. А що був досконалим подвижником, то робив великі чуда — оздоровляв біснுவатих, сповіщав пророцтва й лікував недужих. А той, що з самітника став начальником кеновії, почувши, що його однодушник удостоївся таких дарувань, усамітнися на три тижні й старанно благав Бога, щоби Він об'явив йому, як це той

чудодіє і як він славний у багатьох, а він сам нічого подібного не дістав. І явився йому Господній ангел і сказав: Той живе перед Богом, зойкає і плаче перед ним, день і ніч у голоді й спразі для Господа, а ти дбаєш про багато різних справ й маєш зносини з багатьма. Тож, доволі з тебе людської потіхи.

16. Оповідав один старець, що жив якийсь час у внутрішній пустині довгі літа й отримав дар провидіння, так, що розмовляв з ангелами. І сталося таке: Про нього почуло двоє ченців, вийшли вони зі своїх келій і прийшли до нього з вірою. Довгі дні шукали вони в пустелі раба Божого і врешті підійшли вони до печери старця та й бачать у далині — на одній із гір, недалеко, — на яких три милі від святого стоїть хтось, неначе чоловік. І почули вони голос, що говорив: Брати, брати! А вони відповіли: Що ти, й чого ти хочеш? Він каже: Скажіть тому авві, що з ним будете розмовляти, щоби згадав про прохання. Коли ж вони прийшли і знайшли старця, привітали його, й припали до нього з проханням, щоби почути від нього корисне слово. І, одержавши від нього велику науку, вони багато скористали й оповіли йому про чоловіка й про його привіт. Коли він це почув, пізнав, хто це був, але вдав, що не знає, і сказав, що тут не живе жодний інший чоловік. Вони змушували його, щоби сказав, хто це був, що його вони бачили. А він сказав: Дайте мені слово, що нікому не будете розголошувати про мене, немов про когось зі святих, поки не відійду до Господа, і скажу вам про нього. Вони згодилися. І говорив їм: Той, що його ви бачили, це — ангел Господній, що приходив сюди і просив мою неміч, кажучи: Благай Господа, щоби мене привернено на моє місце, бо вже скінчився час, що його Бог визначив щодо мене. Коли ж я спитав його: Що за причина твоєї заборони? Він сказав: В одному селі багато людей дуже прогнівило Бога своїми гріхами, і Він послав мене, щоби я їх ласкаво покарав. Але я бачив, що вони дуже безбожні, й наніс їм велику кару, так, що багато загинуло. І за це віддалено мене від Владики, що мене послав. Коли ж я сказав: Як можу просити Бога за ангела? Він сказав: Якщо б я не знав, що Бог слухає своїх близьких слуг, то не прийшов й не турбував би тебе. Я подумав сам у собі про несказанне милосердя Господа і про Його безмежну любов до людей, згадав, що Він удостоїв їх говорити з Ним і бачити Його, а Його святі ангели служать їм і розмовляють із ними, як це робив зі своїми блаженними слугами Захарією, Корнилієм, Іллею. І здивувався я цьому, і прославив Його милосердя. Після того, як наш блаженний отець розповів це, впокоївся він. І поховали його брати чесно з піснями й молитвами. І ми, коли будемо наслідувати його чесноти, удостоїмося його молитов.

17. Один святий самітник благав Бога, кажучи: Господи, об'яви мені своє призначення. Часто й подвиги накладав на себе з цього приводу. Та Бог давав йому на розум, що сповнення тієї вимоги не можливе для людської природи. Коли ж він не переставав благодати Бога, то Бог схотів сповістити старця й допустив, щоби прийшов до нього помисел — піти і відвідати одного самітника, що жив доволі далеко. Він наготував свій плащ і пішов у дорогу. А Бог послав ангела, що перемінився в ченця, стрінув старця і сказав йому: Куди йдеш, старче? Старець каже: До такого-то пустельника. А ангел каже: І я туди йду, підемо разом. Як минув перший день, прийшли вони в якесь місце, де був христілюбець, що прийняв їх і дав їм відпочити. А як вони їли, клав перед ними страву на срібній посудині. Після того, як вони закінчили, ангел узяв тарілку і кинув в повітря. Старець побачив це й образився. Відтак вони вийшли, йдучи разом, і наступного дня прийшли в інше місце. І там знайшли мужа-христілюбця, що любив ченців, і він прийняв їх із любов'ю, обмив їм ноги і просив відпочити. Він мав у себе сина-одинака й рано вивів його, щоби той

отримав від них благословення. А ангел узяв його за горло і задушив. Побачивши це, старець вжахнувся, але нічого йому не сказав. Пройшли вони і третій день і не знайшли нікого, щоб прийняв їх; та надибали одну хатину, запустілу від давнього часу, й сіли в тінь під стіною. А старець, виходячи, — взяв із собою хліб і став їсти. Бачить ангел, що стіна заледве що не впаде, він устав, підперезався і почав розбирати її й знову будувати. Тоді старець роздратувався і заляв його, кажучи: Чи ти ангел, чи біс, — скажи мені, хто ти? Бо діла, що їх ти робиш, не властиві чоловікові. Вчора і передучора прийняли нас ці христорлюбці, а ти в одного знищив тарілку, а в іншого задушив сина, а тут без жодної причини зупинився й займаєшся будовою. Тоді сказав йому ангел: Слухай, і я скажу тобі: перший, що прийняв нас, це чоловік боголюбний і по-Божому володіє тим, що йому належить. Але тарілка дісталася йому з несправедливого зиску; тож, щоби задля тарілки не занапастив він усього свого труду, я її знищив — і весь його труд чистий. І другий, що прийняв нас, це чоловік чеснотливий і милосердний. Коли ж його син лишився б живий, то став би знаряддям сатани й до забуття довів би добро свого батька; тому я задушив його, поки він ще молодий, щоби і він був спасенний, і діло батька не пропало перед Богом. А тут — господар цього двору — чоловік безбожний і старається багатьом робити зло; та він бідний і не все може робити. А дід, будуючи цю стіну, вложив у неї гроші. Щоби він не знайшов їх і не став кривдити, кого хоче, то оце я відбудував стіну і занапастив можливість знайти гроші. Іди в свою келію, бо, як сказав Святий Дух, Боже призначення — це велика безодня. Сказавши це, Божий ангел став невидимим. Тоді старець опам'ятався і вернувся в свою келію, прославляючи Бога.

18. Ішов один із отців через пустиню і, заглянувши до печери, бачить — сидить жінка; а видавалася вона йому звіром. І почав він кричати, і заклипати її, кажучи: Якщо ти людина, вийди, щоб я міг поговорити з тобою. Вона сказала: Йди, чоловіче, навіщо ти хочеш мене бачити? Я жінка, а до того нага задля мого Господа. А він дав їй свою одіж і сандалі, і вона взяла, вдягнулася, взулася і стала перед старцем. І каже їй старець: На Бога, вияви мені, хто ти? Вона ж йому сказала: Я була дочкою патриція й хотіли мене родителі віддати заміж, і зробити мого мужа спадкоємцем свого майна. А я, бачачи, що все на світі — марнота, утекла й прийшла у цю скелю. І сповнилося мені тут сімдесят літ до цього дня, і не бачила я чоловіка, крім тебе. Маю я цю посудину з водою і мочений біб, бо помножив їх Господь. І старець їв його, і пив воду, і покріпився ввельми, та, подякувавши Богові, пішов знову до своєї келії. Вона ж роздягнулася і сказала йому: Візьми своє, чесний старче, та він сказав їй: Лиши в себе, свята мати. Але вона не згодилася, а сказала йому: Піди, принеси другу одіж і другі сандалі, і скоренько приходи. Він пішов, зготував, що потрібно, а прийшовши, побачив, що вхід до цієї печери був привалений великим каменем. Отець помолився, відвалив камінь і зайшов досередини, та знайшов жінку померлою. Надівши на неї одіж і сандалі, чесно оплакуючи, поховав її святе тіло. А не бачив старець від молодости на одне око, та як віддав поклін та поцілував її чесні останки, раптом став бачити на нього і прославив Бога, що дав їй таку ласку і терпеливість. Старець відправив молитви, знову привалив камінь до печери і пішов, дивуючись і дякуючи Богові, що відкрив йому такий скарб.

Оповідання дванадцяти отців, що зібралися разом, про їхні власні подвиги

Якось зібралося разом дванадцять мудрих і духовних самітників і просили один одного, щоби кожний розповів, що сповнює він у своїй келії, яким подвигом трудиться і в якій духовній чесноті вправляється.

1. І сказав перший, що був найстарший між ними: Я, браття, від тієї пори, як почав жити в мовчанні, цілого себе розіп'яв для зовнішніх діл, пам'ятаючи написане: Розірвімо пута їх і скиньмо з себе ярмо їх! (Пс. 2, 3). І, немов будуючи стіну між своєю душею і тілесним, сказав собі в помислі: Як той, що стоїть зі середини стіни не бачить того, що стоїть поза нею, так і ти не бажай бачити зовнішніх діл, тільки вважай на себе самого й покладай надію на твого Бога. Бажаючи злі похоті за зміїв і гадюче поріддя, коли я почую, що вони зароджуються в моєму серці, наглядаю за ними з погрозами і гнівом, висушую їх і не перестаю гніватися на своє тіло і свою душу, щоби вони не зробили чого-небудь злого.

2. І другий сказав: Від того часу, як я відрікся землі, сказав собі самому: сьогодні ти віродився, сьогодні ти почав працювати Богові, сьогодні ти почав жити тут. Такий будь щодня, як мандрівник, котрому треба завтра відійти. І таку пораду даю я собі щодня.

3. Третій: я від самого досвітку виходжу до мого Господа і, поклонившись Йому, паду ниць і сповідаю свої гріхи. Як сходжу, кланяюся ангелам і прошу їх, щоби вони молилися Богові за мене і за все творіння. А коли зроблю це, сходжу в безодню, як це колись робили жиди, що обходили довкола Єрусалиму, розриваючи одежі й оплакуючи нещастя своїх отців, так і я роблю — оглядаю муки і бачу, як мучаться мої члени, і плачу разом із тими, що плачуть.

4. А четвертий сказав: Я так живу, наче б сидів на Елеонській горі з Господом і Його апостолами і говорив собі: від сьогодні не знай нікого за тілом, але разом із тим будь їх ревнителем і наслідуй їх життя, як і Марія, що сиділа біля стіп Господа і слухала Його слів, що говорив: Ви будете святі, бо я святий (Пт. 1, 16); будьте милосердні, як і Отець ваш милосердний (Лк. 6, 36); будьте досконалі, як Отець ваш небесний досконалий (Мт. 5, 48); навчіться від мене, бо я лагідний і сумириний серцем (Мт. 11, 29).

5. П'ятий сказав: Повсякчас бачу я ангелів, що підіймаються і сходять, аби покликати душ, й завжди очікуючи кінця, кажу: Готове серце моє, Боже.

6. Шостий сказав: Я щодня уявляю собі, що чую від Господа такі слова: Потрудіться для мене, і я упокою вас. Подвизайтесь ще трохи, і покажу моє спасіння і мою славу. Якщо любите ви мене, то мої заповіді берегтимете (Йо. 14, 15). Якщо ви мої діти, то засоромтеся, як отця, що докоряє. Якщо ви мої брати, то виявіть мені пошану, як тому, що багато за вас перетерпів. Якщо ви мої вівці, то послухайте голосу пастиря (див. Йо. 10, 27). Якщо ви мої слуги, то наслідуйте страждання Владики.

7. Сказав сьомий: Я постійно роздумую і безнастанно нагадую собі ці три: віру, надію і любов, щоб вірою тішитися, надією утверджуватися, а з любови нікого ніколи не засмутити.

8. Восьмий сказав: Бачу я диявола, що літає й шукає, кого би проковтнути, і як іду кудись, бачу його зовнішніми очима і говорю проти нього Господу Богові, щоби він залишився без діла і над ніким не мав сили, а особливо над тими, що бояться Господа.

9. Дев'ятий сказав: Щодня я бачу церкву умових Сил і Господа їх слави, що сяє над усіх. Коли ж буваю незайнятий, виходжу на небо і споглядаю прекрасні чини ангелів, які безнастанно засилають Богові співи й захоплюють приємністю їх голосу, так, що розумію написане: Небеса повідають славу Божу (Пс. 18, 2) і все, що є на землі, вважаю за порох і помет.

10. Десятий сказав: Я завжди бачу ангела, що перебуває біля мене й спостерігаю

за собою, роздумуючи про написане: Завжди я бачив Господа перед собою, бо Він праворуч мене, щоб я не захитався (Пс. 15, 8). Боюся його як наглядача за моїми дорогами й бачу, що кожного дня він підноситься до Бога і сповіщає про мої діла й слова.

11. Одинадцятий сказав: Звернувши своє лице на чесноти, як от: стриманість, невинність, терпеливість, любов, — втягнув я їх у себе самого і оточив себе ними. І куди не піду, кажу: де твої провідники? Не будь легкодушний і недбалий, якої б ти чесноти не захотів, вона близько тебе. Скільки хочеш, розмовляй про чесноти, щоби вони після смерти засвідчили про тебе перед Богом, що найшли собі відпочинок у тобі.

12. Дванадцятий сказав: ви, отці, що маєте небесний спосіб життя, придбали й небесне мудровання. І нема в тому нічого дивного, бо бачу, що ви підноситеся ділами і прямуєте вгору. І що скажу? Ви підноситеся і помислами, бо силою відтягаєте себе від землі й відчужуєтеся від неї. Коли я назву вас земними ангелами й небесними людьми, то не згрішу. А себе самого я вважаю негідним цього. Бачу свої гріхи перед собою, куди не піду й куди не звернуся; бачу, що вони стрічають мене, бачу їх по правиці й по лівиці. Засуджую себе на пекло, говорю: будь із тими, котрих ти гідний, бо трохи згодом будеш до них зачислений. Споглядаю я там голосіння і безнастанні сльози, про які ніхто й переповісти не може. Споглядаю, що інші скрегочуть зубами, тремтять усім тілом і трясуться з ніг до голови. І, впавши на землю, посилаюся попелом і благаю Бога, щоби не зазнати мені цих нещасть. Бачу і море вогненне, що безмірно хвилюється і бушує, так, що можна подумати, що вогненні хвилі досягнуть до неба. І в те страшне море, страшні й суворі ангели вкидають велике число людей, а всі вони кличуть і зойкають разом, і таких зойків і голосів ніхто й не чує на землі. І як хмиз, сплячуть всі, й Боже милосердя відвернулося від них через їхні беззаконня. І тоді я оплакую людський рід, як це він наважується і слово мовити, й звертати увагу на що-небудь, коли стільки лиха назначено світові. І в цьому утримую душу, подвизаюся в плачі, що про нього сказав Господь, вважаючи себе негідним і неба, і землі, і, роздумуючи про написане: Стали сльози мої, як хліб, для мене вдень і вночі (Пс. 41, 4).

Такі вислови мудрих і духовних отців, що істинно шукали Господа. Нехай же станеться, щоб і ми провадили життя гідне спомину і оповіді, щоби стали ми непорочними, досконалими й бездоганними, благовгодили Богові, котрому слава на віки. Амінь.

РОЗДІЛ XXI

Вислови старців, що постаріли в подвижництві

1. Спитали старця: Що таке грошлюбство? І відповів: Недовір'я до Бога в тому, що Він піклується тобою, брак надії на Божі обітниці й любов до шкідливих приємностей.

2. Спитали ще: Що таке обмова? І відповів: Незнання Бога або слави Божої й заздрість ближнього.

3. Спитали: Що таке гнів? І відповів: Сварка, брехня і неосвіченість.

4. Спитали старця: Який має бути чернець? І відповів: Як на мене, мов один на самоті.

5. Спитав хтось старця: Чому я боюся, коли йду через пустелю? І відповів: Бо ти

ще живий.

в. Іще спитав: Що треба робити, щоби спастися? А він плів мотузок і, не відриваючись від діла, відповів: Ось, як бачиш.

7. Спитали старця: Чому ти не буваєш ніколи безтурботним? І відповів: Бо я щоденно очікую смерти.

8. Ще спитали: Чому я безнастанно знеохочуюсь? І відповів: Бо ще не бачив ниви.

9. Спитали старця: Яке діло ченця? І відповів: Розмисел.

10. Спитали старця: Відкіля в мене спокуса до нечистоти? І відповів: Від ситної їди й сну.

11. Іще спитали старця: Яке є діло ченця? І відповів: Робити всяке добро і відкидати всіляке зло.

12. Спитали старця: Чим набувається покірливість душі? І відповів: як думаєш про саме зло, що в тобі.

13. Говорили старці, що молитва — це дзеркало для ченця.

14. Говорили старці, що немає нічого гіршого, над осудження.

15. Говорили старці: Ніколи не поступайся помислам.

16. Говорили старці, що вінець ченця — покірливість.

17. Говорили старці: Всякому помислові, що приходить до тебе говори: чи ти наш, чи від наших ворогів? І він доконче виявиться.

18. Говорили старці, що душа — це джерело: Як розкопуватимеш його, очиститься, коли засипеш — щезне.

19. Сказав старець: Я вірю, що Бог не є несправедливий і в тому, щоби вивести мене з в'язниці, і в тому, щоби вкинути до неї.

20. Ще сказав: У всьому себе насилувати — це Божа дорога.

21. Іще сказав: Чернець, що не працює, буде осуджений як зисколюб.

22. Сказав старець: Коли ми робимо зле, й Бог допускає це й терпить нам, то невже, — як робимо добре, — не буде нам допомагати?

23. Сказав старець: Не починай робити що-небудь, поки не випробуєш свого серця, чи задля Бога буде те, що маєш намір робити.

24. Іще сказав: Як чернець тільки тоді молиться, коли стає на молитву, то він зовсім не молиться.

25. Сказав старець: Двадцять літ провів я у боротьбі з помислом, щоби на всіх людей дивитися, як на одного.

26. Сказав старець, що найбільша з усіх чеснот — це розсудливість.

27. Сказав старець: Чим набувається покірливість душі? І каже: як думаєш тільки про свої гріхи.

28. Сказав старець: Що я міг придбати, того не робив удруге.

29. Іще сказав: Як земля не впаде додолу, так і той, що упокорюється, не впаде ніколи.

30. Сказав старець: Сором ченцеві, коли він, покинувши своє житло й розпочавши мандрування задля Бога, відтак піде на муку.

31. Іще сказав: Це покоління шукає не сьогоднішнього, а завтрашнього.

32. Сказав старець, що нашим ділом є спалювати дрова.

33. Іще сказав: Не бажай бути таким, що не заслуговує на погорду.

34. Сказав старець, що покора не гнівається і не викликає ні в кого гніву.

35. Іще сказав: Що гарне перебуває в келії ченця і наповнює його всіма добрими.

36. Сказав старець: Горе чоловікові, коли його ім'я більше за його діла.
37. Іще сказав: Сміх і зухвальство подібні до вогню, що спалює очерет.
38. Сказав старець: Що той, хто насилує себе задля Бога, подібний до чоловіка ісповідника.
39. Іще сказав: Хто буде немудрий задля Бога, того умудрить Бог.
40. Сказав старець: Чоловік, що кожної години має смерть перед очима, поконає недбайливість.
41. Іще сказав: Цього вимагає Бог від чоловіка: розуму, слова і діла.
42. Сказав старець: Що для чоловіка корисно боятися Божого суду, ненавидіти гріх, любити чесноту і завжди молитися Богові.
43. Сказав старець: Як віддих ніздрів усюди носимо зі собою, так і страх смерти та плач мусимо ми мати з собою завжди, поки існуємо.

РОЗДІЛ XXII

Розмова старців між собою про помисли

1. Питання: Як треба поводитися ченцеві в келії? Відповідь: Утримуватися від знайомства з людьми, щоби тоді, коли він мовчить, сам помисел очистив в собі житло для Бога.

2. Пит.: Чим має бути чернець?

Відп.: Чернець є голуб. Бо як голуб, виходячи в свій час на повітря, розпростирає свої крила і, якщо забариться поза своїм гніздом, попадає під удари хижих птахів і тратить свою миловидність, — так і чернець, що виходить на час богослуження, розпростирає свої думки та коли забариться поза своєю келією, попадаючи під напади демонів, затемнюється в помислах.

3. Пит.: Яким помислом виганяє диявол ченця з його келії?

Відп.: Диявол — то чародій, бо як чародій звірів ласкавими словами викликає звіря з його нори і, схопивши, кидає його на вулиці міста на посміх людям, а як він постаріє в нього, то врешті або вогнем його губить, або топить у воді, — так і чернець терпить те саме, коли, заманений помислами покидає свою келію.

4. Пит.: Коли брат вийде на службу і стріне на дорозі жінку, то як він може уникнути боротьби блуду?

Відп.: Боротьби не може уникнути, але може уникнути діла, коли під час зустрічі мовчатиме; бо як іскра від удару, стрінувшись з сіркою, вибухне вогнем, так і пуста розмова мужчини, звернена до жінки, породжує гріх.

5. Пит.: Яким помислом приходить блуд до чоловіка?

Відп.: Не одним, не двома, не п'ятьма й не десятьма, тільки дорогами, бо всі помисли, що від диявола, приховують у собі блуд.

6. Пит.: Чи є добре придбати собі два хітони?

Відп.: Той, що придбав два хітони, ще не стягнув на себе зла, що осквернює все тіло, бо душа не потребує зла, але тіло потребує покриття, сказано-бо: як маєте страву і одіж, то будьте цим задоволені.

7. Пит.: Як треба відправляти службу і якої міри посту дотримуватися ?

Відп.: Нічого більшого над те, що вам звелено, не робіть (див. Лк. 3, 13), бо багато з тих, що забажали надзвичайного, не могли згодом сповнювати й малого.

8. Пит.: Як брат приневолюватиме мене випити чашу вина в його келії, чи добре піти геть?

Відп.: Утікайте від пиття вина і спасайтесь від нього, як сарна від сітей, бо не одні впали через це приневолювання падінням помислів.

9. Пит.: Чому я не можу перебувати з братами?

Відп.: Тому що не боїшся Бога, бо як згадаєш написане, що і в Содомі спасся Лот, не осудивши нікого, то спасешся і ти, хоча б кинувся жити посеред звірів.

10. Пит.: Коли спокусить мене брат, чи хочеш, щоби я вклонився йому?

Відп.: Вклонися йому і відразу ж віддали його від себе, бо ми знаємо, що авва Арсеній говорив: до всіх майте любов і від усіх ухиляйтеся.

11. Пит.: Яка корить чоловікові принести Євхаристію в церкві?

Відп.: Це діло — скарб, покладений перед Богом. І що ти покладеш тут, це прийме Він у горі.

12. Пит.: Що є гріх обмови?

Відп.: Гріх обмови не допустить чоловіка увійти перед Боже лице, бо написано: Я проганяв того, що тайно обмовляв свого ближнього.

13. Пит.: Чи бажати мені витерпіти муку задля Бога? Відп.: Коли хто в спокусі підтримає свого ближнього, то він рівний ангелові в печі, де перебувало троє юнаків.

14. Пит.: Чому, коли я стаю на молитву, мій помисел ухиляється вбік?

Відп.: Бо диявол від початку не хотів поклонитися Богові всіх, був скинутий з неба й позбавлений Царства Божого, він і нас відволікає від молитви, бажаючи і в нас діяти тим самим способом.

15. Пит.: Відкіля находять думки про приємність поживи й відтягають мене від посту?

Відп.: Тому що й Адама заманив цим диявол, то й на нас діє тим самим способом.

16. Пит.: Чому нечиста похіть так сильно воює в людині? Відп.: Бо диявол знає, що нечистота відчужує нас від Святого Духа, як говорить Бог: Не перебуватиме дух мій у чоловікові назавжди, бо він також є тіло (Бут. 6, 3).

17. Пит.: Чому диявол зваблює мене в спокуси і відтягає мене від моєї ручної роботи?

Відп.: Бо сатана знає, що з праці рук є урожай милостині, й тому вкидає нас у спокуси, відволікаючи від діла й відбираючи у нас милостиню.

18. Пит.: Як може чоловік знищити намови лукавого? Відп.: Як риба не може перешкодити рибалці закидати вудку в море, та коли риба знає про шкоду від вудки й, відвернувшись від неї, спасається, а рибалка лишається з нічим, — так буває і з чоловіком.

19. Пит.: Чи є гріх для чоловіка ради помислу?

Відп.: Хвилі не чинять каменя негідним і наступ, залишаючись без дії, не робить чоловіка неправедним, бо написано, що всякий гріх, коли він недовершений, не є гріхом.

20. Пит.: Що значить написане: «коли хто матиме віру, як гірчичне зерно»?

Відп.: Як хлібороб, зоравши землю, засіває насіння, і зерно, коли знайде в землі сприятливі умови, пускає коріння і піднімає в гору стебло і паросток, так, що гніздяться на ньому небесні птиці, — так і чоловік: коли очистить своє серце, прийме Боже слово і перебуде в ньому, зроджує добрі помисли, так, що Божі заповіді перебувають у ньому.

21. Пит.: Чи добре жити в пустині?

Відп.: Сини Ізраїля, коли визволилися з єгипетської спокуси, й жили в шатрах,

тоді пізнали, як треба боятися Бога, бо непотрібні були для них кораблі серед бурхливого моря; коли ж причалили до пристані, тоді стали торгувати. Так і чоловік: як не утвердиться на одному місці, не матиме розуміння правди. Бо над усі чесноти вибрав Бог безмовність, тому що написано: «на кого погляну, як не на лагідного і мовчазного, що тремтить перед моїми словами?»

22. Пит.: Чи добре бути посередником при суперечці брата? Відп.: Уникай цього, бо написано: затикають свої вуха, щоби не чути суду, й заплющують очі, щоб не бачити несправедливости.

23. Пит.: Наскільки корисно жити чоловікові на самоті? Відп.: Як борець, коли не боротиметься з людьми, не зможе навчитися штуки перемоги, коли вийде на двобій із противником, — так і чернець: як не буде наперед учитися з братами і не вивчить штуки помислів, не зможе жити самотнім і протистояти помислам.

24. Пит.: Коли буде потрібно йти на розмову з жінками, як треба зустрічатися з ними?

Відп.: Та потреба від диявола, бо диявол має багато нібито потрібних приводів. Коли й буде потреба йти на розмову з жінкою, не допускай, щоби вона говорила зайве, і сам ти, як станеш говорити, коротко виложи свою потребу, і відпусти жінку. Бо знай, коли загаїшся з нею, то її сопух приведе в нелад твій помисел.

25. Пит.: Яким помислом може чоловік втриматися від обмови?

Відп.: Як той, що бере в пазуху вогонь, попечеться, так і той, що бере участь у людських розмовах, не може лишитися чистий від обмови.

26. Пит.: Чи нічні видіння є від диявола?

Відп.: Як у день відволікає він нас чужими помислами, щоби ми не пильнували молитви, так в ночі займає наш ум видіннями, щоб під час сну перешкодити чистоті.

27. Пит.: Що треба робити чоловікові, коли в сні прийде на нього спокуса наруги над тілом?

Відп.: Коли хто застане свого противника в сні й стане топтати його ногами, то не може насміхатися над тим, що його потоптав, бо не перемогу він здобув, а радше осудження для себе. Так і спокуса, що напосяде у сні, не є справжньою.

28. Пит.: З чого може чоловік дістати благодать любити Бога?

Відп.: Коли хто бачить свого брата в грісі й стане взивати до Бога за поміч для нього, тоді дістане зрозуміння, як треба любити Бога.

29. Пит.: Яких чеснот або яких заповідей слід чоловікові дотримуватися, аби спаситися йому?

Відп.: Є чотири чесноти, що відповідають чоловікові: піст, молитва, ручна робота і тілесна невинність. Воюючи супроти цих чеснот, сатана скинув Адама з раю, вжалив його укусом і, покривши соромом, спонукував його до втечі, щоби сховатися і не прийти перед Богом, аби не прощено йому гріха, коли б він поклонився Богові. Коли ж Адама прогнано з раю, задумав диявол лінивством засудити його і на інші гріхи, сподіваючись згодом розпукою утримати його в своїй владі. Але Чоловіколюбний Бог, знаючи каверзність диявола, дав Адамові роботу, сказавши: Обробляй землю, з якої ти взятий, щоби Адам серед клопотів за діло міг відвернутися від каверзного диявола. Отже, диявол кидається проти посту, проти молитви, проти ручної праці, бо ручна праця відганяє багато його злих підступів. Він кидається теж і проти невинности. Коли ж хто буде справний у сповненні цих чотирьох чеснот, володітиме й усіма іншими чеснотами.

30. Пит.: За які діла одержує чоловік ці чесноти?

Відп.: Коли хто хоче опанувати це мистецтво, то полишає всяке інше старання й впокорює себе самого, а за покору дістає дар мистецтва. Так і чернець: коли покине всяку людську турботу і впокорить себе самого нижче всякого чоловіка, не думаючи, що він кращий від когось або рівний комусь, ті чесноти знайдуть у ньому ділання і самі прийдуть. Бо сказано: «Іще ти будеш говорити, як скаже: ось, я прийшов».

31. Лиш.: Як може чоловік пізнати, що його молитва мила Богові?

Відп. Як чоловік не дотримається того, щоб не скривдити свого ближнього якимось тілесним чи душевним ділом, то його молитва буде гідка і Бог її не прийме, бо зойки скривдженого не допустять його молитви дійти до Бога. І як не помириться скоро зі своїм ближнім, то за весь час свого життя не очиститься зі своїх гріхів; бо написано: «Що зв'яжете на землі, буде зв'язане і на небі».

РОЗДІЛ XXIII

Питання молодого до тиверського старця, про те, як треба перебувати в келії, і про споглядання

1. Спитав брат старця: В якому напрямі треба подвизатися, сидячи в келії?

І сказав старець: Зовсім не мати в келії навіть і згадки про чоловіка.

2. Пит.: Яке ж ділання корисно мати в серці?

Відп.: Досконале ділання ченця — мати непохитну увагу, звернену до Бога.

3. Пит.: Як ум має проганяти помисел?

Відп.: Він не може всеціло зробити цього сам, бо не має сили. Коли ж помисел западе в душу, треба звертатися з молитвою до її Творця, а Він розтопить помисли, як віск, бо Господь наш — вогонь з'їдаючий.

4. Пит.: А як скитські отці уживали помисел, що воює? Відп.: І це є праця велика і чеснотлива, але трудна й не для всіх безпечна. Бо як увійде помисел в душу, й душа, досить потрудившись, зможе його прогнати, то інший помисел входить у душу і займає її. І таким чином душа, що чинить опір думкам, ніколи не може бути вільною для споглядання Бога.

5. Пит.: Яким способом помисел прибігає до Бога? Відп.: Коли прийде до тебе нечистий помисел, одразу відсахни ум і піднеси його вгору старанно, не зволікаючи, бо зволікання межує зі згодою.

6. Пит.: Коли прийде в душу чванливий помисел, що все сповнив, чи не буде корисно чинити йому опір?

Відп.: Саме в той час, як ти їй противишся, він більше від тебе знаходить, чим перечити тобі, й таким чином дух не може втримати його. Бо виявляється, що чоловік немов говорить: мені самому під силу боротися з пристрастями. Як той, що має духовного отця, всю турботу за себе полишає йому, а сам залишається безжурний і не підпадає Божому осудженню, — так і той, що цілковито віддасть себе Богові, вже не має потреби журитися помислами, — чи відкидати їх, чи лишати їм місце ввійти в душу. Якщо навіть увійде помисел, піднеси його вгору до свого Отця і скажи: це не моє діло, ось, мій Отець, — Він знає. І поки ти ще підноситимеш його, він серед дороги тебе покине й утече. Вищого й безжурнішого від такого ділання нічого в Церкві немає.

7. Пит.: Як же скитяни догодили Богові войовничими помислами?

Відп.: Тому що вони ділали з простоти й Божого страху, задля цього й Бог їм помагав і врешті, з Божої волі, приходило до них ділання споглядання задля великих

трудів і їх любови до Бога.

8. Пит.: Як може такий дослухатися до споглядання? Відп.: Святе Письмо показало як. Бо Даниїл споглядав Його, як Ветхого деньми, Єзекиїл на херувимській колісниці, Ісаї на високім, піднесенім престолі, а Мойсей, удостоївся, неначе би видів Невидимого (див. Євр. 11, 27).

9. Пит.: Як може ум бачити те, чого ніколи не бачив? Відп.: Чи ніколи не видів Царя, що сидить на престолі, хоч би на іконах?

10. Пит.: Чи корисно для ума описувати Божество?

Відп.: Краще описувати Божество, ніж мати нахил до нечистих помислів.

11. Пит.: Чи не буде це гріхом?

Відп.: Тримайся того, що бачили історично пророки, а досконале прийде само, як сказав апостол: «тепер бачимо як у дзеркалі і в думці, а колись побачимо лицем в лице»

12. Пит.: Чи не спричинить це несамовитосте думок?

Відп.: Коли хто по правді подвизається, не потерпить жодної шкоди. Один чернець сказав, що робив це весь тиждень, не орудуючи людською пам'яттю. А говорив мені, що він бачив у дорозі двох ангелів, що йшли з ним із одного і з другого боку, і не звернув на них уваги, бо написано, що ні ангели, ні сили не можуть відлучити нас від Христової любови. Отже, ум може завжди споглядати, і навіть, коли поконують його думки, а він не затаїться удатися до Бога, не позбавляється Божого споглядання. Скажу, коли ум удосконалився в цьому, то догідно споглядає і не скоро зрушується з висоти. Бо як засуджений, що його тримають під сторожею в темряві, визволиться і побачить світло, вже не захоче згадувати про темряву, — так і помисел, коли почне бачити духовне світло. Бо сказав хтось зі святих: коли я хотів випробувати свій помисел, чи піде він у світ, й дозволив йому, а він лишився на одному місці й нікуди не рухався. Бо він бачив, що як почне метушитися, то я можу приборкати його; і я знову підняв його вгору. Таке ділання довершує безмовність і молитва. Сказав іще, що постійна молитва скоро доводить ум до досконалости.

13. Пит.: Як можна завжди молитися, коли тіло немічне до служби?

Відп.: Не лише те, щоб стояти на молитві, називається молитвою, а щоби завжди, чи ти їж, чи ти п'єш, чи працюєш, не відступати від неї. Тому й сказав апостол: «Всякою молитвою і молінням». Бо як не відволікаєшся, розмовляючи з кимось, молися сам у собі.

14. Пит.: Якою молитвою належить молитися ченцеві? Відп.: Отче наш, Ти що єси на небесах.

15. Пит.: Яку міру добре мати для молитви?

Відп.: Міра не вказана, бо сказати: завжди і весь час — не є мірою; бо якщо чернець лише тоді молиться, коли стає на молитву, то він зовсім не молиться. Великий авва говорив і вчив: як я був у скиті, прийшов до одного, що перебував там, і він тільки привітав мене; а як нічого не відповідав мені, то я сидів і займався спогляданням, рівно ж як він плів мотузку. Наприкінці дня коло дев'ятого часу каже мені: Брате, як ти знайшов це ділання? Я ж сказав: Нас від молодости навчили цьому наші отці. А як ти знайшов його? І сказав старець-скитянин: Цієї науки я не дістав від моїх отців, але як мене бачиш, так і проводжу весь свій час: трохи ручної праці, трохи роздумів, трохи молитви й по силі очищення помислів, так, що і я не завважував і зовсім не знав, що деякі мають таке ділання. Я кажу йому: Справді, авво, так знайшли цю дорогу великі отці й так одержали дарування цього споглядання, бо великого

Антонія ангели навчили так робити. А він сказав, що так треба на всіх людей дивитися, як на одного, і стримуватися від обмови.

16. Пит.: Коли від ченця необхідно вимагається такої молитви, то як він може дотриматися її серед людей?

Відп.: Коли чоловік є подвижником із самої природи, то Бог вимагає від нього, щоби він не мав пристрастей до тілесних речей, навіть до малої голки, бо й це може перешкодити його помислу дбати про небесне і про плач.